

SCI-CONF.COM.UA

**MODERN DIRECTIONS
OF SCIENTIFIC RESEARCH
DEVELOPMENT**

**PROCEEDINGS OF XVI INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
SEPTEMBER 7-9, 2022**

**CHICAGO
2022**

MODERN DIRECTIONS OF SCIENTIFIC RESEARCH DEVELOPMENT

Proceedings of XVI International Scientific and Practical Conference

Chicago, USA

7-9 September 2022

Chicago, USA

2022

UDC 001.1

The 16th International scientific and practical conference “Modern directions of scientific research development” (September 7-9, 2022) BoScience Publisher, Chicago, USA. 2022. 369 p.

ISBN 978-1-73981-126-6

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 16th International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Chicago, USA. 2022. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/xvi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-directions-of-scientific-research-development-7-9-09-2022-chikago-ssha-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: chicago@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2022 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2022 BoScience Publisher ®

©2022 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Martyshuk T. V., Gutyj B. V., Khalak V. I., Sus H. V., Vus U. M.* 9
THE INFLUENCE OF FEED ADDITIVE "BUTASELMEVIT-PLUS"
ON THE PROTEIN SYNTHESIS FUNCTION OF THE LIVER OF
PIGLETTS AT WEANING
2. *Шапакидзе Е. Д.* 14
ГРАД И ПЕРСПЕКТИВЫ БОРЬБЫ С НИМ В МАЛЫХ И СРЕДНИХ
ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВАХ

MEDICAL SCIENCES

3. *Bilovol A. M., Havryliuk O. A.* 20
POSTACNE TREATMENT
4. *Davydenko O. M., Lischuk K. O.* 23
SARS COVID19 AS A PATHOGNOMONIC FACTOR OF THE
EMERGENCE, EXCAVATION AND MANIFESTATION OF MENTAL
DISEASES (LITERATURE REVIEW)
5. *Davydenko O. M., Yuzvyk I. S., Vyhnanchuk V. V.* 29
RELEVANCE OF STUDIES OF HUMAN MONKEYPOX VIRUS
6. *Барладин О. Р., Вакуленко Л. О., Храбра С. З., Веремчук О. Д.,
Куцло В.* 32
ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ХВОРИХ НА ХРОНІЧНИЙ
БЕЗКАМ'ЯНИЙ ХОЛЕЦИСТИТ У КОНТЕКСТІ ЇХ ФІЗИЧНОЇ
РЕАБІЛІТАЦІЇ
7. *Кудокоцева О. В., Ломакін І. І., Бабійчук Л. В., Бабійчук В. Г.,
Айдарова В. С.* 38
АНТИОКСИДАНТНІ ВЛАСТИВОСТІ КРІОКОНСЕРВОВАНИХ
КЛІТИН КОРДОВОЇ КРОВІ
8. *Луценко І. В., Ушакова М. А., Сухоносів Р. О.* 44
ОСОБЛИВОСТІ КРОВОПОСТАЧАННЯ
ГІПОТАЛАМО - ГІПОФІЗАРНОЇ СИСТЕМИ
9. *Чунь Лю* 47
ВПЛИВ ТРИВОГИ ТА ДЕПРЕСІЇ ПРИ ІНТЕРВАЛЬНОМУ
ХАРЧУВАННІ У ПАЦІЄНТІВ З АРТЕРІАЛЬНОЮ ГІПЕРТЕНЗІЄЮ
ТА ГОЛОВНИМ БОЛЕМ

CHEMICAL SCIENCES

10. *Козуб П. А., Мірошніченко Н. М., Лук'янова В. А., Сирова Г. О.,
Козуб С. М., Мартинюк М. М.* 51
ВИКОРИСТАННЯ СЕРЕДНІХ МОЛЬНИХ ОБ'ЄМІВ ЕЛЕМЕНТІВ
ДЛЯ РОЗРАХУНКУ ТЕРМОДИНАМІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ

TECHNICAL SCIENCES

11. *Marych M. V., Gripachevsky O. M., Goncharuk D. A.* 58
COMPARISON OF THE MICROSTRUCTURE AND HARDNESS OF
SINTERED AND HOT-FORGED TiCrFeNiCuC ALLOYS
12. *Русанова С. С.* 61
ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВАРІАНТУ ТРАНСПОРТНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЕКТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРИЧАЛУ
13. *Фиалко Н. М., Тимченко Н. П.* 67
ОСОБЕННОСТИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ ЕС В ЖИЛОМ
СЕКТОРЕ
14. *Фіалко Н. М., Навродська Р. О., Шевчук С. І., Сергієнко Р. В.* 72
АНАЛІЗ СКЛАДУ ДИМОВИХ ГАЗІВ ПЕЧЕЙ ВАРКИ СКЛА
15. *Човнюк Ю. В., Кравчук В. Т., Чередніченко П. П., Іванов Є. О.* 78
ПОСТАНОВКА ДИНАМІЧНИХ КРАЙОВИХ ЗАДАЧ ДЛЯ
ВЕРТИКАЛЬНО-НЕОДНОРІДНИХ В'ЯЗКОПРУЖНИХ
СЕРЕДОВИЩ ЗА НАЯВНОСТІ ВІБРОДЖЕРЕЛ КОЛИВАНЬ:
ЗАГАЛЬНА СХЕМА ПОБУДОВИ ЇХ РОЗВ'ЯЗКУ. IV
16. *Ясінецька І. А., Петрище О. І., Лобунько Ю. В.* 87
ФОРМУВАННЯ МЕЖ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

17. *Зеленченко І. Б., Драганюк С. В.* 93
СУЧАСНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ТРИГОНОМЕТРІЇ В
ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

GEOGRAPHICAL SCIENCES

18. *Лук'янова Г. В., Полянська Т. О., Полянський С. В.,
Чижевська Л. Т., Качаровський Р. Є.* 101
ПРИРОДНИЙ РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БАСЕЙНУ
Р. ПІТУШОК

ARCHITECTURE

19. *Андрусяк У. Б.* 109
ПРИКЛАДИ ЗАЛУЧЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ЗАМКОВИХ
КОМПЛЕКСІВ ДО СУЧАСНИХ ФУНКЦІЙ

PEDAGOGICAL SCIENCES

20. *Базелюк В. Г., Гегач Т. С.* 119
УПРАВЛІННЯ ПІДВИЩЕННЯМ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ В
ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
21. *Начинова О. В., Боєва С. Ю.* 128
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ З
ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

22. *Резніченко І. Г.* 134
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЗАСОБОМ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ
23. *Сосяк М. М.* 144
ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ
24. *Чередник Л. М., Спільник О.* 152
ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ «СКЛАДНА ЖИТТЄВА СИТУАЦІЯ»
25. *Чередник Л. М., Хапиліна В. В.* 162
ЗАГАЛЬНА КУЛЬТУРА МАГІСТРАНТА-МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ОБ'ЄКТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
26. *Ягупов В. В., Плохута І. С.* 171
ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА ДІАГНОСТУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ
27. *Яременко В. Д., Рахімова М. В., Сич І. А., Перехода Л. О.* 178
ПРОБЛЕМИ (НЕДОЛІКИ І ПЕРЕВАГИ) ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ В УКРАЇНІ

SOCIOLOGICAL SCIENCES

28. *Stula Bartosz* 184
MEXICO – NEGOTIATIONS IN THE COUNTRY OF CULTURAL AND SOCIAL CONTRASTS

JOURNALISM

29. *Гавловський Д. В.* 191
СПЕЦИФІКА СПРИЙНЯТТЯ ДЕФІНІЦІЇ «ПРОПАГАНДА» В КОНТЕКСТІ ВЕДЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ОСНОВНІ СПОСОБИ МАНІПУЛЯЦІЙ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

HISTORICAL SCIENCES

30. *Фіщук С. В.* 200
ВІДБУДОВЧІ ПРОЦЕСИ В МІСТІ ЛУЦЬКУ (ЛЮТИЙ–ЛИПЕНЬ 1944 Р.)

CULTUROLOGY

31. *Касаткіна І. А.* 205
ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ТА ГАРДЕРОБУ РАДЯНСЬКОЇ ЖІНКИ 1917 - 1920 РР.
32. *Палій К. С.* 216
ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО

LITERATURE

33. *Славич Т. Я., Гаврило І. В., Рошко М. М.* 220
РОЛЬ ОПОВІДАЧА В РОМАНАХ «КОЛИ Я ПОМИРАЛА» ТА
«ДИКІ ПАЛЬМИ» В. ФОЛКНЕРА

PHILOLOGICAL SCIENCES

34. *Starostenko T. M.* 226
ARTISTIC GENDEROLOGY IN THE SOCIAL TEXT BY SERHIY
ZHADAN
35. *Кечеджі О. В.* 235
СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ
СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
36. *Краснікова С. О., Козка І. К.* 242
ПРИКМЕТНИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОЗУМОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ
ЛЮДИНИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ
37. *Лінич В. М.* 249
СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ РОДУ ІМЕННИКІВ В
УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ

ECONOMIC SCIENCES

38. *Arutiunian R.* 253
INTERNATIONAL TRADE: OVERVIEW, REASONS, ADVANTAGES
39. *Khomovyi S. M., Svyynous I. V., Tomilova-Yaremchuk N. O.,
Khomovyi M. M., Lytvynenko V. S.* 261
DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY IN THE
ACCOUNTING AND MANAGEMENT SYSTEM OF
AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE AND THE WORLD
40. *Lasso Freddy, López Paola, Polanco Daniela* 271
BEHAVIOR OF FOOD AND BEVERAGE ESTABLISHMENTS FOR
JUAN DE DIOS MORALES STREET (LA RONDA) DUE TO THE
COVID PANDEMIC. ANALYSIS OF THE TERRITORY THROUGH
GIS
41. *Zaiets M., Lokota D.* 277
THE STATE OF INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF
UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION
42. *Білицька А. В., Кузуб М. В.* 285
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКИХ
ПРОГРАМ УКРАЇНСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА
43. *Болдов А. О.* 290
ДІДЖИТАЛ-СЕРВІСИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУЧАСНИЙ
АСПЕКТ
44. *Бондаренко Н. М., Ільчак Д. І.* 296
ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ
НА ПІДПРИЄМСТВІ

45.	<i>Горобінська І. В., Волинець Л. М.</i>	300
	НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО ІНЖИНІРИНГУ ПРИ ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВІ	
46.	<i>Людіна Я. С., Гордієнко М. І.</i>	305
	ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ-ПІДПРИЄМЦЯМИ В УКРАЇНІ	
47.	<i>Кузьмінська О. Е.</i>	314
	ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	
48.	<i>Літвінчук К. В.</i>	322
	ПРОЦЕС РЕАЛІЗАЦІЇ ЛОГІСТИКИ ЕКСПОРТУ	
49.	<i>Пришляк К. М., Покалюк Н. П.</i>	326
	КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ	
50.	<i>Степаненко С. В.</i>	331
	ДОСВІД КРАЇН ЄС ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ	
51.	<i>Стерницька С. С., Крушинська А. В.</i>	337
	ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ	
52.	<i>Чала В. С.</i>	341
	ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВІ ЕКОНОМІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ЗЕЛЕНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОГО ВИРОБНИЦТВА	
53.	<i>Янієва Д. Д.</i>	349
	ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВІДПОВІДНО ДО ЇЇ ТИПОЛОГІЇ	
LEGAL SCIENCES		
54.	<i>Сівачинський І., Бодирєв Д.</i>	355
	ПРИЙОМИ, ПРАВИЛА СТРІЛЬБИ І ВЕДЕННЯ ВОГНЮ З ПІСТОЛЕТА	
55.	<i>Срібний В. Ю., Бодирєв Д. А.</i>	359
	ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
56.	<i>Старко О. Л.</i>	364
	КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ РОЗГОЛОШЕННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ	

AGRICULTURAL SCIENCES

THE INFLUENCE OF FEED ADDITIVE "BUTASELMEVIT-PLUS" ON THE PROTEIN SYNTHESIS FUNCTION OF THE LIVER OF PIGLETS AT WEANING

Martyshuk Tetiana Vasylivna

Candidate of Agricultural Sciences,
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and
Biotechnologies Lviv, Ukraine

Gutyj Bogdan Volodymyrovych

Doctor of Veterinary Sciences, Professor,
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and
Biotechnologies Lviv, Ukraine

Khalak Viktor Ivanovych

Candidate of Agricultural Sciences,
State Institution Institute of grain crops of NAAS, Dnipro, Ukraine

Sus Halyna Volodymyrivna

Candidate of Veterinary Sciences,
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and
Biotechnologies Lviv, Ukraine

Vus Ulyana Mykhailivna

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and
Biotechnologies Lviv, Ukraine

The purpose of the work is to study the effect of the feed additive "Butaselmevit plus" on the protein synthesizing function of the liver of piglets at weaning. Experiments were conducted at the base of TOB "KOSHET" of the Mukachiv district of the Zakarpattia region. Two groups of piglets were formed - control (C) and experimental (R), in the amount of 10 individuals in each group, selected according to the principle of analogs - age, breed, and body weight. From the age of 21 to 40 days, piglets of the research group were additionally fed the feed additive "Butaselmevit-plus" at a dose of 100 mg/kg of body weight per day.

feeding piglets with the feed additive "Butaselmevit-plus" helps strengthen the liver's protein synthesis function. An increase in the content of total protein in the blood serum of piglets of the experimental group in the specified periods of the experiment, compared to the control, indicates the stimulating effect of vitamins A, D3, E, and milk thistle as part of the feed additive on protein synthesis. Also, a higher content of albumins and a lower content of globulins were recorded in the blood of piglets of the control and experimental groups after weaning on the 30th, 35th, and 40th days of the experiment.

Keywords: piglets, blood, total protein, albumins, globulins, feed additive "Butaselmevit-plus"

According to reports in the literature, with intensive pig farming, it is known that the early weaning of piglets from sows is an extreme irritant, which contributes to the reduction of the protective and adaptive reactions of the piglets' organism [1, 2]. As a result, a stressful state occurs, accompanied by growth retardation, impaired reproductive capacity, and a decrease in the quality of meat products [3, 4].

Along with this, it is essential to note that the development of oxidative stress in piglets is accompanied by the activation of free radical oxidation of lipids in the plasma and intracellular membranes of hepatocytes against the background of depletion of protective antiradical systems. Activation of lipid peroxidation processes and the formation of a large number of free radicals leads not only to damage to hepatocytes but also to changes in blood cells - the most mobile body system [3-5].

That is why the aim of the work was to study the influence of the feed additive "Butaselmevit plus" on the protein-synthesizing function of the liver of piglets at weaning.

Experiments were conducted at the base of TOB "KOSHET" of the Mukachiv district of the Zakarpattia region. Two groups of piglets were formed - control (C) and experimental (R), in the amount of 10 individuals in each group, selected according to the principle of analogs - age, breed, and body weight. On the 28th day of life, the piglets were weaned from the sow and regrouped from different nests for

the purpose of further maintenance during the period of fattening and rearing with a change in the structure of the diet, which served as technological stress for the animals' bodies. From the age of 21 to 40 days, piglets of the research group were additionally fed the feed additive "Butaselvevit-plus" at a dose of 100 mg/kg of body weight per day. The research material was blood, which was collected in the morning before feeding the animals by puncture of the cranial vena cava on the 20th day of life (the period before weaning), on the 25th day of life (the period before weaning), on the 30th day of life (2 days after weaning), on 35 days of life (7 days after weaning), on 40 days of life (12 days after weaning).

It is known that the blood parameters of piglets depend on many factors (physiological state, diet, productivity, etc.). We have studied the main indicators of blood, which reflect the state of metabolic processes in the body of animals.

The study's results showed that the total protein content in the blood serum of 20-day-old piglets of the control and experimental groups ranged from 52.84 ± 1.20 to 52.75 ± 1.22 g/l. On the 25th day of the experiment, the level of total protein in the control and experimental groups increased by 14.6 and 15.8% compared to the previous day of research. After weaning, the total protein level in the blood of piglets of the control group on the 30th and 35th day of life varied between 58.31 ± 1.75 and 58.12 ± 1.33 g/l. The level of total proteins was somewhat higher in the blood of the research group during the indicated period of research, which respectively increased by 5.5 and 6.6% compared to the control group of animals (Table 1).

Table 1

The content of total protein in the blood serum of piglets under the influence of the feed additive "Butaselvevit-plus", g/l ($M \pm m$, $n = 5$)

Day of life	Group of piglets	
	Control	Research
20 day	$52,84 \pm 1,20$	$52,75 \pm 1,22$
25 day	$60,58 \pm 1,17$	$61,08 \pm 0,87$
30 day	$58,31 \pm 1,75$	$61,54 \pm 1,10$
35 day	$58,12 \pm 1,33$	$61,78 \pm 0,91^*$
40 day	$59,03 \pm 1,14$	$61,24 \pm 0,95$

Higher content of albumins and a lower content of globulins were recorded in the blood of piglets of the control and experimental groups after weaning on the 30th,

35th, and 40th days of the experiment (tables 2 and 3). Thus, on the 30th day of the life of piglets, the level of albumin in the blood of the control group increased by 5.55% and in the experimental group by 4.86% compared to the indicators taken from 25-day-old piglets. In 35-day-old piglets of the experimental group, the albumin level was higher by 1.13% compared to the control group. On the 40th day of the experiment, the albumin level was the highest in the blood of piglets of the control group.

Table 2

The level of albumins in the blood serum of piglets under the influence of the feed additive "Butaselmevit-plus", % ($M \pm m$, n = 5)

Day of life	Group of piglets	
	Control	Research
20 day	33,62±0,97	33,65±1,05
25 day	33,69±1,00	33,70±1,10
30 day	39,24±1,85	38,56±1,12
35 day	38,39±1,56	39,52±1,85
40 day	42,64±1,97	35,87±1,10**

The level of globulins in the blood of 25-day-old piglets of the control and experimental groups varied between 66.31±1.00 and 66.30±1.10%. After weaning, the level of globulins in piglets of the experimental groups decreased on the 30th day of life, so in the blood of piglets of the control group, the level of globulins decreased by 5.55%, and in the experimental group - by 4.86%, relative to the indicators taken on the 25th day of the experiment.

Table 3

The level of globulins in the blood serum of piglets under the influence of the feed additive "Butaselmevit-plus", % ($M \pm m$, n = 5)

Day of life	Group of piglets	
	Control	Research
20 day	66,38±0,97	66,35±1,05
25 day	66,31±1,00	66,30±1,10
30 day	60,76±1,85	61,44±1,12
35 day	61,61±1,56	60,48±1,85
40 day	57,36±1,97	64,13±1,10**

Therefore, feeding piglets with the feed additive "Butaselmevit-plus" helps strengthen the liver's protein synthesis function. An increase in the content of total protein in the blood serum of piglets of the experimental group in the specified

periods of the experiment, compared to the control, indicates the stimulating effect of vitamins A, D3, E, and milk thistle as part of the feed additive on protein synthesis. Also, a higher content of albumins and a lower content of globulins were recorded in the blood of piglets of the control and experimental groups after weaning on the 30th, 35th, and 40th days of the experiment.

REFERENCES

1 Blecha F., & Kelley, K.W. (1981). Effects of cold stress and weaning stressors on the antibody-mediated immune response of pigs. *J Anim Sci*, 53, 439-447. doi: 10.2527/jas1981.532439x.

2 Gutyj B., Leskiv K., Shcherbatyy A., Pritsak V., Fedorovych V., Fedorovych O., Rusyn V., & Kolomiiets, I. (2017). The influence of Metisevit on biochemical and morphological indicators of blood of piglets under nitrate loading. *Regulatory Mechanisms in Biosystems*, 8(3), 427–432. doi: 10.15421/021766.

3 Khalak V. I., Gutyj B. V., & Stadnits'ka O. I. (2019). Feeding and meat qualities of young pigs of different origin and intensity of formation in early ontogenesis. *Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Agricultural sciences*, 21(91), 10–15.

4 Гутий Б. В., Мартишук Т. В. (2021). Стан глутатионової системи антиоксидантного захисту щурів за умов оксидативного стресу та дії кормової даувки «Бутаселмевіт-плюс». *Current issues, achievements and prospects of Science and education. Abstracts of XII International Scientific and Practical Conference. Athens, Greece 2021*. Pp. 273-275.

5 Martyshuk T., Gutyj B., & Vishchur O. (2018). Indicators of functional and antioxidant liver status of rats under oxidative stress conditions and on the action of the liposomal drug “Butaselmevit”. *Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Agricultural Sciences*, 20(89), 100–107. doi: 10.32718/nvlvet8919

ГРАД И ПЕРСПЕКТИВЫ БОРЬБЫ С НИМ В МАЛЫХ И СРЕДНИХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВАХ

Шапакидзе Елгуджа Давидович
Доктор технических наук, профессор
Академик Академии СХН Грузии

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы борьбы против града в фермерских хозяйствах малой и средней мощности. Рассмотрены разные методы борьбы, в том числе градозащитные методы в виноградниках, которые часто страдают от воздействия града. Приводятся примеры защиты виноградников с помощью градозащитных сеток, которые в целях исследовательских работ проводились в Грузинском Сельскохозяйственном Институте и в Грузинском Научно-исследовательском институте садоводства, виноградарства и виноделия. Приводится метод и описание конструкции градозащитной установки в виноградниках по авторскому свидетельству № 520076, Авторы Е. Шапакидзе и Д. Тактакишвили.

Ключевые слова. Фермерское хозяйство, виноградник, град, градозащитная сетка, установка.

Основной текст. Устойчивое и безопасное развитие сельского хозяйства, в связи с изменением климата, включает в себя защиту от стихийных бедствий и поддержание экологического равновесия среди многих других мер.

Одним из наиболее опасных природных явлений для сельского хозяйства является град, который, в основном, механически повреждает вегетативные части растения, цветы, плоды;

На растениях, поврежденных градом, часто развиваются вредители и болезни, требующие большого количества труда и материальных затрат. От этого стихийного бедствия ежегодно уничтожается значительная часть урожая от 3-5% до 30-50%, а в некоторых случаях и на 100%.

Град – большая проблема для населения нашей страны.

Град - атмосферные насадки, состоящие из сферических частиц или кусков льда разных размеров (5,0-55,0 мм; редко до 130,0 мм). Зерна града имеют послойную структуру – имеются прозрачные и полупрозрачные слои толщиной 1,0 мм. Град, обычно бывает во время гроз и поливных дождей, в основном в теплый период года (когда температура воздуха выше 20°C). Град исходит из кучи облаков. Ширина полосы града составляет несколько километров, а длина – десятки, иногда сотни км. Его продолжительность составляет от 5-10 мин до 20-30 мин. Во время града на поверхность 1,0 м² площади приходится 500-1000 зерен, их плотность составляет 0,5-0,9 г/см².

Среднегодовое число градовых дней в Грузии составляет 2-10 дней (в западной Грузии - в низменности 0,2-2,0 дней; в горах до 8,0 дней. В восточной Грузии – 2,0-3,0 дней в низменности, до 10,0 дней - в горах). Град наносит большой вред сельскому хозяйству страны (Особенно страдают районы региона Кахетии в Грузии, где занимаются промышленным виноградарством).

Только в 2012 году град повредил 11 тысяч гектаров. С 2013 по 2020 годы этот показатель сократился на 400 гектаров, хотя мы не знаем, какими будут последующие годы, поэтому эффективные противоградовые меры необходимо реализовать, соответственно большое значение имеет разработка мер защиты от града

Противоградовые системы разных конструкций используются во многих странах мира. Считается, что на каждый потраченный 1,0 доллар США, он приносит выгоду в размере 8,0 долларов США. Получается, если мы потратим на это дело 20,0 миллионов долларов, то можно получить в долларах 160,0 миллионный эффект.

Некоторые локальные методы борьбы с градом Грузинских ученых важны и их перспективы значимы для, относительно, малых и средних фермерских хозяйств, основным направлением которых является виноградарство, например, регион Кахети, занимающие одно из передовых мест в мире по частоте и интенсивности града и где сосредоточено

65-70% виноградников (23 100 га). Урожайность составляет 2-2,5 т/га (всего 75 тыс. т), что является достаточно низким показателем. При хороших условиях урожайность составлял 5,0-7,0 т/га (Например в 2020 году в регион Кахетии всего 161 700 т). Общие потери урожая варьируются от 1,1% до 18%, среднегодовые потери составляют 7%. Помимо отрасли сельского хозяйства, град и сопровождающие его ураганы и ветры наносят большой вред флоре, фауне, зданиям, средствам связи, вызывают эрозию почв и т.д. Кроме того, виноградники, фруктовые деревья и сады, поврежденные градом, теряют способность к сбору урожая в течение нескольких лет.

Для снижения потерь, наносимых градом, используется пассивный метод, то есть система сеток, в основе которой лежит выращивание более устойчивых к граду растений в градоопасных регионах, а также перекрытие растений металлическими или капроновыми сетками. Но низкая эффективность и дороговизна первого, и ограниченность масштабов использования второго, не дают желаемых результатов. Следует также отметить, что ограничение второго способа в больших масштабах, не исключает его внедрения в малые и средние фермерские хозяйства.

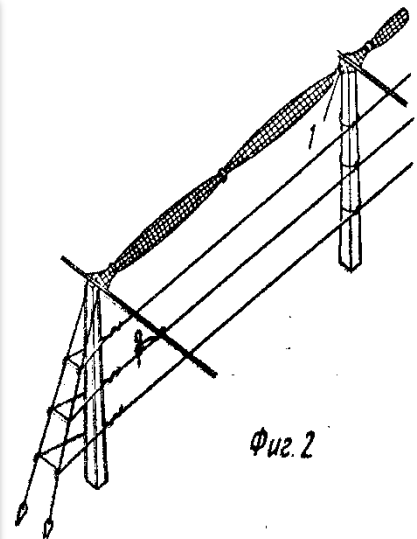
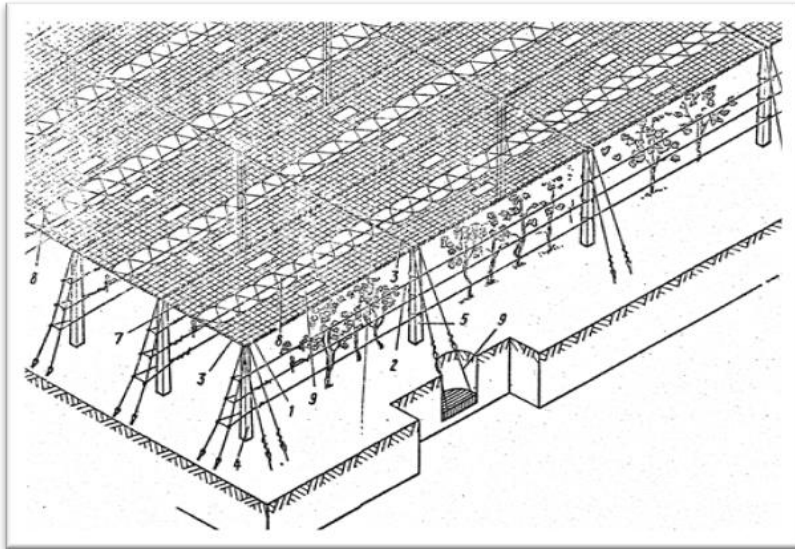
Отдельные градозащитные системы имеются во многих развитых странах, где фермеры там также более богаты. В этих странах системы против града автоматический складываются и открываются самостоятельно, землевладелец, т.е. крупный фермер лучше знает свои потребности и не зависит от окружающих. Поэтому в будущем «сетки», вероятно, будут установлены более широко в сельскохозяйственных угодьях страны. Конечно, внедрение индивидуальных градозащитных систем лучше, но сначала грузинского фермера нужно финансово укрепить, чтобы он мог их купить. Это довольно дорогое удовольствие: если семья приобретет одну систему для участка, это обойдется в несколько тысяч долларов. Существующая индивидуальная градозащитная система открывается и складывается как обыкновенный зонтик, а когда появляются подозрительные облака, градозащитная система приходит в действие и защищает участок от града.

Новые виноградники должны быть посажены с учетом градозащитных систем и постепенно участки грузинских виноградарей будут обрабатываться под таким «зонтиком».

Исходя из вышесказанного, необходимо использовать в этом направлении мировой опыт защиты виноградников от града, о чем свидетельствует тот факт, что сотрудниками бывшего Грузинского Научно-исследовательского института садоводства, виноградарства и виноделия был внедрён в 50-х годах прошлого века один из методов защиты от града по Итальянской лицензии – “Технология и технические средства перекрытия цитрусовых, виноградников и фруктовых питомников полимерными сетками”. Стоит отметить, что в то время Италия осуществляла системы защиты от града садов и виноградников в Австрии, Франции, Швейцарии и Испании.

Для защиты виноградников от града, в 70 годы XX века в Грузии начались работы по улучшению технологии изготовления полимерных сеток и изначально эти работы носили научно-исследовательский характер и производились упомянутым выше бывшим научно-исследовательским институтом. К 1980 году площадь виноградников, покрытых полимерными сетями, составляла 50 гектаров. В результате проведенных работ было установлено, что помимо защиты от града, перекрытие виноградников полимерными сетками улучшает микроклимат в виноградниках. За счет улучшения радиационного режима солнца повышается фотосинтез, интенсивность и продуктивность растений, увеличивается урожайность на 10-15% и т.д.

Одна из конструкций защитной сетки от града в виноградниках защищена авторским свидетельством на изобретение “Устройство для защиты от града виноградных насаждений“, Авт. свидетельство № 520076, от 15.03.1976, авторы Е. Шапакидзе и Д. Тактакишвили. Устройство отличается от других подобных конструкций тем, что сетка крепится на верхней проволоке виноградника скобами и конструкциями, свободна от какой-либо дополнительной проволоки, а устойчивость сетки, прикрепленной к проволоке, обеспечивается анкерными.

А.

В.

**Рис. 1. Оборудование для защиты виноградников от града
(Авторское свид. №520076 от 15.03.1976,
Авторы Е. Шапакидзе и Д. Тактакишвили).**

**А - общий вид защитного устройства в рабочем состоянии;
В - защитное устройство в сложенном положении.**

Конструкция (Рис. 1-А) состоит из верхней проволоки 1, растянутой на вершинах опорных столбов и его перпендикулярной проволоки 3, один конец которой крепится посредством опорного столба 5 и промежуточными анкерами. Таким образом, горизонтальный каркас связанный проволокой, устойчив, и он вполне выдержит нагрузки от ветров определенной скорости. Высота каркаса из проволоки 3 на вершине опорных столбов составляет 2,2 метра, что достаточно для проведения механизированных работ в рядах виноградника (Обработка почвы в рядах, внесение минеральных и органических удобрений, работы по защите растений и т.д.). Сетка из капрона или другого синтетического материала имеет ширину 1,6 м. и она растянута поверх конструкции проволочной сетки виноградника, а сама синтетическая сетка в рядах натянута и крепится эластичной веревкой 8 между собой. Размеры ячейки сетки составляет 4,0X7,0 мм или 5,0X10,0 мм. Для разгрузки от массы града, на поверхность сетки расположены окна 9; Масса града,

скапливающегося на поверхности сетки, благодаря эластичной веревке 8, падает через окна в ряды виноградника. После сбора урожая сетку 7 (Рис. 1-А) складывают и крепят к верхней проволоки 1 шпалеры до следующего сезона (рис. 1-В).

Выводы. Как показано выше, во избежении убытков нанесенных градом в размере десятков тысяч долларов США, можно избежать с помощью защитных сеток при наличии соответствующих условий, созданных для малых и средних фермерских хозяйств, что включает в себя восстановление производства синтетических сеток или создание новых конструкций сеток, выдачу дешевых кредитов фермерам, широкое внедрение в этот процесс учёных, исследователей и конструкторов и т.д., но это не означает пренебрежения других методов борьбы с градом, работа над которыми продолжается в Грузии сегодня.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Шапакидзе Е. Д., Тактакишвили Д. И.- “Устройство для защиты от града виноградных насаждений“, Авт. свидетельство № 520076, от 15 марта 1976;
2. Харбедия М., Гонгадзе Г. - Устройства для защиты от града в виноградниках, <http://vinoge.com> › qarTvelm;
3. Защитная сетка виноградников - <https://agrosphere.ge> › products;
4. Защитная сетка от града в виноградниках - [www. isragreen.ge](http://www.isragreen.ge) (<https://www.facebook.com>);
5. Защита урожая от града, <http://fermeri.ge> › articlespage –23.09.2020.

MEDICAL SCIENCES

УДК 615.036.6

POSTACNE TREATMENT

Bilovol Alla M.

MD, Ph.D., Professor

Kharkiv National Medical University,

Havryliuk Oleksandra A.

Ph.D., Assistant of Professor

Kharkiv National Medical University,

SE Institute of Dermatology and Venereology

of National Academy of Medical

Sciences of Ukraine

Introduction: Acne disease (acne vulgaris) is a chronic recidivous hair follicles and sebaceous glands disease [1]. Acne vulgaris is noticed in 80 % of people under 25 years old. Approximately 4 % of patients have severe acne, which leads to scarring, hyperpigmentation, spots, telangiectasia. In modern dermatology and cosmetology postacne is a complex of lateral exanthema as a result of inflammatory [2,3].

Materials and Methods: examined 37 patients the average age was 26.3 years with acne. All patients took a basic course of treatment. Cosmetic therapy was prescribed to those who had a stable remission.

The first group including 19 patients with postacne, who given a combination of PRP-therapy with a medial peeling and the second group included 18 persons, who given only a medial peeling. The number of complex procedures was prescribed depending on the severity of the problem. On average, the number of procedures was 4-5.

Before the procedure doctor use anesthesia with a special anesthetic cream. About 10 ml of blood were taken from patients` cubital vein. The tubes with blood

were placed in a special centrifuge. The process of preparing the plasma takes about 7 minutes.

After centrifugation, plasma (up to 5 ml) was taken from the test tube into syringes and injected into the problem areas popularly into the hypodermis. Immediately after the plasmotherapy procedure, a peeling with retinol was performed. The composition of the peeling was applied on the face, rubbed into the skin completely, and after that patient was allowed to go home. Patients washed it off themselves after 10 hours (according to the protocol of this procedure).

Results: all patients of group I remained satisfied with the result of the procedure. Young patients noticed that new rashes did not appear, and the scars left after the inflammatory elements became much less noticeable. In addition to this, they mentioned that the skin color became lighter, more even and matte.

The skin became more toned, the pores narrowed, manifestations of cutaneous rosacea became less noticeable. And only 39 % of patients of the second group remained satisfied with the result of the medial peeling procedure.

Conclusion: PRP-therapy is a unique injection technique that helps to restore healthy skin look, improves its tone and turgor, rejuvenates the skin, evens skin tone and color, and gives patients faith in their attractiveness.

Retinol peeling is an excellent method for combatting skin imperfections, such as traces of postacne. It is applied as a mask. It does not bring unpleasant sensations and has an irreplaceable effect on the skin, renewing the surface layer, stabilizing the sebaceous glands, removing hyperkeratosis of the superficial layers of the epidermis. Both procedures enhance the action of each other, which enhances the effect of skin renewal.

REFERENCES:

1. Primenenie autoplasmii, sodergazhei trombociti, v dermatokosmetologii i stomatologii. *Technologiya Plasmolifting™*. R. R. Ahmerov, R. F., R. F. Zarudiy, Korotkova O. I., Ovechkina M. V., Vorobiov A. A. *Plasticheskayairurgiya i kosmetologiya* №1,2013,s.94 (in Rus)

2. Andre P., Lowe N. J., Parc A., Clerici T. H., Zimmermann U. Adverse reactions to dermal fillers: A review of European experiences. *J. Cosmet. Laser Ther.* 7: 171, 2005.

3. D. Lavrov, R. Ahmerov - Laboratornie osobennosti PRP-terapii, II congress po nechirurgicheskim metodam omologeniya 1-4.06.2012 (in Rus).

SARS COVID19 AS A PATHOGNOMONIC FACTOR OF THE EMERGENCE, EXCAVATION AND MANIFESTATION OF MENTAL DISEASES (LITERATURE REVIEW)

Davydenko Oksana Mykolayivna

Ph.D., Assoc

Lischuk Kateryna Oleksiivna

Student

Bukovyna State Medical University

Chernivtsi, Ukraine

Abstract: The 2019 coronavirus disease is a real challenge for modern doctors. This infection has raised new questions in many fields of medicine, as it is a multi-organ disease with various complications and a frequent unpleasant outcome. which disease affects the function of the central nervous system, which causes the manifestation or exacerbation of mental diseases. The is exclusively a factor for predicting the well-being of the disease, correcting treatment and planning the rehabilitation of patients, improving the quality of life and the general public health of the country.

Key words: SARS COVID 19, complications of an infectious disease, chronic disease, rehabilitation of an infectious disease, mental illness, psychiatry, infectious diseases

The response of Covid 19, first discovered in 2019 has triggered a worldwide pandemic, changing the course of history and the emphasis in the scientific work of medical professionals. Corona virus disease is a multi-organ disease that causes a number of complications incompatible with life and generally affects the human body, worsening the course of chronic diseases, including mental ones. The relevance of the mental health of a modern person is beyond doubt, neither in personal, nor in family, nor in industrial, nor in social and public relations. Of course, concomitant diseases affect the entire process of treatment and rehabilitation of the patient.

Today, it has been established that COVID-19 has a negative impact on the mental health of the population in our world. Chinese researchers were the first to determine the scale of psychological distress. At the beginning of the pandemic, almost half of the respondents had moderate and severe symptoms of depressive (16.5%) or anxiety (28.8%) disorders. The results of another Internet survey of the Chinese population (n = 7236) showed a predominance of symptoms of generalized anxiety disorder (35.1%) in the population. Symptoms of depression (20.1%) and sleep disturbances (18.2%) were also frequently observed. [1, p. 18; 2, p. 1]. The fear of getting a future infection, associated with the possible risk of infection, the unpredictable course of the disease, the lack of pathogenetic treatment and total uncertainty, causes negative psychological reactions, such as distress and maladaptation [3, p.55; 8, p. 712]. According to research, certain categories of the population are most negative about mental disorders, as well as medical professionals, elderly people, teenagers and people with previously diagnosed mental disorders. According to literature data [4, p.902], the prevalence of anxiety among medical workers is 23.21%. The research used the Zung anxiety self-assessment scale (SAS), experienced generalized anxiety disorder (GAD), and others. The prevalence of depression in this population category was 22.8% (according to the Zung Self-Assessment Depression Scale (SDS), Patient Health Assessment (PHQ-9), etc.). [3,c.56]. Regarding gender differences, female survivors of SARS, a virus that is similar to COVID-19, have slightly higher levels of stress and higher levels of depression and anxiety [5, e0602304].

Patients with mental disorders often suffer from concomitant pathology, which is the cause of the risk of a severe course of a chronic disease. They have more cardiovascular and pulmonary diseases, obesity and diabetes than the general population. In such cases, accompanying diseases often remain undiagnosed and, accordingly, untreated. A study was conducted to assess the association between psychiatric disorders and mortality among adults with COVID-19. For analysis, 7348 cases with a positive result were selected (SARS-CoV-2), of which 75 (1%) had a history of schizophrenic spectrum disorder, 564 (7.7%) had an affective pathology,

and 360 (4.4%) . %) is an anxiety disorder. In the results of the retrospective analysis, it was established that the risk of death in the case of a disease with a diagnosis of the schizophrenic spectrum is 2.7 times higher than in the general population, the risk of death in the case of affective pathology and anxiety disorders was statistically insignificant. It is emphasized that schizophrenic spectrum disorders take the second place as a risk factor after age of death by the strength of the relationship of all demographic and medical risk factors studied in this study [3, p.56; 6, p. 310].

It is still not clear whether the main cause of mental disorders is the viruses themselves or the immune response to them. Perhaps interferon alpha is to blame for everything, which takes part in the immune response and gives such a side effect as the induction of a depressive disorder. Cytokines cause depletion of tryptophan, which is a precursor to serotonin. They stimulate indoleamine 2,3-dioxygenase, which converts tryptophan into kynurenine, which makes it unavailable for the synthesis of serotonin, reducing the level of something harmful in the pathogenesis of depressive disorders. During the study the possibility of a direct effect of viruses on the brain with the development of emotional disorders, it is necessary to take into account the fact that both influenza viruses and coronaviruses are potentially neurotropic and were isolated from the central nervous system [[7, p.51]. Also, poor sleep quality and the presence of more severe somatic symptoms are risk factors for anxiety symptoms among inpatients. In addition, the use of aggressive treatment with high doses of corticosteroids in a hospital setting may be one of the predictors of mental illness. According to the data of a study among Ukrainians in the acute phase of covid disease [5, e0602304], a weak positive correlation was found between age and the severity of difficulties in relaxation ($r = 0.429$, $p < 0.000$); average positive between age and the intensity of the decrease in interest in activities ($r = 0.624$, $p < 0.000$); average positive correlation between age and the intensity of feelings of depression; average positive correlation between age and severity of sleep difficulties ($r = 0.560$, $p < 0.000$); an average positive correlation between age and the severity of the feeling of energy loss ($r = 0.548$, $p < 0.000$); average positive correlation between age and the degree of appetite reduction ($r = 0.629$, $p < 0.000$),

weak positive correlation between age and difficulties in concentration ($r = 0.380$, $p < 0.000$), average positive correlation between age and changes in the pace of movement ($r = 0.544$, $p < 0.000$). A correlation between the severity of relaxation difficulties and the severity of sleep difficulties was also found ($r = 0.222$, $p < 0.05$). Each of these factors can affect the development of depression, which, in turn, can affect the motivation to take medical measures, which prolongs the course of the disease or can lead to life-threatening complications. Also, the listed factors in tandem with social isolation can provoke a large wave of suicides in the world. [8,c.712]

To date, it remains unclear how long cognitive impairment persists after COVID-19, while hospitalized patients with other respiratory illnesses have been found to suffer from cognitive impairment for several years. Treatment of cognitive dysfunction in patients after COVID-19 should be differentiated taking into account many factors (severity of CP, speed of recovery of cognitive deficit, age of patients, presence of vascular risk factors, cerebrovascular and neurological complications during acute illness, presence of emotional disorders, etc.) and should include both non-drug therapy (cognitive training and cognitive rehabilitation) and drug therapy. Today, the most promising direction in the treatment of cognitive dysfunction is the influence on the neurotransmitter system of the brain. [9, c.15]

During psychopharmacotherapy for patients with COVID-19, doctors should carefully evaluate the potential benefits and risks of its use in terms of the use of drugs with minimal side effects, especially on respiratory function, and possible adverse drug interactions, while carefully monitoring the somatic condition of patients. In many cases, psychotropic medications can be safely prescribed to patients receiving pharmacotherapy for COVID-19. For example, antidepressants (escitalopram), antipsychotics (olanzapine), benzodiazepines (lorazepam), and valproate are unlikely to interact with the antiviral drugs interferon, lopinavir/ritonavir, and ribavirin. [10, c.79], In general, it is believed that any antidepressants are suitable for the treatment of depression. One of the modern drugs that can be recommended for use in general medical practice is sertraline [7, c.54].

Factors of individual psychological protection and risk factors have acquired special significance for the prevention of disorders of the anxiety-depressive spectrum. The protective mechanisms today include the so-called resilience, which contains a complex of social, psychological and biological factors that make it possible to prevent the development of mental pathology in the event of exposure to mental trauma. This complex includes individual psychological factors (social involvement and expressiveness, positive self-esteem, normal intelligence), stable family ties and an external support system (work, friends, family, studies, church). Based on the data of German and Western European Studies, significant factors of elasticity include: a positive style of assessing the situation, receptive social support, quick overcoming of a stressful situation, the ability to control the situation, sufficient information security. As for negative factors, a high level of neuroticism and suppression of negative emotions can be attributed here [7, c.53].

Therefore, cognitive impairment is a frequent complication of the coronavirus disease. For full recovery and rehabilitation, it is necessary to take into account the mental state of the patient during and after the disease. Also, the treatment of existing and acquired mental illnesses must be regulated with the general plan of treatment of the patient, contraindications, blood oxygenation, respiratory insufficiency, individual intolerance and fashion drugs.

LIST OF REFERENCES

1. Wang S., Pan R., Wan X. et al. Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *Int. J. Envir. Res. Publ. Hlth.* 2020. Vol. 17. No. 5. R. 17-29. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17051729>.
2. Huang Y., Zhao N. Generalized anxiety disorder, depressive symptoms and sleep quality during the COVID-19 outbreak in China: a web-based cross-sectional survey. *Psychiatr. Res.* 2020. Vol. 288. DOI:10.1016/j.psychres.2020.112954

3. IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON MENTAL HEALTH (LITERATURE REVIEW) O. V. Tkachenko UKRAINS'KYI VISNYK PSYKHONEVROLOHII 2021 Vol. 29, 1(106) P. 55-59 DOI: <https://doi.org/10.36927/2079-0325-V29-is1-2021-1>
4. Prevalence of depression, anxiety, and insomnia among healthcare workers during the covid-19 pandemic: a systematic review and meta-analysis / S. Pappa, V. Ntella, T. Giannakas [et al.] // Brain, Behavior, and Immunity. — 2020. Vol. 88. — P. 901—907. DOI: 10.1016/j.bbi.2020.05.026.
5. Asanova A., Haustova O., Chaban O., Prokhorova O., Kuzmyskyi M., Tymoshchuk E., & Avramenko O. (2021). Mental disorders in hospital patients in the acute phase of COVID-19. Psychosomatic Medicine and General Practice, 6(2), e0602304. <https://doi.org/10.26766/pmgp.v6i2.304>
6. Association of psychiatric disorders with mortality among patients with covid-19 / K. Nemani, C. Li, M. Olfson [et al.] // JAMA Psychiatry. — 2021. 308-386 DOI: 10.1001/jamapsychiatry.2020.4442.
7. Stadnik, S. (2022). Psychoemotional disorders in patients with coronavirus infection: treatment issues. INTERNATIONAL NEUROLOGICAL JOURNAL, 17(8), 51–61. <https://doi.org/10.22141/2224-0713.17.8.2021.250821>
8. Sher, L. The impact of the COVID-19 pandemic on suicide rates. QJM Int. J. Med. 113, 707–712 (2020).
9. Kopchak, O. (2021). Features of cognitive disorders in COVID-19. INTERNATIONAL NEUROLOGICAL JOURNAL, 17(3), 12–17. <https://doi.org/10.22141/2224-0713.17.3.2021.231569>
10. Psychopathological consequences of COVID-19: possibilities of prevention and treatment HELP TO PRACTICAL PHYSICIAN Maruta Natalia Fedchenko Viktoriya Year 2021 V. 29, 2 (107) P.76-82 DOI: <https://doi.org/10.36927/2079-0325-V29-is2-2021-13>

RELEVANCE OF STUDIES OF HUMAN MONKEYPOX VIRUS

Davydenko Oksana Mykolayivna

Candidate of Medical Sciences
Associate professor of higher education
of the department of infectious diseases and epidemiology

Yuzvyk Inna Sergiivna

5th year medical student №1
Bukovynian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

Vyhnanchuk Viktoriia Vyacheslavivna

5th year medical student №1
Bukovynian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

Introduction. Human monkeypox is a orthopoxvirus mostly endemic to African regions. It was first identified by Danish scientists in 1958. The first case of disease itself was confirmed in 1970 in a 9-month-old baby boy in Zaire (now the Democratic Republic of the Congo, DRC). However according to the recent statistics the number of the registered cases has significantly increased all over the world.

On May 6, 2022 monkeypox (MPX) was declared to appear in the United Kingdom (UK). It was diagnosed in a British resident who had travelled to Nigeria. The number of cases was also told to have been occurred in Canada, UK, Netherlands, Australia, Belgium, France, Italy, Germany, Portugal, Spain, Sweden and USA. The peculiarities of transmission, clinic and outcomes are to be investigated.

The aim of the study was to get accurate information about the epidemiology of monkeypox, analyze clinical symptoms of the patients and predict possible outcomes of the disease, to assess the monkeypox development from an endemic disease to the potential pandemic, to classify the complications of monkeypox

Materials and methods of research. 50 publications from 2010 till 2022 were analyzed.

Research results. An international collaborative group of clinicians has concluded that 98 % of the infected between April and June, 2022 were gay or bisexual men. 75% white, and 41% had human immunodeficiency virus infection. The transmission of monkey pox virus was considered to have occurred through sexual intercourse in all presented cases. 95% of the persons had a rash (with 64% having ≤ 10 lesions), 41% had mucosal lesions and 73% had anogenital lesions. Systemic reactions preceding the rash included fever (62%), headache (27%), lethargy (41%), myalgia (31%), and; lymphadenopathy was also common (reported in 56%). Concomitant sexually transmitted infections were reported in 109 of 377 persons (29%) who were tested. Among the 23 persons with a clear exposure history, the median incubation period was 7 days. The complications that can manifest after prolonged disease are: hyperpigmentation or hypopigmentation, encephalitis, bacterial superinfection of skin and sepsis.

Conclusions. Monkey pox diagnosis was confirmed by a variety of dermatologic and systemic clinical findings. One of the key issues is poor diagnostic in the countries that are endemic to monkey pox. One must also take into consideration transmission ways and prevent the widespread of the infection using effective methods of contraception.

REFERENCES:

1. John P. Thornhill, M. D., Ph.D., Sapha Barkati, M. D., Sharon Walmsley, M.D., Juergen Rockstroh, M. D., Andrea Antinori, M. D., Luke B. Harrison, M. D., Ph.D., Romain Palich, M. D., Ph.D., Achyuta Nori, M. D., Iain Reeves, M. D., Maximillian S. Habibi, M. D., Ph.D., Vanessa Apea, M. D., M. P. Christoph Boesecke, M. D., et al., for the SHARE-net Clinical Group: Monkeypox Virus Infection in Humans across 16 Countries — April–June 2022 *N Engl J Med* 2022; 387:679-69. DOI: 10.1056/NEJMoa2207323
2. Petersen BW, Kabamba J, McCollum AM, Lushima RS, Wemakoy EO, Muyembe Tamfum JJ, Nguete B, Hughes CM, Monroe BP, Reynolds MG. Vaccinating against monkeypox in the Democratic Republic of the Congo. *Antiviral*

Res. 2019 Feb;162:171-177.

3. Eveline M. Bunge, Bernard Hoet, Liddy Chen, Florian Lienert, Heinz Weidenthaler, Lorraine R. Baer, Robert Steffen: The changing epidemiology of human monkeypox – a potential threat? A systematic review - Medrxiv December 27, 2021.DOI: <https://doi.org/10.1101/2021.12.21.21268202> (ICTV) ICoToV. *Virus Taxonomy: 2020 Release 2021*

4. Yong SEF, Ng OT, Ho ZJM, Mak TM, Marimuthu K, Vasoo S, et al. Imported Monkeypox, Singapore. *Emerg Infect Dis.* 2020;26(8):1826–1830.

УДК 616.366-002

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ХВОРИХ
НА ХРОНІЧНИЙ БЕЗКАМ'ЯНИЙ ХОЛЕЦИСТИТ
У КОНТЕКСТІ ЇХ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ**

**Барладин Ольга Романівна,
Вакуленко Людмила Олексіївна**

к. мед.н., доценти

Храбра Світлана Збігнівна

к. б.н., доцент

Веремчук Оксана Дмитрівна

асистент

Куцло Владислав

студент

Тернопільський національний

педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

Анотація. Вивчення впливу застосування методів і засобів реабілітації на якість життя дає можливість фахівцям з фізичної реабілітації формувати адекватний індивідуальний підхід до хворих на хронічний безкам'яний холецистит (ХБХ). Застосування одного із популярних опитувальників - «Health Status Survey» (SF-36) дозволило отримати суб'єктивну оцінку від хворих з даною патологією про ступінь їх участі у повсякденній діяльності.

Ключові слова: хронічний безкам'яний холецистит, фізична реабілітація, опитувальник SF-36.

Одним із важливих напрямків у розвитку сучасної медицини є дослідження якості життя хворих.

Якість життя – сукупність показників, що відображають фізичне, матеріальне, психічне, соціальне і духовне благополуччя населення. За останній

час вивчення якості життя стало окремим напрямком досліджень, оскільки кінцевою метою лікування будь-якої патології необхідно вважати досягнення кращого результату зі збереженням працездатності, хорошого самопочуття та адаптації пацієнта в суспільстві. Це той термін, який оцінює не стільки хворобу, скільки хворого [1].

Захворювання системи органів травлення належать до найбільш поширених як у нашій країні, так і у світі загалом. В загальній структурі гастроентерологічних хворих постійно зростає частота органічних і функціональних захворювань жовчовивідної системи. Серед них ХБХ, постійний ріст, темпи якого перевищують інші захворювання шлунково-кишкового тракту, та значне омолодження патології жовчовивідної системи надають йому важливого соціально-економічного значення. Відомо, що захворювання зустрічається із частотою 6-7 випадків на 1000 населення. Жінки занедужують на ХБХ в 2-3 рази частіше ніж чоловіки [2].

Установлено, що в таких умовах ХБХ нерідко має тривалий перебіг, із частими загостреннями й недостатньою ефективністю загальноприйнятого лікування, не розроблені також, виходячи з цього, раціональні способи лікування та реабілітації хворих на дану недугу [3, 5].

Реабілітація хворих з патологією жовчовивідної системи є складною та актуальною проблемою, розв'язання якої можливе при участі фахівців різного профілю, у тому числі й фахівців з фізичної реабілітації [4].

Крім того особливості перебігу ХБХ із частими рецидивами вимагають тривалого лікування, визначають необхідність більш широкого використання засобів фізичної реабілітації [5].

Усе вище викладене визначає актуальність розробки нових програм поетапної фізичної реабілітації для хворих з патологією жовчовивідної системи з метою прискорення строків відновлення, попередження розвитку жовчокам'яної хвороби, ускладнення і погіршення перебігу наявних супутніх захворювань шлунково-кишкового тракту, вегетативної нервової системи, серцево-судиної і дихальної системи.

Мета дослідження: оцінити показники якості життя у хворих на ХБХ до і після реабілітації за допомогою опитувальника SF-36.

Обстежено 18 пацієнтів хворих на ХБХ, які проходили реабілітацію у реабілітаційному відділенні Петриківського геріатричного пансіонату. Середній вік пацієнтів становив $59,74 \pm 4,17$ років.

Діагноз ХБХ встановлено за даними амбулаторних карт (ультразвукове та рентгенологічне обстеження органів черевної порожнини для уточнення тяжкості захворювання), анамнезу, клінічної картини захворювання, результатами об'єктивного обстеження пацієнтів, даних лабораторних обстежень.

На підставі аналізу отриманих результатів обстеження всіх пацієнтів ми розробили план реабілітаційного втручання за програмою фізичної реабілітації, ураховуючи їх індивідуальні потреби.

Крім медикаментозного лікування, призначалися ранкова гігієнічна гімнастика, лікувальна фізична культура, лікувальний масаж, фізіотерапевтичні процедури та заняття на тренажерах. Для кращого ефекту лікування хворі виконували дихальні вправи з уповільненням дихальних рухів на вдиху та видиху, що допомагало зменшити диспепсичні явища та больові відчуття. До комплексу входили в певній послідовності гімнастичні вправи з різних вихідних положень [6].

Якість життя обстежуваних пацієнтів визначали за допомогою загального опитувальника «Health Status Survey» (SF-36). Він належить до неспецифічних опитувальників і дає змогу оцінити всі компоненти якості життя, у тому числі пов'язані зі здоров'ям, і не є специфічними для вікових груп, окремих захворювань або програм лікування.

Опитувальник рекомендований для використання міжнародними домовленостями та стандартами і зараз широко використовується в США, країнах Європи і в нашій державі при проведенні досліджень якості життя. Будучи досить коротким, він володіє високою інформативністю, чутливістю та вважається найбільш апробованим і валідним [7]. Він залишається актуальним,

простим, доступним і валідним інструментом для оцінки основних складових фізичного і психічного здоров'я у пацієнтів [7, 8].

Опитувальник SF-36 складається з 11 пунктів, які включають 36 питань, об'єднаних у 8 шкал і 2 інтегральні показники, які дозволяють оцінити: загальний стан здоров'я людини, фізичне функціонування, рольове фізичне функціонування, рольове емоційне функціонування, соціальне функціонування, інтенсивність фізичного болю, життєву активність та психічне здоров'я. Формування шкал дозволяє оцінити два інтегральних показники – фізичний та психологічний компоненти здоров'я. Результати визначаються в балах (від 0 до 100, де 100 відповідає «повному здоров'ю»), що дозволяє провести їх цифрову та статистичну обробку [9,10].

Опитувальник придатний для самостійного заповнення хворими, комп'ютерного опитування, або заповнення лікарем при особистому контакті з хворим. Анкету ми пропонували заповнити на момент початку дослідження та через 4–6 місяців спостереження.

Для обробки результатів дослідження були використані загальноприйняті методи математичної статистики. Отримані дані були оброблені за допомогою Microsoft Office Excel.

Оцінка результатів проведеного дослідження показала, що якість життя пацієнтів із ХБХ до реабілітації була значно нижчою за шкалами, які оцінювали психологічний і фізичний компонент здоров'я. Щодо фізичного стану пацієнта, це - фізичне функціонування, рольове функціонування, обумовлене фізичним станом, інтенсивність болю, загальний стан здоров'я.

Серед хворих на ХБХ низькі показники відзначалися і за шкалами психологічного здоров'я, що вказує на те, що повсякденна діяльність хворого супроводжується негативним емоційним забарвленням, різким занепадом сил та енергії, відсутністю спонукань і достатнього фізичного потенціалу для адекватного виконання повсякденної роботи.

За результати оцінки якості життя, згідно опитувальника «Health Status Survey» (SF-36), після проходження програми фізичної реабілітації у хворих

виявлено покращення за всіма показними фізичного та психічного компонентів здоров'я ($p < 0,05$).

Показники інтегральної шкали «фізичний компонент здоров'я» під впливом програми фізичної реабілітації збільшився з 138,5 до 175 балів ($p < 0,001$).

Показники шкали емоційного стану (RE) мали статистично значиме покращення у хворих після реабілітації ($p < 0,01$): бали за цією шкалою збільшилися з 37,2 до 53 балів ($p < 0,001$). По шкалі інтенсивності болю (BP) також відмічались кращі бали наприкінці програми реабілітації (з 37 приріст до 44 балів ($p > 0,05$)).

Показники інтегральної шкали «психічний компонент здоров'я» під впливом комплексної програми фізичної реабілітації у пацієнтів збільшився з 155 до 192 балів ($p < 0,001$).

Статистично значуща різниця ($p < 0,001$) відмічалася у хворих до та після реабілітації за показниками: рольової діяльності (RP) – 41 бал; загального здоров'я (GH) - 46,5 балів; шкали життєздатності (VT) - 40,5 балів.

Таким чином, визначення показників якості життя дало можливість оцінити рівень адаптації хворих на ХБХ у повсякденному житті, їх фізичне і психічне здоров'я, розробити критерії ефективності та безпечності застосування засобів фізичної реабілітації для зменшення рецидивів захворювання, прискорити їх інтеграцію в соціум.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ягенський А. В. Оцінка якості життя в сучасній медичній практиці/ А. В. Ягенський, І. М. Січкарук // Внутрішня медицина. - 2007. - Т. 3, № 3. С. 57-62.
2. Бисмак Е.В. Комплексная физическая реабилитация женщин 35-40 лет, страдающих хроническим бескаменным холециститом в условиях специализированного отделения // Слобожанський науково-спортивний вісник. Х., 2001. Вип. 4. С. 112-115.

3. Барановский А. Ю. Реабилитация гастроэнтерологических больных в работе терапевта и семейного врача / Барановский А. Ю. – СПб. : Фолиант, 2001. – 416 с.

4. Калмиков С.А. Фізична реабілітація при захворюваннях органів травлення: навчальний посібник. Харків, 2016. 222 с.

5. Бисмак Е.В., Терещук С.И. Применение лечебной физкультуры при патологии желчно-выделительной системы // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2003. № 8. С. 82-94.

6. Бісмак О.В. Лікувальна фізична культура в етапній фізичній реабілітації хворих з патологією жовчовивідної системи: Метод. рек. Х.: ПП Стил-Іздат, 2005. 66 с.

7. Ware J. E. Measuring patients' views: the optimum outcome measure. SF 36: a valid, reliable assessment of health from the patient's point of view / J. E. Ware // BMJ. – 1993. – Vol. 306 (6890). – P. 1429–1430. DOI:10.1136/bmj.306.6890.1429.

8. Lins L. SF-36 total score as a single measure of health-related quality of life: Scoping review / L. Lins, F. M. Carvalho // SAGE Open Medicine. – 2016. Vol. 4. P. 1–12. DOI: 10.1177/2050312116671725.

9. Популяционные показатели качества жизни по опроснику SF-36 (результаты многоцентрового исследования качества жизни «МИРАЖ») / В. Н. Амирджанова, Д. В. Горячев, Н. И. Коршунов [и др.] // Научно-практическая ревматология. – 2008. – Т. 46, № 1. – С. 36–48. DOI: 10.14412/1995-4484-2008-852.

10. Pelle A. J. What is the use? Application of the short form (SF) questionnaires for the evaluation of treatment effects / A. J. Pelle, N. Kupper, F. Mols, P. de Jonge // Qual. Life Res. – 2013. – Vol. 22 (6). – P. 1225–1230. DOI: 10.1007/s11136-012-0266-8.

УДК 57.03

АНТИОКСИДАНТНІ ВЛАСТИВОСТІ КРІОКОНСЕРВОВАНИХ КЛІТИН КОРДОВОЇ КРОВІ

**Кудокоцева Ольга Валентинівна,
Ломакін Іван Іванович,**

к.м.н., ст.н.с.

Бабійчук Людмила Вікторівна,

к.м.н., в/о ст.н.с.

Бабійчук Владислав Георгійович,

д.м.н., ст.н.с., завідувач відділом

Інститут проблем кріобіології і кріомедицини НАН України,

м. Харків

науковий керівник

Айдарова Вікторія Сергіївна,

к.м.н, асистент кафедри ХНУ

ім. В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Анотація: У спонтанно гіпертензивних щурів лінії SHR вміст МДА в тканинах головного мозку (ГМ) був значно більшим (в 2,6 рази) в порівнянні з нормотензивними тваринами, що свідчить про інтенсифікацію процесів перекисного окислення ліпідів (ПОЛ) в результаті ослаблення механізмів антиоксидантного захисту тканин ГМ. Хронічна алкогольна інтоксикація ще більше активує процеси ПОЛ в тканинах ГМ. Застосування кріоконсервованих ядровмісних клітин кордової крові позитивно впливає на проокислювально-антиоксидантний баланс в головному мозку щурів.

Ключові слова: спонтанно гіпертензивні щури, перекисне окислення ліпідів, кордова кров, стовбурові клітини, головний мозок.

Вступ. Спонтанно гіпертензивні щури лінії SHR характеризуються синдромом підвищеної в'язкості крові з усіма витікаючими наслідками - підвищенням артеріального тиску і показників в'язкості крові, зміною системи мікроциркуляції, зниженням деформованості еритроцитів і, в

кінцевому підсумку, зниженням мозкового кровотоку [1, 2]. Можна припустити, що генетично обумовлений патогенез головного мозку спонтанно гіпертензивних щурів також характеризується порушеннями процесів перекисного окислення ліпідів (ПОЛ). Перекисне окислення ліпідів – це універсальний процес, який в нормі відбувається в кожній клітині живого організму, але ПОЛ також може реєструватися при розвитку ряду патологічних станів. Токсини, що утворюються в результаті розвитку вільнорадикальних реакцій (спирти, кетони, альдегіди, складні ефіри та ін.), можуть вносити істотний внесок в пошкодження клітини та організму в цілому. Захист тканин від шкідливого впливу реактивних видів кисню та вільних радикалів здійснюється антиоксидантною системою [3, 4].

Роботами, виконаними за останні роки у відділі кріофізіології ІПКіК НАН України показано, що кріоконсервовані ядровмісні клітини кордової крові (кЯВК КК) можуть позитивно впливати не тільки на систему гемопоезу, а й на всю систему гомеостазу [5, 6].

Враховуючи високий терапевтичний потенціал стовбурових клітин кордової крові [7], **метою роботи** було вивчення впливу кріоконсервованих препаратів кордової крові на процеси перекисного окислення ліпідів в мозковій тканині щурів лінії SHR.

Матеріали та методи. Усі роботи проводилися відповідно до «Європейської конвенції про захист хребетних тварин» (Страсбург, 1986). Роботу виконували протягом 12 місяців на спонтанно гіпертензивних щурах лінії SHR.

Хронічну алкогольну інтоксикацію (ХАІ) моделювали протягом 9 місяців загальноприйнятим методом з 15% розчином етанолу як єдиним джерелом рідини [8].

Експериментальним тваринам лінії SHR вводили готовий препарат кЯВК КК людини, який отримували в кріобанку ІПКіК НАН України [9, 10]. Розморожений препарат кЯВК КК являв собою суспензію кріоконсервованих ЯВК КК в аутоплазмі КК з концентрацією CD34⁺-клітин $(2-4) \times 10^5$ в 1 мл.

Кріопробірки, що містили заморожену суспензію ЯВК КК, розморожували на водяній бані при температурі 37°C. Розморожені зразки кЯВК КК в аутоплазмі КК вводили в об'ємі 1 мл одноразово внутрішньочеревно з розрахунку $(3-5) \times 10^5$ життєздатних (за трипановим синім) ЯВК на кг маси тіла тварини. Вибір зазначеної концентрації базувався на літературних даних щодо ефективності застосування кордової крові людини для внутрішньочеревного введення щурам після моделювання інсульту, а також на наших попередніх роботах, проведених у відділі кріофізіології ІПКіК НАН України.

В якості нормотензивного контролю були обрані щури лінії Wistar.

Для оцінки інтенсивності ПОЛ в гомогенаті мозкової тканини використовували спектрофотометричний метод визначення швидкості накопичення МДА, як одного з продуктів ПОЛ, з реагентами ZeptoMetrix (США). Суть методу полягає в тому, що МДА утворює з тіобарбітуровою кислотою стійкий забарвлений комплекс, інтенсивність забарвлення якого пропорційна концентрації кінцевого продукту ПОЛ. Рівень МДА в гомогенаті мозкової тканини контрольних і експериментальних тварин на 7-му і 30-ту добу після введення кЯВК КК і їх поєднаного застосування обчислювали в присутності прооксидантів (солі Мора і аскорбінової кислоти) (індуковане ПОЛ) і в їх відсутності (спонтанне ПОЛ) [11].

Для статистичної обробки даних використовували однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) на комп'ютерній програмі «Excel» («Microsoft», США).

Результати та обговорення. Результати експериментів показали, що у спонтанно гіпертензивних щурів лінії SHR, значно, в порівнянні з нормотензивними щурами Wistar, рівень МДА в гомогенаті мозкової тканини в усіх реакціях (початкових, спонтанних і індукованих) був значно вищим (в 1,5-2 рази). Рівень МДА у щурів SHR становив $((0,26 \pm 0,02); (0,64 \pm 0,11); (0,91 \pm 0,08))$ нмоль МДА/мг тканини мозку) порівняно з відповідними значеннями для щурів Wistar $((0,11 \pm 0,01); (0,45 \pm 0,02); (0,50 \pm 0,03))$. Таким чином, отримані нами дані підтвердили положення про те,

що при хронічній артеріальній гіпертензії в корі головного мозку спостерігається підвищений рівень процесів ПОЛ. Хронічна алкогольна інтоксикація супроводжувалася подальшою активацією ПОЛ в мозковій тканині щурів лінії SHR. Рівень МДА у щурів SHR з ХАІ значно перевищував цей показник у інтактних щурів тієї ж лінії та становив $(0,38 \pm 0,05)$ і $(0,96 \pm 0,11)$ нмоль МДА/мг відповідно для початкових і спонтанних реакцій ПОЛ.

В аскорбат-індукованій реакції у щурів SHR з ХАІ вміст кінцевого продукту ПОЛ перевищував рівень МДА у щурів SHR з вільним доступом до води на 159% і складав $(2,36 \pm 0,31)$ нмоль МДА/мг. Отримані результати свідчать про те, що тривала алкоголізація призводить до розвитку окисного стресу в мозку піддослідних тварин, значного ослаблення активності антиоксидантних ферментів і порушення антиоксидантного захисту.

Отримані результати що до впливу ХАІ на процеси ПОЛ в мозковій тканині щурів можна пояснити тим, що етанол хоч і проявляє антиоксидантні властивості, але підсилює процеси ПОЛ. Незалежно від шляху окислення спирту, проміжним продуктом його метаболізму завжди є ацетальдегід, при окисленні якого також відбувається посилене утворення реактивних видів кисню.

Кріоконсервований препарат КК являє собою комплекс кЯВК, в який входять, крім зрілих ядровмісних клітин, ще й гемопоетичні та мезенхімальні стовбурові клітини, в аутологічній плазмі, яка багата біологічно активними речовинами, ферментами, гормонами, пептидами, мікроелементами та ін. Введення кЯВК КК щурам SHR з ХАІ призвело до зниження вмісту МДА в усіх реакціях ПОЛ як на 7-й, так і на 30-у добу спостереження, а в індукованій реакції ці зміни були статистично значущими, що може говорити про антиоксидантні властивості клітинних препаратів КК.

У інтактних щурів лінії SHR введення кЯВК КК також викликало зниження рівня МДА у всіх трьох реакціях через 7-м і 30 діб, однак ці зміни були значними лише в реакції ПОЛ, яка була індукована аскорбатом. Цілком можливо, що препарати КК можуть підвищувати антиоксидантний захист у

мозку щурів (індукована відповідь), але не впливають на генетично детермінований рівень ПОЛ, як це проявляється в його початкових та спонтанних реакціях.

Висновки. Узагальнюючи отримані дані, можна зробити висновок, що введення кЯВК КК в аутологічній плазмі позитивно впливає на проокислювально-антиоксидантний баланс в головному мозку щурів. Кріоконсервовані препарати КК проявляють виражені антиоксидантні властивості, активуючи систему антиоксидантного захисту, що стримує надмірний прояв прооксидантних факторів і механізмів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Amenta F, Tayebati S. K, Tomassoni D. Spontaneously hypertensive rat neuroanatomy: applications to pharmacological research. *Ital J Anat Embryol.* 2010;115(1–2):13–7.
2. Tayebati S. K, Tomassoni D, Amenta F. Spontaneously hypertensive rat as a model of vascular brain disorder: microanatomy, neurochemistry and behavior. *J. Neurol Sci.* 2012 Nov 15;322(1–2):241–9.
3. Казимирко В К, Мальцев В. И, Бутылин В. Ю, Горобец Н. И. Свободнорадикальное окисление и антиоксидантная терапия. Киев: Морион; 2004. 160 с.
4. Марущак А. В, Шоріков Є. І, Шорікова Д. В, Тимофійчук І. Р, Гайдичук В. С. Зміни пероксидного окиснення ліпідів і стану антиоксидантного захисту в спонтанно-гіпертензивних щурів під час експериментального лікування раміприлом та кандесартаном. *Медична та клінічна хімія.* 2016;18(1):51–6.
5. Айдарова В. С, Кудокоцева О. В, Ломакин И. И, Бабийчук Г. А. Возможности использования клеток кордовой крови в неврологии. *Проблемы криобиологии и криомедицины.* 2016;26(2):103–15.
6. Айдарова В. С, Бабийчук В. Г, Ломакин И. И, Кудокоцева О. В, Бабийчук Г. А. Влияние криоконсервированных ядросодержащих клеток

пуповинной крови на течение патологических процессов при прогрессирующем старении мозга (экспериментальное исследование). Успехи геронтол. 2018;31(3):345–51.

7. Jaing T. H. Umbilical cord blood: a trustworthy source of multipotent stem cells for regenerative medicine. Cell Transplant. 2014;23(4–5):493–6. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24816446>

8. Грищенко В. И, Ковалев Г. А, Петренко А. Ю, Сандомирский Б. П, Якимова Т. П. Регенеративно-пластическая терапия алкогольных висцеропатий. Киев: Наук. Думка, 2010; 152 с.

9. Бабийчук Л. А, Зубов П. М, Рязанцев В. В, Зубова О. Л, Кудокоцева О. В, Гурина Т. М. Кордовая кровь – альтернативный источник стволовых клеток для регенеративной медицины: новые подходы к проблеме криоконсервирования. Буковинський мед. вісник. 2009;13(4):23–6.

10. Бабийчук Л. А, Кудокоцева О. В, Зубов П. М, Зубова О. Л. Новые подходы к криоконсервированию ядродержащих клеток кордовой крови и оценка их жизнеспособности. Укр. химиотерапевт. журнал. 2008;(1–2):85–7.

11. Федорова Т. Н, Коршунова Т. С, Ларский Э. Г. Реакция с ТБК для определения малонового диальдегида крови методом флуоресценции. Лаб. Дело. 1983;3:25–7.

ОСОБЛИВОСТІ КРОВОПОСТАЧАННЯ ГІПОТАЛАМО - ГІПОФІЗАРНОЇ СИСТЕМИ

Луценко Ірина Володимирівна

здобувачка освіти 2 курс 3 медичний факультет

Ушакова Марія Андріївна

здобувачка освіти 5 курс 1 медичний факультет

Сухонос Роман Олександрович

доцент кафедри анатомії людини

Харківський національний медичний університет

«Призначення людини – в розумній діяльності»

Арістотель

Анотація: з кожним роком вчені все більше звертають увагу на окрему систематизацію гіпоталамо – гіпофізарної системи. Розвиток нейрохірургії в цілому, та стереотаксичної радіохірургії зокрема, вимагають більш досконаліших знань з особливостей будови та кровопостачання структур гіпоталамо – гіпофізарної системи.

Ключові слова: гіпоталамо-гіпофізарна система, васкуляризація, мікроциркуляція, гемодинаміка, портальна система гіпофіза.

Нами були розглянуті анатомічна будова та просторове розміщення деяких основних судин гіпоталамо – гіпофізарної системи. Розуміння топографії васкуляризації структурних складових даної системи є дотепер однією із актуальних проблем морфології.

Метою нашого дослідження було вивчення особливостей васкуляризації структур гіпоталамо – гіпофізарної системи.

Матеріали і методи. Теоретичні: огляд та аналіз науково-методичної літератури; практичні: власні дослідження.

Результати і висновки. Літературних даних, стосовно питання щодо

кровопостачання гіпоталамо – гіпофізарної системи виявилося небагато. Достовірно відомо, що гіпоталамо - гіпофізарна система – об'єднання структур гіпофіза і гіпоталамуса, які виконують функції як нервової системи, так і ендокринної. Однією із особливостей органів ендокринної системи є наявність в них надзвичайно густої сітки кровоносних судин. Гіпоталамо - гіпофізарна система складається з гіпоталамуса, і трьох частин гіпофіза: аденогіпофіз (передня частка), нейрогіпофіз (задня частка) і проміжна частка гіпофіза. Нервова та ендокринна системи здійснюють зв'язок між клітинами, органами та системами органів цілісного організму. Головними центрами координації та інтеграції функцій цих двох основних регуляторних систем і являються гіпоталамус та гіпофіз. Гіпоталамус відіграє важливу роль у збиранні інформації від інших ділянок головного мозку та від особистих кровоносних судин і передачі її в гіпофіз. Останній, шляхом секреції гормонів, прямо чи опосередковано регулює активність усіх інших ендокринних залоз.

В дрібних нейросекреторних клітинах гіпоталамуса відбувається вироблення пептидних гормонів, що регулюють функції залозистих клітин аденогіпофізу. Речовини, що стимулюють синтез і вивільнення гормонів гіпофіза, відносяться до групи ліберинів (*releasing factors, R-factors*), а речовини, що пригнічують синтез і вивільнення гормонів - до групи статинів. Ліберіни та статини через ворітні вени потрапляють до клітин аденогіпофізу, які в свою чергу виробляють відповідні гормони.

Пріоритетним є вивчення мікроциркуляторного русла гіпофіза, яке спочатку вивчалось за допомогою ін'єкційної техніки на трупах людей, а згодом були проведені прижиттєві спостереження на тваринах. За допомогою біомікроскопії з'ясовано, що загальний принцип будови мікросудин гіпофіза зводиться до наступного. Верхні гіпофізарні артерії (із *a. carotis interna*) утворюють колові анастомози одна з одною і з обох боків підходять до ніжки гіпофіза. Одна з них відгалужує гілку до задньої долі гіпофіза. Артерії розгалужуються на артеріоли; із них деякі безпосередньо впадають в порталну систему гіпофіза, а інші утворюють множинні первинні капіляри, що також

збираються в портальні судини в ділянці серединного підвищення.

Портальна система утворює в каудальному напрямку мережу вторинних капілярів передньої долі гіпофіза. Портальні судини в ділянці аденогіпофіза являють собою густу анастомотичну мережу синусоїдальних капілярів. Існують також анастомози між гілками портальних вен в аденогіпофізі та первинною капілярною мережею. В зв'язку з тим, що існує досить тісний морфологічний зв'язок адено- та нейрогіпофізами, система відтоку крові від передньої частки частково захоплює і задню частку. Мікросудини, розміщені в ніжці гіпофіза, позбавлені гладком'язових клітин і не здатні до активних скорочень. Характерна відносна незалежність кровотоку в термінальному руслі гіпофіза від змін загальної гемодинаміки, зокрема від рівня кров'яного тиску.

**ВПЛИВ ТРИВОГИ ТА ДЕПРЕСІЇ ПРИ ІНТЕРВАЛЬНОМУ
ХАРЧУВАННІ У ПАЦІЄНТІВ З АРТЕРІАЛЬНОЮ ГІПЕРТЕНЗІЄЮ ТА
ГОЛОВНИМ БОЛЕМ**

Чунь Лю

аспірант кафедри неврології

Дніпровський державний медичний університет

Анотація. Досліджено безпеку та ефективність впливу «intermittent fasting» на головний біль у пацієнтів з артеріальною гіпертензією у 185 пацієнтів, з яких 43 достроково припинили курс. Пацієнти, які продовжили участь у ІХ (n=142), показали середній бал за «The Hospital Anxiety and Depression Scale, HADS» (суб-шкала тривоги) $6,52 \pm 0,09$. Пацієнти, які припинили участь у ІХ (n=43), показали середній бал за тією же суб-шкалою HADS $8,02 \pm 0,29$. Статистична різниця склала $-4,94$ за t-критерієм з $p < 0,05$ ($p = 0,001$). За суб-шкалою депресії у групі із 142 пацієнтів, що продовжили лікування середній бал склав $6,64 \pm 0,1$. У групі (43 пацієнта), що завершили ІХ достроково, середній бал склав $8,06 \pm 0,11$. Статистична різниця виявлена з ($p < 0,001$). Висновок: Дострокове припинення інтервального харчування у режимі як 24:7 так і 16:7 у пацієнтів з артеріальною гіпертензією та періодичним головним болем, вірогідно, пов'язано з наявністю субклінічної або пограничної тривоги та депресії.

Ключові слова: intermittent fasting, артеріальна гіпертензія, головний біль, шкала тривоги, шкала депресії, The Hospital Anxiety and Depression Scale, HADS.

Актуальність: Проведено клінічне та інструментальне дослідження ефективності та безпечності впливу методу «інтервального харчування» (ІХ), відомого також, як періодичне, короткострокове голодування або “intermittent fasting” на періодичний головний біль у пацієнтів з артеріальною гіпертензією

(АГ) з додатковою метою оцінки ролі тривоги та депресії в процесі ІХ. У дослідженні взяли участь 185 пацієнтів віком 25 - 75 років (середній вік склав $48,6 \pm 1,33$ року) з артеріальною гіпертензією (АГ) та вірогідно васкулярним [1] головним болем.

Мета роботи: оцінка впливу субклінічної тривожності та депресії у повній групі пацієнтів (185 пацієнтів) для встановлення можливого значення субклінічної тривоги та депресії на частоту відмов від продовження інтервального харчування.

Дизайн дослідження: заплановано, як відкрите (незасліплене) клінічне інтервенційне продольне нерандомізоване дослідження з використанням контрольної групи, в якій не проводилось фармакологічної інтервенції. Наукове дослідження виконано в рамках теми кафедри неврології Дніпровського державного медичного університету (ДДМУ, № держреєстрації: 0119U104025). Критерії виключення: вторинна артеріальна гіпертензія, діабет 1 або 2 типу, гострі порушення мозкового кровообігу, епілептичні стани, геморагії, спадкові синдроми головного болю та психічні розлади. Якщо сума балів шкали MMSE [2] була менше 25, що відповідало «переддементним» когнітивним порушенням або деменції легкого ступеня, пацієнти також не включались до дослідження. Артеріальна гіпертензія була найбільш ймовірним фактором порушення церебральної гемодинаміки та пов'язаних цефалгій за консенсусом рекомендацій з класифікації головного болю [3]. Планувалось, що пацієнти будуть добровільно підтримували режим короткострокового обмеження харчування від 16 годин до 24 годин 1 раз на 7 днів протягом 4-х тижнів (режими 24:7 або 16:7). Оцінка впливу на головний біль проводилась за шкалою візуальної оцінки болю (ВАШ) [4], позитивними результатами вважались при зменшенні показників візуальної аналогової шкали (ВАШ) на 2 або більше балів та/або значущого зменшення тривалості (частоти) головного болю. Але, у процесі добровільного утримання від прийому їжі 43 пацієнта припинили участь у дослідженні, з них 31 – почали участь у 24-годинному та 12 пацієнтів - у 16-годинному ІХ. У групі дослідження залишилось 142 пацієнта

середнім віком $49,26 \pm 1,33$ рр., з них 69 чоловіків та 73 жінки. Відмова продовжувати ІХ без розвитку вагомих побічних ефектів (зміни артеріального тиску, інші варіанти клінічного погіршення стану) зрушила автора провести оцінку тривожності та депресії у повній групі пацієнтів (185 пацієнтів) для встановлення можливого значення субклінічної тривоги та депресії на таку відмову. Для вирішення завдання використано шкалу тривоги та депресії “The Hospital Anxiety and Depression Scale – HADS” [5]. Шкала HADS складається з 14 питань, які поділяються на оцінку тривога та депресії, яким відповідають чотири відповіді, що кодуються за наростанням виразності симптому від 0 до 3. Оцінюється сумарний показник за кожною шкалою (0-7 - відсутність достовірних симптомів тривоги і депресії; 8-10 – субклінічна тривога - депресія; 11 та вище – клінічно виражена тривога та/або депресія). Отримано наступні результати: пацієнти, які продовжили участь у ІХ ($n=142$), показали середній бал за шкалою HADS, (шкала тривоги) $6,52 \pm 0,09$ (стандартна похибка). З них 34 мали бал 8; 36- бал 7; 42- бал 6; 30- бал 5. Пацієнти, які припинили участь у ІХ ($n=43$), показали середній бал за шкалою HADS $8,02 \pm 0,29$. З них 10 пацієнтів мали по 6 балів; 12 – 7 балів; 7 - 8 балів; 5 - 9 балів; 2 - 10 балів; 4 - 11 балів; 3 - 12 балів. Статистична різниця склала $-4,94$ за t-критерієм з $p < 0,05$ ($p = 0,001$). Оцінка за суб-шкалою депресії була наступною: у групі 142 пацієнтів, що продовжили лікування, середній бал склав $6,64 \pm 0,1$; медіана 7. У групі (43 пацієнта), що завершили ІХ достроково, середній бал за суб-шкалою депресії склав $8,06 \pm 0,11$. Статистична різниця становила $-9,55$ за t критерієм ($p < 0,001$).

Висновок: Дострокове припинення інтервального харчування у режимі як 24:7 так і 16:7 у пацієнтів з артеріальною гіпертензією та періодичним головним болем, вірогідно, пов’язано з наявністю субклінічної або пограничної тривоги та депресії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Joe Munoz-Ceron, Varinia Marin-Careaga, Laura Peña, Jorge Mutis,

Gloria Ortiz. Headache at the emergency room: Etiologies, diagnostic usefulness of the ICHD 3 criteria, red and green flags. *PLoS One*. 2019; 14(1): e0208728. doi: 10.1371.

2. Trivedi D. Cochrane Review Summary: Mini-Mental State Examination (MMSE) for the detection of dementia in clinically unevaluated people aged 65 and over in community and primary care populations. *Prim Health Care Res. Dev.* 2017; 18(6):527-528.

3. Donald E. Casey, Jr, Randal J. Thomas, Vivek Bhalla et al. 2019 AHA/ACC Clinical Performance and Quality Measures for Adults With High Blood Pressure: A Report of the American College of Cardiology/American Heart Association Task Force on Performance Measures. *Circ Cardiovasc Qual Outcomes*. 2019 Nov; 12(11): e000057. doi: 10.1161/HCQ.0000000000000057.

4. Hawker GA et al. Measures of adult pain: Visual Analog Scale for Pain (VAS Pain) Numeric Rating Scale for Pain (NRS Pain), McGill Pain Questionnaire (MPQ), Short-Form McGill Pain Questionnaire (SF-MPQ), Chronic Pain Grade Scale (CPGS), Short Form-36 Bodily Pain Scale (SF-36 BPS), and Measure of Intermittent and Constant Osteoarthritis Pain (ICOAP). *Arthritis Care Res (Hoboken)*. 2011 Nov; 63(11):240–252. DOI:10.1002/acr.20543.

5. Accuracy of the Hospital Anxiety and Depression Scale Depression subscale (HADS-D) to screen for major depression: systematic review and individual participant data meta-analysis *BMJ* 2021; 373. doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.n1231>.

CHEMICAL SCIENCES

УДК 536.632

ВИКОРИСТАННЯ СЕРЕДНІХ МОЛЬНИХ ОБ'ЄМІВ ЕЛЕМЕНТІВ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ ТЕРМОДИНАМІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ

Козуб Павло Анатолійович,

к.т.н., доцент

Харківський національний університет радіоелектроніки

Мірошніченко Наталія Миколаївна

к.т.н., доцент

Національний технічний університет

Харківський політехнічний інститут

Лук'янова Вікторія Анатоліївна,

Сирова Ганна Олегівна,

к.пед.н., доцент

Харківський національний університет радіоелектроніки

Козуб Світлана Миколаївна,

к.т.н., доцент

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Мартинюк Микола Михайлович

старший викладач

Харківський національний університет радіоелектроніки

м. Харків, Україна

Анотація: Проаналізовано можливість використання молекулярних об'ємів речовин для прогнозування теплоємності, ентропії та ентальпії утворення речовин. За допомогою статистичної обробки даних показано, що використання адитивній моделі середніх атомних мольних об'ємів не зменшує точність отриманих залежностей. Встановлено, що точність таких розрахунків для ентропії та теплоємності речовин близька до методу об'ємно-базованої термодинаміки, але є більш простою і універсальною у використанні, а подібна

залежність для розрахунків енергії утворення речовин значно менш точною і може використовуватись тільки для її грубої оцінки.

Ключові слова: середній молярний об'єм, термодинамічні параметри, ентальпія, ентропія, теплоємність, математична залежність.

Одним із методів оцінки термодинамічних параметрів речовин є об'ємно-базована термодинаміка, яка передбачає використання молекулярних об'ємів речовин для прогнозування їх термодинамічних параметрів [1].

Використання молекулярних об'ємів значно спрощує розрахунки таких важливих параметрів як теплоємність, ентропія та ентальпія утворення, але при цьому виникає безліч проблем з отриманням самих молярних об'ємів. Вони можуть бути отримані різними способами і жоден з них не може бути прийнятий як універсальний та винятково надійний [2-6].

Проведені нами дослідження показали, що розраховані за допомогою запропонованої нами моделі [7,8] середні молярні об'єми речовин можуть використовуватись для розрахунків термодинамічних параметрів подібно запропонованим в літературі об'ємам.

Для аналізу було взяті дані для більше 1000 неорганічних та простих органічних речовин, які використовувались раніше для отримання середніх атомних молярних об'ємів (табл.1), які включають в себе не менше 5 речовин з вмістом кожного з хімічних елементів за винятком нових радіоактивних елементів останнього періоду. Середня точність розрахунків середніх молярних об'ємів речовин за цією таблицею з використанням адитивної моделі складає 7% і для 90% речовин не перевищує 15%.

Термодинамічні параметри брались як з літературних джерел [9,10], так і з відкритих баз даних (NIST, CRCT, HSC) і їх аналіз показав, що розбіжність між ними досягає 10%, особливо для відносно рідких сполук.

Таблиця 1

Середні атомні молярні об'єми

Елемент	Молярний атомний об'єм, см ³ /моль		Елемент	Середній молярний атомний об'єм, см ³ /моль		Елемент	Середній молярний атомний об'єм, см ³ /моль	
	середній	розрахунок		Середній	розрахунок		середній	Розрахунок
H	4.1	3.6	Nb	8.8	8.3	Tl	12.5	10.8
He	7.4	6.3	Mo	8.6	8.1	Pb	17.2	16.2
Li	5.4	5.4	Tc	9.3	8.6	Bi	20.4	21.6
Be	4.5	4.5	Ru	8.1	7.7	Po	24.5	27.0
B	4.4	3.6	Rh	7.8	7.4	At	30.0	32.4
C	5.7	5.4	Pd	8.3	7.2	Rn	36.9	37.8
N	5.9	7.2	Ag	11.3	10.8	Fr	30.0	32.4
O	6.7	9.0	Cd	13.0	12.6	Ra	25.0	27.0
F	8.2	10.8	In	11.5	9.0	Ac	17.3	17.1
Ne	13.3	12.6	Sn	15.5	13.5	Th	15.4	15.3
Na	10.9	10.8	Sb	19.1	18.0	Pa	13.8	13.5
Mg	7.8	9.0	Te	23.0	22.5	U	12.4	11.7
Al	7.4	5.4	I	27.5	27.0	Np	11.0	10.8
Si	8.7	8.1	Xe	31.0	31.5	Pu	11.7	11.7
P	10.3	10.8	Cs	27.2	27.0	Am	12.4	12.6
S	12.3	13.5	Ba	22.0	22.5	Cm	13.2	13.5
Cl	14.9	16.2	La	19.4	18.9	Bk	16.2	15.3
Ar	19.2	18.9	Ce	17.4	17.1	Cf	15.0	14.4
K	17.8	16.2	Pr	15.6	15.3	Es	14.9	14.4
Ca	14.5	13.5	Nd	14.1	13.5	Fm	14.8	14.4
Sc	7.9	7.2	Pm	12.6	12.6	Md	14.8	14.4
Ti	6.5	6.3	Sm	13.1	13.5	No	16.0	15.3
V	5.8	6.0	Eu	13.7	14.4	Lr	10.0	8.6
Cr	5.8	5.9	Gd	14.4	15.3	Rf	8.4	7.7
Mn	6.8	6.3	Tb	17.3	17.1	Db	7.6	7.4
Fe	5.5	5.4	Dy	16.0	15.3	Sg	8.0	7.2
Co	4.6	5.1	Ho	15.8	15.3	Bh	8.6	7.7
Ni	4.8	5.0	Er	15.5	15.3	Hs	7.5	6.8
Cu	7.9	7.2	Tm	15.3	15.3	Mt	7.5	6.5
Zn	9.4	9.0	Yb	16.3	17.1	Ds	8.5	6.3
Ga	9.2	7.2	Lu	10.4	9.9	Rg	17.5	18.0
Ge	11.5	10.8	Hf	8.8	9.0	Cn	20.0	19.8
As	14.1	14.4	Ta	7.7	8.7	Nh	14.0	12.6
Se	17.4	18.0	W	8.1	8.6	Fl	20.0	18.9
Br	21.1	21.6	Re	8.7	9.0	Mc	25.0	25.2
Kr	25.1	25.2	Os	7.7	8.1	Lv	30.0	31.5
Rb	21.3	21.6	Ir	7.6	7.8	Ts	36.0	37.8
Sr	16.6	18.0	Pt	8.6	7.7	Og	42.8	44.1
Y	11.4	9.5	Au	14.5	14.4			
Zr	9.8	8.6	Hg	16.4	16.2			

В результаті попереднього регресійного аналізу було встановлено, що найбільш тісний зв'язок середнього молярного об'єму існує для стандартної ентропії, причому коефіцієнт детермінації R^2 при використанні розрахованих середніх мольних об'ємів майже не відрізняється від експериментальних значень.

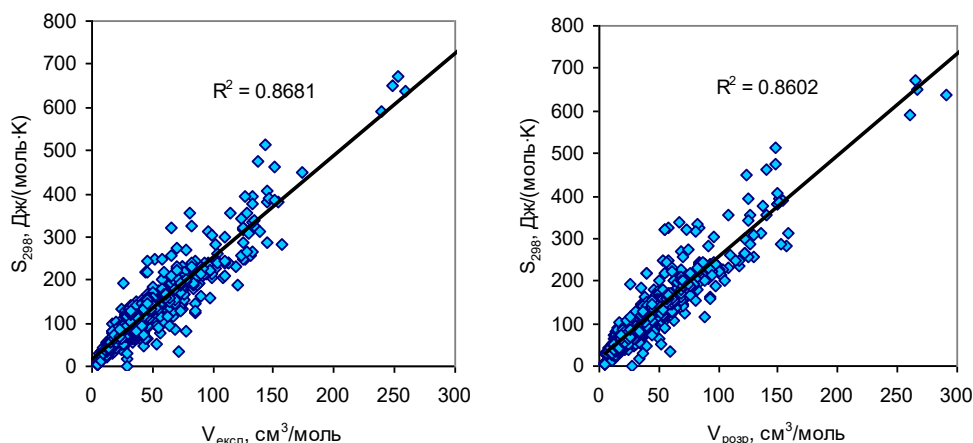

Рис.1. Залежність ентропії від середніх молярних об'ємів речовин

Для розрахунків з середньою точністю ~ 37 Дж/(моль·К) можна використовувати формулу

$$S_{298} = 2.37 \cdot V + 14.1 \quad (1)$$

Де S_{298} - ентропія речовини при 298.15 К, Дж/(моль·К);

V - середній молярний об'єм речовини, см³/моль.

Слід зазначити, що значні відхилення в розрахунках переважно спостерігаються для рідких речовин, кристалогідратів з великою кількістю молекул води і для речовин з різними кристалічними модифікаціями.

Аналогічна залежність, але з меншою точністю присутня і для теплоємності (рис.2).

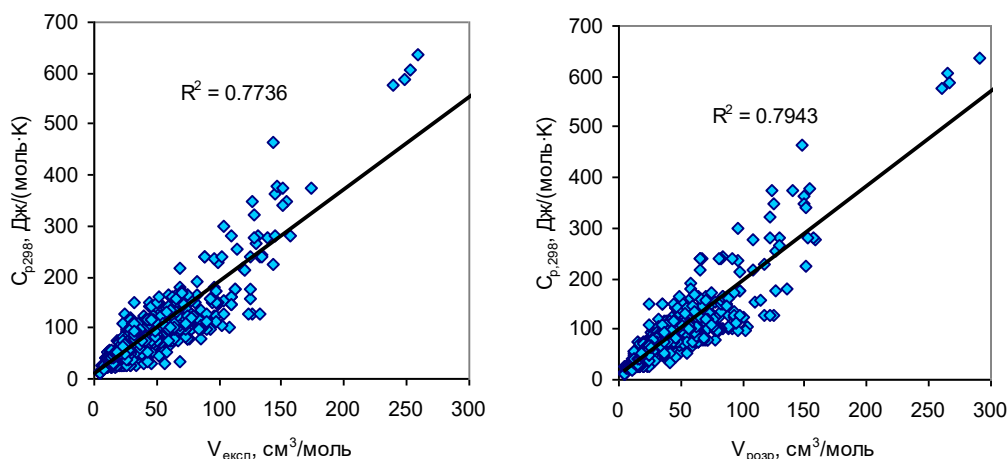

Рис.2. Залежність ізобарної теплоємності від середніх молярних об'ємів речовин

Для розрахунків з середньою точністю ~ 47 Дж/(моль·К) можна

використовувати формулу

$$C_{p,298} = 1.85 \cdot V + 8.34 \quad (1)$$

Де $C_{p,298}$ - ентропія речовини при 298.15 К, Дж/(моль·К);

V - середній молярний об'єм речовини, см³/моль.

Залежність для ентальпії утворення має ще меншу точність і не підтверджує запропоновану у літературі залежність (рис.3), причому ні у вигляді лінійної ні у вигляді ступеневої

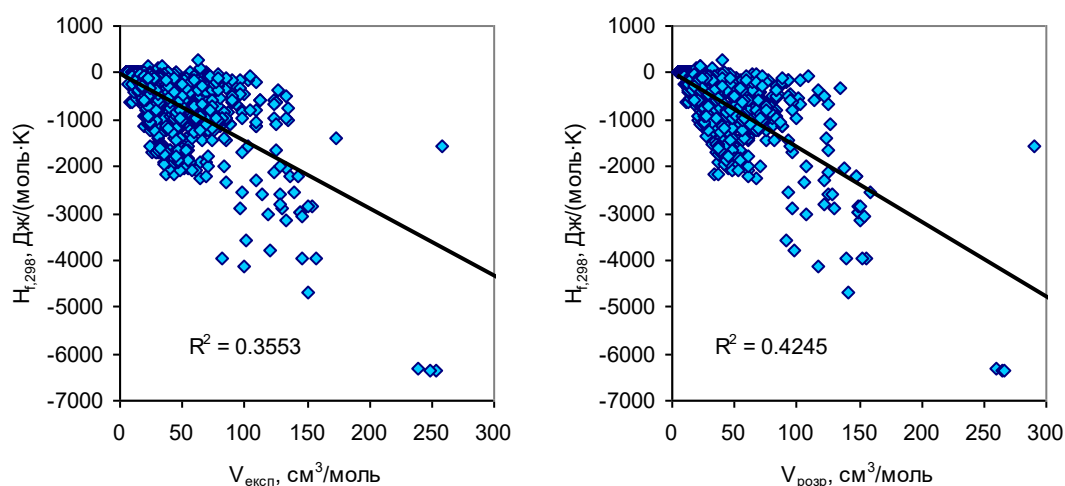

Рис.3. Залежність ентальпії утворення від середніх молярних об'ємів речовин

Але навіть використовуючи її можливо провести оцінку значень ентальпії утворення речовини за формулою

$$H_{f,298} = 12.6 - 15.2 \cdot V \quad (1)$$

Де $H_{f,298}$ - ентальпія утворення речовини при 298.15 К, Дж/(моль·К);

V - середній молярний об'єм речовини, см³/моль.

Причому, як видно з рис.3, точність розрахунків ентальпії утворення при використанні розрахованих значень молярних об'ємів є вищою (більший коефіцієнт множинної регресії R^2), що вказує на можливу більш складну залежність саме від складу речовини.

Таким чином, в результаті проведених досліджень було встановлено можливість використання середніх молярних об'ємів речовин для розрахунку термодинамічних параметрів речовин за допомогою їх середніх молярних

об'ємів оснований на адитивній моделі середніх атомних мольних об'ємів. Показано, що точність таких розрахунків для ентропії та теплоємності речовин близька до методу об'ємно-базованої термодинаміки, але є більш простою і універсальною у використанні. Також показано, що подібна залежність для розрахунків енергії утворення речовин є не точною і може використовуватись тільки для її грубої оцінки.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. L. Glasser, H. D. Jenkins. Volume-Based Thermodynamics: A Prescription for Its Application and Usage in Approximation and Prediction of Thermodynamic Data. *J. Chem. Eng. Data* 2011, 56, 874–880 / [dx.doi.org/10.1021/je100683u](https://doi.org/10.1021/je100683u)
2. P. Ganguly, “Atomic sizes and atomic properties,” *J. Phys. B At. Mol. Opt. Phys.*, vol. 41, no. 10, p. 105002, May 2008
3. Ghosh DC, Biswas R. Theoretical calculation of absolute radii of atoms and ions. part 1. the atomic radii. *Int J Mol Sci* 2002; 3: 87-113.
4. A. Houari, “Hall determination of atomic radii,” *Inst. Phys.*, vol. 43, pp. 519–521, 2008.
5. Bondi, A., Van der Waals Volumes and Radii, *J. Phys.Chem.*, 1964, vol. 68, no. 3, pp. 441–451
6. Waber JT, Cromer DT. Orbital radii of atoms and ions. *J Chem Phys* 1965; 42: 4116-23.
7. Козуб П. А., Мігунов В. Л., Мірошніченко Н. М., Лук'янова В. А., Козуб С. М. Обчислення середньої щільності сполук через середні мольні об'єми елементів// *Proceedings of the 13th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Tokyo, Japan. 2022. Pp. 144-149. URL: <https://sci-conf.com.ua/xiii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-innovations-and-education-problems-and-prospects-28-30-07-2022-tokio-yaponiya-arthiv/>.*
8. Козуб П. А., Мігунов В. Л., Мірошніченко Н. М., Лук'янова В. А., Козуб С. М. Математична модель середніх мольних об'ємів елементів.

Proceedings of the 13th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Tokyo, Japan. 2022. Pp. 150-155. URL: <https://sci-conf.com.ua/xiii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-innovations-and-education-problems-and-prospects-28-30-07-2022-tokio-yaponiya-arhiv/>.

9. Landolt-Börnstein: Thermodynamic Properties of Inorganic Material, Scientific Group Thermodata Europe (SGTE), Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg, 1999.

10. Thermodynamic Data for Fifty Reference Elements, NASA-TP-3287, N93-1997, 1993, 240 pages.

TECHNICAL SCIENCES

UDC 621.762

COMPARISON OF THE MICROSTRUCTURE AND HARDNESS OF SINTERED AND HOT-FORGED TiCrFeNiCuC ALLOYS

Marych M. V.

Ph. D., researcher

Gripachevsky O. M.

Ph. D., senior researcher

Goncharuk D. A.

Researcher

Frantsevych Institute for Problems
of Materials Science NAS of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

Abstract: Equiatomic alloys TiCrFeNiCuC were made by two methods of powder metallurgy – vacuum sintering and hot forging followed by annealing. In the process of sintering the TiCrFeNiCuC blanks, the influence of entropy of mixing resulted in the formation of solid substitution solutions mainly on the basis of the FCC lattice, and also formed titanium carbide ($\text{TiC}_{0.74}$). In samples obtained by hot forging and subsequent annealing, two carbides TiC and Cr_3C_2 were found, and titanium carbide being formed with lower carbon content ($\text{TiC}_{0.58}$). In addition, the forged samples showed significantly higher values of the defect of the crystalline structure, which leads to increase in their hardness.

Keywords: microstructure, phase composition, sintering, hot forging, hardness.

Recently, for the design of alloys with high physical and mechanical properties, the idea of a thermodynamic approach is used, the essence of which is to reduce the Gibbs free energy by creating a maximum entropy of mixing elements in the alloy. These alloys were called high entropy (HEAs) and are characterized by

high strength, hardness and thermal stability. But the term " high entropy alloys" refers mainly to metal alloys, so in the literature there are few works relating to the synthesis of these alloys with the addition of non-metallic elements [1-3]. The aim of this work is to study the processes of formation of carbides in situ formation of the microstructure during the synthesis of the alloy system Ti-Cr-Fe-Ni-Cu-C.

For carrying out synthesis did sample powders of the above system in equiatomic ratio, and 16.67 at.% each. The initial powder mixtures were mixed in a drum mixer for 2 hours by wet mixing. The resulting charge was pressed into cylindrical samples with a diameter of 20 mm and 40 mm at a pressure of 700 MPa. Alloys were produced by two methods of powder metallurgy – vacuum sintering and hot stamping with subsequent annealing. Sintering and annealing of samples was carried out in a vacuum furnace at a temperature of 1200 °C. The time of isothermal aging during sintering and annealing was 2 hours.

The result was obtained equiatomic alloy TiCrFeNiCuC. Local micro-x-ray spectral analysis showed the presence of two main phases in alloys – FCC and BCC and carbides of titanium and chromium. During sintering Cr and Ti, as the most active elements, interact with the carbon, forming carbides Cr_3C_2 and TiC, as evidenced by diffractometric and spectral research. Iron carbide Fe_3C is not detected (fig. 1).

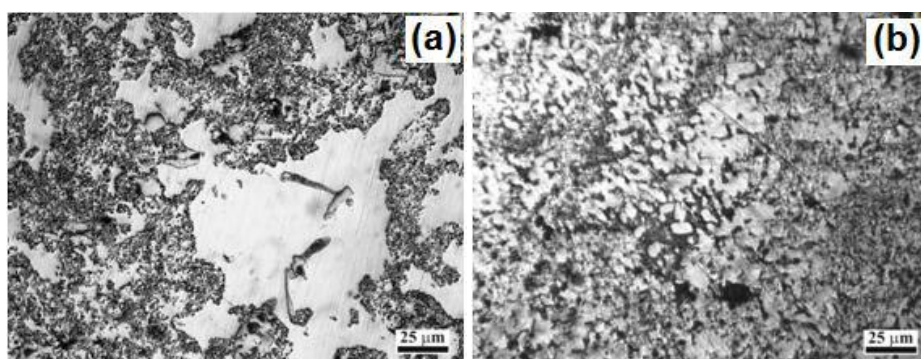

Fig. 1. Microstructures of sintered (a) and forged (b) equiatomic TiCrFeNiCuC alloys

Analysis of the processes of structure formation of high entropy phases formed in alloys of TiCrFeNiCuC composition, inclusions of various compounds showed a significant increase in the defectiveness of crystal structures and, accordingly, an

increase in the microhardness of both individual structural components and hardness of the alloy as a whole, using preliminary hot stamping of porous compounds. In the sintered alloy, the hardness is 30 HRC, in the alloy with the preliminary hot stamping, the hardness increased to 42 HRC.

Thus, preliminary hot stamping during the formation of a highly entropy alloy intensifies the processes of structure formation, causes redistribution of carbon, and also provides processes that lead to a significant distortion of the crystal lattice of the emerging phases, which contributes to the increase in the strength of alloys.

LITERATURE:

1. Ranganathan S. Alloyed pleasures: Multimetallc cocktails // *Current Science*. – 2003. – 85, No. 10. – P. 1404 – 1406.
2. J.W. Yeh, “Recent progress in high-entropy alloys,” *Ann. Chim. Sci. Mat.*, vol. 31, pp. 633—648, 2006.
3. Ch. Zhang et al., “Computational Thermodynamics Aided High-Entropy Alloy Design,” *JOM*, vol. 64, No. 7, pp. 839—845, 2012.

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВАРІАНТУ ТРАНСПОРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЕКТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРИЧАЛУ

Русанова Светлана Сергеевна,

асистент

Одесский национальный морской университет

г. Одесса, Украина

Аннотация: Актуальним напрямком розвитку інфраструктури в сфері морського транспорту для України є будівництво терміналів, які «видаються» в море, що забезпечує, перш за все, більший рівень глибин біля причалів, а це робить доступним українські порти для суден більшого розміру. Від роботи транспорту і правильно підібраного варіанту транспортного забезпечення проекту залежать як терміни, так і вартості виконання робіт за проектом, а також можливі ризики зривів термінів поставки необхідної сировини, матеріалів і обладнання та ризики перевищення витрат на транспортне забезпечення та бюджету проекту в цілому.

Ключевые слова: проект, транспортне забезпечення, ризики, транспортний ринок, продукт проекту.

Від технологій транспортування, в тому числі, залежить і якість окремих проєктів: наприклад, при транспортуванні негабаритних частин конструкції для інфраструктурних проєктів можуть бути допущені при неякісному транспортуванні непомітні пошкодження, наслідки яких можуть бути дуже значні і звести до нуля якість продукту проєкту.

Кожен тип транспортного засобу може мати варіацію характеристик (таких як, наприклад, потужність двигуна, вантажопід'ємність в певних межах и т.п.), а також характеризуватися виробником (маркою), віком, позначимо сукупність характеристик транспортного засобу як $C_k^g = (C_{k1}^g, C_{k2}^g, \dots, C_{kY_k}^g)$, де

Y_k - кількісно розглядаємих характеристик транспортного засобу конкретного виду.

Варіанти використання транспортних засобів позначимо як $b = 1, 2, 3$, де $b = 1$ - придбання транспортного засобу, $b = 2$ - оренда транспортного засобу, $b = 3$ - транспортне обслуговування як послуга від постачальників.

Таким чином, альтернативний варіант транспортного забезпечення проекту (рис.1.1) це сам транспортний засіб - конкретного виду, типу з конкретними характеристиками і конкретними умовами його використання в проекті $\langle G_k, b \rangle \rightarrow \langle C_k^g, b \rangle, k = \overline{1, K}$.

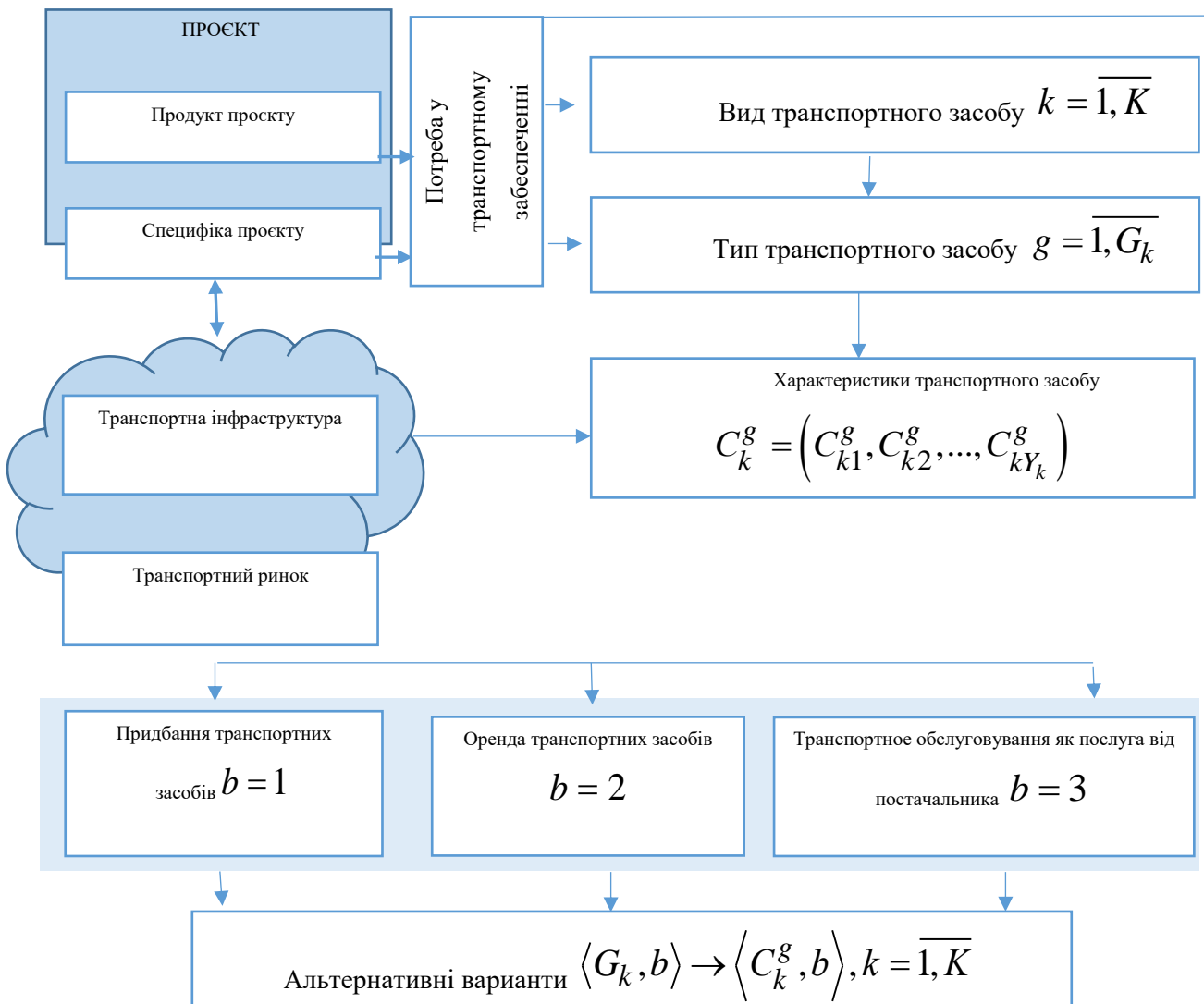

Рисунок 1. – Альтернативні варіанти транспортного забезпечення проектів

Режим роботи транспортного засобу, який є частиною моделі транспортного обслуговування визначається після вирішення питання про принциповий вид варіанту транспортного забезпечення.

Усе зазначене вище (вид, тип, характеристики транспортного засобу і умови його використання в проєкті) впливає на *вартість використання конкретного варіанту транспортного забезпечення та характеристики проєкту в цілому*.

Відзначимо, що транспортна інфраструктура і ринок транспортних послуг задають певні обмеження на формування альтернативних варіантів. Представлена на рис. 1.4 схема формування альтернативних варіантів транспортного забезпечення є основою для прийняття рішення про вибір конкретних варіантів для конкретного проєкту з урахуванням його специфіки.

Обґрунтування оптимального варіанту транспортного забезпечення проєктів відбувається в кілька етапів. Причому перші три етапу не залежать від рівня розгляду завдання, і тільки останній етап специфічний для кожної ситуації.

Етап 1. Визначення об'єму транспортної роботи в проєкті (транспортного обслуговування в проєкті).

В рамках даного етапу визначаються проєктні роботи і періоди часу, що вимагають транспортне обслуговування з диференціацією за видами транспорту. При цьому необхідно встановити взаємозамінність різних видів і типів транспортних засобів. Наприклад, автобуси різної пасажиромісткості можуть обслуговувати доставку робітників до місця виконання проєктних робіт, або буксири різної потужності можуть бути задіяні в проєкті. Основою для визначення обсягів транспортного обслуговування в проєкті є мережевий графік. Співвіднесення робіт, що вимагають транспортне забезпечення, з тимчасовою віссю дозволяє виділити обсяги і періоди часу для транспортного забезпечення за видами і типами транспортних засобів.

Етап 2. Ідентифікація кількості транспортних засобів по роботах, часових проміжках проєкту в цілому. На даному етапі визначається кількість

транспортних засобів, що вимагаються, кожного виду і типу з урахуванням специфіки умов кожної роботи проєкту.

Етап 3. Визначення вартісних характеристик транспортного обслуговування проєктних робіт. На даному етапі визначаються вартісні характеристики транспортного обслуговування за альтернативними варіантами транспортного забезпечення.

Як раніше було визначено, альтернативність полягає, перш за все, в характеристиках транспортних засобів і варіантах їх використання в проєкті, тобто характеристики транспортного засобу впливають на вартість використання, вартість придбання і вартість оренди.

Етап 4. Кількісна оцінка ризиків, пов'язаних з різними варіантами транспортного забезпечення проєктів. Вартісні показники хоча і є домінуючими при виборі варіанту на практиці вибір кращого варіанта ґрунтується на компромісі «витрати-ризик». Тому важливим є оцінка величини ризиків з точки зору всього проєкту.

Отже, планування має велике значення для проєкту, оскільки проєкт містить те, що раніше не виконувалося, і включає порівняно багато процесів, які охоплюють всі етапи проєктного циклу: створення концепції проєкту; вибір стратегічного рішення щодо виконання проєкту і розробка деталей проєкту, зокрема впорядкування контрактних пропозицій, укладення контрактів, виконання робіт, завершення проєкту. Деякі з процесів планування мають чіткі логічні й інформаційні взаємозв'язки і виконуються в одному порядку практично у всіх проєктах.

Розглянемо будівництва причалу в порту Миколаїв. На рис. 1. представлена коротка загальна характеристика робіт, пов'язаних з виконанням необхідних робіт та відокремлення робіт з транспортуванням для заданого інфраструктурного проєкту.

Рисунок 2. – Характеристика основних робіт за проектом будівництва причалу з виділенням транспортування

1. Обґрунтування доцільності будівництва причалу, розрахунок проєктного вантажообігу;
2. Днопоглиблення причалу; (Доставка техніки) (машини, зд, своїм ходом)
3. Вивіз ґрунту (самоскиди, вантажівки);
4. Завезення паль, шпунта, анкерної стінки (автотранспорт, контейнер, баржа, зал. транспорт);
5. Завезення піску (самоскиди, вантажівки);
6. Установка анкерної стінки;
7. Завезення і засипка причалу бутовим камінням (баржі, зал. транспорт, АТ транспорт);
8. Формування контурної лінії причалу Для подальшого відокремлення будівництва і транспортного забезпечення припустимо, що для виконання транспортних робіт порт звертається до відповідної транспортної компанії, яка буде виконувати всі необхідні роботи за проектом. Отже надалі саме вона буде вирішувати на яких умовах у зазначений проєкт залучати той чи інший транспортний засіб, а саме придбання, оренда або послуга від сторонньої компанії.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Individual competence baseline for Project, Program and Portfolio management (IPMA ICB). – IPMA. – Version 4.0. – 431p.
2. Chen Z. et al. (2019) Research on Comprehensive Multi-Infrastructure Optimization in Transportation Asset Management: The Case of Roads and Bridges . *Sustainability*, no. 16, pp. 4430-4459.
3. Liu Q., Min H., (2008) A Collaborative Production Planning Model for Multi-Agent Based Supply Chain. *Proceedings - International Conference on Computer Science and Software Engineering*, no. 1, pp. 512–515.
4. Owens J. Project Management for Complex Transportation Projects (2010) Graduate Theses and Dissertations, 11627. <https://doi.org/10.31274/etd-180810-1807>
5. Онищенко С. П., Коскина Ю.А. Системы доставки грузов - структура и формирование / С.Онищенко, Ю.Коскина // *Modern Engineering and Innovative Technologies*, 2017. т. 2 (7), С. 97-101, <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2019-07-02-092>

ОСОБЕННОСТИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ ЕС В ЖИЛОМ СЕКТОРЕ

Фиалко Наталия Михайловна,

докт. техн. наук, профессор,
чл.-корр. НАН Украины, зав. отделом,

Тимченко Николай Петрович

канд. техн. наук, ст. науч. сотр.,
Институт технической теплофизики НАН Украины
г. Киев, Украина

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению основных направлений энергетической политики ЕС применительно к жилищному фонду. Особое внимание уделяется вопросам энергоклиматической безопасности систем энергообеспечения жилищного сектора. Анализируются основные технологии, направленные на достижение этой безопасности.

Ключевые слова: бескарбоновые системы, энергоклиматическая безопасность, климатическая нейтральность, энергетический переход, энергоэффективность

Энергетическая безопасность является базой энергетической политики ЕС в жилищном секторе.

Основополагающим документом, институциональной платформой современной Европейской энергетической политики является Европейское зеленое соглашение (ЕСУ). Ядром ЕСУ считается действующий с 2021 Европейский климатический закон (ЕКЗ) в виде Регламента (ЕС) 2021/1119. Он на законодательном уровне закрепляет генеральную цель ЕС - достичь к 2050 году стратегической цели – климатической нейтральности. ЕКЗ вместе с рядом других «зеленых» регуляторных инициатив и распоряжений ЕС создает “Fit for 55”. Кроме этого ЕКЗ направлен на достижение заметно более амбициозной, обновленной промежуточной цели

ЕКЗ: сократить чистые выбросы парниковых газов (ПГ) как минимум на 55% к 2030 году. “Fit for 55” является органической частью европейского нормативного хозяйства ЕС, то есть совокупности общих прав и обязанностей, обязательных к исполнению во всех странах-членах ЕС в целом.

Украина, в отношениях с Европейским Союзом (ЕС), имеет статус его ассоциированного члена. Этот статус установлен «Соглашением об ассоциации между Украиной, с одной стороны, и ЕС, Европейским сообществом по атомной энергии (Евроатом) и их государствами-членами, с другой стороны» (далее Соглашение об ассоциации). Соглашение действует с 01.09.2017. В соответствии с пунктом i) второй части статьи 56, главы 3 вышеупомянутого Соглашения, Украина взяла на себя обязательство стремиться к имплементации *acquis communautaire*. А главное, придерживаться как можно более полной имплементации климатической и экологической политики Евросоюза. Эта политика базируется на выводах работы Международной группы экспертов по изменению климата, изложенных в отчетах AR1-AR6 и носит глубоко системный характер. Кроме того, эколого-климатическая политика ЕС в настоящее время законодательно урегулирована многочисленными директивами и пакетами регуляторных актов ЕС.

К важным факторам, которые усложняют, а иногда и делают невозможным решение вопроса климатической безопасности (при условии выполнения нормативных требований по энергообеспеченности домохозяйств) относятся недостаточные мощности секвестрации CO₂ непосредственно из атмосферы или на месте его образования; ограниченность существующих природных стоков (наземных или морских резервуаров) CO₂; досрочное истощение месторождений ископаемых первичных энергоресурсов (ПЭР) (т.е. до времени полномасштабного развертывания мощностей бескарбоновой энергетики); также рост населения планеты с темпом, предвосхищающим возможности бескарбоновой энергетики удовлетворить соответствующие потребности растущего населения планеты и т.д.

Остановимся несколько подробнее на рассмотрении вопросов, связанных

с основными направлениями и технологиями, необходимыми для достижения энергоклиматической безопасности СЭЗ жилищного сектора. Большинство социально-экономических, организационных, и физических положений энергоклиматической безопасности основаны на платформе глобального энергетического перехода (ГЭП). Он находится в повестке дня уже несколько десятилетий (со времен Рамочной конвенции по изменению климата ООН, Киотского протокола, Парижского соглашения и др.). Однако особую актуальность ГЭП приобрел в последнее время на фоне обострения общемировых экологических и энергетических угроз. Общим у этих угроз является критическое требование в кратчайшие сроки завершить энергетический переход. Это требование требует полной декарбонизации к 2050 году всего жилищного фонда. При этом должно произойти ответвление линии роста мировой низкоуглеродистой энергетики от траектории устойчивого развития. Основные положения современной энергетической политики ЕС, средства и пути ограничения и смягчения негативного изменения климата изложены в пакете “Fit for 55”. Так, согласно обновленной директиве Directive 2010/31/EU European Parliament and of the Council of 19 May 2010 on the energy performance of buildings (recast) [1] в странах-членах ЕС все здания общественного назначения, начиная с начала 2020 г., и все новые здания, начиная с 2021 года, должны соответствовать требованию почти нулевого энергопотребления. Совсем недавно ЕС предложил привести указанную Директиву Directive 2010/31/EU в соответствие с Европейским зеленым соглашением. Оно предполагает полную декарбонизацию жилищного фонда (building stock) ЕС до 2050 года, то есть переход к стандарту зданий с нулевым уровнем эмиссии (ZEB), в отличии от действующего нынешнего стандарта зданий nZEB с почти нулевым энергопотреблением [2].

Климатические обязательства налагаются также на Украину, являющуюся ассоциированным членом ЕС. Украинская концепция зеленого энергетического перехода и декарбонизации систем энергообеспечения (СЭО) жилищного сектора в целом коррелирует не только с энергоклиматической

повесткой дня ЕС, но и других развитых регионов мира, в частности, Северной Америке (главным образом, в США), в Юго-Восточной Азии (особенно в КНР).

К основным направлениям и технологиям по достижению энергоклиматической безопасности в отношении СЭО жилищного фонда можно отнести следующие:

- Переход на декарбонизированные централизованные и децентрализованные системы энергоснабжения с перспективой полной электрификации систем теплоснабжения. При этом для указанных систем должны применяться преимущественно низкотемпературные системы отопления и оптимизированное количественно-качественное управление режимами сети с учетом рационального уровня температуры на обратном конце контура циркуляции теплоносителя. Для децентрализованных систем энергоснабжения должен обеспечиваться свободный доступ распределенных производителей энергии к энергосетям.

- Использование, прежде всего, солнечных энергосистем и ветровых энергосистем в качестве источников генерации электроэнергии для электрификации отопления, кондиционирования и горячего водоснабжения. Вместе с тем сокращение потребления природного газа путем его замещения биомассой, твердыми биотопливами, биометаном и т.д.

- Инновационное развитие АЭС нового поколения и до поры до времени тепловой генерации на базе природного газа. Ожидается, что в связи с недавним возвращением АЭС и ТЭС на природный газ в таксономическую категорию энергетики соответствующие энергетические ресурсы останутся на несколько десятков лет перспективными направлениями развития электрогенерации.

- Возврат на новом техническом уровне к практике центральных станций на базе мощных тепловых насосов.

- Интенсификация направления накопления энергии в суточном и сезонном циклах как ключевого отдельного звена нового бескарбонового энергорынка. При этом необходимо считать владельцев систем накопления

энергии полноправными участниками рынка и предусмотреть средствам и технологиям накопления энергии соответствующее место в нормативно правовых актах с перспективой параметрически обусловленного обязательного включения их в технологическую цепь генерации-передачи-распределения-потребления энергии.

- Применение в качестве неотъемлемых компонентов интегрированного (сопряженного coupled) энергорынка энергоэффективных энергетических макро- микросистем, в том числе, кроме вышеуказанных, ТЭЦ с противодавлением, ТЭС с турбинами с ультравысоким давлением, конденсационных экономайзеров, накопительных средств с мощностью примерно 20% -суточные нагрузки, которые интегрированы на базе информационно-коммутиационных технологий и т.п.

ЛИТЕРАТУРА

1. European Union: Directive 2010/31/EU of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 on the energy performance of buildings (recast) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583922805643&uri=CELEX:02010L0031-20181224>]

2. European Green Deal: Commission proposes to boost renovation and decarbonisation of buildings.

3. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6683, last accessed 2022/04/22.

АНАЛІЗ СКЛАДУ ДИМОВИХ ГАЗІВ ПЕЧЕЙ ВАРКИ СКЛА

Фіалко Наталія Михайлівна

д.т.н., професор, член-корр. НАН України,

Навродська Раїса Олександрівна

к.т.н., ст.н.співр., пров.н.співр.,

Шевчук Світлана Іванівна

к.т.н., ст.н.співр.,

Сергієнко Роман Володимирович

к.т.н., ст.н.співр.,

Інститут технічної теплофізики НАН України

м. Київ, Україна

Анотація: Наведено результати досліджень складу димових газів газоспоживальних скловарних печей при виробництві різної скляної продукції. Викладено основні положення методики визначення вмісту кисню, окису та двоокису вуглецю, оксидів сірки, сумарного значення концентрації оксидів азоту NO_x , а також кількісного та якісного складу пилу. Для виконання досліджень використовувались традиційні методики, адаптовані до конкретних умов. Крім власних результатів досліджень, у роботі наведено дані щодо складу димових газів, отримані з літературних джерел. Аналіз вмісту відхідних газових сумішей свідчить про широкий діапазон зміни як їх якісного, так і кількісного складу, а також про наявність у них шкідливих речовин. Зокрема, викиди у довкілля сірчистих сполук становлять 100 - 1150 мг/м^3 , а азотних 1000-4000 мг/м^3 . Запиленість запічних газів коливається в межах 200-300 мг/м^3 , але може досягати і 1000 мг/м^3 .

Ключові слова: скловарні печі різних виробництв, викиди оксиду вуглецю, сірчистих сполук, оксидів азоту, пилу.

Однією з найбільш енергоємних галузей народного господарства є скловарна промисловість [1, 2]. При цьому більшість паливоспалювальних

теплових установок для варіння скла (скловарних печей) оснащено пристроями для використання скидної теплоти запічних газів – регенераторами або рекуператорами. У цих пристроях за рахунок охолодження димових газів здійснюється підігрів повітря, що подається на горіння. Проте, температура газів після зазначених повітрогрійних пристроїв залишається ще досить високою (300 – 600 °С, а подекуди і вище). Тому проблема підвищення ефективності використання палива та збільшення ККД скловарних печей є дуже актуальною [3 – 5]. Вирішення цієї проблеми пов'язане з урахуванням під час створення систем теплоутилізації запічних газів їх складу та агресивності.

Метою даної роботи є визначення та аналіз складу газових викидів газоспоживальних скловарних печей.

Димові гази зазначених печей, як відомо, в основному складаються з газів, що утворюються при спалюванні палива в процесі плавлення шихти, тобто в процесі хімічних реакцій в зоні варіння скла. У скловарних газоспоживальних печах у складі утворених газових сумішей є крім власне продуктів згоряння природного газу (азоту, кисню, оксидів вуглецю) також інші складові (сірчисті гази, додаткові оксиди азоту, пил та інші речовини).

У роботі представлено результати багаторічних досліджень складу димових газів скловарних печей. Аналіз газів виконувався на експериментальній теплоутилізаційній установці та під час проведення пусконаладжувальних випробувань дослідних зразків розробленого авторами теплоутилізаційного устаткування [3] на різних підприємствах виробництва скла в Україні та за її межами. Для виконання вимірювань використовувалися атестовані методики. Дослідження включали:

- визначення вмісту кисню, окису та двоокису вуглецю, оксидів сірки, сумарного значення концентрації оксидів азоту NO_x ;
- визначення кількісного та якісного складу пилу.

Щодо методики визначення складу газів слід зазначити, що існуючі методи відбору проб, застосовувані при дослідженні повітря виробничих приміщень, переважно не можуть бути використані при дослідженні складу

запічних газів, бо для останніх характерні висока температура і зазвичай значна запиленість. Вивчення складу відхідних газів скловарних печей ускладнене ще й розташуванням точок відбору проб, зазвичай у незручних умовах, що зумовлює створення додаткових пристроїв для здійснення відповідних вимірювань. Тому при проведенні досліджень здійснювалось адаптування відомих методик до виробничих умов.

Відбір проб здійснювався пробовідбірною трубкою з легованої сталі методом аспірації, що базується на протягуванні відповідного обсягу досліджуваного газу через поглинальну рідину. Досліджувані речовини розчинялися, або хімічно зв'язувалися, у цій рідині. Тверді фракції затримувалися на вході в поглинач фільтрувальним матеріалом.

Обсяг запічних газів вимірювався пневмометричною трубкою та мікроманометром і обчислювався за методикою, наведеною в [6]. Вміст кисню, окису та двоокису вуглецю, двоокису сірки, визначався також і газоаналізатором EcoLine 4000. Зазначеним приладом визначалося і сумарне значення концентрації оксидів азоту NO_x , яке зіставлялося з даними, отриманими методом Грися-Ілосвая.

Визначення запиленості газових потоків у газоходах проводилося методом зовнішньої фільтрації. Осадження пилу з відібраного обсягу газу виконувалося відведенням газу через пробовідбірну трубку з газоходу, тобто коли пиловловлювач знаходився за межами газоходу. Пиловміст газу розраховувалося за зміною ваги аерозольних фільтрів після фільтрації. Проби відбиралися на фільтри АФА-18 і АФА-10 з урахуванням ізокінетичності відбору [6]. Відбір проб здійснювався з газового потоку, а також з внутрішніх стінок газових боровів. Дисперсний склад пилу визначався п'ятиступінчастим імпактором [6] та мікроскопічним методом на апараті МБН-15У42 [7], а щільність – пікнометричним методом у гасі. Хімічний склад пилу обчислювався за загальноприйнятими методиками аналізу складу скла [8].

Отримані в дослідженнях дані щодо вмісту пилу в запічних газах свідчать про широкі межі зміни як кількісного так і хімічного складу залежно від

технологічних особливостей варіння скла та складу шихти. Досліджувані показники розраховувалися на 1 м³ газів за нормальних умов. Так склад пилу для тарного скла, отриманий балансовим методом за хімічним складом скла такий:

Пісок (SiO₂ до 70%) - 200-300 мг/м³;

Сульфат натрію - 10-30 мг/м³;

Алюміній - 10-15 - мг/м³;

Карбонат натрію - 3-10 мг/м³;

Сажа - 20-50 мг/м³;

Пил металевий - 0,2-0,5 мг/м³;

Пил абразивний - 0,1-0,5 мг/м³.

Щільність виносу пилу скловарних печей виробництва склотари становить близько 3000 кг/м³, а дисперсний склад 5 - 30 мкм (80%).

При виробництві медичного скла рівень запиленості димових газів був суттєво вищим (зазвичай 300-600 мг/м³ і іноді досягав 1000 мг/м³), а розміри пилових частинок відповідали діапазону 5-15 мкм.

Крім пилу в запічних газах при виробництві склотари містяться також азот, двоокис вуглецю та шкідливі газоподібні сполуки (оксиди азоту, сірки, окис вуглецю) зазвичай у таких межах:

NO_x – 800-4000 мг/м³;

SO₃ – 100-1000 мг/м³;

SO₂ – 50-400 мг/м³;

CO – 20-800 мг/м³.

Виготовлення листового скла характеризувалось дещо відмінними результатами, а саме:

NO_x – 800-1400 мг/м³;

SO₃ – 100-800 мг/м³;

SO₂ – 200-250 мг/м³;

За даними досліджень, величини шкідливих складових газової фази технологічних викидів від скловарних печей виробництва кришталю зазвичай

змінювався в таких межах:

SO_2 – 200-500 мг/м³;

SO_3 – 10-130 мг/м³;

$\text{NO} + \text{NO}_2$ – 50-170 мг/м³;

V_2O_5 – 60-90 мг/м³;

Запиленість – 400-1000 мг/м³.

Характерною особливістю твердого винесення димових газів печей варіння кристалю, що працюють на газі, є висока щільність відкладень (6620-7140 кг/м³), обумовлена наявністю в газах сполук свинцю. Другою особливістю цього винесення є дрібнодисперсність пилу (твердих частинок розміром менших за 5 мкм більше 50%).

При використанні в скловарних печах рідкого палива в запічних газах містяться вказані вище складові технологічного винесення та зростає вміст сірки (SO_2 до 6 г/м³).

Отримані результати свідчать про широкий діапазон зміни як якісного, так і кількісного складу димових газів скловарних печей, а також вмісту в них шкідливих викидів. Тому для вирішення завдань теплоутилізації відхідних газів та захисту робочих поверхонь відповідного устаткування від корозійного та ерозійного зносу необхідно враховувати отримані дані щодо складу димових газів для конкретних виробництв.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дзюзер В. Я. Совершенствование технических характеристик стекловаренных печей // Стекло и керамика. 2008. №7. С.58-59.
2. Яндачек П., Ковач М., Онищук В. И., Зозуля Ю. Г., Костенко С.Е. Моделирование энергоэффективных стекловаренных печей // Вестник БГТУ им. Шухова. 2014. №5.
3. Фиалко Н. М., Навродская Р. А., Шеренковский Ю. В., Степанова А. И., Саригло А. Г. Утилизация теплоты отходящих газов стекловаренных печей с использованием мембранных труб // Киев: «София -А».

2016. 214с.

4. Фиалко Н. М., Степанова А. И Навродская Р. А. Эффективность теплоутилизаторов стекловаренных печей в условиях запыленности поверхностей нагрева // Энергетика і автоматика. 2016. №3. С. 28-35.

5. Фиалко Н. М., Шеренковский Ю. В., Степанова А. И., Навродская Р. А., Шевчук С. И., Новаковский М. А. Эффективность систем утилизации теплоты отходящих газов стекловаренных печей // Промышленная теплотехника. 2009. Т. 31, №4. С. 78–85.

6. Сборник методик по определению концентраций загрязняющих веществ в промышленных выбросах. Госкомгидромет СССР, Ленинград: Гидрометеиздат, 1987. 272 с.

7. Вредные вещества в промышленности: в 3 т. Под ред. Н. В. Лазарева и Э. Н. Левиной. 7-е изд., пер. и доп. Ленинград: Химия, 1976 г. Том II. 624 с.

8. Панасюк В. И. Химический анализ стекла и сырьевых материалов. Москва: Стройиздат, 1971. 279 с.

УДК 534.11

**ПОСТАНОВКА ДИНАМІЧНИХ КРАЙОВИХ ЗАДАЧ ДЛЯ
ВЕРТИКАЛЬНО-НЕОДНОРІДНИХ В'ЯЗКОПРУЖНИХ СЕРЕДОВИЩ ЗА
НАЯВНОСТІ ВІБРОДЖЕРЕЛ КОЛИВАНЬ: ЗАГАЛЬНА СХЕМА
ПОБУДОВИ ЇХ РОЗВ'ЯЗКУ. IV**

Човнюк Юрій Васильович

Кравчук Володимир Тимофійович

к.т.н., доцент

Київський національний університет

будівництва і архітектури

м. Київ, Україна

Чередніченко Петро Петрович

доцент

Київський національний університет будівництва і архітектури

м. Київ, Україна

Іванов Євген Олександрович

старший викладач

Національний авіаційний університет

Анотація: У роботі дана постановка динамічних крайових задач для вертикально-неоднорідних в'язкопружних середовищ (т.з. стратифікованих середовищ), які моделюють стан та процеси ущільнення/вібраційного формування бетонних/будівельних сумішей під впливом гармонічних вібраційних полів (джерел коливань), описується загальна схема побудови їх розв'язку. Сформульовані умови випромінювання, які забезпечують єдність розв'язку розглядуваних задач; викладені методи побудови матриці Гріна стратифікованого півпростору й смуги скінченої товщини, а також основні властивості інтегральних рівнянь та систем рівнянь, виникаючих при розв'язуванні динамічних контактних задач в'язкопружності однорідних/стратифікованих середовищ.

Ключові слова: динаміка, крайові задачі, стратифіковані в'язкопружні середовища, віброджерела коливань, схема побудови розв'язку, інтегральні

рівняння, особливості, бетонні/будівельні суміші, ущільнення, формування.

3. Методи побудови матриці Гріна стратифікованого півпростору.

3.1. Огляд робіт, присвячених методам побудови матриці Гріна стратифікованого півпростору.

За довільної залежності властивостей середовища від глибини системи (25), (27) (див. частина III роботи) є системами диференціальних рівнянь зі змінними коефіцієнтами, загальний розв'язок котрих не може бути виписаний явно як у випадку однорідного півпростору. Для побудови розв'язку цих систем виникає необхідність залучення обчислювальної техніки. У випадку кусково-однорідної стратифікації при визначенні невідомих констант з умов зчеплення між прошарками утворюються великі системи алгебраїчних рівнянь, розв'язок котрих також неможливий без ЕОМ.

Аналітично побудувати розв'язок для неоднорідного середовища/суміші вдається лише за спеціальної залежності його/її властивостей від глибини. У першу чергу це експоненціальна залежність $\lambda = \lambda_0 \cdot \exp(\alpha \cdot z)$, $\mu = \mu_0 \cdot \exp(\alpha \cdot z)$, $\rho = \rho_0 \cdot \exp(\alpha \cdot z)$, коли елементи матриць \bar{A}, \bar{B} у (25), (27) залишаються постійними; по-друге, це степенева залежність від z , коли загальний розв'язок також вдається виписати у явному виді. Проте залежності спеціального виду не можуть дати усього розмаїття неоднорідностей, які зустрічаються у практиці, тим паче, що у них вимагається однакова степінь зростання пружних модулів та щільності (ν_p, ν_s – постійні).

Починаючи з робіт Томсона, Хаскелла, Петрашеня [1-3], до теперішнього часу для побудови матриці Гріна розроблений ряд підходів, заснованих як на заміні неперервно-неоднорідного середовища / суміші багат шаруватим/багат шаруватою (т.з. *метод матриць-пропагаторів* або *матричний метод*), так й на прямому чисельному інтегруванні крайових задач для систем диференціальних за вертикальною координатою рівнянь (*метод чисельного інтегрування*) [4-17]. Основні труднощі реалізації методів обумовлені наявністю експоненціальних складових у фундаментальних

розв'язків відповідних систем диференціальних рівнянь, котрі призводять до нестійкості чисельних процедур розв'язку задач Коші та їх дискретних аналогів й до поганої обумовленості лінійних алгебраїчних систем, що виникають при виконанні граничних умов. Для здолання вказаних перепон використовуються різноманітні прийоми; досить повний їх огляд та порівняльний аналіз даються, наприклад, у [10,15,16, 19-22]. Однак, не можна вважати, що й тут вже зняті усі проблеми й розроблені оптимальні алгоритми; про це, зокрема, свідчить й відносний бум (зростання) числа публікацій по даній проблемі, особливо у 90-і роки ХХ ст. [20-25].

Авторами робіт [26-29] був розроблений та реалізований на ЕОМ ряд методів побудови матриці Гріна, стійкість котрих забезпечується виділенням експоненціальних складових та винесенням їх за межі чисельного процесу. На базі таких алгоритмів були проведені дослідження дисперсійних та імпедансних властивостей середовищ з різними законами стратифікації (проте бетонні та будівельні суміші, які перебувають у процесі віброущільнення/віброформування у полі дії вібраційних (гармонічних) сил не розглядалися!). Крім того, у вказаних вище роботах був розглянутий її вплив (стратифікації середовища) на потужність поверхневого джерела та розподіл енергії, яка надходить у середовище, між хвилями різних типів й за різними напрямками, а також були виявлені невідомі раніше резонансні явища у неоднорідному півпросторі, які супроводжуються появою зустрічних потоків енергії [27,30-33]. У подальшому автори даного дослідження використають саме ці алгоритми (та їх опис) задля розв'язку задач щодо ущільнення вібраційним полем будівельних/бетонних сумішей. Детальний виклад чисельних проблем вказаних алгоритмів розрахунку даний у [28, 35-37].

Нижче для зручності дається зведення основних властивостей інтегральних рівнянь і систем рівнянь, які виникають при розв'язуванні динамічних контактних задач (ущільнення вібраційним полем будівельних/бетонних сумішей).

1⁰. Елементи матриці $\bar{K}(\alpha_1, \alpha_2, z, \omega)$ (тобто символу матриці Гріна $\bar{K}(\alpha_1, \alpha_2, z)$)

є аналітичними функціями усіх своїх параметрів, парними по $\alpha = \sqrt{\alpha_1^2 + \alpha_2^2}$, ω й при $z=0$, $|\alpha| \rightarrow \infty$ такими, котрі поводяться як $|\alpha|^{-1}$, тобто:

$$\begin{cases} K_{st}(-\alpha, \gamma) = K_{st}(\alpha, \gamma), \quad \forall \gamma \in [0, 2\pi], \\ K_{st}(\alpha, \gamma) = c_{st}(\gamma) \cdot \alpha^{-1} \cdot (1 + O(|\alpha|^{-1})), \quad |\alpha| \rightarrow \infty, \quad (s, t) = \overline{(1, 3)}. \end{cases} \quad (1)$$

Тут $\alpha_1 = \alpha \cdot \cos \gamma$, $\alpha_2 = \alpha \cdot \sin \gamma$, $0 \leq \gamma \leq 2\pi$, $|c_{st}| \leq c = \text{const}$, $\bar{K}(\alpha_1, \alpha_2, z)$ при $z=0$ записаний як: $\bar{K}(\alpha_1, \alpha_2) = \bar{K}(\alpha, \gamma)$. Відносно α $K_{ij}(\alpha, \gamma)$ мають скінчену кількість полюсів на дійсній осі й лічильне число з точками згущення $\pm i \cdot \infty$ у комплексній площині. Іншими словами, у будь-якому обмеженому околі дійсної осі число полюсів скінчене. Більш того, для шаруватих середовищ показано [38], що з віддаленням від дійсної осі полюси вибудовуються вдовж гілок деяких кривих, симетричних відносно осей $\text{Re } \alpha = 0$, $\text{Im } \alpha = 0$. Причому для функцій $M, P, R, S(\alpha, z)$ полюси одні й ті ж, а для $N(\alpha, z)$ набір полюсів інший. Пояснюється це тим, що перші із вказаних вище функцій визначаються із задач для $\bar{Y}_k, \bar{A}, \bar{T}$, а N – із задач для $\bar{X}_1, \bar{B}, \bar{l}$ (див. III частину дослідження).

Для неоднорідного півпростору порівняно із середовищами скінченної товщини ці функції, крім полюсів, мають дійсні точки розгалуження (для однорідного півпростору $\pm \kappa_1, \pm \kappa_2$ (див. III частину дослідження)). Положення особливих точок у комплексній площині α залежить від ω й не залежить від z , а у ізотропному випадку й від γ . При збільшенні ω полюси неперервно рухаються у площині α у загальному напрямку до дійсної осі (приклад траєкторії руху полюсів у випадку пружного прошарку наведений у [39]).

2⁰. Для $\varphi \in C^\infty(\Omega)$ – фінітних нескінченно диференційованих у Ω вектор-функцій визначимо норму:

$$\|\varphi\|_{-V} = (\bar{K}_V \bar{\varphi}, \bar{\varphi})_{L_2} = \sum_{s,t=1}^3 \int_{-\infty}^{+\infty} \int_{-\infty}^{+\infty} K_{st}^V(\alpha_1, \alpha_2) \cdot \Phi_s(\alpha_1, \alpha_2) \cdot \Phi_t^*(\alpha_1, \alpha_2) d\alpha_1 d\alpha_2, \quad (2)$$

де: Φ – перетворення Фур'є $\bar{\varphi}$, \bar{K}_V – інтегральний оператор виду:

$$\bar{K} \cdot \bar{q} = \iint_{\Omega} \bar{k}(x - \xi, y - \eta, 0) \cdot \bar{q}(\xi, \eta) d\xi d\eta, \quad (x, y) \in \Omega. \quad (3)$$

Символ ядра цього оператора додатно-визначена матриця:

$$\bar{K}^{\nu}(\alpha_1, \alpha_2) = \bar{c}_{\nu}(\gamma) \cdot (\alpha^2 + \beta^2)^{-2\nu}. \quad (4)$$

3⁰. Розв'язок $\bar{q}(x, y)$ неперервний у внутрішніх точках області Ω , а вповодж її границі має особливість, порядок котрої визначається поведінкою $\bar{K}(\alpha, \gamma)$ при $\alpha \rightarrow \infty$, тобто індексом ν у (2). Для ізотропних пружних середовищ $\nu = 1/2$, що призводить до кореневої особливості розв'язку на границі, уперше для плоских задач отриманої у роботах [40, 41].

Встановлено [42], що поведінка $\bar{K}(\alpha, \gamma)$ при $\alpha \rightarrow \infty$ залежить лише від властивостей середовища при $z=0$ й не залежить від його неоднорідності й частоти, зокрема, поведінка є однаковою для статички ($\omega=0$) й динаміки ($\omega>0$). Звідси показник особливості розв'язку у околі границі області контакту залежить тільки від властивостей середовища у зоні контакту й однаковий для статички і динаміки. У той самий час коефіцієнт інтенсивності \tilde{K}_I :

$$\bar{q} = \tilde{K}_I \cdot R^{-1/2+\varepsilon} + O(1), \quad R \rightarrow 0, \quad (5)$$

залежить від усіх параметрів задачі.

4⁰. За наявності кутових точок на границі області контакту у залежності від величини кута θ контактні напруження мають особливість виду:

$$\bar{q}(r, \varphi) \sim \bar{c}(\varphi) \cdot (\theta^2 - \varphi^2)^{-(1/2+\varepsilon)} \cdot r^{-\gamma_k(\theta)}, \quad r \rightarrow 0, \quad (6)$$

φ – кут у полярній системі координат з центром у вершині кутової точки, r – відстань до неї. Інтегральні оператори типу (3) допускають лічильне число показників особливості $r^{-\gamma_k}$, $\gamma_k = (\gamma_{k1} + i \cdot \gamma_{k2})$, $i^2 = -1$, а це погрожує неоднозначністю розв'язку для області з кутовими точками. Тут необхідно накласти додаткові умови, які дозволяють із допустимого набору показників особливості обрати єдиний. Такою умовою є вимога скінченності енергії деформації у околі кутової точки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Петрашень Г. И. Распространение упругих волн в слоисто-изотропных средах, разделённых параллельными плоскостями. Учеб. зап. ЛГУ. Л., 1952.
2. Haskell N. A. The dispersion of surface waves on multilayered media. Bull. Seism. Soc. Amer. 1953. Vol. 43. P. 17-34.
3. Thomson W. T. Transmission of elastic waves through a stratified medium. J. Appl. Phys. 1950. No. 21. P. 89-93.
4. Алексеев А. С., Михайленко Б. Г. Решение задачи Лэмба для вертикально-неоднородного упругого полупространства. Известия АН СССР. Физика Земли. 1976. №12.
5. Лёвшин А. Л. Поверхностные и каналовые сейсмические волны. – М.: Наука, 1973.
6. Молотков Л. А., Смирнова Н. С. К вопросу о колебании пачки тонких слоёв двумя упругими полупространствами. Вопросы динамики теории распространения сейсмических волн. – Ленинград, 1971.
7. Попов Г. Я. К решению задач механики и математической физики для слоистых сред. Известия АН СССР. Механика. 1978. №2.
8. Приварников А. К. Пространственная деформация многослойного основания. Устойчивость и прочность конструкций. – Днепропетровск: Изд-во Днепр. ун-та, 1973.
9. Шевляков Ю. А. Матричные алгоритмы в теории упругости неоднородных сред. – Киев; Одесса: Вища школа, 1977.
10. Dunkin J. W. Computations of modal solutions in layered elastic media at high frequencies. Bull. Seism. Soc. Amer. 1965. Vol. 55. P. 335-358.
11. Harkrider D. G. Surface waves in multilayered elastic media 1. Rayleigh and Love waves from buried sources in a multilayered elastic half-space. Bull. Seism. Soc. Amer. 1964. Vol. 54. P. 627-679.
12. Gilbert F., Backus G. E. Propagator matrices in elastic and vibration problems. Geophysics. 1965. Vol. 31. P. 326-332.
13. Keilis-Borok V. I., Neigaus M. G., Shkadinskaya G. V. Applications of the

theory of eigen-functions to the calculations of surface waves velocities. *Rev. Geoph.* 1965. Vol. 3. No. 1.

14. Kennet B. N. Reflections rays and reverberations. *Bull. Seism. Soc. Amer.* 1974. Vol. 64. P. 1685-1696.

15. Knopoff L. A matrix method for elastic waves problems. *Bull. Seism. Soc. Amer.* 1964. Vol. 54. P. 431-438.

16. Sato J. Numerical integration of the equation of motion for surface waves in a medium with arbitrary variation of material constants. *Bull. Seism. Soc. Amer.* 1959. Vol. 49. P. 57-77.

17. Takeushi H., Saito M. *Seismic surface waves. – Methods of Computational Physics.* – N. Y.: Acad. Press, 1972.

18. Аки К., Ричардс П. Количественная сейсмология. В 2-х т. – М.: Мир, 1983.

19. Abo-Zena A. Dispersion function computations for unlimited frequency values. *Geophys. J. Roy. Astron. Soc.* 1979. Vol. 58. P. 91-105.

20. Chin R. C. Y., Hedstrom G., Thigpen L. Matrix methods in synthetic seismograms. *Geophys. J. Roy. Astron. Soc.* 1984. Vol. 77. No. 2. P. 483 – 502.

21. Franssens G.R. Calculation of the elastodynamic Green's function in layered media by means of a modified propagator matrix method. *Geophys. J. Roy. Astron. Soc.* 1983. Vol. 75. P. 669-691.

22. Luco J. E., Apsel R. J. On the Green's functions for a layered half-space. Part I. *Bull. Seism. Soc. Amer.* 1983. Vol. 73. No. 4. P. 909-951.

23. Аккуратов Г. В., Дмитриев В. И. Метод расчёта поля установившихся упругих колебаний в слоистой среде. *Журнал вычислительной и математической физики.* 1984. Т. 24. №2.

24. Тютюкин В. В. Нормальные волны твёрдых слоисто-неоднородных волноводов. *Акустический журнал.* 1984. Т. 30. Вып. 3.

25. Woodhouse J. H. Efficient and stable methods for performing seismic calculations in stratified media. – N. Y.: Dziewonski A. M., Boschi E. – Elsevier, 1981.

26. Бабешко В. А., Глушков Е. В., Глушкова Н. В. К расчёту динамической прочности вязкоупругого, неоднородного по глубине полупространства при произвольной форме области контакта. Тез. докл. Всесоюз. науч. конф. по прочности и пластичности. – Горький, 1978.

27. Бабешко В. А., Глушков Е. В., Глушкова Н. В. Расчёт энергетического баланса неоднородного полупространства. – Ростов-на-Дону: Ростовский гос. ун-т, 1982. Деп. в ВИНТИ 08.07.82, №3630-82.

28. Глушков Е. В., Фурманюк О. С. Построение матрицы Грина упругого полупространства для поверхностного гармонического источника. – Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 1985. Деп в ВИНТИ 18.09.85, №6723-В.

29. Бабешко В. А., Глушков Е. В., Глушкова Н. В. Методы построения матрицы Грина стратифицированного упругого полупространства. Журнал вычислительной математики и математической физики. 1987. Т. 27. №1.

30. Бабешко В. А., Глушков Е. В., Глушкова Н. В. Численное исследование распределения энергии поверхностного виброисточника в многослойном упругом полупространстве. – Краснодар: Кубанск. гос. ун-т, 1984. Деп. в ВИНТИ 31.05.84, № 3545 – Деп.

31. Глушков Е. В. Распределение энергии поверхностного источника в неоднородном полупространстве. Прикладная математика и механика. 1983. Т. 47. №1.

32. Бабешко В. А., Глушков Е. В., Глушкова Н. В., Зинченко Ж.Ф. Резонансные явления в многослойном полупространстве. ДАН СССР. 1986. Т. 286. №4.

33. Бабешко В.А., Глушков Е.В., Глушкова Н.В. Анализ волновых полей, возбуждаемых в упругом стратифицированном полупространстве, поверхностными источниками. Акустический журнал. 1986. Т. 32. Вып. 3.

34. Чезари Л. Асимптотическое поведение и устойчивость решений обыкновенных дифференциальных уравнений. – М.: Мир, 1964.

35. Моисеев Н. Н. Численные методы в теории оптимальных систем. – М.: Наука, 1971.

36. Касти Дж., Калаба Р. Методы погружения в прикладной математике. – М.: Мир, 1976.

37. Глушков Е. В., Сыромятников П. В. Анализ волновых полей, возбуждаемых поверхностным гармоническим источником в анизотропном полупространстве. – Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 1985. Деп. в ВИНТИ 07.08.85, № 5861-85 Деп.

38. Ворович И. И., Александров В. М., Бабешко В. А. Неклассические смешанные задачи теории упругости. – М.: Наука, 1974.

39. Гринченко В. Т., Мелешко В. В. Гармонические колебания и волны в упругих телах. – Киев: Наукова думка, 1981.

40. Галин Л.А. Контактные задачи теории упругости. – М.: Гостехиздат, 1953.

41. Мухелишвили Н.И. Некоторые основные задачи математической теории упругости. – Л., 1933; 5-е изд. – М., 1966.

42. Ворович И. И., Бабешко В. А. Динамические смешанные задачи теории упругости для неклассических областей. – М.: Наука, 1979.

ФОРМУВАННЯ МЕЖ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Ясінецька Ірина Анатолівна

доктор економічних наук, професор

Петрище Ольга Іванівна

кандидат сільськогосподарських наук, доцент

Лобунько Юлія Вікторівна

кандидат економічних наук

ЗВО «Подільський державний університет»

м. Кам'янець – Подільський, Україна

Відсутність сформованих і встановлених меж у новоутворених територіальних громадах значно впливає на здійснення землеустрою в межах їх території, достовірність обліку земель та статистичної звітності, на надходження коштів у місцеві бюджети, ефективність та раціональність використання природних ресурсів, що ускладнює діяльність органів місцевого самоврядування. З'ясовано, що перенесення проектів формування та встановлення меж сільських та селищних рад у натуру не виконувалося, тобто формування їх меж відбувалося камеральними методами і, як наслідок, отримали неточні площі та межі.

Об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ) не визнано суб'єктом адміністративно-територіального устрою за Конституцією України, то й межі цих спільнот за діючим законодавством неможливо сформувати та встановити. Щодо існуючих меж населених пунктів, що входять до складу громади, відзначимо, що вони не відповідають юридично встановленим межам, так як і житлова, і громадська забудова в більшості випадків вийшла за межі населених пунктів. До того ж документація, на підставі якої визначено межі сільських рад, які входять в ОТГ – це технічні документації по інвентаризації, виготовлені ще в 1991-1992 рр. [6]. В результаті за чотири роки не встановлено меж жодної територіальної громади, їх не внесено до Державного земельного кадастру.

Цілком очевидно, що відсутність сформованих і встановлених меж у новосформованих територіальних громадах суттєво ускладнює діяльність

органів місцевого самоврядування, веде до численних порушень положень земельного законодавства при розпорядженні землями та й місцеві бюджети недоотримують значну кількість коштів. На цій основі виникають конфліктні ситуації, що відображається на раціоналізації землекористування в межах територій громад, що потребує невідкладного вирішення.

Наразі в Україні існує ціла низка проблем пов'язаних із формуванням і встановленням меж об'єднаних територіальних громад у зв'язку з законодавчою неврегульованістю механізму їх встановлення.

На підставі Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» сільські, селищні та міські ради об'єднуються в об'єднані територіальні громади [1]. Чинною Конституцією України та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено категорію «територіальна громада», під якою розуміють первинний суб'єкт місцевого самоврядування як сукупність жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Жителі громад мають спільний інтерес – районні та обласні ради. При цьому виникає конфлікт інтересів: із одного боку – наявність адміністративно-територіальних утворень, а з іншого – органів місцевого самоврядування із своїми специфічними функціями. З огляду на це, територіальні громади можуть планувати розвиток території тільки у визначених межах, які за нормами чинного законодавства можливо сформувати лише для адміністративно-територіальних одиниць.

На підставі Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» відбувається об'єднання суміжних сільських, селищних та міських рад в об'єднані територіальні громади (ОТГ). Територія ОТГ має бути нерозривною, межі об'єднаної територіальної громади визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що об'єдналися. Цей процес веде до суттєвого збільшення площі та населення суб'єктів місцевого самоврядування за рахунок передачі сільськими, селищними та міськими

радами своїх повноважень одній сільській, селищній чи міській раді новоутвореної громади [1].

Формування меж сільських та селищних рад, які станом на початок 1990-х років також не були адміністративно-територіальними одиницями мало на меті визначення меж, у яких місцеві громади через відповідні сільські та селищні ради народних депутатів могли б впроваджувати місцеве самоврядування. Відповідне формування меж здійснювалося на підставі вказівки державного Комітету України по земельній реформі «по складанню проектів формування територій і встановлення меж сільських, селищних рад народних депутатів».

Вказівка формулює мету формування територій та встановлення меж сільських та селищних рад народних депутатів наступним чином: «проекти формування територій і встановлення меж сільських, селищних рад народних депутатів складаються з метою створення територіальних умов для самостійного вирішення сільськими, селищними радами народних депутатів та їх органами усіх питань місцевого життя, виходячи з інтересів населення, що проживає на цих територіях, на підставі законодавства України та повної економічної самостійності» [2].

Також дуже важливою була вимога встановлювати межі для всіх сільських та селищних рад народних депутатів у межах адміністративного району та їх ув'язки між собою. У процесі формування меж сільських, селищних рад до її території включалися землі всіх без винятку землеволодінь і землекористувань усіх категорій незалежно від їх цільового призначення.

Території адміністративного району розмежовували на території сільських, селищних рад, як правило, по межах землеволодінь колгоспів, радгоспів та їх підрозділів, інших сільськогосподарських підприємств, державних лісогосподарських підприємств та їх підрозділів, межах землекористувань підприємств, установ і організацій та по чітко виражених контурах чи живих урочищах [2]. Проекти формування територій і встановлення меж сільських рад погоджувалося сільськими радами і

затверджувалося районними радами народних депутатів.

Чи не найважливішою складовою проектів формування та встановлення меж сільських та селищних рад є саме перенесення проектів і натуру й ув'язка меж між собою задля уникнення помилок. На жаль перенесення проектів у натуру не виконувалося, тобто формування меж сільських та селищних рад відбувалося з допомогою камеральних методів (без контрольних вимірювань), і, як наслідок, отримали неточні площі та межі, а землі запасу, що не вважалися землями КСП не могли ввійти в межі рад.

Формування та встановлення меж новоутворених територіальних громад набуває особливого значення, від чого залежить:

- достовірність обліку земель та статистичної звітності;
- здійснення землеустрою в межах території ОТГ;
- забезпечення ефективного та раціонального використання природних ресурсів;
- збільшитися кількість об'єктів оподаткування земель на території ОТГ;
- регулювання земельних відносин та адміністрування землекористування в межах територій громад.

Відповідно враховуючи необхідність формування територій та встановлення меж, в яких об'єднані територіальні громади могли б здійснювати місцеве самоврядування науковцями запропоновано наступні заходи:

- запровадити розроблення Проекту землеустрою щодо визначення та встановлення меж території громади;
- урегулювати на законодавчому рівні, що підставою для встановлення (зміни) меж населеного пункту має бути план земельно-господарського устрою (просторовий план розвитку території), а не Генеральний план населеного пункту;
- спростити процедуру встановлення (зміни) меж населених пунктів на території громад;
- розробляти план меж рад, що входять до складу територіальної громади;

Впровадження даних заходів можливе шляхом внесення змін до Конституції України стосовно набуття громадами статусу адміністративно-територіальної одиниці, які дозволять розробляти проекти із землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць.

Слід дати визначення поняття меж об'єднаних територіальних громад, сільських, селищних, міських рад у наступній редакції – умовні замкнені лінії на поверхні землі, що відокремлюють територію об'єднаних територіальних громад, сільських, селищних, міських рад від інших територій. Також необхідно визначити, що межі об'єднаних територіальних громад, сільських, селищних, міських рад встановлюються і змінюються за проектами землеустрою щодо встановлення (зміни) їх меж. При цьому зміна меж може відбуватись на конкретному її відрізку без розроблення проекту на всю територію відповідної ОТГ, або ради.

Схеми землеустрою територій об'єднаних територіальних громад, сільських, селищних, міських рад розробляються за рішенням відповідної територіальної громади, або ради. Метою розроблення даних схем є визначення перспективи щодо використання та охорони земель, для підготовки обґрунтованих пропозицій у галузі земельних відносин, організації раціонального використання та охорони земель і інших природних ресурсів залежно від їх придатності, цінності та потенціалу, ринкового перерозподілу земель з урахуванням інтересів держави, територіальних громад, їх мешканців і юридичних осіб.

Проведені дослідження свідчать, що згідно діючого земельного законодавства сформувавши межі ОТГ неможливо, а на підставі Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» такі межі не формуються. Тому нами запропоновано внесення змін до Земельного кодексу України, Закону України «Про землеустрій», що дозволить територіальним громадам здійснювати землеустрій в межах власної території та сприятиме їх економічному, екологічному і соціальному розвитку.

Оскільки їх не визначеність суттєво впливає на рівень економічного розвитку цих спільнот. У цьому зв'язку необхідно законодавчо врегулювати цей процес через розроблення Проекту землеустрою щодо формування та встановлення меж об'єднаних територіальних громад, сільських, селищних і міських рад. Територіальні громади отримують можливість проведення землеустрою в межах власної території, що сприятиме їх економічному, екологічному і соціальному розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

9. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.91;
10. Земельні відносини в Україні: Законодавчі акти і нормативні документи / Держкомзем України. – К.: Урожай, 1998. – 816 с.;
11. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141;
12. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування // Децентралізація – 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/346/10.12.2018.pdf>;
13. Паланська громада – 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://palanskaotg.org.ua/>
14. Самойлова І. І., Мельник Д. М. Напрями посилення впливу територіальних громад в системі управління земельними ресурсами. // Збалансоване природокористування. 2017. № 4. С. 12–17;

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

УДК 517

СУЧАСНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ТРИГОНОМЕТРІЇ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Зеленченко Ірина Борисівна

здобувачка вищої освіти ступеня магістра,
викладач, Білгород-Дністровський
фаховий коледж природокористування,
будівництва та комп'ютерних технологій

Драганюк Сергій Володимирович

викладач, кандидат фізико-математичних наук
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

Анотація: У статті розкрито сутність використання деяких методів, що забезпечують покращення засвоєння учнями навчального матеріалу; описано деякі прийоми навчання, які варто застосовувати вчителям на уроках математики; акцентовано увагу на використанні сучасних технологій при проведенні дистанційних уроків.

Ключові слова: освіта, інтерактивні технології, тригонометрія, практичні вміння, методичні підходи.

В останні роки в Україні погіршується стан вищої освіти через різке зменшення кількості годин на кожний предмет. Крім того, через епідемію ковіду та війну з Росією погіршується економічний стан в Україні. А тому невисокі доходи молодих вчителів та викладачів, при різкому зростанні цін на продовольчі та побутові товари приводять до їх відтоку з системи освіти.

Молоді вчителі, особливо ті, що мають маленьких дітей, змушені змінювати професію для кращого забезпечення сім'ї. З іншого боку, росте розуміння, що після нашої перемоги Україна не зможе повернутися до довоєнного становища кволого розвитку, як економічних так і всіх інших відносин. Через відбудову в Україні та необхідні зміни в економічній, політичній, соціальній та інших сферах життя, виникає потреба в викладацьких, наукових, інженерних висококваліфікованих кадрах. Тим паче, що ми плекаємо надію на входження нашої держави у Європейські та Євроатлантичні структури, що підвищить як рівень життя так і призведе до реформ у суспільстві, зокрема в освіті. Отже, не чекаючи перемоги прямо зараз, не зважаючи на онлайн, потрібно покращувати методичні підходи та взагалі якість освіти в середніх, перед вищих та вищих закладах.

Освіта це невід'ємна частина виховання всебічно розвинутої особистості. Кожна людина має право на безперервну освіту не тільки під час навчання у школі, але й під час здобуття перед вищої та вищої освіти, і взагалі протягом всього життя.

В теперішній час, на шляху отримання знань, постає багато перепон. У зв'язку з епідеміологічною ситуацією учбові заклади закриваються на карантин, а потім ще гірше, війна в країні. Це впливає на психоемоційний стан та якість успішності учнів. Але в сучасному світі проблема безперервної освіти вирішується за допомогою інтернету, зокрема онлайн уроків. Для того, щоб уникнути погіршення рівня освіченості сучасного покоління, при організації навчання вчителю необхідно правильно та влучно обрати активні методи роботи.

Одним з найефективніших он-лайн уроків є проведення їх за допомогою відео-зв'язку. Це потрібно частіше частіше використовувати, особливо під час вивчення важких тем. Для цього достатньо мати якісну камеру направлену на робочу зону, наприклад, маркерну дошку, щоб було учням добре видно, те що пояснюється.

Відео-зв'язок ставимо на перше місце, так як учень має змогу запитати

вчителя у прямому ефірі і отримати одразу відповідь. В українських закладах освіти зазвичай працюють на платформах «classroom» та «Microsoft Teams», з використанням таких сервісів як «youtube», «ТікТок» та «google meet» та інші.

Враховуючи те, що через технічні обставини викладачу, не завжди вдається вийти в прямий ефір, а також те, що викладений матеріал може бути потрібен під час самостійної роботи учнів, або студентів, слід використовувати і запис відео-уроків. Попередньо записані відео-уроки можна завантажувати в «youtube». Тим паче, що в «youtube» можна безкоштовно створити свій канал. Даний прийом також є ефективним, адже ролик учень або студент може переглянути у будь-який вільний час, а то й декілька разів, якщо щось не зрозуміло з першого перегляду. Відео записи можна розподілити на 2 типи: записи лекційного і практичного характеру.

Записи лекційного характеру - викладення чи пояснення теоретичного матеріалу з подальшим розв'язанням декількох задач, для того щоб показати як дані теоретичні знання застосовуються на практиці. План пояснення матеріалу слід продумати та викласти так, щоб воно не було довгим. Викладання лекції у форматі запису відео, повинно бути лаконічним, з цікавими фактами, доступним для розуміння учнями і все по суті теми.

Записи практичного характеру - відео з поясненням розв'язання задач з посиланнями на короткі теоретичні відомості. Під час навчання слід використовувати як короткі записи відео, тобто на відео присутнє пояснення тільки однієї задачі, так і відео-пояснення одразу декількох задач, якщо їх розв'язання пов'язані між собою. При цьому, потрібно дати назву кожному відео, для легкого пошуку потрібної задачі.

Розвиток інтерактивних технологій вимагає від нас бути, як то кажуть «в темі» з сучасними студентами та школярами. Тому з особистого досвіду розповім, про використання «ТікТоку», в освітніх цілях. «ТікТок» це сервіс для запису та перегляду коротких відео, тривалістю не більше ніж 3 хвилини. Навіть, за такий короткий час, можна доступно та лаконічно пояснити певне не громіздке завдання.

Як показала практика, такий спосіб також дієвий. Так авторський ролик, про властивості степенів вже має більше 360 тисяч переглядів. З іншого боку, використання інформаційних технологій має певні недоліки, яким вчитель легко може протистояти.

Так наприклад, під час дистанційного навчання, студент звернувся з проханням, надіслати йому контрольну для перездачі тематичної оцінки. Оскільки, він був на заняттях тільки один раз за тему, то можна було передбачити, що цей студент буде виконувати контрольну роботу за допомогою програми «Фотомач».

Після попередження про наслідки розв'язання за допомогою комп'ютерної програми, а це помітити дуже легко, йому було запропоновано переглянути декілька роликів з даної теми. Після чого результат виконання контрольної роботи задовольнив як студента, так і викладача.

Як висновок, зауважимо, що сервіс «Тікток» дуже популярний серед сучасних підлітків та молоді. Тому його доцільно використовувати для запису відео-пояснень коротких відомостей, зокрема пояснення властивостей алгебраїчних чи геометричних понять та розв'язання не громіздких завдань. Прикладами таких завдань можуть бути відео навчання усному рахунку або швидкому множенню без калькулятора та ін. Причому ці пояснення бажано подати як цікаві факти.

В свою чергу, «youtube» краще використовувати для запису відео-пояснень матеріалу уроку, що займає достатню кількість часу, який може замінити урок в ефірі. Звичайно, якщо є така можливість, краще провести он-лайн ефір. Хоча ніщо не може на 100% замінити стаціонарне навчання у приміщенні закладу освіти. Життя вимагає пристосовуватися до сучасних несприятливих умов.

Вище згадані сервіси зручно використовувати під час уроків математики у школі чи коледжі. Це можна проілюструвати на прикладі такого важливого розділу, як тригонометрія.

Враховуючи те, що цей розділ сучасним школярам здається надважким та

непотрібним у житті, завдання вчителя обрати по можливості не складні активні методи пояснення нового матеріалу. Під час опрацювання теми «Розв'язування трикутників» необхідно включати задачі практичного змісту. Школярі наочно повинні бачити взаємозв'язок «Тригонометрії» з різними науками та іншими видами людської діяльності. Нажаль, у сучасних шкільних підручниках автори приділяють мало уваги міжпредметним зв'язкам. Отже, відповідальність за пробудження інтересу та ефективність засвоєння основних понять тригонометрії в основному покладається на вчителя. Завдання вчителя полягає в тому, щоб вже на перших уроках пояснити учням важливість вивчення розділу «Тригонометрія» для здобуття різних професій.

Програмовий матеріал з розділу тригонометрія вивчається в курсі «Геометрії» (8 – 9 класи) та в курсі «Алгебри і початків аналізу» (10 клас). З кожним класом поняття тригонометричних функцій мають певні доповнення. Так, наприклад, у 8 класі вивчаються тригонометричні функції гострого кута, в 9 класі вони розширюються до кута від 0° до 180° , а у 10 класі розглядають довільні кути повороту.

Відмінність матеріалу полягає як в тому, що підвищується його складність, так і в тому, що у 8 та 9 класах основними задачами є розв'язування трикутників, а у 10 класі завдань алгебраїчного характеру.

Окрім цього, формули що включають тригонометричні функції зустрічаються і в інших темах геометрії в кожному класі, наприклад, при знаходженні скалярного добутку векторів, обчисленні площі трикутника, чотирикутника, правильного многокутника тощо. Вони також використовуються при розв'язанні стереометричних задач.

Під час ознайомлення з тригонометричними функціями у 8 класі важливо навчити учнів двом підходам доведення понять, а саме їх словесним формулюванням та записом формулами.

Вони повинні розуміти, а не просто завчити як словесні формулювання, так і готові формули. Зокрема, і те що при зміні букв, наприклад, у позначенні трикутника, учням важко зорієнтуватися і знайти невідомий елемент, та

зрозуміти, що при цьому суть формули не змінюється.

При засвоєнні понять синуса, косинуса, тангенса гострого кута, варто застосовувати завдання творчого характеру. Вони спряють розвитку творчого, логічного мислення.

У підручниках та методичних розробках достатньо задач, для творчого розвитку учнів, хоча при цьому вчителю варто і самому проявити свої творчі здібності та фантазії. Тригонометричні функції краще вводити, за допомогою конкретних прикладів, а не одразу з загальних означень.

Під час вивчення учнями нових тверджень та формул, важливо їх не просто формулювати, а й доводити, оскільки це веде до більш ефективного засвоєння матеріалу. При цьому очевидно, що коли учні приймають активну участь у доведенні тверджень, то у них розвивається критичне мислення та розумові здібності.

Тригонометрія асоціюється з великим набором формул, що на перший погляд учням здаються зовсім не потрібними для життя. Щоб розвіяти це враження, потрібно обґрунтовувати різноманіття цих формул задачами на їх практичне застосування не тільки в математиці, а й в інших шкільних предметах та в різних видах практичної діяльності.

Крім того, школярів слід навчити певним мнемонічним прийомам, які полегшують запам'ятовування цих формул. Наприклад, кожен з формул синуса суми кутів та синуса подвійного кута, неварто запам'ятовувати, оскільки другу з них, легко отримати з першої.

Рис. 1. Науково-розважальний комплекс

Рис. 2. "Плаваючий музей"

Критично важливим є вивчення та засвоєння властивостей тригонометричних функцій та їх графіків. Для цього варто продемонструвати

учням застосування графіків в інших галузях, наприклад в архітектурі. Так *Науково – розважальний комплекс у Валенсії*, який з’явився в 2001 році в

Музеї Мистецтв Мілуокі, має вигляд синусоїди на проміжку $\left[-\frac{\pi}{2}; \frac{\pi}{2}\right]$ (рис. 1), а фасад «*Плаваючого музею*», побудованого на пірсі в Ріо-де-Жанейро, виглядає як фрагмент синусоїди $[-\pi; 0]$ (рис. 2). Саме цей матеріал складе велике враження, якщо його подати як ролик у «ТікТоку».

Обов’язковою темою з розділу «Тригонометрія» є «Розв’язання найпростіших тригонометричних рівнянь». Правила їх розв’язання та розуміння основних тригонометричних формул є теоретичною основою для опрацювання більш складних рівнянь, які зводяться до найпростіших.

Специфікою тригонометричних рівнянь є водночас складність та багатогранність. Під час їх розв’язання доводиться застосовувати алгебраїчні правила, такі як: розкладання на множники різними способами, застосування формул скороченого множення, метод заміни змінної, формули знаходження коренів квадратного рівняння. Більш складні рівняння, які містять різні аргументи, або різні тригонометричні функції, потребують зведення їх за допомогою тригонометричних формул, до одного аргументу або однієї тригонометричної функції.

Перед підготовкою до опрацювань завдань з теми «Тригонометричні рівняння», враховуючи індивідуальні особливості учнів, обов’язково потрібно скласти типову систему вправ з різнорівневим підходом. Для сильних учнів, можна запропонувати рівняння, що потребують більш складних методів розв’язання. Це сприяє розвитку навичок самостійного мислення школярів. З іншими учнями в той же час можна опрацювати завдання, які мають традиційне рішення та не потребують складних методів перетворення.

Отже з усього викладеного можна зробити такий висновок, що показником успішності засвоєння матеріалу є вміння застосовувати теоретичні знання на практиці. Тому, при вивченні деяких тем математики, варто застосовувати наочно-практичні методи. Які допоможуть учням перейти від окремих випадків до загальних правил та означень. Під час попереднього

опрацювання матеріалу та підготовки до проведення уроків, вчитель має ретельно продумувати очікувані результати, що має показати учень. Використання наочно-практичних методів, мнемонічних прийомів, задач практичного змісту та інтерактивних технологій на уроках математики, по-перше, пробуджує інтерес до навчання, по-друге, виробляє навички самостійного мислення, що полегшує учням свідомий вибір професії у майбутньому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Житарюк І. В. Методичні особливості викладання теми «Тригонометричні функції» у старшій школі. . Наука і освіта.2014. №1. 127-131.
2. Слєпкань З. І. Методика навчання математики. К: Вища школа, 2006. 582 с.
3. Бєвз Г. П. Методи навчання математики. Математика в школах України: Наук.-теорет. і метод. журнал. Харків: Основа, 2003. 96 с.

GEOGRAPHICAL SCIENCES

УДК 911.3:379.8]:556.51(477.82)

ПРИРОДНИЙ РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БАСЕЙНУ Р. ПІТУШОК

Лук'янова Ганна Віталіївна,
студентка групи Гео-330 географічного факультету,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,

Полянська Тетяна Олександрівна
асистент,
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк, Україна

Полянський Сергій Володимирович,
Чижевська Лариса Тарасівна,
к. геогр. н., доцент,

Качаровський Роман Євгенович
магістр географії
інженер II категорії навчальної лабораторії краєзнавчих атласів
Волинський національний університет
імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Анотація. Досліджено можливості рекреаційного потенціалу р. Пітушок. Вивчено її морфометричні показники. Здійснено аналіз особливостей об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) басейну річки. Визначено можливості використання ПЗФ територій у рекреаційному напрямку. Запропоновано першочергові заходи оптимізації функціонування природно-заповідних об'єктів.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, рекреаційний потенціал, р. Пітушок, р. Західний Буг, Володимирський район, Ковельський район, Волинська область.

Малі річки регіонів, зокрема Волинської області, відіграють важливу роль у збереженні та відтворенні природних екосистем, а також у регулюванні водного балансу певних територій. Нині відзначаємо їх активне використання в різних напрямках господарської діяльності людини. Вони також є важливими об'єктами для розвитку рекреації й екологічного туризму. Не є винятком й річки басейну Західного Бугу, зокрема р. Пітушок. Досліджуючи малі річки вчені скаржаться на брак інформації про них. Зазвичай усі наявні відомості складають лише з даних про їх морфометричні показники [3; 7-10]. Відсутність інформації спонукає до проведення більш детального дослідження басейнів малих річок з точки зору їх сучасного стану, перспектив використання та формування природно-заповідної мережі [11–14].

Річка Пітушок – права притока р. Західний Буг – протікає територією Володимирського та Ковельського районів (до 2020 р. Володимир-Волинського та Любомльського районів) Волинської області. Вона бере початок у заболоченій місцевості на схід від с. Мосир (Вишнівська ТГ, Ковельський район). Протікає переважно в лісовій місцевості неподалік сс. Мосир (Вишнівська ТГ, Ковельський район) та Кладнів (Устилузької ТГ, Володимирського району). Впадає в р. Західний Буг на 496 км від її гирла. Довжина річки сягає 20,0 км, площа водозбору – 101,9 км², похил річки - 0,78м/км [9]. Русло річки перетворене в магістральний канал. Басейн р. Пітушок розташований в низовині, в межах зони Волинського Полісся. Перепад висот на території басейну невеликий, між витоком і гирлом річки різниця висот становить 22,1 м [1–3; 6; 13; 15; 18].

У межах басейну р. Пітушок є шість об'єктів ПЗФ місцевого значення, зокрема два заказники – «Мосирський» (ботанічний) та «Ішівський» (загальнозоологічний) три пам'ятки природи – дві ботанічні «Гряди» і «Гряда -1» та гідрологічна «Озеро Невидимка», а також заповідне урочище «Гута»[4-5;11].

Таблиця 1

Об'єкти природно-заповідного фонду басейну р. Пітушок [4–5; 11]

Назваоб'єкта	Місцезнаходження	Площа, га	Нормативний документ, орган, щоутворив та дата утворення
Заказники			
Ботанічний			
«Мосирський»	ДП «Любомльське ЛГ» Мосирське лісництво (Ковельський район)	307,0	Рішення Волинської обласної ради народнихдепутатів від 26.11.1984 р., № 354 (реорганізований 07.03.2001 р. № 16/11).
Загальнозоологічний			
«Ішівський»	ДП «Володимир- Волинське ЛМГ» Ішівське лісництво (Володимирський район)	152,0	Розпорядження Представника Президента України від 26.05.1992 р., № 132
Пам'яткиприроди			
Ботанічні			
«Гряда-1»	ДП «Любомльське ЛГ»	6,0	Рішення Волинської обласної ради депутатів трудящих від 20.12.1993 р., № 16/6
«Гряда-1»	Мосирське лісництво (Ковельський район)	5,6	
Гідрологічна			
«Озеро Невидимка»	ДП «Володимир- Волинське ЛМГ» Стежаричівське лісництво (Володимирськи й район)	2,2	Розпорядження Представника Президента України від 26.05.1992 р., № 132 (реорганізована 30.05.2000 № 12/3)
Заповідне урочище			
«Гута»	ДП «Володимир- Волинське ЛМГ» Стежаричівське лісництво (Володимирський район)	435,9	Рішення Волинської обласної ради від 21.06.2012 р., № 12/35

Дані табл.1 свідчать, щозагальна площа об'єктів ПЗФ басейну р.Пітушок становить – 908,7 га. Більшість з них утворені за часів незалежності України, у

90-х рр. та на початку ХХІ ст., за винятком ботанічного заказника «Мосирський», що утворений за часів УРСР у 80-х рр. ХХ ст. [1–2; 4; 6; 14] та функціонують згідно норм ЗУ «Про природно-заповідний фонд України» [12]. Переважаючим за площею ПЗФ об'єктом є заповідне урочище – 48 % ботанічний заказник. Щільність об'єктів ПЗФ – 0,059 об'єкта/100 км². У половині ПЗФ об'єктів площа перевищує 50,0 га, що свідчить про високі якісні характеристики досліджуваної території.

У ботанічному заказнику «Мосирський» охороняється низькобонітетне соснове насадження (вік біля 60 років) серед верхового болота, у трав'яному покриві якого домінують сфагнові мохи *Sphagnum*, багно звичайне *Ledum palustre*, хвощ великий *Equisetumtelmateia*, ягідники із журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, чорниці звичайної *Vaccinium myrtillus*. Тут трапляються рідкісні види, занесені в ЧКУ України: плодоріжка блощична *Anacamptis coriophora*, шейхцерія болотяна *Scheuchzeria palustris* [1–6; 14–18].

Для загальнозоологічного заказника «Ішівський» характерним є збереження – високобонітетних лісових насаджень (вік – понад 70 років), повнотою 0,7–0,8 сосни звичайної *Pinus sylvestris* з домішкою дуба літнього *Quercus robur*, вільхи чорної *Alnus glutinosa*, берези повислої *Betula pendula*, що ростуть на берегах р. Західний Буг. У нижньому ярусі переважаючими є калина звичайна *Viburnum opulus*, бузина чорна *Sambucusnigra*, а також болотна трав'яна багно звичайне *Ledum palustre*, тонконіг дібровний *Poa nemoralis* та ін. Це сприяє мешканню й розмноженню численних видів тварин: оленя благородного *Cervus elaphus*, кабана дикого *Susscrofa*, лисиці рудої *Vulpes vulpes*, зайця-русака *Lepus europaeus*, сарни європейської *Capreolu capreolus*, куниці лісової *Martes martes*, вивірки звичайної *Sciurus vulgaris*, собаки єнотовидного *Nyctereutes procyonoides*, борсука європейського *Meles meles*. Лісові масиви –місце мешкання рідкісного, занесеного у Червону книгу України, додаток 2 Бернської конвенції, виду – сорокопуда сірого *Lanius excubitor*, найоптимальнішими умовами для гніздування якого є болота, луки, лісові галявини або узлісся [1–6; 14–18].

Ботанічні пам'ятки природи «Гряди-1» і «Гряди-2» створені для збереження високобонітетних насаджень дубачерешчатого *Quercus robur* (вік понад 120 років), що використовується як лісонасіннева ділянка [1–6; 14–18]. Гідрологічна пам'ятка «Озеро Невидимка – для охорони однойменного озера (площа 2,2 га, глибина – до 5 м) льодовикового походження серед дубово-соснового лісового масиву. На водному плесі і в прибережній смузі озера зростає багатовологолюбних видів рослин, у т. ч. лікарських: багно болотяне *Ledum palustre*, суниця лісова *Fragaria vesca*, малина звичайна. Трапляється журавлина дрібнопліва *Oxycoccus microcarpus* – рідкісний гляціальний релікт, занесений у ЧКУ вид [1–6; 14–18].

Заповідне урочище «Гута» утворене для збереження болотяно-лісових та низинно-болотяних комплексів із переважанням берези повислої *Betula pendula* та вільхи чорної *Alnus glutinosa* зі сфагнговою рослинністю. Тут трапляються рідкісні види водно-болотяної флори та фауни, занесені в Червону книгу України, Додаток 2 Вашингтонської, Бернської, Бонської конвенції: зозулині черевички справжні *Cypripedium calceolus*, росичка круглолиста *Drosera rotundifolia*, лататтябіле *Nymphaea alba*, журавель сирій *Grus grus* [1–6; 14–18].

Для басейну р. Пітушок характерні багатофункціональні об'єкти ПЗФ, що сприяють збереженню та відтворенню природних комплексів, повноцінному розвитку рекреації, екологічного та пізнавального туризму з урахуванням специфіки та масштабів природоохоронних територій [3; 7–10; 14–18]. Сучасний стан об'єктів ПЗФ потребує удосконалення, для чого слід: 1) чітко визначити і зафіксувати межі об'єктів ПЗФ; 2) удосконалити систему управління об'єктами ПЗФ, шляхом залучення екологічних служб, органів місцевого самоврядування (об'єднаних територіальних громад Володимирського та Ковельського районів), природоохоронної громадськості, волонтерів; 3) на основі проведення наукових досліджень, розглянути питання доцільності розширення меж наявних об'єктів ПЗФ і надання об'єктам місцевого значення статусу загальнодержавного; 4) дослідити наявні природні комплекси й розглянути питання створення нових об'єктів ПЗФ вздовж

р. Пітушок; 6) долучити наявні об'єкти ПЗФ до туристсько-рекреаційних маршрутів; 7) удосконалити методи інформування населення про цінність місцевого ПЗФ; 8) посилити наукову, природоохоронну, еколого-освітню, рекреаційну та туристичну діяльність.

Природоохоронні об'єкти басейну р. Пітушок мають значний рекреаційний потенціал і створюють передумови збереження та відтворення природних комплексів на цій території, сприяють розвитку туризму для задоволення потреб населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вишнівська територіальна громада URL: <https://vyshniv-rada.gov.ua/> (дата звернення: 19.08.2022 р.).
2. Володимирська района державна адміністрація. URL: <http://lbsadm.gov.ua/> (дата звернення 14.08.2022).
3. Карпюк З. К., Антипюк О. В., Качаровський Р. Є. Володимир-Волинський район Волинської області: туристично-рекреаційні ресурси прикордоння. *Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія Географія*. Київ, 2020. № 1/2(76/77). С. 69–77.
4. Карпюк З. К., Фесюк В. О. Природоохоронні мережі Волинської області: монографія. Луцьк : видавництво «Терен», 2021. 212 с.
5. Карпюк З. К., Фесюк В. О., Антипюк О. В. Природно-заповідний фонд Волинської області : альбом-каталог Київ, 2018. 136 с.
6. Ковельська района державна адміністрація URL: <http://koveladm.gov.ua/> (дата звернення 12.08.2022).
7. Лук'янова Ганна Віталіївна, Полянська Тетяна Олександрівна, Полянський Сергій Володимирович, Чижевська Лариса Тарасівна, Нетробчук Ірина Марківна, Карпюк Зоя Костянтинівна, Качаровський Роман Євгенович. Сучасні можливості природного рекреаційного потенціалу Ратнівської ТГ Волинської області. *Multidisciplinárni mezinárodní vědecký magazín “Věda a perspektivy” je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva*

kultury Praha, České republika: E 24142. № 8(15) 2022. S. 171-185. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-8\(15\)-171-185](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-8(15)-171-185).

8. Нетробчук І.М., Чижевська Л. Т., Полянський С.В., Карпюк З. К., Мельник О.В., Качаровський Р. Є. Природний рекреаційний потенціал Ковельської ТГ Волинської області. *Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities*: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Відень, Австрія – м. Вінниця, Україна. 27 травн. 2022 р. *International scientific journal «Grail of Science» № 14-15 (May, 2022)* / ГО «Європейська наукова платформа» (Вінниця, Україна) та ТОВ «International Centre Corporative Management» (Відень, Австрія), 2022. С.702–708.

9. Полянський С.В., Карпюк З. К., Чижевська Л. Т., Мельник О.В., Качаровський Р. Є., Антипюк О. В., Особливості природно-рекреаційного потенціалу Турійської територіальної громади Волинської області. *Modern science: concepts, theories and methods of basic and applied research* матер. II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Відень, Австрія – м. Вінниця, Україна 24 грудн. 2021 р. *International scientific journal «Grail of Science» № 11 (December, 2021)* / ГО «Європейська наукова платформа» (Вінниця, Україна) та ТОВ «International Centre Corporative Management» (Відень, Австрія), 2021. С.638-646.

10. Полянський С. В., Чижевська Л. Т., Карпюк З. К., Качаровський Р.Є. Природний рекреаційний потенціал басейну р. Золотуха. *Перспективи розвитку науки, освіти та технологій в контексті євроінтеграції*: Міжнар. наук.-практ. конф., 18 серпня 2022 р. : зб. наук. праць. Полтава, 2022 С.77-79.

11. Природно-заповідний фонд Волинської області URL: <http://eco.voladm.gov.ua/category/all/locality=9> (дата звернення 12.08.2022).

12. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 черв. 1992 р. 2456-XII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2456-12> (дата звернення 12.08.2022).

13. Регіональний офіс водних ресурсів у Волинській області URL: <https://vodres.gov.ua/> (дата звернення 06.08.2022).

14. Устилузька територіальна громада URL: <https://ustyluzka-gromada.gov.ua/> (дата звернення: 29.08.2022 р.).

15. Чижевська Л. Т., Лавренчук О. М., Качаровський Р. Є., Карпюк З. К., Антипюк О. В. Оцінка сучасного стану водних ресурсів Волині. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів*: (Луцьк, 2019. 11–12 квітн. 2019 р.), Луцьк, 2019. С. 98–101.

16. Чир Н. В., Чижевська Л. Т., Качаровський Р. Є. Роль об'єктів природно-заповідного фонду прикордонних ОТГ Волинської області у розвитку екологічного туризму. *Регіон – 2019: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 16–17 жовт. 2019 р.). Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. С. 271–275.

17. Чир Н., Чижевська Л., Карпюк З., Качаровський Р. Об'єкти природно-заповідного фонду прикордонних об'єднаних територіальних громад як важливий елемент туристичної галузі Волинської області. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи. Міждисциплінарні перспективи*. Банська; Бистриця; Баку; Ужгород; Херсон; Кривий Ріг : Посвіт, 2019. С. 262–265.

18. Чир Н. В., Качаровський Р. Є., Антипюк О. В. Оцінка сучасного стану та перспектив розвитку туристичної інфраструктури Любомльського району Волинської області. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*: зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф.В. Зузука; Східноєвроп.нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2017. № 14. Т.1 : Географія. С. 88–92.

ARCHITECTURE

ПРИКЛАДИ ЗАЛУЧЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ЗАМКОВИХ КОМПЛЕКСІВ ДО СУЧАСНИХ ФУНКЦІЙ

Андрусяк Уляна Богданівна
кандидат архітектури,
доцент кафедри архітектури та містобудування
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація: проаналізовано зразки зарубіжного та вітчизняного досвіду залучення історичних замкових комплексів до сучасних функцій, на прикладі яких проілюстровано специфіку найбільш сприятливої адаптації об'єктів культурної спадщини під нове функціональне призначення – туристично-рекреаційне. В контексті відповідного підходу, найпоширенішими є два шляхи реалізації: влаштування музейно-виставкових приміщень усередині замкових будівель і споруд, а також консервація збережених структурних частин, яка передбачає перетворення усього замкового комплексу на скансен-музей.

Ключові слова: історичний замковий комплекс, об'єкт культурної спадщини, функціональна адаптація, сучасні функції, туристично-рекреаційна функція, музейно-виставкові приміщення, скансен-музей.

Актуальність зазначеної теми дослідження обумовлена невідпинним процесом руйнування унікальних об'єктів культурної спадщини – замкових комплексів. Важливим чинником припинення руйнації таких цінних історичних об'єктів є відповідне функціональне використання будівель і споруд замкових комплексів. Специфіку залучення історичних замкових комплексів до сучасних функцій повною мірою можна проаналізувати на прикладах зарубіжного та вітчизняного досвіду.

Мета роботи – розглянути особливості адаптації історичних замкових комплексів до нових функцій, ґрунтуючись на зарубіжних і вітчизняних зразках відповідного пристосування.

Матеріали та методи. Різні вияви багатогранності процесу функціональної адаптації та функціонально-планувальної реорганізації історичних замкових комплексів висвітлені в наукових роботах зарубіжних і вітчизняних дослідників: О. В. Лесика «Охорона і раціональне використання пам'яток архітектури» (1987 р.), Формування закладів відпочинку та туризму в історико-архітектурному середовищі України (1993 р.), «Проблеми реставрації та пристосування пам'яток архітектури України для сучасних функцій» (2015р.), М. Й. Рутинського «Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження» (2007 р.), О. В. Жукової «Замкові комплекси XII - XVII ст. Хмельницької області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання» (2007р.), У. Б. Андрусак (Полутренко) «Principles and planning models of functional and territorial reorganization of castle complexes» (2018 р.), Особливості нових функціональних елементів замкових комплексів (2018 р.), «Особливості функціонально-планувальної реорганізації замкових комплексів» (2019 р.), «Principles of functional and territorial reorganization of castle complexes in the structure of historical settlements» (2021 р.), L. M. M. de Vasconcelos Correia «Castelos em Portugal. Retrato do seu perfil arquitectónico [1509-1949]» (2007 р.), M. J. Rodríguez Pérez «Rehabilitacion de Construcciones Militares Para Uso Hotelero: La Red de Paradores de Turismo (1928-2012)» (2013 р.) й інших [1 - 7].

Результати й обговорення. Історичні замкові комплекси є складними планувально-просторовими комплексними об'єктами, котрі об'єднують у єдину структуру архітектурні будівлі та споруди разом із елементами історичного ландшафту [1, 3, 4, 6].

Процесу залучення історичних замкових комплексів до нових функцій передусе проведення ретельного вивчення й аналізу наукових, іконографічних, картографічних матеріалів, а також – натурних обстежень об'єкта дослідження.

Результати зазначених етапів роботи є підґрунтям для максимального збереження існуючих автентичних особливостей і відновлення втрачених характеристик історичних замкових комплексів.

Важливими чинниками захисту такої автентичної цілісності замкових комплексів в історичній ретроспективі є врахування зон візуального (видового) розкриття даних об'єктів культурної спадщини та пам'яткоохоронне зонування (за умови включення замкового комплексу в реєстр пам'яток архітектури та містобудування) [1 - 7].

Найбільш сприятливим для збереження історичних замкових комплексів є пристосування їх під туристично-рекреаційну функцію. Такий підхід одночасно передбачає два шляхи реалізації:

- влаштування музейно-виставкових приміщень усередині замкових будівель і споруд (переважно, при цілісному збереженні планувально-просторової структури й історичного рельєфу об'єкта культурної спадщини);
- консервацію збережених структурних частин, із перетворенням усього замкового комплексу на скансен-музей (здебільшого, при фрагментарному збереженні планувально-просторової структури й історичного рельєфу) [1 - 7].

Одним із вітчизняних прикладів проведення необхідних консерваційно-реставраційних заходів і влаштування музейно-виставкових залів є замковий комплекс у смт Олесько Львівської обл., котрий входить до туристичного маршруту «Золота Підкова» Львівщини. Олеський замковий комплекс перетворено на Державний музей-заповідник Львівської національної галереї мистецтв ім. Бориса Возницького. Потужні замкові укріплення споруджені на окремому пагорбі, що здіймається над заплавою р. Ліберція на висоту понад 35 м (рис. 1). У залах музею експонується галицько-волинський іконописний живопис 15 - 18 ст., український портретний живопис 16 - 18 ст., європейський живопис 17 - 18 ст. і європейська скульптура 15 - 18 ст. (рис. 2) [8].

З 2010 р. до вересня 2020 р. у кількох підвальних приміщеннях замкового комплексу знаходився ресторан «Гридниця», де банкетні зали на 40 та 20 місць

були оформлені в стилі епохи середньовіччя. Крім проведення виїзної церемонії весілля, святкувань і весільних банкетів (із можливістю куштування страв української й європейської кухні), відвідувачам пропонували страви, котрі подавали на весіллі литовського князя Ягайла та польської королеви Ядвіги. Водночас, були підготовлені авторські розважальні програми проведення святкувань, приміром «Середньовічна учта», «Українське весілля», «Вечорниці в Гридниці», «Шотландська забава», дитячий квест «У пошуках скарбів Олеського замку» й ін. (рис. 3) [9, 10].

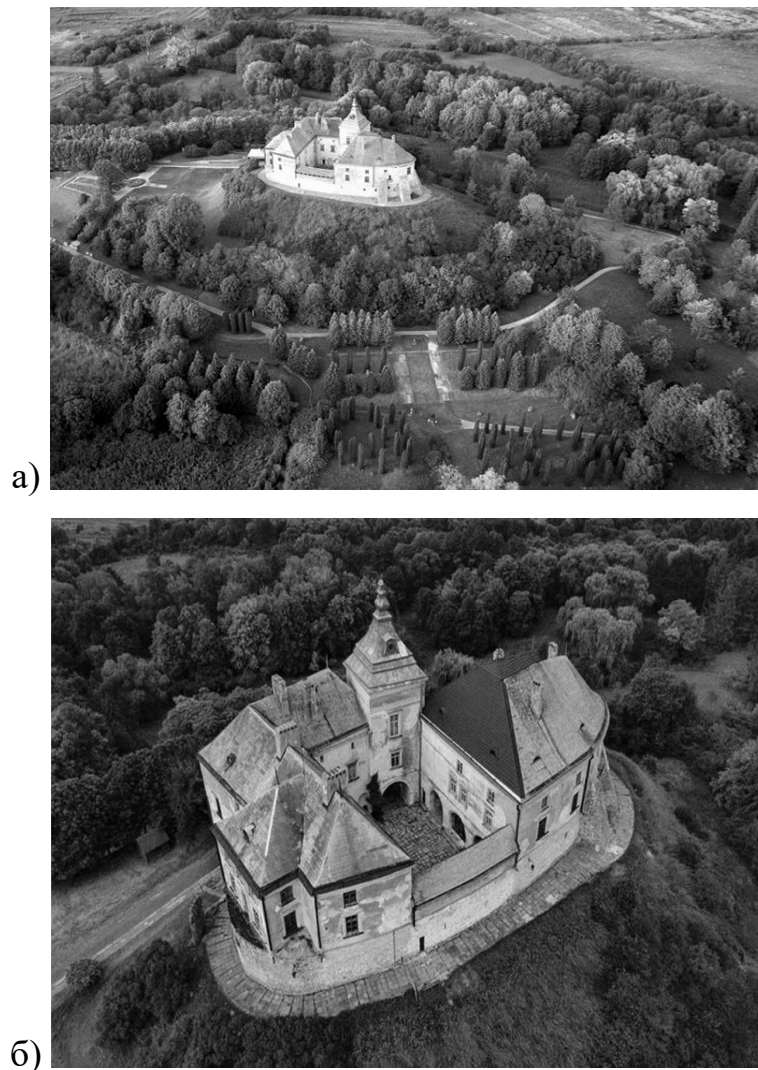

Рис. 1. Вигляди з повітря, що ілюструють специфіку об'ємно-просторової структури замкового комплексу в смт Олесько Львівської обл. (Україна) [11, 12]

Рис. 2. Фрагмент інтер'єру музейно-виставкового залу замкового комплексу в смт Олесько Львівської обл. (Україна) [13]

Рис. 3. Фрагмент інтер'єру банкетного залу колишнього ресторану «Гридниця», що знаходився в Олеському замковому комплексі (Україна) [14]

Особливості замкового комплексу, перетвореного на скансен-музей, можна розглянути на зарубіжному прикладі Castelo Novo (Португалія). Зокрема, законсервовано окремі збережені фрагменти планувально-просторової структури комплексу (рис. 4); в північній частині замкової території споруджено інформаційний центр для відвідувачів – видовжену L-подібну в плані одноярусну будівлю, котра трансформується в основну пішохідну доріжку (спочатку накриту, далі – відкриту) (рис. 5- 7). Пішохідна доріжка поділяється на два розгалуження, що ведуть до колишніх оборонних веж

(південно-західної та південно-східної) (рис. 5, рис. 8).

Всередині другого ярусу південно-східної вежі облаштовано мультимедійну кімнату (обшиту металевими листами), металевий дах якої слугує оглядовим майданчиком для панорамного огляду як довколишніх краєвидів, так і візуального огляду замкової території (рис. 4). Інформаційний центр для відвідувачів і мультимедійна кімната виконані з металоконструкцій, покритих металевими листами; в деяких частинах споруд передбачено застосування скління (рис. 6- 8). Пішохідні доріжки (зроблені з просічної сталі) в місцях підвищення чи зниження рельєфу поєднуються пандусами та сходами. Вся структура пішохідних доріжок розрахована для огляду відвідувачами специфіки збережених фрагментів замкового комплексу й знахідок, на місці проведення археологічних розкопок (рис. 4, рис. 5, рис. 8) [15 - 17].

Рис. 4. 3D-види фрагментів південно-східної вежі замкового комплексу Castelo Novo (Португалія) [16]

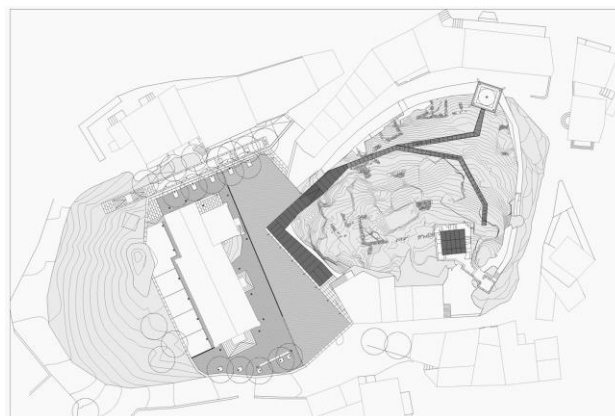

Рис. 5. Генеральний план замкового комплексу Castelo Novo (Португалія)

[15]

Рис. 6. Фрагмент генплану замкового комплексу Castelo Novo (Португалія) з планом інформаційного центру для відвідувачів [15]

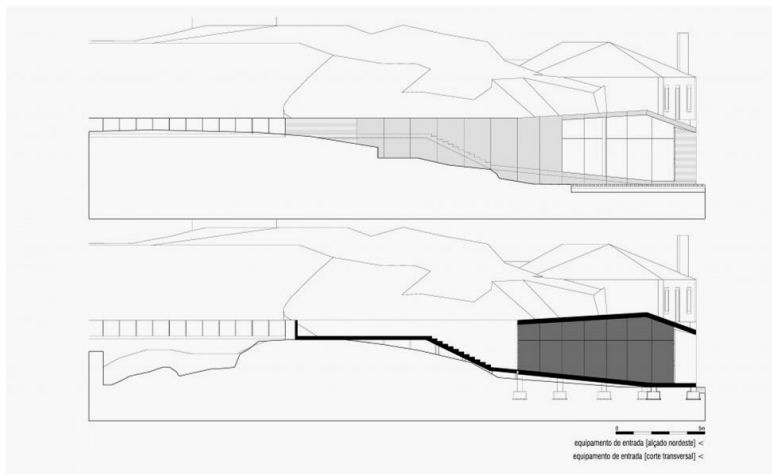

Рис. 7. Фрагмент розрізу споруди інформаційного центру для відвідувачів у замкового комплексу Castelo Novo (Португалія) [16]

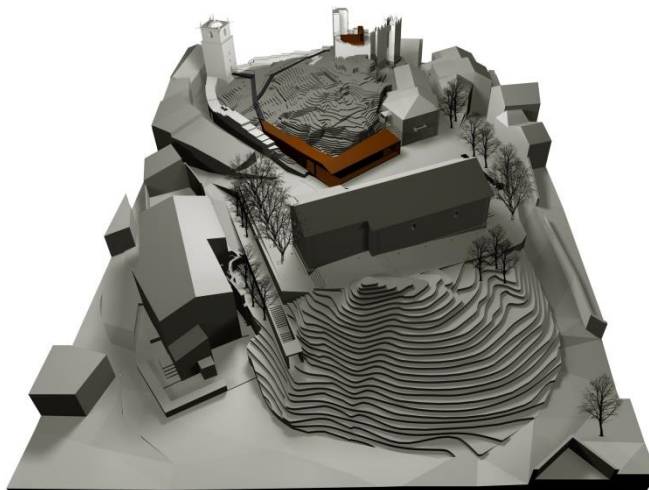

Рис. 8. 3D-модель замкового комплексу Castelo Novo (Португалія) [16]

Висновки. Проаналізовані приклади зарубіжного та вітчизняного досвіду щодо залучення історичних замкових комплексів до сучасних функцій ілюструють специфіку двох найбільш поширених шляхів функціональної адаптації, направлених на збереження об'єктів культурної спадщини:

- 1) влаштування музейно-виставкових приміщень усередині замкових будівель і споруд;
- 2) консервація збережених структурних частин, яка має на меті перетворення усього замкового комплексу на скансен-музей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андрусак У. Б. Принципи функціонально-планувальної реорганізації замкових комплексів на прикладі Івано-Франківської області: дис. канд. арх.: 18.00.01. Харківський НУ міського господарства ім. О. М. Бекетова. Х., 2019. 278 с.
2. Лесик О. В. Проблеми реставрації та пристосування пам'яток архітектури України для сучасних функцій // Етнотрадиції у дизайні та архітектурі, 2015. С. 37 - 44.
3. Andrusiak U. Principles of functional and territorial reorganization of castle complexes in the structure of historical settlements. International Trends in Science and Technology: proceedings of the XXV International Scientific and Practical Conference (30 January 2021). Warsaw, 2021. PP. 15 - 22.
4. Andrusiak U. Specificity of functional and planning reorganization of castle complexes. Current Issues in Research, Conservation and Restoration of Historic Fortifications: collection of Scholarly Articles XI International Conference (2 - 6 June 2019). LPNU. Chelm-Lviv. Number 11. 2019. PP. 8 - 21.
5. De Vasconcelos Correia, L. M. M. Castelos em Portugal. Retrato do seu perfil arquitectónico [1509-1949]: Mestre em Engenharia Civil Coimbra; especialização em Ciências da Construção. Universidade de Coimbra, 2007. 373 p.
6. Polutrenko U. Principles and planning models of functional and territorial reorganization of castle complexes // Space & FORM, 2018. № 35.

PP. 141 - 156.

7. Rodríguez Pérez, M. J. La Rehabilitacion de Construcciones Militares Para Uso Hotelero: La Red de Paradores de Turismo (1928 - 2012): Programa de Doctorado de conservacion y restauracion del patrimonio Arquitectonico. Universidad Politecnica de Madrid. Madrid. 2013. 373 p.

8. Музей-заповідник «Одеський замок». URL: <https://lvivgallery.org.ua/museums/muzey-zapovidnyk-oleskyu-zamok> (дата звернення 02.09.2022).

9. «Гридниця». URL: <http://visitlviv.net/restaurant/ua/gridnicya/?section=gourmet> (дата звернення 02.09.2022).

10. Магія середньовіччя у ресторані «Гридниця»! URL: http://grydnycia.com.ua/?fbclid=IwAR3G3NTIjgTddhq6Dg2rDjhMRHosgiHm_AZUwnZCMTqNJDoPSv8_kJUB3j8 (дата звернення 02.09.2022).

11. Олеский замок. URL: http://itinery.com.ua/img/objects_content/%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-2.jpg (дата звернення 02.09.2022).

12. Полет на воздушном шаре возле Олесского замка. URL: https://vnebo.ua/files/products/oleskiy_3_1200-800-6254a.1200x800.jpg.webp?806b335bf250352994b08ff52ffde75e (дата звернення 02.09.2022).

13. Олесский замок. URL: https://thumb.tildacdn.com/tild3432-3133-4465-a534-306530653261/-/format/webp/oleskiy_7.jpg (дата звернення 02.09.2022).

14. Ресторан "Гридниця" (замок, с.м.т. Олеско, Львівська обл.): карта, фото, опис. URL: https://photos.drymba.com/drb/001/056/30616_cd6_ht8pm2.jpg (дата звернення 02.09.2022).

15. Reabilitação do Castelo de Castelo Novo. URL: <https://comoco.eu/Castelo-de-Castelo-Novo> (дата звернення 02.09.2022).

16. Castelo Novo Castle / COMOCO. URL: <https://www.archdaily.com.br/br/01-47038/castelo-novo-comoco> (дата звернення 02.09.2022).

02.09.2022).

17. Castello Novo: the site plan of castle ruins and new facilities (source: own study) URL: <https://www.researchgate.net/publication/348058242/figure/fig3/AS:975759065751553@1609650498955/Castello-Novo-the-site-plan-of-castle-ruins-and-new-facilities-source-own-study.png> (дата звернення 02.09.2022).

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 37.01

УПРАВЛІННЯ ПІДВИЩЕННЯМ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Базелюк Василь Григорович,

к. пед. н., доцент,

Гегач Тетяна Сергіївна,

студентка, Національний університет

біоресурсів і природокористування України

м. Київ, Україна

Анотація: Зростаючі вимоги з боку держави і суспільства до якості освіти та освітніх послуг, впровадження нових державних стандартів вимагають нових підходів до розвитку персоналу закладів дошкільної освіти. Розвиток та удосконалення персоналу – актуальна соціально-економічна проблема. Історичний досвід свідчить, що успішний розвиток, престиж, результативність роботи закладу дошкільної освіти визначаються якістю професіоналізму персоналу і керівництва закладу. Недостатній рівень професіоналізму персоналу неможливо компенсувати ні комфортабельними і прекрасно обладнаними приміщеннями для занять дітей, ні зменшенням контингенту і наповнюваності груп, ні матеріальним стимулюванням працівників закладу освіти.

Ключові слова: патріотичне виховання, заклад дошкільної освіти, громадянин, демократія, розвиток.

Модернізація дошкільної освіти України передбачає необхідність удосконалення управління розвитком професіоналізму кожного педагогічного працівника, оскільки зміни у структурі та змісті дошкільної освіти в Україні

мають глибинний характер. Ураховуючи значну відповідальність персоналу закладу дошкільної освіти одним із стратегічних завдань модернізації системи освіти України є розвиток освіченого, розвиненого, творчого педагога, який здатен здійснювати освітню діяльність у сучасному закладі дошкільної освіти та визначати і реалізовувати цілі подальшого саморозвитку та самовиховання. Саме тому проблема управління процесом підвищення кваліфікації персоналу закладу дошкільної освіти, які усвідомлюють власну соціальну відповідальність, і є суб'єктами особистісного і професійного розвитку, потребує найшвидшого вирішення.

Але управляти цим процесом треба правильно. Теорія управління процесом підвищення кваліфікації персоналу закладів дошкільної освіти спирається на загальну теорію соціального управління, основи якого розкрили Г. Афанасьєв, П. Третьяков. У працях Б. Гершунського, М. Дарманського, А. Зязюна, В. Маслова, В. Олійника, В. Пікельної висвітлено теоретичні засади процесу управління освітою. Професійна діяльність вихователя дошкільного закладу розкрита в працях Н. В. Кузьміної, Е. О. Панько, І. Д. Беха, О. Л. Кононко, К. Л. Крутій, В. У. Кузьменко та ін. Проте не зважаючи на значний науковий доробок, проблема управління процесом підвищення кваліфікації персоналу закладу дошкільної освіти потребує свого подальшого вивчення, оскільки сьогодні ще недостатньо розкрито специфіку управління процесом підвищення кваліфікації персоналу в нових соціально-економічних умовах.

Підвищення кваліфікації педагогічних працівників є однією із форм професійної післядипломної освіти дорослих. У дослідженні поняття «освіта дорослих» тотожне визначенню терміна «андрагогіка» (від грецьк. *άνήρ* - доросла людина і *αγωγή* – керівництво, виховання) – педагогіка дорослих, одна з педагогічних наук, яка займається дослідженням проблем освіти, самоосвіти й виховання дорослих [1].

Потреба педагогічного працівника у здобутті нових чи поглибленні здобутих раніше компетентностей може бути пов'язана з реальною ситуацією в

закладі освіти (наприклад, наявність в класі/школі дітей різного етнічного та/або соціального походження, велика кількість біженців, які не володіють на достатньому рівні державною мовою, поширеність випадків булінгу (цькування), зарахування до класу дитини з інвалідністю тощо). Така потреба може ґрунтуватися і на необхідності виконувати нові обов'язки педагогічного працівника, що визначені Законами України «Про освіту» і «Про повну загальну середню освіту» і стосуються, зокрема, формування педагогіки партнерства, дотримання академічної доброчесності, запобігання та припинення булінгу (цькування), порушення гідності дітей, формування у них культури нетерпимості до проявів дискримінації та корупції, надання дітям медичної допомоги тощо.

Метою підвищення кваліфікації педагогічних працівників є їх професійний розвиток відповідно до державної політики в галузі освіти та забезпечення якості освіти [2].

Основними завданнями підвищення кваліфікації є:

-удосконалення раніше набутих та/або набуття нових компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань з урахуванням вимог відповідного професійного стандарту за його наявності;

-набуття особою досвіду виконання додаткових завдань та обов'язків у межах спеціальності та/або професії, та/або займаної посади;

-формування та розвиток цифрової, управлінської, комунікаційної, медійної, інклюзивної, мовленнєвої компетентностей тощо.

Педагогічні працівники можуть підвищувати кваліфікацію за очною (денна, вечірня), заочною, дистанційною формами навчання, які можуть поєднуватись.

Основними видами підвищення кваліфікації є:

-навчання за програмою підвищення кваліфікації (очна (денна, вечірня) та заочна форми навчання);

-стажування;

-участь у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах

тощо (очна (денна, вечірня) та дистанційна форми навчання) [1].

Управління підвищенням кваліфікації персоналу закладу дошкільної освіти ми розглядаємо як сукупність управлінських принципів та функцій, їх вплив на організацію етапів, формування змісту і форм підвищення кваліфікації з метою забезпечення мотивації педагогів до професійного розвитку, оволодіння знаннями, передбаченими освітніми програмами курсів підвищення кваліфікації та кваліфікаційними вимогами, вміннями розробляти, апробувати й упроваджувати інноваційні освітні технології.

Важливими чинниками реалізації поставлених завдань є науково обґрунтовані підходи до управління підвищення кваліфікації. Диференційований підхід до управління підвищення кваліфікації педагогічних працівників означає, по-перше, багатоманітність, різноманітність (у т.ч. фіксування рівнів професійного розвитку), горизонтальну й вертикальну диференціацію, варіативність змісту програм, планів, форм навчання, можливість неперервної й випереджувальної системи підвищення кваліфікації, використання ресурсів базових навчальних закладів у здійсненні навчального процесу; по-друге – диференційований підхід створює умови для реалізації права особистості на професійний розвиток відповідно до потреб, здібностей та інтересів, дозволяє вибудувати індивідуальну траєкторію підвищення кваліфікації, визначити цілі й засоби професійного розвитку, заклад післядипломної педагогічної освіти, форми навчання, плани, спецкурси, факультативи, наукових керівників програм і проєктів [1].

Організаційно-педагогічні умови управління підвищення кваліфікації педагогічних працівників поєднують урахування стану і перспектив соціально-економічного та культурно-освітнього розвитку регіону; вивчення професійних запитів педагогів у міжтестастаційний період; неперервність процесу підвищення кваліфікації; поєднання зовнішньої й внутрішньої диференціації навчання; створення та використання інформаційно-навчального середовища системи освіти регіону; інноваційність змісту, форм і технологій підвищення кваліфікації педагогічних працівників; моніторинговий супровід

підвищення кваліфікації; функціонування регіонального закладу післядипломної педагогічної освіти, його фінансове й матеріально-технічне забезпечення.

Модель управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників регіону на засадах диференційованого підходу забезпечує неперервність підвищення кваліфікації педагогічних працівників, базується на концептуальних засадах науки управління, диференціації змісту і форм підвищення кваліфікації, визначає організаційно-педагогічні умови її реалізації, етапи процесу підвищення кваліфікації у міжтестастійний період (підготовчий, базовий, впроваджувальний), використання особистісно зорієнтованих інноваційних технологій підвищення кваліфікації та практичні результати впровадження запропонованої моделі

Моделлю передбачено проведення проблемно-тематичних, авторських, фахових (для вчителів-предметників) курсів для різних категорій педагогічних працівників, керівників закладів освіти та резерву управлінських кадрів, методистів. Реалізація змісту підвищення кваліфікації здійснюється за варіативними формами: денна (1 місяць, 2 тижні, 1–3 дні), очно-заочна (продовжена, до 3-х років; накопичувальна (за концепцією ПК "вчителя-методиста" та ін.)), очно-дистанційна (до 6-ти місяців), індивідуальна (до 6-ти місяців). Упровадження моделі дозволяє враховувати стратегічні напрями розвитку системи освіти держави і конкретного регіону, сприяє професійному розвитку кожного педагогічного працівника за індивідуальною траєкторією.

Методологічні засади функціонування моделі управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону стали підґрунтям для розроблення етапних субмоделей управління підвищення кваліфікації відповідно до кваліфікаційних категорій: а) спеціаліст (молодий учитель); б) спеціаліст першої, другої категорій (досвідчений учитель); в) спеціаліст вищої категорії ("старший вчитель", "вчитель-методист" тощо). Кожна із субмоделей передбачає диференційоване навчально-методичне і науково-методичне забезпечення професійного розвитку педагогічних

працівників протягом міжтестастійного періоду, що інтеграційно поєднується під час курсів ПК та в міжкурсний період.

У сучасній педагогічній науці поняття «управління» розглядається як: «цілеспрямований та постійний процес впливу суб'єкта управління на об'єкт управління. Як об'єкт управління виступають різні явища та процеси: людина, колектив, соціальна спільність, механізми, технологічні процеси, апарати» [2].

Поняття «система», що розкриває сутність управління, характеризується наявністю наступних ознак: завдання та цілі; суб'єкти та об'єкти управління; функції; організаційна структура; єдність, самостійність та взаємозалежність елементів системи; певні форми та методи діяльності [Жадленко].

Точне визначення управління дав Г. Отаманчук: «Управління – це цілеспрямований, творчий, продуманий, організуючий та регулюючий вплив людей на власну громадську життєдіяльність, який може бути здійснений як безпосередньо (у формах самоврядування), так і через спеціально створені органи та структури (державні органи, політичні партії, громадські об'єднання, підприємства, товариства, спілки та пр.)» [5].

Рис.1. Схема управління персоналом закладу дошкільної освіти

Організація – це свідоме об'єднання людей, що характеризується початками системності, розумної організованості, структурованості і досягнення певних соціальних цілей і вирішення суспільно значущих завдань. У кожній організації мають місце управлінські процеси, необхідні досягнення її цілей і розв'язання завдань [4].

Механізм управління – це система органів управління, засобів та методів, спрямованих на задоволення потреб підприємства в робочій силі необхідної якості, кількості та до певної години. Досягнення цілей управління сприяє реалізація певної системи методів та принципів [6].

Метод управління – це сукупність прийомів і способів на керований об'єкт задля досягнення цілей організації. Характеризуючи методи управління, необхідно розкрити їх спрямованість, зміст та організаційну форму. Спрямованість методів управління орієнтована об'єкт управління (відділ, служба, сектор, група), колектив підрозділу, окремий працівник [7].

Зміст - це специфіка прийомів та способів впливу. За цією ознакою розрізняють такі методи управління: - організаційні; адміністративні; економічні; соціально-психологічні; самоврядування.

Організаційна форма – вплив на ситуацію, що склалася. Це може бути пряме (безпосереднє) або опосередковане (створення стимулюючих умов впливу).

Засіб впливу - це те, за допомогою чого можна впливати на працівників. Для менеджера важливо орієнтуватися у різноманітті засобів впливу і вміло їх використовувати у різних ситуаціях, особливо, якщо врахувати, що методи управління та засоби впливу завжди спрямовані на людей, які здійснюють різні види трудової діяльності [7].

З метою підвищення зацікавленості педагогів закладів дошкільної освіти у вдосконаленні свого професіоналізму передбачено використання таких форм та методів як практичні та семінарські заняття, колективна та групова робота, захист проєктів, самопрезентація свого педагогічного досвіду тощо. Ця діяльність має реалізовуватись на всіх рівнях та відповідати сучасним вимогам,

що у свою чергу дозволить освітянам успішно реалізовувати провідні напрямки державних стандартів.

Підвищення кваліфікації педагогів закладів дошкільної освіти будується у взаємозв'язку із загальною системою безперервної освіти, що передбачає побудову системи підвищення кваліфікації педагогів через усі її форми, творче осмислення нормативно-правових документів впровадження досягнень науки і передової практики.

Аналіз наукових праць та власного практичного досвіду дозволяє зробити висновок, що система післядипломної педагогічної освіти постійно забезпечує реалізацію стратегій державної освітньої політики щодо її інноваційного розвитку шляхом ознайомлення широкої педагогічної громадськості з освітніми інноваціями, здійсненням наукового супроводу впровадження освітніх інновацій та залученням педагогів до активної участі в інноваційних процесах, що можливо за умови пошуку ефективних форм навчання дорослих та забезпечення їх професійної та психологічної готовності до нових потреб ринку праці, нестандартного творчого мислення, самовдосконалення, ефективного спілкування, інноваційної діяльності. Слід також зазначити, що управління системою підвищення кваліфікації вибудовується з урахуванням індивідуальної чи колективної форм організації діяльності педагогів. Особливо потрібно наголосити на різноманітному та диференційованому характері супроводу педагогічних кадрів у рамках курсової підготовки. З урахуванням поставленої мети підбираються оптимальні та ефективні форми роботи, що у свою чергу передбачає інтерактивний, рефлексивний, продуктивний характер діяльності педагогів: лекція-розмова, лекція-діалог, круглий стіл, дискусія, семінар-практикум. Включення до цих форм технік та технологій мотиваційного програмно-цільового управління та самоврядування є необхідним для формування професійної компетентності педагогів закладів дошкільної освіти. Тому всі форми роботи з педагогами у рамках реалізації кожного модуля навчальної програми передбачають оволодіння такими конкретними рефлексивними практиками, техніками та технологіями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Базелюк В. Г. Професійний розвиток керівників закладів освіти у системі післядипломної педагогічної освіти // Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології: збірник матеріалів III-ої Всеукраїнської Інтернет-конференції 18 квітня 2018 р. м. Київ. У 2-х частинах: Ч. 2. / наукова редакція, упорядкування: В.В. Сидоренко, Я.Л. Швень. К.: Агроосвіта, 2018. 146 с.
2. Базелюк В. Г. Управління розвитком професіоналізму педагогічних працівників дошкільних закладів освіти. The 6th International scientific and practical conference “World science: problems, prospects and innovations” (February 23-25, 2021) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2021. 792 p. С. 202-210.
3. Беленька Г. В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу : монографія. Київ : Університет, 2011. 320 с.
4. Жадленко І. О. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі фахової підготовки : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Жадленко Ірина Олександрівна. – Запоріжжя, 2017. – 282 с.
5. Косенчук О. Формування професійної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі фахової підготовки. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2019. Вип. 1. С. 71–77.
6. Кубіцький С.О. Соціальні послуги вразливим категоріям населення: теорія, практика, інновації: монографія. К.: Видавництво «Міленіум», 2016. 484 с.
7. Мирончук Н. М. Діяльнісний підхід у професійній підготовці майбутніх педагогів до реалізації функцій учителя-вихователя [Електронний ресурс] / Н. М. Мирончук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2014. – Вип. 4 (76). – С. 85–88.

УДК: 376.42

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Начинова Олена Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент;
Босва Світлана Юріївна,
магістр
Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна

Анотація: В статті розглядається значення трудової підготовки для осіб з інтелектуальними порушеннями, надано науково–теоретичне підґрунтя удосконалення моделі трудового навчання учнів цього контингенту, висвітлена експериментальна модель багатoproфільної професійно-трудова підготовки учнів з порушенням інтелектуального розвитку, яка впроваджувалась в процесі їх навчання в спеціальній школі.

Ключові слова: особливі освітні потреби, навчання, інтелектуальні порушення, учні, професійно-трудова підготовка, соціалізація.

Постановка проблеми. Виховання та навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП), не дивлячись на тривалий час досліджень, і на сьогодні залишаються актуальними та соціально значущими. З одного боку це обумовлено збільшенням кількості дітей з порушеним розвитком, ускладненням їхнього стану в наслідку комплексності або обтяженості порушення, пізньої діагностики, низького рівня здоров'я таких дітей та інших факторів. З іншого боку сьогодні державна політика в соціальній сфері зорієнтована на включення осіб з ООП до взаємодії, підвищено соціальні очікування щодо таких дітей. Розгортаючи мережу інклюзивних навчальних закладів, інклюзивних ресурсних центрів, реорганізував супровід дітей з ООП

суспільство готується до широко масштабної соціальної інтеграції осіб з ООП.

Із всієї категорії осіб з ООП найчисленнішою і найскладнішою є категорія з порушеннями інтелектуального розвитку. Досягти розвитку такої дитини не можливо без застосування спеціальних педагогічних технологій, навідь якщо дитина знаходиться в інтегрованому середовищі однолітків. Корекція розвитку дітей з інтелектуальними відхиленнями відбувається в єдиній системі спеціальної освіти, яку становлять закономірно пов'язані процеси виховання, навчання та корекційного розвитку.

Метою роботи є висвітлення досвіду організації професійно-трудового навчання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Важливою ділянкою корекційної роботи є навчання і виховання розумово відсталих учнів, а саме формування цілісної особистості, здатної адаптуватись до життя в соціальному середовищі після закінчення школи. Така соціалізація і тривала соціальна інтеграція особи з порушеннями інтелекту можлива при сформованості у неї позитивних звичок та їхньої свідомої мотивації. Трудові уміння і навички різного характеру (побутові, гігієнічні, професійні) і є такими важливими та необхідними звичками, які мають бути сформовані в учні за час його навчання в школі. В умовах спеціально організованого навчально-виховного процесу трудова підготовка розумово відсталих дітей розглядається як важливий засіб корекції, формування їхньої особистості, розвитку індивідуальних здібностей, творчості, критичності та активності, здатності керувати власною діяльністю та поведінкою. Перші вітчизняні доробки щодо трудового навчання розумово відсталих дітей здебільшого ґрунтувались на закордонному науковому досвіді. Так у ранніх публікаціях Л. Виготського, А. Владимирського, О. Граборова, К. Грачової, В. Кащенко та інших опрацьовано прогресивні ідеї Е. Сегена, Ж. Демора, О. Декролі, М. Монтесорі стосовно змісту роботи допоміжної школи, місця трудового навчання в системі виховання розумово відсталих дітей, його спрямованості на моральний, фізичний та естетичний розвиток учнів. Сучасні українські вчені-педагоги (В. Бондар, А. Висоцька, І. Єременко, Г. Мерсіянова, В. Синьов,

О. Хохліна та ін.) розробили теоретичні і практичні засади професійно-трудового навчання розумово відсталих учнів з метою оптимізації їхньої соціалізації та інтеграції. В роботах визначено організаційні умови, конкретизовано вплив соціально-економічних, політичних і соціокультурних чинників на розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями. Предметом корекції в процесі навчання розумово відсталих дітей, як зазначено у наявних дослідженнях (Г. Дульнев, І. Єременко, В. Синьов, Н. Стадненко, О. Хохліна та ін.), має бути їх пізнавальна сфера (відчуття, сприймання, уявлення, пам'ять, мислення, мовлення), емоційно-вольова сфера і, що найперше, вищі форми психічних процесів, важливі для прийняття й опрацювання інформації, пов'язаної із засвоєнням знань та вмій, виконанням практичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Експериментальним шляхом багатьох науковців (Д. Азбукіна, О. Граборова, І. Данюшевського, Л. Занкова, Г. Костюка та ін.) доведено, що роль навчання в психічному розвитку дитини може посилюватися, якщо: основною умовою як загального розвитку дитини, так і розвитку окремих її здібностей є навчальна діяльність; загальний розвиток дитини або розвиток її здібностей не виникає суто автоматично як «побічний» результат процесу навчання. Для цього потрібна особлива спрямованість навчального процесу, щоб він виявився ефективним для загального розвитку; темп розвитку дитини може бути прискорено відповідно добором як методик, так і змісту навчання.

Не дивлячись на гарну розробленість навчального предмету «Технології», наявність програм, методичних рекомендацій, навіть підручників по окремих профілям і класам для учнів з інтелектуальними порушеннями відмічаємо що сьогодні є потреба в удосконаленні професійно-трудової підготовки цього контингенту дітей. Ця потреба обумовлюється зміною умов працевлаштування розумово відсталих випускників шкіл, потреб ринку праці і розширеним запитом на нові робітничі професії (наприклад робочий по ландшафтному дизайну, молодший персонал по обслуговуванню літніх людей та ін.). Сьогодні є нагальна потреба в формуванні багатофункціональних професійно-трудових

умінь у розумово відсталих учнів, що є дуже складним завданням і потребує вивчення та апробації.

Виходячи з принципу провідної ролі навчання в розвитку дитини, в тому числі і дитини з інтелектуальними порушеннями, на базі спеціальної школи І-ІІ ступеню №75 м. Одесі було започатковано регіональний експеримент «Соціально-психологічна реабілітація учнів з психофізичними вадами засобами трудового навчання». Відповідно до завдань експерименту в школі було збільшено кількість профілів трудового навчання, а також передбачено оволодіння професійно-трудовою підготовкою учнями по базовим напрямкам за скорочений термін навчання. Ідея експерименту полягала в тому, щоб учням з особливими освітніми потребами за період шкільного навчання дати більшу кількість професійно-трудових умінь, тих позитивних звичок, які стануть основою подальшої соціальної інтеграції такої людини. Формування широкої бази професійно-трудових умінь та розширення словникового запасу відповідно до цих умінь створюють гарні умови для випускника на ринку праці, збільшуючи його можливість працевлаштування та конкурентоспроможність.

Так для дівчат 9-10 класів було введено професійно - трудовий профіль «Вишивання», для хлопців «Прибиральник великих технологічних приміщень». Були розроблено програми професійно- трудової підготовки за скорочений термін по швейній справі і по картонажно-палітурному ділу. Таким чином учень опановував «Картонажно-палітурне діло» з четвертого класу, а в восьмому-дев'ятому класі він додатково (за 2-3 роки) опановував професійно-трудовами вміннями по скороченій програмі. І до закінчення школи оволодівав додатково ще одним (чи двома) професійно-трудовами вміннями.

Такий підхід створює умови додаткового повторення мовленнєвих стандартів, розширює особливості пам'яті розумово відсталих дітей. Як свідчать данні Л. Занкова, Б. Пінського, В. Петрової, Н. Стадненко та ін. велике значення для точності и міцності запам'ятовування навчального матеріалу та розвитку пам'яті має повторення. Він виправдовує себе з огляду на те, що дає можливість швидко реагувати та місцеві запити по робочим спеціальностям. Як

що у учня вже є певна професійно - трудова база (знання, уміння, необхідний словниковий запас), то наступний профіль опановується швидше, особливо якщо учень умотивований.

Висновки. Численними дослідженнями науковців та практиків з'ясовано, що на розвиток трудових можливостей розумово відсталих учнів впливає вся система навчально-виховної роботи. Безпосередня ж підготовка до самостійного життя здійснюється шляхом залучення їх до різних видів трудової діяльності: суспільно корисної, продуктивної праці та виробничого навчання, у процесі яких учні одержують необхідні технологічні знання, практичні вміння і навички, використовують здобуті на інших уроках знання. Професійно-трудова навчання учнів з порушенням інтелекту із усіх шкільних предметів є таким, що забезпечує дитині не лише корекційно-розвивальний вплив, а і можливість її соціалізації.

Процес соціалізації – це процес взаємодії особистості та суспільства. Специфіка такого підходу викликає необхідність суттєвих змін у ставленні до дітей з особливими освітніми потребами, які потребують не тільки матеріальної, фінансової, гуманітарної підтримки, а й належних умов для актуалізації своїх здібностей, розвитку особистих якостей і реалізації потреб. Створення умов одержання багатопрофільної професійно-трудової підготовки в процесі навчання в школі є таким кроком на зустріч, при якому учень з інтелектуальними порушеннями може оволодіти додатково таким професійно-трудоим профілем, який йому більше подобається та дозволить йому інтегрувати в соціум, як повноцінній особистості.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в удосконаленні моделі багатопрофільної професійно-трудової підготовки осіб з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегія управління: монографія / Т. М. Дегтяренко. — Суми: Університетська книга,

2011. 302 с.

2. Екжанова О. А. Системний підхід до розробки програми корекційно - розвивального навчання дітей з порушенням інтелекту: Дефектологія. 2011. № 6. с. 25.;

3. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л. О. Савчук, К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. - 274 с.;

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЗАСОБОМ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ

Резніченко Ірина Геннадіївна,

к. пед. н., доцент

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

Анотація. У статті проаналізовано можливості інклюзивного туризму як засобу формування національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Охарактеризовано сучасні форми та напрями інклюзивного туризму. Визначено, що провідними завданнями патріотичного виховання дітей та молоді засобами інклюзивного туризму виступили: пробудження патріотичних почуттів та історичної свідомості; прилучення їх до духовної спадщини, багатств національної культури; формування позитивного враження про діяльність музеїв та розуміння цінності культурно-історичних пам'яток, зосереджених у них.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, інклюзивний туризм, діти та молодь, музейна педагогіка, екскурсії, національна свідомість, патріотичні почуття.

На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денационалізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей [1].

Відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді: «головною метою є становлення самодостатнього громадянина-

патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин» [1]. Основні напрями патріотичного виховання знайшли відображення в Концепції національного виховання студентської молоді, Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки, Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Державній цільовій соціальній програмі національно-патріотичного виховання до 2025 року, Обласній цільовій програмі національно-патріотичного виховання Черкаської області протягом 2021–2025 років.

Серед видатних вітчизняних і зарубіжних вчених-педагогів до проблеми формування національної свідомості дітей та молоді зверталися Я. Коменський, Г. Сковорода, К. Ушинський, О. Духнович, А. Дістервег, Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, Дж. Дьюї, А. Макаренко, С. Френе, Я. Корчак, В. Сухомлинський та ін.

У сучасних вітчизняних дослідженнях визначають різні засоби національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Так, дослідник С. Волошин розглядає патріотичне виховання учнів початкової школи засобами музейної підготовки. Мають наукові розвідки щодо національно-патріотичного виховання як засобу формування соціальних та життєвих компетентностей студентської молоді І. Мурсамітова, Т. Гарбузюк. Формування основ патріотичного виховання у дошкільників засобами народознавства досліджували науковці М. Єпіхіна, Н. Курило.

Нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. На нашу думку, одним із таких шляхів можуть стати різноманітні форми та напрями інклюзивного туризму.

Таким чином, метою дослідження є вивчення можливостей інклюзивного туризму як засобу формування національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

Сучасними науковцями І. Бехом, К. Чорною [2] розроблено Програму українського патріотичного виховання дітей та студентської молоді, у змісті якої окреслено основні тенденції патріотичного виховання, а «патріотизм трактовано як суспільну та індивідуальну цінність, важливий компонент структури особистості». У цьому документі зазначено, що патріотизм є «нагальною потребою і держави, якій необхідно, щоб усі діти стали національно свідомими громадянами – патріотами, здатними в недалекому майбутньому забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі, а в разі військової загрози – змогли відстояти її незалежність та суверенітет» [2, с. 27].

«Патріотизм є багатоаспектним поняттям, духовно-моральною якістю, духовно-моральним принципом, який базується на системі знань, почуттів, понять, переконань і визначається ставленням людини до себе, своєї родини, свого народу й Батьківщини, їхньої історії й духовно-культурних надбань, готовності до праці в ім'я процвітання народу й України» [3, с. 47].

До основних завдань національно-патріотичного виховання дітей та молоді належать:

- «утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника вітчизни, героя;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- культивування кращих рис української ментальності - працелюбності,

свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;

- формування мовленнєвої культури;

- спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму» [1].

На нашу думку, для реалізації поставлених завдань якнайкраще підійде використання інклюзивного туризму.

Інклюзивний туризм для дітей та молоді з особливими освітніми потребами – це сучасний вид туризму, який дозволяє включити в туристичну діяльність будь-яку людину, незалежно від її фізичних можливостей, з урахуванням особливостей її фізично-психологічного стану і розглядається він, насамперед, як потужний засіб активної соціалізації та реабілітації.

Мета інклюзивного туризму конкретизується у завданнях, пріоритетними серед яких є:

- «інтелектуальний розвиток, розширення кругозору дитини;

- інтеграція у суспільство, відчуття самозначущості, відчуття себе частиною колективу;

- формування особистісних якостей (морально-вольових якостей, таких як наполегливість у досягненні поставленої мети, чесність, рішучість, організованість, відповідальність, самостійність, працьовитість, спортивний азарт, гуманізм, доброзичливість, повага, самоповага та почуття патріотизму та ін.);

- формування та розвиток толерантного ставлення (взаєморозуміння, взаємодопомога і т.д.);

- збереження та зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я особистості, релаксація;

- створення сприятливих умов для самопізнання, самовизначення;

- оцінювання своїх результатів (самоаналіз);

- розвиток творчих здібностей, креативності;

- розвиток естетичних смаків;

- активне міжособистісне спілкування;

-розвиток та формування трудових компетентностей» [4, с. 122].

Дослідниця О. Кравченко класифікує форми та напрями інклюзивного туризму:

«Формами організації інклюзивного туризму для дітей та молоді з ООП є: походи вихідного дня, виїзди на природу, екскурсії до визначних місць, багатоденні походи, екскурсії, подорожі, фестивалі, оздоровчі табори, злети, туристські змагання-конкурси, походи фізкультурно-оздоровчого характеру, краєзнавчі експедиції та ін.

Напрями інклюзивного туризму виступають:

-природотерапія – саме природа є гармонійним середовищем для людини, де вона знаходить душевний спокій, можливість виразити емоції;

-релігійні маршрути – під час яких віра стає додатковою підтримкою;

-етнографічний туризм – під час якого відбувається самоідентифікація, вивчення своїх етнічних коренів, щоб відчутти себе особливим, наділеним давньою історією і власними культурними традиціями;

-культурно-пізнавальний туризм: відвідування музеїв щодо задоволення основної потреби людини – потреби пізнання;

-віртуальний туризм – дозволяє компенсувати дефіцит спілкування в умовах соціальної ізоляції» [5].

Одним з пріоритетних завдань під час інклюзивної туристичної діяльності є формування історичної свідомості та пробудження патріотичних почуттів у дітей та молоді, прилучення їх до духовної спадщини, багатств національної культури, сприяння розумінню цінностей культурно-історичних пам'яток.

Зосередимо свою увагу на культурно-пізнавальному туризмі - відвідуванні музеїв.

Сьогодні зростає роль музею і музейних мереж у справі глобальної «трансляції» культурної спадщини задля широкого їх використання в освітньому процесі, зокрема в урочній та позаурочній діяльності. Оскільки музейні експонати, маючи свою цінність, є відбитком визначних подій історії

України, героїчних подвигів і трудових звершень українського народу, а музейні реліквії виступають значним ілюстративним матеріалом (знаряддя праці, одяг, предмети побуту, особисті речі видатних діячів), вони допомагають учням відчутти історичну епоху та справляють на них велике враження. Жоден навчальний підручник чи посібник не матиме такого ефекту у здійсненні патріотичного виховання дітей та молоді, як музейні експонати чи реліквії [3,с.75].

За своїм профілем музеї поділяються на: історичні; природничі; літературні; художні; мистецькі; науково-технічні; комплексні; галузеві тощо.

Погоджуємося з думкою науковців, що «з появою Інтернету роль музеїв в суспільстві суттєво трансформувалася, сучасний період розвитку музейної справи ознаменувався тенденцією переходу до концепції нової музеології за рахунок впровадження інноваційних ідей часткової музеєфікації та методу заснування музеїв нового типу: музеїв-заповідників, екомuzeїв, розважально-анімаційних та віртуальних музеїв тощо. Ці музеї репрезентують світові історико-культурну спадщину України» [6].

Таким чином, «патріотичне виховання засобами музейної педагогіки – це процес формування прихильності особистості дитини до своєї нації, ціннісного почуття приналежності до своєї Вітчизни, усвідомлення національної самобутності свого народу за рахунок використання інноваційних форм, елементів педагогічних технологій освітнього інтерактивного музейного середовища» [3, с. 89].

Однією з форм інклюзивного туризму у педагогічній практиці є екскурсії.

Екскурсії займають важливе місце у навчально-виховній роботі зі школярами та студентством, в тому числі й з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами.

«Екскурсійно-пізнавальний туризм має потужний педагогічний потенціал для розвитку творчих здібностей дитини завдяки тому, що сама «природа» екскурсії як форма освітньої та просвітницької діяльності дозволяє органічно реалізувати на практиці базові загальнопедагогічні принципи – наочності,

культуровідповідності, природовідповідності, співпраці. Екскурсійно-пізнавальний туризм може стати одним з ефективних засобів, що сприяють соціальній адаптації та соціалізації дитини, вихованню і гармонійному розвитку її особистості» [7, с. 249].

За змістом екскурсії поділяються на такі види: екскурсії на природу, музейні екскурсії, туристично-краєзнавчі екскурсії, комплексні екскурсії. Кожен з видів екскурсій має свої переваги та всі вони спрямовані на виховання у дітей та молоді любові до природи рідного краю, Батьківщини, на усвідомлення цінності та важливості шанобливого, відповідального ставлення до природи [4].

Особливе значення мають екскурсії до етнографічних музеїв (етнографічний туризм). «Оскільки проголошення незалежної України спонукало народ до глибокого вивчення своєї історії, традицій, обрядів, звичаїв, мови за останні десятиріччя їх кількість зросла. Основний фонд складається з оригінальних пам'яток історії, природи, знарядь праці, побуту творів образотворчого мистецтва. Зокрема, загальну рису експозицій музею становить велика кількість побутових речей, інтер'єр української селянської хати, велике зібрання українського одягу, різноманітність вишивок тощо. У пошукових експедиціях зустрічей зі старожилами учні записують народні пісні, легенди, вивчають побут жителів рідного краю давніх років та сьогодення» [8]. Крім того діти та молодь можуть брати участь у майстер-класах. Наприклад, виготовлення ляльки-мотанки, ліплення горщиків з глини, розпис писанок та ін. Завдяки цьому вони пізнають мистецтво українського народу, довідуються про особливості культури в різних регіонах України, традиційні народні ремесла України, народні традиції та обряди.

Детально знайомлячись з народними традиціями, оберегами, мистецтвом, предметами хатнього вжитку, інтер'єром, національним одягом, взуттям, зразками народних промислів України учні активізуються щодо музейної діяльності, що, своєю чергою сприяє духовному та культурному відродженню України, а це є одним із завдань патріотичного виховання дітей та молоді.

Важливе значення мають туристично-краєзнавчі екскурсії по рідному місту. «Це сприяє формуванню позитивно насиченого образу рідного міста, ціннісного ставлення дітей та молоді до нього, вихованню почуття гордості за здобутки рідного міста, його історію та культуру. Сюди можемо віднести: музейні екскурсії, екскурсії містом, огляд тематичних виставок, театралізовані музейні заняття, виконання творчих завдань та проєктів. Туристично-краєзнавчі екскурсії передбачають знайомство учнів та студентів з історією виникнення міста та походження його назви, його символікою, знайомство з історичними пам'ятками та визначними місцями, розповідями про видатних постатей, що походять з рідного міста» [3, с. 98].

Екскурсії на природу, краєзнавчі експедиції створюють сприятливі умови для екологічного виховання, виховання свідомого ставлення до природи нашої країни, культивування ставлення до природного середовища як важливого джерела життєдіяльності людини, визнання необхідності збереження екологічної рівноваги як необхідної умови повноцінного її життя.

«Природотерапія, яка має відновлювальний, оздоровчий та пізнавальний ефект завдяки багатим природним ресурсам, характеризується адаптаційним потенціалом, доступністю та малозатратністю з фінансової точки зору та інших технічних засобів» [9]. Спілкуючись з природою, вивчаючи її об'єкти і явища, діти поступово усвідомлюють світ, у якому живуть: відкривають чудову розмаїтість рослинного й тваринного світу, усвідомлюють роль природи в житті людини, цінність її пізнання, відчувають морально-естетичні почуття й переживання.

Як в Україні, так і в світі, все більшої популярності набувають віртуальні екскурсії. «На сьогодні 3D-тури – це актуальний культурний продукт, який дає змогу набагато краще показати культурно-туристичні об'єкти та посилити роль культури у суспільстві, ніж це можна зробити під час перегляду фотографій, відеороликів, читання описів. 3D-тур дозволяє побачити простір навколо себе і розглянути деталі навколишнього світу в найдрібніших подробицях, а також здійснити обертання і переміщення за віртуальним об'єктом» [10].

Для дітей та молоді (в тому числі й з ООП) перегляд віртуальних екскурсій сприяє розширенню кругозору і поглибленню знань, вихованню справжнього громадянина, формуванню пізнавального інтересу до предметів, що вивчаються, виникненню мотивації до навчання, підвищенню обізнаності українців історико-культурної спадщини Батьківщини. В умовах становлення та розвитку інклюзивного суспільства віртуальна екскурсія сприяє забезпеченню рівних можливостей для студентів та школярів з інвалідністю щодо туристичної діяльності, тим самим дозволить їм отримати статус активних суб'єктів соціокультурної діяльності.

Отже, під час проведення різноманітних форм інклюзивного туризму у дітей та молоді відбувається накопичення знань про історичні, культурні, географічні особливості міста, рідного краю, Батьківщини в цілому; позитивне емоційне переживання цінностей національної культури, горде сприйняття своєї належності до національно-етнічної спільноти, орієнтацію на бережне ставлення до пам'яток архітектури та культури, любов до природи; формування мотивів, умінь та якостей, що забезпечують відтворення ціннісних ставлень, патріотичних почуттів у поведінці та діях школярів та студентів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: додаток до рішення колегії МОН від 16.06.2015. протокол № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text> (дата звернення: 15.01.2022).
2. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12–13. С. 26–37.
3. Волошин С. В. Патріотичне виховання учнів початкової школи засобами музейної підготовки: дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2019. 263с.
4. Пісняк В. С., Резніченко І. Г. Екскурсія як форма інклюзивного туризму для молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи. 2020. Вип.1 (3). ч. 2. С. 120-127.

5. Кравченко О. О. Інклюзивний туризм в умовах закладу освіти: принципи, функції, напрями та види. *Ввічливість.* 2022. №7. С. 45–58.

6. Музеї України: довідник / Міністерство культури і мистецтва України. Київ : Задруга, 1999. 137 с.

7. Заславська А. В. Педагогическая направленность работы экскурсовода: особенности подготовки организаторов инклюзивного туризма. *Ученые записи Орловского государственного университета.* №1(82), 2019. С.249.

8. Личак І. С. Організація музейної справи в навчальному закладі: метод. посіб. Біла Церква, 2013. 116 с.

9. Кравченко О. О. Природотерапія як інноваційна технологія реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного туризму. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота».* 2020. Вип. 2 (47). С. 73–77

10. Масовець О. А. Віртуальні технології як передумова розвитку конкурентоспроможності підприємства. 2019. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/4753/virtualnarealnist.pdf> (дата звернення: 15.01.2022).

**ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У
ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ**

Сосяк Мирослава Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри
порівняльної педагогіки та методики викладання іноземних мов
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Анотація: У статті розглядаються можливості застосування різноманітних засобів формування професійно орієнтованої комунікативної компетентності у студентів діалогічному мовленні. Автор розглядає можливості використання інформаційно-комунікаційних засобів, опорних карток, відеоуроків та кейсів.

Ключові слова: комунікативна компетентність, професійно орієнтоване діалогічне мовлення, опорні картки, інформаційно-комунікаційні засоби, відеоурок, кейс.

Концепція модернізації сучасної освіти в Україні передбачає комунікативно орієнтоване навчання англійської мови. Його метою є розвиток лінгвістичної компетентності студентів, формування фонетичних і лексико-граматичних навичок. Достатній рівень сформованості таких навичок слугує основою для розвитку компетентності студентів в усному мовленні, а саме діалогічному. Це допоможе студентам в оволодінні професійним спілкуванням, реалізації своїх професійних потреб та розширенні кола спілкування.

Компетентність у діалогічному мовленні розглядається як здатність реалізувати усномовленнєву комунікацію у формі діалогу в сферах та ситуаціях

спілкування, які є важливими для даного віку [1, с.302]. Для студентів, майбутніх учителів, важливою є освітня сфера спілкування, у межах якої вони повинні вміти вести діалог на професійні теми, розпитувати та обмінюватися інформацією. Використання студентами інформаційно-комунікаційних засобів (ІКЗ) забезпечить їх необхідною інформацією для спілкування, сприятиме зростанню мотивації та інтересу до майбутньої професійної, а також пізнавальної діяльності.

У сучасних умовах широкого застосування ІКЗ у навчальних цілях виникає можливість розвитку інтерактивної професійно орієнтованої комунікативної компетентності студентів, їх діалогічної взаємодії. Процес формування професійно орієнтованої компетентності у діалогічному мовленні за умови використання ІКЗ стає мотивованим та персоніфікованим. Студенти можуть спілкуватися в online з носіями мови, а також на заняттях у групах чи командах, у чатах, форумах, відео-конференціях. Online комунікація на професійно орієнтовану тематику активізує навчальну діяльність студентів через організацію peer-to-peer контролю, збільшення кількості часу на діалогічну взаємодію. Спілкування у форумах, блогах, соціальних мережах дозволяє співпрацювати в парах, групах, командах, обмінюватися інформацією, оцінювати її, приймати рішення. Застосування ІКЗ при розвитку професійно орієнтованої комунікативної компетентності студентів сприяє реалізації міжкультурного спілкування. Студенти вчаться спілкуватися, ураховуючи різницю культур та стереотипів мислення.

Організацію професійно орієнтованого діалогічного мовлення можна здійснювати у процесі перегляду у YouTube відеоматеріалів стосовно пояснення лінгвістичного матеріалу, використання пісень та віршів при формуванні фонетичної компетентності учнів, фрагментів уроків і цілих уроків англійської мови, а також лекцій з методики навчання англійської мови. Перегляд відеоматеріалів за допомогою ІКЗ слід планувати для самостійного опрацювання у режимі offline. На аудиторному занятті викладач має змогу провести обговорення переглянутого матеріалу у формі відповідей на

запитання, дискусію чи дебати, роботу у командах з метою пошуку шляхів вирішення поставленої методичної проблеми. Це сприятиме розвитку компетентності студентів у веденні діалогу-розпитування, діалогу-обміну думками та діалогу-обговорення, а також удосконалюватиме вміння переконання, формувати власний підхід до навчання англійської мови учнів.

Для того, щоб студенти вміли обговорювати проблеми професійно орієнтованого характеру, вони мають володіти достатнім рівнем розвитку лінгвістичної компетентності, тобто лексико-граматичними та фонетичними навичками.

Спостереження за навчальним процесом та досвід роботи засвідчують, що студенти відчують труднощі при продукуванні діалогів побутового характеру. Вони проявляються у лексико-граматичному оформленні висловлювань, вживанні розмовних кліше, продукуванні ініціативно реактивних реплік. Студенти недостатньо вміють розпочинати розмову, правильно реагувати на реактивну репліку, підтримувати та завершувати бесіду. Продукування діалогу професійного характеру викликає ще більші труднощі, оскільки студенти не повністю усвідомлюють сутність методичних явищ, не володіють достатніми методичними знаннями, професійно орієнтованою лексикою та методичними категоріями.

Тому формування комунікативної компетентності студентів у діалогічному мовленні професійного характеру слід розпочинати з offline діяльності, тому що застосування ІКЗ на перших заняттях не гарантує появу умінь ведення професійно орієнтованого діалогу.

В основі побудови будь-якого діалогу лежить навчально-мовленнєва ситуація, яка розглядається як потреба у вирішенні конкретної проблеми засобами іноземної мови. До її складу входять: а) предмет розмови, який можна представити студентам вербально або візуально; б) комунікативне завдання; в) опори для продукування висловлювання: вербальні, візуальні, вербально-візуальні; г) умови комунікації, підбір партнерів по спілкуванню [2].

Одним із засобів моделювання компонентів навчально-мовленнєвої

ситуації слугують *опорні картки*, які можуть бути використані для індивідуальної, парної та колективної форм роботи у режимі offline, а також online. За допомогою опорних карток викладач здійснює індивідуальний підхід до навчання, ураховуючи індивідуальний стиль роботи кожного студента та рівень його знань, навичок і умінь. Опорні карти можуть слугувати засобом навчання студентів вести обговорення проблем професійного характеру.

Опорна картка для індивідуальної роботи розрахована на одного студента, який працює в режимі offline. На картці представлено предмет для вивчення, завдання для виконання та дидактограма, яка вміщує навчальний матеріал для самостійного опрацювання або текст з пропусками і ключі, для перевірки правильності виконання завдання. Предмет для вивчення виокремлюється із теми, яка може охоплювати декілька занять. Так, з теми *Methodology of Teaching Linguistic Material* викладач визначає тему для ознайомлення - *Teaching Pronunciation*. Завдання студента полягає в ознайомленні з метою і змістом формування в учнів фонетичної компетентності, вивченні термінології з проблеми, укладанні глосарія з 10-15 термінів, необхідних для обговорення професійних питань.

Крім цього, студент має навчитися підбирати та укладати фонетичні вправи, римівки для засвоєння слуховимовних навичок, добирати вірші та пісні до фонетичної зарядки, планувати фрагмент уроку з формування фонетичної компетентності на основі пред'явленого зразка, укладати буклети. При роботі з такими картками здійснюється самоконтроль засвоєних знань на основі тестів та відповідей на контрольні запитання.

Опорні картки для парної роботи представляють предмет для обговорення на аудиторному занятті та завдання для виконання. Вони можуть вміщувати невеликі тексти для ознайомлення, ключові слова, незакінчені речення, план, за яким студенти ведуть обговорення, проблемні запитання, методичні задачі, цитати з методичної літератури різних авторів або посилання та сайти. Завдання студентів полягає у тому, щоб ознайомитися з матеріалом, представленим в картці, і у парах обговорити проблемні запитання, порівняти

різні методики навчання, пред'явлені у вигляді цитат. З метою розвитку професійно-мовленнєвих умінь студентам пропонують переглянути *відеоурок* з теми і визначити:

- які завдання, представлені у відеоуроці, сприяють формуванню фонетичних навичок;
- що можна змінити у відеоуроці, чому;
- яка мета використання фонетичної зарядки;
- який рівень володіння фонетичними навичками в учнів на цьому етапі навчання.

Як бачимо, навчально-мовленнєві ситуації для організації професійно орієнтованого діалогічного мовлення пред'являються не тільки вербально, але і відеоуроками. Це допоможе студентові проаналізувати власний фрагмент уроку і зіставити його із фрагментом відеозапису. Таким чином, відбувається формування вміння зіставити два фрагменти, проаналізувати та оцінити власну діяльність

Опорні картки для колективної роботи розраховані для студентів, які працюють у групах чи командах. Кожен студент отримує картку, де представлено предмет розмови та конкретне завдання. Усі завдання є логічно пов'язані між собою. Кожний студент вибирає один з текстів, укладених на основі методики навчання фонетики англійської та німецької/польської мов. Завдання полягає в ознайомленні з текстом та подальшим його відтворенням у групі. Для відтворення тексту викладач може запропонувати ключові слова або незакінчені речення. Наступним завданням є порівняння особливостей навчання фонетики англійської мови і німецької чи польської. Це завдання студенти обговорюють у групах.

Одним із сучасних засобів формування професійно орієнтованої комунікативної компетентності студентів у діалогічному мовленні є *методичний кейс*.

Методичний кейс представляє собою опис спеціального підготованого навчального матеріалу у вигляді професійно орієнтованої ситуації. Мета кейсу

полягає у формуванні методичних знань, навичок, умінь, у тому числі рефлексивних умінь. Викладач може представити методичний кейс у друкованому чи електронному варіантах. На початковому етапі застосування кейсів викладач представляє опис методичної ситуації і конкретизує методичну проблему для обговорення. Поступово навчальний матеріал пред'являється таким чином, щоб студенти самостійно віднайшли проблему та змоделювали шляхи її вирішення. З метою формування методичних умінь ефективними є кейси з відеофрагментами уроків.

Кейс повинен структурованим і вміщувати тему, мету і завдання, глосарій до теми, опис професійно орієнтованої ситуації, постановку проблемного питання, список навчальної література для опрацювання, перелік навчальних сайтів з метою пошуку додаткової інформації [3].

Наприклад, завдання кейсу до теми «Формування комунікативної компетентності учнів в аудіюванні»:

Аналіз власного досвіду

Чи важко для Вас сприймати англомовний текст на слух, з якими труднощами Ви зустрічаєтеся при сприйманні тексту на слух?

Чому аудіювання англомовних текстів при складанні ЗНО викликає труднощі у більшості учнів?

Згадайте, як учитель англійської мови у Вашому класі організовував процес сприймання англомовного тексту на слух? Які вправи Ви виконували? З якими труднощами зустрічалися? Чи завдання та тексти були цікавими? Як учитель здійснював перевірку розуміння аудіо тексту?

Проаналізуйте аудіо тексти, представлені учням для сприймання на ЗНО. Чи ці аудіо тексти відповідають рівню B1 в оволодінні мовою учнями 11 класу? Чи цікавою є тематика текстів?

Ознайомтесь з матеріалами лекції, фрагментами уроків та відео фрагментами. Проаналізуйте їх. Чи спостерігаєте Ви відмінності?

Дайте відповіді на контрольні запитання до теми лекції [4].

Завдання для розвитку професійно орієнтованого діалогічного мовлення

Ознайомтеся із наведеними нижче уривками з наукової літератури стосовно методики формування в учнів компетентності в аудіюванні, відберіть ключові слова, терміни для подальшого їх переказу (індивідуальна робота). Перекажіть отриману інформацію, використовуючи відібрані Вами ключові слова, терміни (робота в парах). Обговоріть основні положення (робота у групах) [4].

Прочитайте текст *Difficulties in Teaching Listening Comprehension* з книги J. Harmer *How to Teach Listening Comprehension* і перегляньте у YouTube його лекцію. Перекладіть текст на українську мову, а потім усно на англійську мову (робота у парах). З якими труднощами Ви зустрілися при перекладі та переказі тексту лекції.

Дайте відповіді на запитання (робота у групах).

Аналіз відео уроків у YouTube

Перегляньте відео уроки, звертаючи увагу на те, які режими роботи з аудіотекстом пропонують учителі, які етапи уроку виокремлюють, які етапи уроку відсутні, який зміст текстів, як учитель здійснює перевірку розуміння прослуханого, з якими труднощами зустрічаються учнів (робота в групах).

Як зняти труднощі сприймання аудіо текстів, які ситуації учитель використовує для того, щоб зацікавити учнів, які завдання використовуються для перевірки розуміння прослуханого. чи аудіо тексти слугують матеріалом для формування компетентності в усному мовленні (робота в групі).

Практичні завдання

Проаналізуйте запропоновані фрагменти уроків з аудіювання у підручнику «Практикум з методики викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах» (індивідуальна робота/робота в парах/групах).

Розробіть власний фрагмент уроку з аудіювання (індивідуальна робота).

Продемонструйте власний фрагмент уроку на практичному занятті.

Обговоріть його з викладачем та одногрупниками (групова робота).

Використання кейсів у навчанні професійно орієнтованого діалогічного мовлення студентів сприяє реалізації компетентнісного, особистісно-

діяльнісного та рефлексивного підходів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів/ Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С.Ю.Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590с.
2. Ляховицкий М. В., Вишневский Е. И. Структура речевой ситуации и ее реализация в учебно-воспитательном процессе // Иностр. яз. в школе. – 1984. – №2. – С.20-22.
3. Сосяк М. М. Можливості застосування кейс-методу при формуванні англomовної професійно методичної компетенції студентів // Вісник Черкаського університету. – Серія: Педагогічні науки. – Черкаси, 2013. – № 6 (259). – С. 94-99.
4. Соловова Е. Н. Практикум к базовому курсу методики обучения иностранным языкам: учеб. пособие для вузов /Е.Н.Соловова. – М.: АСТ: Астрель, 2008. – 192с.

**ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІ
«СКЛАДНА ЖИТТЄВА СИТУАЦІЯ»**

Чередник Лідія Миколаївна,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів і
природокористування України,

Спільник Олена,

здобувач магістерського рівня
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Анотація. У ситуації стрімкого розвитку сучасного суспільства, глобальних змін та реформ, які у ньому відбуваються, підвищенню вимог до самої людини як члена соціуму у плані її професійної готовності, конкурентоспроможності на ринку праці, рівня освіченості збільшується кількість негативних впливів на людину, які вона не завжди спроможна опанувати, конструктивно на них відреагувати або адаптуватися до них. Такий вплив безпосередньо позначається на психічному стані особистості. У процесі життєдіяльності фактично кожна людина періодично опиняється у ситуації стресу, спровокованої певними фактами і обставинами. Саме тому проблема класифікації кризових і стресових ситуацій, особливо у підлітковому віці, пошук шляхів виходу із таких ситуацій і психологічних станів, ними спровокованих, залишається у центрі уваги науковців, незважаючи на достатню розробленість.

У статті подано аналіз психолого-педагогічних досліджень з досліджуваної проблеми, схарактеризовано різні точки зору дослідників на досліджуваний феномен «складна життєва ситуація», яка визначається, перш за все, як «об'єктивна сукупність елементів середовища», яка регулює поведінку особистості. Здійснено феноменологічний аналіз категорії «складна життєва ситуація», у результаті якого виокремлено та схарактеризовано чотири

основоположні поняття, якими описуються складні життєві ситуації особистості: стрес, фрустрація, конфлікт і криза.

Ключові слова: складна життєва ситуація, стрес, фрустрація, конфлікт, криза.

Саме поняття «життєва ситуація» визначається дослідниками цієї категорії по різному: як система взаємовідносин людини із навколишнім середовищем (С. Духновський, М. Тишкова); як момент діалектичного процесу взаємодії суб'єкта та його оточення, які є взаємозалежними змінними (Л. Бурлачук); як сукупність обставин, природних і соціальних чинників, які певним чином впливають на поведінку людини та зумовлюють зміст і напрями її розвитку (С. Виготський) тощо.

У психолого-педагогічних дослідженнях визначена нами для аналізу та дослідження категорія «складна життєва ситуація» виступає, перш за все, як «об'єктивна сукупність елементів середовища»[1], яка обумовлює, стимулює і коригує поведінку людини зокрема та її життєдіяльність в цілому. Усвідомлення сутності поведінки особистості потребує з'ясування смислового і змістовного поля конкретних ситуацій, що становлять її життєдіяльність.

Зважаючи на те, що життєва ситуація може бути оцінена з позиції двох підходів (перший підхід залежить від розуміння ситуації як зовнішніх умов перебігу життєдіяльності людини; другий підхід розглядає ситуацію як наслідок активної взаємодії особистості і середовища), складна ситуація, по суті, характеризується дисонансом між тим, що людина хоче, і тим, що вона можеу конкретній ситуації та обставинах. Саме таке неспівпадання перешкоджає досягненню поставленої мети, що стає підґрунтям для появи негативних емоцій, які є індикатором труднощів у тій чи іншій ситуації для людини [2]. З погляду на те, що складні життєві ситуації є частиною процесу соціалізації особистості (Ф. Василюк, Дж. Грінберг, Л. Орбан-Лембрик та інш.), вони не завжди є травмуючими і, крім того, у разі змін конструктивного характеру сприяють виникненню нового рівня збалансованості, гармонії,

рівноваги між особистістю і світом.

Ми зупинимося на визначенні, що складною є життєва ситуація, спровокована таким збігом зовнішніх і внутрішніх чинників, який призводить до неспроможності особистості подолати її (ситуацію). При цьому зовнішні чинники є об'єктивними, незалежними від людини: обмеження терміном, ризик для здоров'я, небажання оточуючих людей розуміти певну особистість, складні зовнішні обставини тощо; зовнішні чинники можуть бути зумовлені психологічними (усвідомлення власного безсилля, ризику для здоров'я і благополуччя; психічне перенавантаження тощо) та соціально-психологічними чинниками (нерозуміння вимог оточення, обмеженість можливостей та засобів вирішення ситуації тощо) (Л. Лойко, І Потоцька, Т. Рисинець). Саме характером стану «неможливості», в якому опинилася життєдіяльність суб'єкта, комплексом зовнішніх та внутрішніх чинників, специфічною життєвою необхідністю, на думку С. Васьківської, визначається тип складної життєвої ситуації [3].

У сучасній психології існують чотири основоположні поняття, якими описуються складні життєві ситуації особистості: стрес, фрустрація, конфлікт і криза. Коротко схарактеризуємо кожне із них.

Стрес. Як і відносно інших категорій психологічних досліджень, відносно категорії «стрес» не існує однозначного тлумачення. Першою і найбільш популярною є теорія стресу, запропонована Г.Сельє (1935 р.). У рамках цієї теорії механізм виникнення стресу досить простий. Усі біологічні організми мають життєво важливий уроджений механізм підтримки внутрішньої рівноваги і балансу (гомеостаз). Сильні зовнішні подразники можуть порушити рівновагу. Організм реагує на це захисно-приспосувальною реакцією. За допомогою реакції порушення організм намагається пристосуватися до подразника. Це неспецифічне для організму порушення і є станом стресу.

Як вважає дослідник, стрес як складник повсякденного буття у помірних дозах робить життя яскравішим; відображаючи нагальну потребу людини в

адаптації, він змушує її шукати нові форми пристосування до мінливих умов життя. Стрес завжди пов'язаний з напруженням захисних сил, мобілізацією внутрішніх ресурсів організму задля енергетичного забезпечення можливості вирішення нових завдань – сьгоднішні дослідники називають це виходом із зони комфорту (стан психологічної захищеності, частина життєвого простору, що дає відчуття комфорту і безпеки)(М. Тейлор, Б. Трейсі, І. Саторін, С. Страшко, Т. Федчук).

У подальших дослідженнях феномен «стрес» визначався Р. Лазарусом і Р. Ланьєром як реакція людини на особливості взаємодії між особистістю й навколишнім світом [4].

Узагальнивши дослідження В. Абабкова, М. Перре, У. Бауманна, В. Крайнюка, Л. Китаєва-Смик, Р. Лазаруса, Ю. Щербатих та інших, С. Солдатов виокремив чотири основні значення поняття «стрес»: стрес як подія, що несе додаткове навантаження (ситуативний стрес); стрес як реакція (стресові переживання, емоційний стрес); стрес як проміжна змінна (проміжний процес між подразником і реакцією на нього); стрес як трансактний процес(усвідомлення стресу і його оцінка – пов'язані зі стресом емоції - копінгова дія – результат копінгу і нова оцінка ситуації)[5].

Фрустрація. Термін «фрустрація» окреслювався та підлягав аналізу в різних теоріях, концепціях, гіпотезах, а тому стосується проблем емоційно - вольової, мотиваційної, діяльнісної та поведінкової сфери суб'єкта.

Проблема фрустраційних станів та реакцій була у центрі уваги психологів минулого сторіччя (Б. Ананьєва, К. Баркера, Ф. Василюка, Т. Дембо, Д. Долларда, К. Левіна, М. Левітова, Н. Майєра, С. Розенцвейга та ін.). Нове бачення проблема фрустраційних станів, їх структура та способи вияву отримала у працях українських психологів (О. Божок, М. Вовк, Л. Кузнецова, С. Прахова, А. Шамне та ін.).

У перекладі з латини «фрустрація» означає обман, марне очікування. Дослідники цього поняття (Б. Ананьєв, М. Левітов, В. М'ясищев, Є. Ільїн, О. Прохоров, К. Шафранська та ін.) визначають його як негативний

психологічний стан, що виникає у ситуації нездійснення якоїсь значущої для людини мети, неможливості задоволення певної, досить важливої потреби. Вони підкреслюють, що рівень вияву фрустрації залежить від рівня очікуваності і бажаності, а також обумовлений психологічними особливостями самої людини, а саме поняття має варіації визначення.

Окремі дослідники вважають фрустрацію складним емоційно-мотиваційним станом, що виникає у результаті тривалого блокування цілеспрямованої поведінки особистості певними перешкодами і виражається у дезорганізації свідомості, діяльності та спілкуванні (Н. Левітов); екстремальною життєвою ситуацією, конфліктом, кризою і вважає, що у разі виникнення фрустрації й неможливості її задоволення формується ситуація загрози життю, що є рівноцінним життєвій кризі (Ф. Василюк). Зарубіжний вчений В. Кнаус визначає фрустрацію як емоційний стан, що виникає внаслідок виникнення перешкод на шляху до досягнення цілей і може бути тривалим та епізодичним [6]. Дослідники Д. Креч, Р. Кратчфілд та Н. Лівсон вважають, що фрустрація виникає як конфлікт, дисбаланс між особистими бажаннями та встановленими суспільством нормами та законами.

Негативними проявами фрустрації вважають розчарування, опустошення, напруженість, тривожність, інколи навіть відчай, депресію (О. Божок, А. Махнач); агресію, реакцію усамітнення, депресію (Н. Левітов); почуття байдужості, тривожності, апатії (В. Астапов), заздрощі та ворожості (Т. Румянцев), заздрощів та ревнощів (А. Плотічер), психосоматичні реакції (А. Бандура).

На думку Н. Левітова, Д. Майєрса та інших, існує певна порогова величина, своєрідний рівень напруги, який називають толерантністю до фрустрації. Перевищення цього рівня може призвести до деструктивних змін у поведінці. Тобто людина може переживати фрустрацію, не виявляючи проявів дезорганізації поведінки, шукати нові шляхи, альтернативи для реалізації мети. Але у разі перевищення індивідуального рівня толерантності до фрустрації особистість може втратити душевну рівновагу, конструктивний підхід і буде не

спроможна владнати проблемну ситуацію(Н.Левітов).

Отже, феномен «фрустрація» має свої деструктивні та конструктивні особливості. Усвідомлення особливостей цього феномена й причин його виникнення окреслює шляхи її подолання і стимулює знаннєвий потенціал особистості, підвищує емоційну стійкість, продуктивно впливаючи на емоційно-вольову сферу людини.

Конфлікт. Слово «конфлікт» походить від латинського *conflictus*, що означає зіткнення і майже в незміненому вигляді входить у лексику різних мов (*conflict*- англ., *konflikt* – нім, *conflit* – француз., *conflicto* – італ. тощо).

Конфлікт не є новим поняттям для сучасної науки, воно знаходило своє осмислення в працях учених багатьох наук, зокрема таких, як філософія, історія, право, соціологія, математика, психологія, медицина, педагогіка та ін. Найбільший внесок у розробку теорії конфлікту зробили психологи зарубіжжя (А. Адлер, Н. Гришина, М. Дойч, К. Левін, К. Лоренц, З. Фрейд, К. Хорні), а також вітчизняні дослідники (Т. Драгунов, Т. Дуткевич, Л. Карамушка, Н. Коломінський, Р. Кричевська, Л. Петровська, Н. Пов'якель, А. Рояк та інші).

Конфлікт – це загострення суперечностей, що виникають у результаті відмінності у поглядах, інтересах, прагненнях людей і сприймаються та оцінюються його учасниками як несумісні з їх власними[5]. Основними компонентами конфлікту, на думку дослідника, є: причини виникнення, учасники; сприйняття один одного в ситуації, що виникла, спрямованість і емоційна виразність дій конфліктуючих.

У словнику-довіднику термінів з конфліктології конфлікт визначається як «крайнє загострення суперечностей; зіткнення осіб, їхніх ідей, інтересів, потреб, оцінок, рівня прагнень, домагань тощо при намаганні їх розв'язати на фоні емоційних станів» [7,с.146]. При цьому виокремлюють внутрішньоособистісні, міжособистісні і міжгрупові конфлікти.

Б. Хасан визначає конфлікт як взаємодію, у «якій не можуть співіснувати в незмінному вигляді дії, що взаємно детермінуються і взаємозаміняють одна одну, вимагаючи для цього спеціальної організації»(Б. Хасан, 1996, с.33).

Зарубіжні психологи стверджують, що конфлікт, яким би він був, - завжди явище біполярне (Р. Дарндорф, Г. Зіммель, Д. Мак-Фарленд та інші).

Дослідники сходяться у думці, що конфлікт може виникнути спонтанно, непередбачувано (випадково, ситуативно) чи викликатися спеціально (провокуватися), загострюватися у певній ситуації. Також можливим є поступове накопичення незначних суперечностей, їх загострення, аж до цілковитої неможливості нормального співіснування[2;4;6].

Конфлікти можуть провокуватися об'єктивними (некоректна організація діяльності, нераціональний розподіл обов'язків, відсутність оптимальної завантаженості діяльністю, психологічна несумісність учасників діяльності тощо) та суб'єктивними (негативний соціально-психологічний клімат, невідповідність офіційної та неофіційної структур групи, певні характеристики та якості окремої особистості, психологічні бар'єри тощо).

Отже, сутність і поняття конфлікту важко пояснити одним науковим визначенням. Ми можемо узагальнити це поняття на основі аналізу психолого-педагогічних досліджень: конфлікт - це процес крайнього загострення суперечностей, протистояння та боротьби антагоністичних сторін, який полягає у відстоюванні сторонами власних взаємовиключних інтересів, цілей, позицій, суджень чи поглядів і супроводжується негативними емоціями. Конфлікти виникають через протилежність інтересів, переконань, установок, правил тощо і потребують обов'язкового розв'язання, оскільки існування і загострення конфліктів унеможлиблює нормальне функціонування тандему, групи, колективу.

Криза. Проблеми класифікації кризових станів особистості розглядалися науковцями різноаспектно, а саме: визначення поняття «криза» та методологічні підходи до аналізу даного феномену, у тому числі у підлітковому віці (Л. Анциферова, І. Бекетова, І. Бринза, Ш. Бюллер, А. Волкова, Т. Титаренко, О. Туманова, Л. Федкуліна, З. Фройд, С. Холл, Р. Чиркіна та ін.); особливості подолання життєвих криз та важких життєвих ситуацій (Р. Ахмеров, Ф. Василюк, Н. Волянюк, О. Зайва, Т. Крюкова та ін.); особливості

надання психологічної допомоги особистості, що знаходиться в критичній життєвій ситуації (О. Бондаренко, П. Лушин, В. Ромек, Т. Титаренко та ін.); функції та механізми емоцій (Г. Бреслав, Л. Гозман, К. Ізард, О. Лук, А. Ольшаннікова, Я. Рейковський, М. Русалова, О. Саннікова, О. Чернікова, Г. Шингаров та ін.). Зацікавленість названою проблематикою, на думку самих дослідників (В. Балакирева, С. Лукомської, М. Марценюк та інш.) викликана недопрацьованістю теми «криз» та кризових станів особистості у психолого-педагогічній літературі.

Поряд з цим у дослідженнях українських науковців-психологів розглядаються окремі моменти травмуючих переживань, критичних, кризових ситуацій, індивідуально-типові особливості таких переживань (Т. Кириленко, І. Маноха, Е. Носенко, О. Саннікова, О. Старовойтенко, Т. Титаренко, С. Яковенко та інші). Але у вітчизняній психології практично не містить узагальнення про обумовленість особливостей емоційних переживань особами з певними особистісними властивостями; описи несприятливих психологічних станів є розрізненими та не містять цілісного уявлення про характеристики емоційних переживань, що виникають при перебуванні особистості у психотравмуючій ситуації, про досвід їх переживання, про зміст переживань травмуючих ситуацій[8].

Розробка у сучасній психології проблеми переживання особистістю кризових станів характеризується неоднозначністю визначення і трактування даного феномену. Поняття «критичні періоди», «поворотний етап життєвого шляху» (С. Рубінштейн), «кризи психічного розвитку» (Є. Сапогова, В. Слободчиков), «вікові кризи» (Л.Виготський), «критичний період» (Т. Шибутані), «критичні ситуації» (Ф. Василюк), «кризові стани особистості» не мають загального положення, визначення і тлумачення, що ускладнює їх класифікацію, обмежує розуміння суті, унеможливорює узагальнюючий аналіз.

Термін «криза» походить від грецького слова *krisis*, що означає «переломний момент». Криза — це результат зовнішніх і внутрішніх чинників, які можуть набувати різного значення залежно від ситуації. Суб'єктивна

реакція на подію має визначальне значення для перебігу кризи (Л.Гримак).

Криза, як нормативне явище психічного життя сучасної людини – це перехід від одного вікового етапу до іншого, від однієї соціальної ситуації розвитку до наступної. Такі кризи мають короткочасний, найчастіше непатологічний характер і можуть супроводжуватися станом напруженості, тривоги або депресивними симптомами [9].

Кризу як нормативне явище, що виникає на кожному психосоціальному етапі життєвого шляху при переході від однієї вікової стадії до іншої, розглядає Е. Еріксон, вважаючи, що кризи – це моменти вибору між прогресом і регресом, інтеграцією і відставанням, що саме у процесі подолання криз відбувається розвиток особистості [10]. Інші дослідники характеризують кризу як нормативне явище онтогенезу та основний механізм розвитку особистості (Л. Виготський).

«Кризовою» Т. Титаренко називає ситуацію, коли людина має перепону в реалізації важливих життєвих цілей і не може впоратися з цією ситуацією за допомогою звичних засобів [9].

В одному дослідники психологічної проблеми криз і кризових ситуацій сходяться майже одноставно: в ситуації кризи при спробі оволодіння стресовим станом людина переживає певні види фізичного та психологічного перевантаження, які можуть призводити або до опанування новою ситуацією, або до зриву і погіршення виконання життєвих функцій.

Таким чином, ми здійснили феноменологічний аналіз категорії «складна життєва ситуація», вкредивши та схарактеризувавши чотири основоположні поняття, якими описується цей феномен: стрес, фрустрацію, конфлікт і кризу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбач С. Феноменологічний аналіз категорії «складна життєва ситуація». *Додаток до електронного журналу «Теорія та методика управління освітою»*. 2010 р. Вип. № 1. Режим доступу: http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/1_2010/Gorbach.pdf .

2. Гринберг Дж. Управление стрессом. СПб.: Питер, 2002. 495 с.
3. Васьківська С. В. Побудова консультативного діалогу з людиною обтяженою психосоматичними проблемами. *Психологічні стратегії в освітньому просторі*: Зб. наук. праць (Психол. науки). К.: КМПУВ ім. Б.Грінченка, 2000. Вип.1. С. 25 – 31.
4. Lazarus R.S. Coping theory and research: Past, present, and future. *Psychosomatic Medicine*. 1993. V.55. P.234-247.
5. Лисенко С. Конфлікт як проблема психології. *Проблеми сучасної психології*: Зб. наук. пр. КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України.2012. Вип. 18. С.457-466.
6. Knaus W. How to conquer your frustration.: [electronic sources] : http :
// www.rebtnetwork.org
7. Словник-довідник термінів з конфліктології. За ред. М.І.Перен. Київ,1995. 332 с.
8. Будницька О.А. Індивідуально-особистісні детермінанти емоційних переживань у психотравмуючих ситуаціях: дис. ... канд. псих. наук: спец. 19.00.01. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2001. 170 с.
9. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К.: Либідь, 2003. 376 с.
10. Эриксон Э. Г. Детство и общество. СПб.: Ленато: Фонд «Университет. кн.», 1996. 592 с.

**ЗАГАЛЬНА КУЛЬТУРА МАГІСТРАНТА-МАЙБУТНЬОГО
ПЕДАГОГА ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ОБ'ЄКТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Чередник Лідія Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
Хапиліна Валерія Валеріївна,
здобувач магістерського рівня
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Анотація. Сьогодення системи освіти характеризується постійними трансформаціями, зумовленими суспільними змінами, які на перше місце виводять загальнолюдські цінності, формування у спеціалістів різних галузей так званих soft skills («м'яких навичок»), які дозволяють не тільки здійснювати професійну діяльність на умовах безконфліктності, толерантності, взаєморозуміння, але, в першу чергу, - безпроблемно існувати у людському соціумі.

Саме тому чільною проблемою системи вищої освіти є відродження її культурно-творчої місії, формування особистості майбутнього педагога як висококультурної людини, здатної виявляти розумінні «інакшості», цінувати кожну особистість незалежно від її характеристик.

Необхідність такого оновлення пов'язана з тим, що існуюча система не забезпечує вирішення поставленого завдання – формування загальної культури майбутніх спеціалістів, у якій поєднуються високий професіоналізм і духовне багатство. У нашому дослідженні розкрито історичний ракурс поняття «культура», виокремлено основні функції особистісної культури людини, а також окреслено важливість формування загальної культури у процесі професійної підготовки педагогів.

Ключові слова: культура, загальна культура особистості, функції загальної культури особистості.

Поняття «культура», «загальна культура» є одними із найскладніших філософських дефініцій, так як охоплюють глобальний масив людських якостей. Еволюцію поняття «культура» розглядає, перш за все, сучасна культурологія, простежуючи генезис поняття з античних часів до наших днів.

Аналіз філософської та культурологічної літератури дозволяє виокремити різноманітні підходи, які є теоретичним підґрунтям розв'язання завдань формування загальної культури майбутнього педагога, а саме:

-особистісний підхід, який подає характеристику культури як динамічного процесу розвитку «базових сил людини», процес творчої самореалізації людини, яка виступає суб'єктом культурно-історичного процесу (Е. Баллер, В. Семенов, М. Межуєв та ін.);

-діяльнісний підхід визначає культуру як специфічний спосіб людської діяльності (Ю. Вишневський, Н. Злобін, О. Ханова та ін.);

-аксіологічний або соціально-ціннісний підхід, який розглядає культуру як систему цінностей (А. Арнольдov, М. Дьомін, А. Коршунов, Т. Пороховська, Є. Соколов та ін.).

Ми розділяємо думку дослідниці В. Гриньової стосовно того що формування культури нерозривно пов'язано з розвитком суспільства, різних соціальних груп, окремих особистостей, що, в свою чергу, дозволяє стверджувати про існування певних рівнів аналізу поняття «культура»:

-загальний рівень аналізу (культура конкретного суспільства, соціуму взагалі, людства, світової культури);

-особистісний (культура окремих соціальних груп (макрогрупи типу націй, класів, професійних груп; мікрогрупи - сім'я, виробничий або контактний дружній колектив);

-одиничний (культура вияву конкретної особистості) [5, с. 11].

Соціологічні дослідження (С. Анісімов, І. Бестужев-Лада, І. Кон) та

філософія освіти (Б. Гершунський) подають нам найбільш близький до сучасної гуманістичної педагогіки ціннісний підхід до розуміння культури особистості як сутнісної характеристики людини.

На думку Г. Шевченко культура особистості, як члена суспільства та представника загальнонародської культури, національної культури свого народу створює діалектичний взаємозв'язок національно-культурних і загальнонародських цінностей в персональному духовному світі кожної особистості та духовної сфери суспільства в цілому [7].

Виходячи з цього, педагогічно важливо усвідомлювати, що дані цінності не протистоять і не суперечать одне одному, а залучення молодих людей в світ загальнонародської культури відбувається в умовах освіти і самоосвіти, які організовані на основі емоційного творчого освоєння, перш за все, зразків і традицій своєї рідної культури, яку ми визначаємо як національну, у змісті якої конкретизується зміст загальнонародських норм і етично-етичних принципів, загальнозначущих понять і гуманістичних уявлень.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволив виокремити окремі висновки:

- загальна культура - це універсальний, специфічно властивий людині спосіб взаємодії із середовищем життєдіяльності;

- культура є відбитком базисних традицій суспільства, тобто стійких стереотипів, що обумовлюють загальні параметри для способів вирішення різних проблем у цілому і в освітньо-виховних системах зокрема;

- основою будь-якої цивілізації є її культура і етична складова;

- культура - це сутнісний, чітко окреслений процес, міра свободи суспільної людини і показник даної взаємодії;

- культура є виразником системи цінностей у особистісній діяльності людини.

На думку А. Карнаух, культура є не тільки опозицією стосовно «натури», природи, але це поняття входить у більш багату і складну категоріальну систему «природа – суспільство – людина – діяльність – культура» [6].

Це поняття містить інформацію про наявність певного рівня розвитку творчих сил і здібностей людини: це і знання, і рівень інтелекту, духовно-морального, естетичного розвитку особистості, світогляд людини.

Культурний процес, що здійснюється у визначеному культурно-освітньому середовищі, сприяє ціннісно-смісловому розвитку особистості. Розглядаючи освіту як частину культури, що, з одного боку, живиться нею, а з іншого боку, впливає на її збереження і розвиток через людину, забезпечує сходження її до загальнолюдських цінностей і ідеалів культури. (В. Караковський, О. Лосєв, І. Лернер, М. Скаткін, Б. Бім-Бад, І. Ісаєв, О. Петровський, В. Сластьонін, Г. Шевченко та інші). Це підводить до розуміння того, що освіта – це «закріплення і усвідомлення того природного зв'язку, що існує між окремою особистістю і загальнолюдською культурою» [6, с.59].

Зважаючи на те, що культура – це спресований досвід тисячоліть, що передається і засвоюється у процесі навчання, він містить у собі культуру поведінки, спілкування, почуттів, мислення і практичної конструктивної діяльності (Л. Нечипоренко), освіта повинна бути культуровідповідною. Тобто основним методом її проектування і розвитку повинен стати культурологічний підхід, що повертає всі компоненти освіти до культури і людини як її творця і суб'єкта, здатного до культурного саморозвитку.

Загальна культура особистості є виразником високого рівня якісного розвитку духовних досягнень. При цьому відбувається ототожнення понять культурна людина і вихована людина, тобто культура означає розвиток сутнісних сил та здібностей людини, результати діяльності якої виражаються у створюваних нею матеріальних і духовних цінностей [7].

Таке різноманітне тлумачення досліджуваних понять свідчить про поліфункціональність світу культури і пояснюється тим, що культура виражає глибину та безмежність людського буття, усі аспекти взаємозв'язку людини зі світом.

Отже, культура є одним із фундаментальних понять

соціально-гуманітарного знання і об'єктом вивчення філософів, педагогів, культурологів, соціологів, етнографів, при чому кожна з наук розглядає культуру з позиції власного предмета дослідження, розкриває в ній свої вагомості для неї сторони цього явища. Саме з цим пов'язано існування великої кількості дефініцій культури, які відображають її часткові компоненти.

Аналіз наукових досліджень феномену культури доводить, що незалежно від підходу до проблеми культури практично всі дослідники відзначають, що культура характеризує життєдіяльність особистості, групи, суспільства загалом; що культура є специфічним способом буття людини, має свої просторово-тимчасові межі; розкривається через особливості поведінки, свідомості і діяльності людини, так само як і через речі, предмети, твори мистецтва, знаряддя праці, через мовні форми, символи та знаки.

Таким чином, серед різних підходів тлумачення культури, зокрема, виділяються: культура як сукупність матеріальних і духовних цінностей, що виражають певний рівень історичного розвитку даного суспільства і людини; культура як сфера духовної життєдіяльності суспільства, що включає систему освіти, виховання, духовної творчості; культура як рівень оволодіння людиною тією або іншою галуззю знань або діяльності; культура як форма соціальної поведінки людини, обумовлена рівнем її виховання і освіти; культура як спосіб перетворюючої діяльності людини в світі і спосіб самоперетворення.

Узагальнення змісту визначень, що трактують поняття культура, дозволяє зробити наступний висновок, важливий для нашого дослідження: засобом формування соціальних (сутнісних) сил особистості і сферою їхньої реалізації виступає культура, у взаємодії з якою особистість, на нашу думку, можна розглядати в трьох найважливіших відносинах: особистість засвоює культуру, є об'єктом культурного впливу; особистість функціонує в культурному середовищі як носій і виразник культурних цінностей; особистість створює культуру, виступаючи суб'єктом культурної творчості. У кожному з цих відносин існує визначений ступінь взаємодії та відповідності між культурою й особистістю, необхідної для існування як особистості і суспільства, так і їхньої

культури. Це обумовлено, перш за все, функціями культури.

Узагальнюючи наукові дослідження, можна виділити наступні основні функції особистісної загальної культури людини:

- репродуктивно-трансляційна – збереження і передання нового в поглядах, традиціях, теоріях, методах, способах діяльності, цінностях, а також досягнення певного особистого культурного рівня, який сприяє спадкоємності поколінь;

- результативно-прогресивна – забезпечення прогресу, оновлення індивідуального і суспільного людського буття у всіх сферах життя;

- конструктивно-адаптаційна – забезпечення соціальної адаптації, ефективної взаємодії, взаєморозуміння людей, забезпечення ефективності зовнішньої і внутрішньої діяльності людини, спрямованої на вирішення проблем, на основі наявного життєвого досвіду, освіченості, культурного розвитку процесів і якостей;

- регулятивно-корегуюча – забезпечення ефективності процесів саморегуляції, самоорганізації, самоконтролю;

- розвивальна – активізація процесів самоосвіти, самовдосконалення, самореалізації, саморозвитку;

- проектувально-орієнтаційна – орієнтування, планування в процесах життєвого самовизначення, свідоме проектування, «побудова» людиною свого життя, долі, вирішення кризових станів, що виникають в житті.

- гармонізуюча – гармонізація внутрішнього світу людини, забезпечення повноцінного життя людини, створення цілісної несуперечливої «Я-концепції», стану внутрішнього благополуччя, підвищення якості життя, ступені задоволеності.

Ми вважаємо, що формування особистісної культури повинно ґрунтуватися на аксіологічному підході, оскільки людина завжди діє в межах загальнолюдських цінностей, при цьому являючись як об'єктом, так і суб'єктом культурних впливів одночасно. Необхідно також визнати важливість не цінностей самих по собі, а способів їх реалізації, тобто тих дій, того способу

мислення і діяльності, який демонструє особистість в результаті засвоєння основ культури людини. Тобто цінності важливі не самі по собі, а тим, як «вони реалізуються в культурі людини», дозволяють «сформувати ціннісне ставлення до оточуючої дійсності, діяльності людей, самого себе» [3, с.18-19].

Окреслення та аналіз проблеми цінностей як компонента культури має велике значення для дослідження загальної культури майбутніх спеціалістів, тому що аксіологічний підхід, який передбачає освоєння та створення цінностей, дозволяє визначити напрями формування загальної культури майбутнього спеціаліста, а також наголошує на компонентах, які складають сутність загальної культури.

До проблеми цінностей і структурування процесу виховання особистості на їх основі звертаються й психологи, але вони її зводять до таких психологічних феноменів як «особистісний сенс», «переживання» (І. Бех, Л. Виготський, С. Рубінштейн та інш.). Так, І. Д. Бех стверджує, що людські цінності завжди є фактом бажання, а їх виховання рівнозначне їх переживанню; кожна особистісно утворена цінність без переживання взагалі неможлива [2, с.125]. Погоджуємося, що цінність має особистісний сенс, оскільки характеризує зв'язок суб'єкта з дійсністю, викликає певне переживання, усвідомлення його значущості.

Проблема цінностей у педагогічному аспекті є надзвичайно важливою, тому що формування особистості на основі цінностей – головний напрям у розвитку її духовного світу, етичної, естетичної, правової та інших культур майбутнього спеціаліста. У центрі уваги науковців знаходяться різні аспекти формування загальної культури та формування цінностей:

- національний, моральний аспект (С. Алещенко, О. Будник, О. Вишневецький, Н. Глушко, І. Іванюк, П. Ігнатенко, В. Костів, О. Сухомлинська, Б. Чижевський);

- гендерний аспект (Ю. Болотін, В. Болотіна, А. Вороняк, І. Жерносек, І. Зязюн, Л. Ковальчук, Б. Ковбас, О. Носенко, В. Лисенко, А. Малихін, К. Чорна, Н. Фролова);

- родинний (сімейний) аспект виховання (О. Доукіна, О. Семенов, М. Стельмахович та інш.).

Беззаперечним є твердження, що кожне суспільство, держава, нація мають певну систему цінностей, зосереджену в їх матеріальній і духовній культурі. Саме тому концепція національного виховання передбачає, що громадяни повинні засвоювати духовно-моральні цінності свого народу (нації), стаючи при цьому типовим представниками, нащадками й продовжувачами. Засобами ж засвоєння цінностей виступають рідна мова, наука, мистецтво, фольклор, історичний досвід народу, національно-родинні й суспільні взаєностосунки. Остаточним результатом засвоєння цінностей є втілення їх у життя й діяльність, власну поведінку, сформованість ціннісного відношення до різних боків суспільного життя, особистого життя, культури.

Ціннісне ставлення може проявитися в усвідомленні важливості культури для загальної і професійної підготовки майбутнього спеціаліста, глибокому інтересі до неї та потребі в її формуванні, а встановлюється в процесі діяльності суб'єктів педагогічного процесу, в освітньому середовищі.

Таким чином, загальна культура магістрантів-майбутніх педагогів у закладі вищої освіти у своєму змісті відбиває насамперед процес прогресивних змін знань, умінь і якостей особистості майбутнього педагога. Цей процес є можливим тільки за умови системності та структурної гнучкості в побудові загальної культури педагогічного процесу у закладі вищої освіти зокрема та всій системі вищої школи.

Маємо зауважити, що освіта й самоосвіта повинні базуватись на особистій зацікавленості студента – майбутнього педагога, його індивідуальних інтересах, здібностях до відтворення загальної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алещенко С. В. Проблеми формування педагогічної культури вчителя сучасної школи. За ред. В. А. Дмитрієнко, А. А. Степанова. Дніпро: Вид-во ДПУ, 2014, 120 с.

2. Бех І. Д. Духовні цінності особистості: сутність та шляхи оволодіння. *Нравственные императивы интеллигенции: материалы IV Междунар. науч.-теорет. конф. по проблемам соврем. Интеллигенции.* Харьков: Изд-во НУА, 2006. С. 25–28.
3. Бобко Л. О. Гуманістичне виховання студентів вищих навчальних закладів фінансово-економічного профілю у позанавчальній діяльності: дис. ... канд. пед.наук: 13.00.04. Київ, 2004. 250 с.
4. Васянович Г. Моральне виховання студентів засобами народознавства. *Педагогіка і психологія професійної освіти.* 2002. № 5. С. 198-203.
5. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: теоретичний та методичний аспекти. Х.: Основа, 1998. 300 с.
6. Карнаух А. А. Формування духовних та культурних цінностей молоді. *Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому навчальному закладі освіти* : матеріали Четвертих ірпінських міжнар. наук.-пед. читань. Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2006. С. 32–34.
7. Шевченко Г. та інш. Духовно-культурні цінності виховання Людини: монографія. Луганськ : НОУЛІДЖ, 2013. 332 с.

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА ДІАГНОСТУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ

Ягупов Василь Васильович,
доктор педагогічних наук, професор,
майор

Плохута Ігор Сергійович
ад'юнкт
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського
м. Київ, Україна

Анотація: У статті обґрунтовано поняття «діагностувальна компетентність майбутніх докторів філософії». З'ясовано, що серед науковців немає однастайності та чіткості щодо розуміння діагностувальної компетентності педагогів та її змісту й структури. З'ясовано, що саме діагностувальна компетентність є невід'ємним компонентом професійно-педагогічної компетентності майбутніх докторів філософії як майбутніх викладачів системи військової освіти, який необхідний для успішної реалізації ними діагностувальної функції у педагогічній діяльності.

Ключові слова: діагностувальна компетентність, компетентнісний підхід, діагностика, компоненти діагностувальної компетентності, майбутній доктор філософії.

Найголовнішою відмінністю нового стандарту професійної підготовки майбутніх фахівців є компетентнісний підхід до їх підготовки, тобто основною стає вимога, якими компетентностями мають вони володіти, як вони адаптовані до життєдіяльності в професійному середовищі, а не кількість вивчених ними понять, текстів і формул чи відмінних оцінок за теоретичні знання. Сформованість професійної компетентності майбутніх фахівців слугує підґрунтям для їх успішної професійної діяльності. Водночас прослідковується

освітня тенденція сьогодення – навчання особи впродовж усього життя, яка передбачає безперервне навчання, що націлене на розвиток спеціалістів як суб'єктів професійної діяльності та їх постійне самовдосконалення.

Методологічно обґрунтоване використання компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх докторів філософії безпосередньо залежить від розуміння сутності та змісту понять «компетентність» і «професійна компетентність». Для української педагогіки ці поняття є відносно новими, і тому й спостерігається різне їх тлумачення та розуміння суб'єктами та організаторами освіти. Так, Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева вважають компетентність як спеціально структуровану сукупність знань, умінь, навичок і ставлень, що набувається у процесі навчання та дозволяє людині визначати і розв'язувати, незалежно від ситуації, проблеми, характерні для певної сфери діяльності [1, с. 17].

Глибоким та актуальним є поняття «професійна компетентність педагога», яке розглядається у вітчизняній і зарубіжній літературі як інтегрований критерій оцінювання готовності педагога до вирішення освітніх завдань. Нині науковці не дійшли до узгодженого розуміння поняття «професійна компетентність педагога». Деякі дають його визначення як базову характеристику діяльності педагога, що включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки – мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення. Перед сучасним фахівцем ставиться вимога володіти цілою низкою спеціальних, професійних умінь, передусім пов'язаних з його психологічною підготовленістю. Нами з'ясовано, що професійна компетентність педагога визначається як явище багатозначне, яке включає систему цінностей і мотивів його педагогічної діяльності, а також практичних знань і вмінь, професійно важливих якостей. Професійна компетентність визначається рівнем особистісної, психологічної та професійної здатності та готовності педагога до реалізації своїх посадових педагогічних компетенцій.

Ми в процесі визначення діагностувальної компетентності виходимо зі важливості діагностувальної функції педагога, оскільки він за її допомогою визначає результат досягнення цілей як своєї педагогічної діяльності, так і навчальної діяльності тих, хто вчиться. Без діагностування неможливе правильне та раціональне управління педагогічним процесом у цілому та окремими його компонентами, зокрема. Педагогічна діагностика – це частина педагогічного процесу, яка має такі основні завдання, що показують стан і результати діяльності його суб'єктів. Вона дає можливість побачити, а можливо і передбачити деякі відхилення і навіть коригувати весь процес та його окремі елементи.

К. Інгенкамп не без підстав вважав незавершеним наукову концепцію педагогічного діагностування та наголошував про необхідність подальших теоретичних та експериментальних пошуків змісту, методів і специфіки діагностики як педагогічного явища [2, с. 10-16]. Аналіз та узагальнення сучасних наукових джерел свідчить про достатню аргументованість такого підходу до розуміння педагогічної діагностики у педагогічній науці. Нині поняття «діагностика» має два значення:

- процес, процедура розпізнання об'єкта або його стану;
- галузь науки, яка досліджує процеси розпізнання, етапи, методи.

Таким чином, поняття «діагностика» має більш істотне значення, ніж поняття «перевірка знань». Відмінність у цих поняттях полягає у тому, що перевірка констатує результати, а ось діагностика здійснює контроль, оцінювання, накопичення даних, аналіз результатів і стежить за динамікою функціонування та розвитку певного педагогічного явища, наприклад, навчальної успішності учнів, ефективність педагогічної діяльності вчителів у конкретній навчально-вихованій установі.

Вважаємо, що в освітньому процесі діагностувальна компетентність педагога є одним із критеріїв його здатності та готовності до педагогічної діяльності, адже від її здатності та точності, оцінювати стан, динаміку просування та перспективи розвитку майбутнього фахівця залежить, чи буде

поєднання освітніх цілей із потребами та можливостями самого майбутнього фахівця. Водночас у процесі аналізу та узагальнення відповідних наукових джерел ми виявили, що наукове поняття «діагностувальна компетентність майбутніх докторів філософії» є, практично, нерозкритим. Але якщо брати глобально, то у науково-педагогічній літературі ще немає чіткого визначення діагностувальної компетентності педагога.

Слушну та науково обгрунтована дефініцію дають українські науковці, які визначають «...діагностичну компетентність викладача закладу вищої військової освіти (ЗВВО) як його діагностичну підготовленість, інтелектуальну, діяльнісну та суб'єктну здатність, а також професійну, особистісну й психологічну готовність до реалізації діагностичної функції шляхом творчого дотримання педагогічних принципів і використання в педагогічній діяльності сучасних методів, методик, технологій та засобів педагогічного діагностування» [3, с. 1215].

На основі вищесказаного можемо зробити висновок, що раніше основна увага дослідників була спрямована на проблему оцінювання результатів навчальної діяльності тих, хто вчиться, а нині предметом педагогічного діагностування становиться проблема вимірювання результативності всіх компонентів педагогічного процесу та проблема використання результатів діагностики в ході планування та здійснення педагогічного процесу, а також його вдосконалення.

Таким чином, діагностувальна компетентність майбутніх докторів філософії – це їх діагностувальна підготовленість, інтелектуальна, діяльнісна та суб'єктна здатність, а також професійна, особистісна й психологічна готовність до реалізації діагностувальної функції в педагогічній діяльності шляхом творчого дотримання її педагогічних принципів і використання в педагогічній діяльності сучасних методів, методик, технологій і засобів педагогічного діагностування.

Здатність педагога реалізовувати свою діагностувальну функцію у науково-педагогічній діяльності ґрунтується на його ціннісно-мотиваційній,

операційно-діяльнісній, індивідуально-психічній і суб'єктній компонентах діагностувальній компетентності.

Діагностувальна компетентність педагога як систему була описана С. Мартиненко, яка складається, на її думку, з трьох основних груп. До I групи відноситься знання про сутність і зміст діагностувальної діяльності (роль діагностувальної діяльності в професійній діяльності педагога; знання про її мету, завдання, засоби, функції, специфіку та склад); до II – знання з теорії педагогічної діагностики (об'єкт, предмет, спрямованість педагогічної діагностики, методи, прийоми засоби педагогічної діагностики); до III – знання технології діагностувальної діяльності (діагностувальні методи, методики та технології) [4, с. 28]. Ця модель діагностувальної компетентності педагога у порівнянні з іншими запропонованими науковцями моделями є більш обґрунтованою і повною, але їй також не вистачає системності та повноти.

Науковці слушно наголошують, що «не викликає сумніву необхідність формування діагностувальної компетентності майбутніх офіцерів як важливу складову їх професійної компетентності. Основними є складовими мають бути цінності, мотивація, діагностувальні знання, навички, вміння, професійно важливі діагностувальні якості і здатність бути суб'єктом діагностувальної діяльності» [5, с. 146]. Такої ж думки дотримуються й інші науковці: «Виокремлюємо згідно з вимогами системного, контекстного, компетентнісного та суб'єктно-діяльнісного методологічних підходів її компоненти – ціннісно-мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-корекційний, які послідовно, комплексно, системно та контекстно охоплюють всю діагностичну діяльність викладача» [3, с. 1215].

Для виокремлення компонентів діагностувальної компетентності майбутніх докторів філософії візьмемо наукові доробки В. Ягупова, який розробив універсальну структуру професійної компетентності будь-якого фахівця:

1) ціннісно-сміслову, мотиваційне й особистісне ставлення фахівця до професійної діяльності, тобто її суб'єктна значущість для буття людини як

соціального і професійного суб'єкта;

2) теоретичні та практичні професійні знання, необхідні для професійної діяльності;

3) практична здатність до реалізації цих знань у професійній діяльності, поведінці і спілкуванні як суб'єкта професійної діяльності;

4) готовність до практичної актуалізації цих знань, навичок, умінь і здатностей, а також свого особистісного, суб'єктного та професійного потенціалів у професійній діяльності, поведінці і спілкуванні;

5) професійно важливі якості, якими має володіти фахівець, тобто індивідуально-психічний компонент професійної діяльності;

6) професійна суб'єктність, тобто самоконтроль, самооцінювання, самодетермінація, саморегуляція та саморефлексія професійної діяльності, своєї поведінки, спілкування в суспільстві, в професійному середовищі[5, с. 150].

На основі врахування наукових доробок К. Ауфшнайтер, Г. Гаца, О. Дорофеевої, О. Застело, О. Івутіної, Ю. Клюг, М. Ковальчук, С. Мартиненко, В. Ягупова, а також із урахуванням цілей, змісту та специфіки майбутньої науково-педагогічної діяльності докторів філософії визначаємо структуру їх діагностувальної компетентності у таких компонентах: ціннісно-мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльнісного, індивідуально-психічного та суб'єктного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики: монографія / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін. ; під заг. ред. О. В. Овчарук. К.: К.І.С., 2004. 112 с.

2. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика: [Пер. с нем.]. М. : Педагогика, 1991. 238 с.

3. Yahupov Vasyly, Olha Zastelo, Valentyna Svystun, Nataliia Korchynska,

Olena Chorna, Viktoriia Krykun. Development of Foreign Language Teachers' Diagnostic Competence in the System of Military Education. *TEM Journal (Technology, Education, Management, Informatics)*. Volume 9, Issue 3, Pages 1213-1220. ISSN 2217-8309, DOI: 10.18421/TEM93-49, August 2020.

4. Мартиненко С. М. Формування діагностичних компетенцій у майбутніх учителів початкової школи. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2012. Вип. 36. С. 26–31.

5. Ягупов В. В., Кириченко О. М. Формування діагностувальної компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки. *Актуальні проблеми розвитку службово-прикладних, традиційних і східних одноборств* : зб. наук. пр. за мат. XV міжнар. конф., присвяч. пам'яті д-ра пед. наук, професора Бізіна Віктора Петровича (Харків, 30 листопада 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека України». Харків, 2021. С. 145-146.

УДК 37.018.43:378.147:17.018.2 (477)

ПРОБЛЕМИ (НЕДОЛІКИ І ПЕРЕВАГИ) ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ В УКРАЇНІ

**Яременко Віталій Дмитрович,
Рахімова Марина Вікторівна,
Сич Ірина Анатоліївна**

к.фарм.н, доцент

Перехода Ліна Олексіївна

д.фарм.н., професор

Національний фармацевтичний університет
м. Харків, Україна

Анотація: Авторами узагальнено сучасний стан дистанційного навчання, перелічені найбільш відомі учені, які займаються проблемою дистанційної освіти в Україні, виявлені основні тенденції розвитку, проблеми (недоліки і переваги) дистанційної освіти, наведено власний досвід дистанційного викладання предметів на денному та заочному відділеннях.

Ключові слова: дистанційна освіта, дистанційне навчання, вища освіта, педагогічний експеримент, емпіричні методи.

Національна та всесвітня економічна криза спричинена захворюванням на COVID та бойові дії на Україні викликали необхідність перегляду та вдосконалення взагалі вітчизняної освіти і, у тому числі, вищої освіти. В таких важких соціально-економічних умовах потребують пошуку і реалізації нові педагогічні інновації, спрямовані на забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти.

Також першочерговим завданням у сфері вищої освіти є інтеграція у всесвітній освітній простір відповідно до міжнародних стандартів, запровадження нових форм і методів навчання, упровадження сучасних педагогічних технологій.

У свою чергу впровадження ефективних та доцільних форм, методів,

педагогічних технологій в освітній процес зумовлює вивчення та узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду професійної підготовки майбутніх фахівців.

Одним із сучасних інтерактивних видів навчання є освітній процес за дистанційною формою. Дистанційне навчання є перспективною формою навчання, яка набула широкого поширення в соціально благополучних країнах. Його впровадження має економічну доцільність, оскільки дистанційна форма навчання має приблизно у два рази нижчу собівартість проти традиційних форм навчання.

Проблемі дистанційного навчання присвятили свої дослідження вітчизняні та зарубіжні науковці, серед яких: І. З. Адамова, О. О. Андреев, М. Л. Белоножко, В. Ю. Биков, Ю. О. Борисовська, Л. М. Григоришин, О. О. Гриценчук, Ю. О. Жук, В. М. Кухаренко, Є. Г. Махрова, І. М. Мельничук, Є. С. Полат, Л. М. Романишина, А. В. Хуторський, С. О. Щенников, С. О. Ястремська та інші.

В Україні дистанційна форма освіти запровадилась з 2000 року і регулюється наступними документами: "Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні" і "Положенням про дистанційну освіту МОН України", яке затверджено Наказом № 40 Міністерства освіти і науки України від 21.01.2004 року.

Сьогодні дистанційна освіта пройшла величезний тернистий шлях свого становлення і застосовується в багатьох закладах вищої освіти. В Україні ця система набрала оберти і практично більшість ЗВО вже її впровадили.

Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальне виявлення переваг та недоліків дистанційного навчання.

В якості матеріалу ми користувались навчальним процесом різних форм навчання, а саме денної та заочної. Дослідження проводились впродовж двох років (чотирьох модулів на різних факультетах). Тимчасовий педагогічний діапазон складав від повноцінного семестру від 3-х до 5-ти повноцінних кредитів впродовж семестру, до 2-х тижневих циклів на заочному факультеті. В

кінці проводились узагальнення рівня та успішності навчання досліджуваних контингентів.

У дослідженні використано теоретичні та емпіричні методи дослідження:

- теоретичні методи – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних даних, застосованих для виявлення сутності дистанційного навчання у вищій школі, виявлення ефективних форм і методів дистанційного навчання при побудові структури дистанційного навчання;

- емпіричні методи використано для спостереження, опитування, анкетування та інші – для виявлення особливостей дистанційного навчання, для впровадження ефективних форм та методів дистанційного навчання;

- педагогічний експеримент – для впровадження та експериментальної перевірки дієвості запропонованого курсу дистанційного навчання;

- методи обробки одержаних результатів.

Основні наукові результати висвітлено у наукових працях В. А. Георгіянци, Л. Г. Кайдалової, А. А. Котвіцької, І. М. Мельничук, І. В. Ніженковської, В. Л. Сліпчук, В. П. Черних, С.О. Ястремської та багатьох інших педагогічних фахівців.

При створенні дистанційного курсу нами виокремлено навчально-методичне забезпечення, необхідне в умовах дистанційного навчання: методичні рекомендації з організації дистанційного навчання; відеолекції; електронні підручники, посібники; довідкові матеріали; практичні та лабораторні завдання; критерії, засоби та системи контролю якості дистанційного навчання та ін.

На підставі проведеного теоретичного аналізу та опитування студентів нами виявлено такі *недоліки дистанційного навчання*:

- обмежено особистісне спілкування між викладачем та студентом (відбувається менш ефективна, безособистісна передача знань) та

колегами-студентами для обміну досвідом;

– необхідність наявності у студента сильної особистісної мотивації навчатися самостійно, без постійної підтримки та підштовхування з боку викладача;

– відсутність можливості негайного практичного застосування отриманих знань із наступним обговоренням виниклих питань з викладачем і роз'яснення ситуації на конкретних прикладах;

– студенти не завжди можуть забезпечити себе достатнім технічним обладнанням (наявність комп'ютера та постійного швидкого доступу до Інтернету).

Також нами виокремлено складнощі впровадження дистанційних курсів у теперішніх умовах воєнного часу. Серед яких: невідповідність норм часу на розробку електронних медіа-навчальних видань – норми часу на розробку курсів дуже занижені; невідповідність технічного забезпечення мультимедійної та комп'ютерної техніки та матеріальної бази, в деяких випадках недостатнє забезпечення доступу до Internet мережі викладачів; інформованості населення про дистанційне навчання; відсутність у деяких потенційних студентів, що проживають у сільських населених пунктах, відповідного технічного оснащення та можливості доступу до мережі Інтернет.

Перевагами дистанційної освіти є: логічна скомпонованість, лаконічність та доступність в засвоєнні студентами. Програмування матеріалу проведено таким чином, щоб студент зміг максимально самостійно орієнтуватись в наведеному матеріалі, а кількість і якість підібраного матеріалу дозволяє студентам максимально самостійно виконувати поставлені завдання.

Зауважимо, що готовність застосування дистанційних технологій значною мірою залежить, з одного боку, від фактичної професійної компетентності педагога, як організатора його підготовленості до реалізації дистанційного навчання, а також науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення. З іншого боку - готовності студентів навчатися в умовах дистанційної освіти, здобувати знання та вміння для

майбутньої професійної діяльності.

При розробці та впровадженні дистанційного навчання у підготовку майбутніх фахівців у закладах вищої освіти необхідно враховувати, що Характерними рисами дистанційного навчання є:

– інтерактивність навчання: інтерактивні можливості використовуються в системі дистанційного навчання у вигляді різних програм і систем доставки інформації, дозволяють налагодити і навіть стимулювати зворотний зв'язок, забезпечити діалог і постійну підтримку, які не можливі в більшості традиційних систем навчання;

– гнучкість навчання студентів, що одержують дистанційну освіту, у виборі закладу вищої освіти, місця і часу навчання;

– індивідуалізація навчання, яка дозволяє реалізувати для студента індивідуальну навчальну програму й індивідуальний навчальний план, самостійно вибирати послідовність вивчення предметів на основі індивідуального графіку;

– економічність дистанційного навчання знаходить прояв у ефективному використанні навчальних площ та технічних засобів, концентрованому й уніфікованому представленні інформації, використанні і розвитку комп'ютерного моделювання, що призводить до зниження витрат на підготовку фахівців; а також відсутність проблеми придбання навчальних матеріалів та підручників;

– використання в навчальному процесі нових досягнень інформаційних технологій, які сприяють входженню людини до світового інформаційного простору, що забезпечує технологічність навчання; інформаційна забезпеченість дистанційного навчання характеризується тим, що студенти отримують доступ до комплекту необхідних навчальних матеріалів у сучасному електронному вигляді безпосередньо з серверу вищого навчального закладу, де вони навчаються, інших ЗВО та Інтернет-ресурсів;

– якість дистанційної освіти має бути високого рівня, вона повинна не поступатися якості очної форми навчання, що досягається шляхом підготовки

дидактичних засобів навчання, до розробки яких залучається найкращий професорсько-викладацький склад і використовуються найсучасніші навчально-методичні матеріали;

– паралельність дистанційного навчання – воно здійснюється одночасно з професійною діяльністю або з навчанням за іншим напрямом підготовки, тобто без відриву від виробництва або іншого виду діяльності;

– відкритість і об'єктивність оцінки знань студентів, її незалежність від викладача, оскільки використовуються сучасні комп'ютерні технології і відповідні програми оцінювання за шкалою ЄКТС;

– висока самоорганізація студентів, при якій підвищується творчий і інтелектуальний потенціал, прагнення до здобуття знань, уміння взаємодіяти з комп'ютерною технікою і опанування новітніми інформаційними технологіями.

Узагальнюючи результати наших досліджень, ми дійшли висновку що: дистанційне навчання – комфортне середовище студента та викладача для організації навчального процесу; дистанційний курс – це обличчя викладача, його ставлення до студента; студент – головна особа в навчальному процесі; у навчанні важливим є результат, а не логіка дисципліни та процес; створення дистанційного курсу вимагає від викладача знань і навичок програмування.

Якість дистанційного навчання визначається рівнем володіння викладачем таксономією Блума; мета дистанційної освіти повинна бути зрозумілою студенту та досяжною; студент повинен розуміти, коли він досяг мети; тривалість і складність дистанційної освіти повинна бути психологічно адекватною, дистанційна освіта повинна в гральній формі давати можливість студенту набувати необхідних компетентностей, дистанційна освіта повинна максимально наближатись до студента, а не навпаки.

При високій собівартості навчального процесу, дистанційна форма навчання є тим самим "наріжним каменем", за допомогою якого навчання стає доступним переважно для більшості населення країн світу у тому числі і України на сучасному етапі розвитку та знаходженні.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

MEXICO – NEGOTIATIONS IN THE COUNTRY OF CULTURAL AND SOCIAL CONTRASTS

Stuła Bartosz

PhD student

Jan Długosz University

Częstochowa, Poland

Summary: The text deals with the specificity of the Mexican mentality and certain cultural differences that need to be known when establishing international cooperation, which result from the civilization division that has grown over the centuries.

Key words: business, negotiations, Mexico, Latin America, history

As the title indicates - Mexico is a very diverse country, because its identity consists of both the core of indigenous peoples, including such tribes as Mixtecs, Aztecs or Mayas, and Catholic Spain, which conquered the present territories of this country. Over the course of nearly 500 years, some Latin customs and norms have evolved that may be intriguing or surprising to members of other cultures. In my work, I would like to present a scheme of conducting positive negotiations with Mexicans. The art of negotiating with this Latin American nation is quite a challenge because it involves a number of deeply entrenched behaviors on a family, religious or moral background. An important aspect will be the division of social roles between women and men. Mexico is increasingly becoming an important economic center in the world. It also has the most developed economy in Central America, and it is estimated that it will become the 7th world power in the next few years. Getting to know his customs will be a good prognosis for the transaction, especially since there

are two iron rules: the newcomer will follow the customs of the country he comes to, and that the seller will adapt to the buyer. There are several types of cultures in international business. Mexico can be classified as a propartner, ceremonial, monochrome and expressive culture [2, p.16].

To start negotiations with a Mexican contractor, you should first send a letter, addressed to the highest-ranking person in the company - preferably in Spanish, in which you can mention that any further dialogue will be conducted in English - because it is a language quite commonly known for the sake of close proximity to the US. You can specify an approximate date of the meeting, but leave the exact date and place to the Mexican side. The first meetings will mainly concern introductory talks, quite often about the culture of countries, but they are only an introduction to discussing specific business matters. Appropriate clothing should be worn to the meeting as a means of non-verbal respect. It is not fitting for a man to have dyed hair, dreadlocks or other crazy hairstyles. The most common acceptable forms are short-cut hair or neatly arranged long hair in a ponytail. It is also a sign of respect to wear a black suit and black slippers, and for women to wear a dress and high-heeled shoes. Jeans can be very tactless. It is also becoming more and more popular in Mexico to wear business cards with a name and surname, which are to facilitate addressing your newly met interlocutor. [2, p. 200].

An important element of non-verbal communication are also gestures - conscious or unconscious movements with a specific meaning. Ignorance or only superficial European acquaintance may contribute to communication disruptions in negotiations and mutual misunderstanding, especially since Mexicans show high expressiveness, and their gestures are to emphasize important parts of their statements. "They shake hands to greet each other. When it comes to greeting a woman, bow first and wait for her to extend her hand first. Although Mexicans like almost all Latinos like close physical contact, it is shown to be trusted only. This is due to the fact that Mexicans belong to the so-called contact culture [4, p.9]. An important element is also maintaining eye contact and keeping your hands on the desk or table - this way we show our trust to the other person [6, p. 52].

Some gestures have different meanings than those we are familiar with. Such an example is an outstretched finger pointing upwards, moved with the whole palm to the sides - for us it means a form of prohibition, but for a Mexican it will be the information corresponding to the word "no". Another example is giving a fist to a woman who has extended her hand - it will literally be interpreted as wanting to have sex with the other person. On the other hand, the telephone symbol - a sticking out thumb and little finger up - will mean that we have our interlocutor, too intoxicated. It is also worth not to shrug your shoulders, because this gesture does not mean that we do not know something, but that we do not respect our interlocutor [6, p. 105-106].

Basic knowledge of hello in Spanish is an expression of respect, as Mexicans as a nation take pride in their culture and language. For this reason, quite sensitive topics such as drug cartels or illegal emigration should also be avoided. You also have to be careful with certain words, because the Spanish language has different varieties, and individual words addressed in accordance with our intention may be disturbed by the recipient by semantic noise. The most famous division of the Spanish language is Castilian and Latin American. An example of such words with different meanings in given varieties is eg *chingar* - a Mexican verb which is vulgarly called the act of having sex, while in Castilian it means "to disturb"; or *coger* - having a similar overtone as a Mexican *chingar*, but by a Spaniard it would be understood as a "take". It should also be borne in mind that, in addition to over-gesturing, Mexicans express their expressiveness by frequent interfering with the other person's opinion, for which you need to be patient and conduct a conversation in accordance with the course previously given to us [4, p. 25].

Time is a relative term for a Mexican. The very word *mañana* in Spanish means both tomorrow and morning. The lack of respect for punctuality is by no means the result of bad manners or their laziness. Mexicans belonging to the polychronic culture simply do not like being considered slaves to imposed deadlines. A Mexican may be late from 30 minutes to one hour maximum. However, they require punctuality from their partners. Their ambivalent attitude to time probably dates back to the cultural background adopted by the Spaniards when the territory of

Mexico was known as New Spain. Paradoxically, these people can now order their guests to come to negotiations for up to almost two hours [7, p. 20].

When setting the date of the meeting, if the phrase *a la gringo* is included - it is to emphasize that someone is planning to be on time [2, p. 199]. On the other hand, *a la mexicana* - presents a rather loose approach to time. It is important not to make an appointment during the so-called the solar peak, that is, 13 - 15, because then *siesta* reigns. It is due to the fact that it is impossible to work in such hot conditions. *Siesta* is a phenomenon that is less and less common in large cities, but is still practiced in smaller cities [4, p. 88].

Businessmen from Mexico attach great importance to ceremonial, so it should be remembered that in the first phrases, in addition to the surname - which is usually multi-membered and the first name, also use a scientific or professional title. In the following sentences, you can use the professional or scientific title alone. Such an important attachment results from respect for their person, who earned such a title through hard work. Referring to the singular in the 2nd person can be afforded only after the Mexican partner agrees - and this is a very common phenomenon. Mexicans are more inclined to build and maintain good relations with a partner, which may seem as if they are sluggish or indecisive. In fact, it is not. Their long delay in responding to a given decision is due to the fact that they are not primarily focused on finalizing the transaction, but on acquiring a long-term partner. more . Mexicans are a nation who appreciate fiestas and shared dinners. When asked to eat, don't say no, as this could be considered a lack of trust and offend the Mexican's pride. On the other hand, you can repay and invite our contractor for lunch or breakfast - which are used to arrange business matters or dinner - which takes the form of a social meeting [2,p.199].

Mexicans also like to drink the so-called "Ice breaker". Tequila is the most commonly served - a high-grade liquor made from agave. Drinking tequila, however, is a ritual that has several variations. The most common one is that before drinking it, put a pinch of salt on the cavity between your thumb and forefinger and pour over the lemon. Lick this mixture off and then take a sip of the drink from a special

glass - *caballito*. This method allows you to achieve a balance between strong taste sensations, as the sweet drink rubs against the sour and sour snack [4, p. 56]. When drinking, however, remember to be moderate in order not to overdo it with the dose of alcohol delivered to the body. It is also worth trying the Latin way earlier to reduce the annoyance of the next day [1, p. 165].

The element introducing differences in international communication is the emphasis on typically feminine or masculine features. The male characteristics are mainly competition and high self-confidence, while the female characteristics are compassion, politeness and honesty [6, p. 52]. The imbalance of power dominates in Mexican culture, as there is a dominance of male characteristics and thus greater domination in social life, which manifests itself in higher wages than those paid to women after the husband's violence against his wife, which is acceptable in society [1, p. 175].

Machismo - it is a social phenomenon, derived from the Spanish word *macho* meaning "male". It is based on the supremacy of men at the expense of the exploitation of women. It is surprising that men create environments in which women, forced to help men, maintain such a social state as normal [3, p. 1].

The history of La Malinche, Cortés' mistress and advisor, was certainly an influence on the low position of women in Mexican society. La Malinche, also known as Mrs. Marina, came from the upper Indian caste and knew the Mayan language, as well as Nahuatl - the dialect of the Aztecs, as well as Spanish, which she probably learned from a sailor whose sea washed up on the shores of the Yucatan. Knowing the Aztec mentality contributed to the collapse of their empire. To this day, her attitude is assessed negatively by Mexican history - it is referred to as betrayal [3, p. 1]. It has also led to the fact that it is an unwritten rule not to place power in the hands of women. This attitude not only pushed women in society to a lower social rank - women to be obedient to their husbands and devoted to their country, but it also developed the term *malinchismo*. This term describes a person who believes in or puts the good of another culture or country over his homeland [5, p. 88]. Over the years, many prominent Mexican women, such as Getrudis Bocagenera or Augustina

Casasoli, have tried to restore the good name of Mexican women by their actions, but the stereotype of La Malinche has grown too deeply.

For this reason, women who come to negotiations must be prepared that they will not be given as much respect as, for example, at home, because Mexican businessmen are not used to negotiating important matters with women, especially if they are high, even managerial positions in the company. In order for the fair sex to be considered worthy of conversation, it must show great eloquence, knowledge and experience [2, p. 200].

On the other hand, the Catholic religion had a huge impact on shaping the position of women in society. It is especially about the model that flows from the patroness of this country - Our Lady of Guadalupe, who in 1531 appeared to Juan Diego - a local farmer. She is not only a symbol of unity, the patroness of the country and the mixing of Spanish and indigenous culture, but also a model of what a woman should be. Like the Mother of Jesus - every woman should be - obey her husband, raise children, look after the house and pray. It is important to bear this in mind and to refrain from joking about mothers, for for every Mexican mother has thus become a sacred mother. It should also be remembered not to make appointments on weekends, as this is a time for the family and the celebration of the Catholic religion during the Sunday mass [1, p. 160].

As you can see, verbal communication, in particular the meaning of spoken words, is an important element of negotiations, because one language, like Spanish, may have various accretions and variations, thus contributing to a change in the definition of words. Non-verbal communication is equally essential before committing *los errores* and understanding each other. At the end, it is worth bearing in mind that the Mexican way of negotiating is based on speaking indirectly, so it is worth reformulating the questions to get the desired answer from the contractor. It is also worth writing everything down on paper, because you can often leave the spoken word because it is "impermanent".

BIBLIOGRAPHY

1. Carrier J. C., *Alfabet zakochanego w Meksyku*, Warszawa 2011.
2. Gesteland R. R., *Różnice kulturowe a zachowania w biznesie*, Warszawa 2000.
3. JuárezBecerra M. J., *El Machismo en México*, s.1 [w:] www.academia.edu/3131277/El_machismo_en_Mexico
4. Mendoza I., Vicente M. F., *Hiszpański bez cenzury*, Warszawa 2008.
5. Rudnicki B. , *Podróże Marzeń: Meksyk*, Warszawa 2005.
6. Sikorski W., *Różnice międzykulturowe w zachowaniu i komunikacji międzykulturowej*, [w:] *Komunikacja społeczna w edukacji*, pod red. W. Maliszewski, Toruń 2012.
7. Wawrzak – Chodaczek M., *Czynniki regulujące międzykulturową komunikację interpersonalną*, [w:] *Komunikacja społeczna w edukacji*, pod red. W. Maliszewski, Toruń 2012.

JOURNALISM

УДК: 316.658.4:[327.5:355.01](477:470)«2022»

СПЕЦИФІКА СПРИЙНЯТТЯ ДЕФІНІЦІЇ «ПРОПАГАНДА» В КОНТЕКСТІ ВЕДЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ОСНОВНІ СПОСОБИ МАНІПУЛЯЦІЙ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Гавловський Дмитро Володимирович
аспірант
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

Анотація: Ведення пропаганди і вплив маніпуляцій на споживачів інформації як в Україні, так і в Росії впродовж багатьох років мирного життя був дуже потужним і мав усі ознаки гібридної інформаційної війни. При грамотному її веденні є великі перспективи бути успішними і у майбутньому перемогти, але також постійно залишається загроза, що суперник переграє тебе на цьому фронті. Під час війни змінилося все, змінився і запит на комунікацію, ворожа пропаганда з кожним днем стає цинічнішою і зухвалішою, використовуються всі найпотужніші її важелі. Для того, щоб протиставити себе їй і перемогти, Україна також працює завзято, використовуючи свої методи і напрацювання. Об'єктом зацікавлення у статті є науковий аналіз загального поняття пропаганда і накреслення основних способів маніпуляцій в інформаційному просторі.

Ключові слова: комунікація, маніпуляції, пропаганда, інформаційна гібридна війна, способи маніпуляцій.

Сьогодні в умовах українсько-російської війни дедалі більше в нашому

повсякденному житті використовується поняття «пропаганда». Переважно цей термін вживається із негативним значенням, проте він є за своєю суттю дуальним тобто ще й таким, який покликаний стабілізувати й гармоніювати суспільство. Вивченням пропаганди займаються В. Зеленін, Н. Кононенко, О. Мильченко, Л. Нагорна, Б. Парахноський, Г. Почепцов, О. Розумний, О. Стяжкіна. Приміром, Майкл Спруль визначає поняття пропаганди як «роботу великих організацій або груп, спрямованих на одурманення громадськості для досягнення особливих інтересів шляхом нав'язування привабливих висновків, оформлених таким чином, щоб приховати переслідувану мету і брак вагомих підстав» [1]. Історик Алан Нельсон виділяє такі ознаки пропаганди: «умисні та систематичні спроби змінити сприйняття, емоції, важливості контролю передачі односторонніх повідомлень, скеровування поведінки цільової аудиторії» [2]. Загалом зазначається, що одним із основних завдань пропагандиста є умисний відбір фактів, аргументів і символів. Для того, щоб максимізувати ефект, можна оминати істотні факти чи спотворювати їх, а також відвертати увагу аудиторії від інших джерел інформації [3].

О. Литвиненко серед основних елементів процесу пропаганди виділяє її суб'єкт (соціальна група, інтереси якої виражає пропаганда), зміст, форми і методи, засоби чи канали пропаганди (радіо, телебачення, друковані, система лекційної пропаганди тощо), об'єкт (аудиторія чи соціальні спільноти, яким адресована пропаганда). Вирішальним для розуміння процесу пропаганди, на його думку, є соціальні інтереси її суб'єкта, їхнє співвідношення з інтересами суспільства в цілому та окремих груп, до яких вона звернена. Це визначає її зміст і впливає на вибір форм, методів і засобів пропаганди [4].

Аналізуючи історію виникнення пропаганди як явища, варто відзначити що корінням вона сягає часів XVII ст. й має своє відображення для розповсюдження релігійних вподобань й поширення віри серед соціуму. Проте сутність цієї дефініції можна спостерігати навіть у Зведенні законів Хаммурапі (1750 рік до н.е.), які були покликані встановити справедливість у

стародавньому Вавилоні, проте фактично лобіювали інтереси заможних верств населення [5]. Варто зазначити, що в широкому сенсі, пропаганда – це в першу чергу поширення соціальних, політичних, наукових, природничих та інших знань, яке переслідує мету інтеграції в свідомість суспільства задля подальшої зміни моделей його поведінки. Проте найбільшого свого поширення це явище набуло саме в соціально-політичному напрямку й толерується сьогодні мас-медіа виключно як негативне явище, хоча на початку свого еволюційного розвитку це поняття мало цілком нейтральне емоційне забарвлення.

Сьогодні часто поняття пропаганди та маніпуляції стоять в одному ряді. Питаннями вивчення поняття маніпуляції займаються дослідники з різних галузь знань – політології, психології, соціальних комунікацій (праці Г. Почепцова, І. Мельника, Є. Доценка, О. Філатова, А. Цуладзе, В. Бехтерева тощо).

Як пише В. Авченко, «маніпуляції – це приховане управління політичною свідомістю і поведінкою людей з метою примусити їх діяти або не діяти в інтересах маніпуляторів, нав'язування волі маніпулятора, маніпульованість у формі прихованого впливу [6]. Політолог Г. Грачов стверджує, що «маніпуляція – означення загального підходу до соціальної взаємодії та управління, спрямованого на активне використання різноманітних засобів прихованого примусу людей» [7]. Звідси виходить (цитуючи О. Філатова), що це такий психологічний вплив на людину, який не завжди нею усвідомлюється і який покликаний продукувати реакції (думки, відчуття, вчинки), що будуть бажаними для маніпулятора (або його замовника) і не збігатимуться з об'єктивними інтересами людини, якою маніпулюють, або безпосередньо їм суперечитимуть [8].

На відміну від маніпуляції, пропаганда, як зазначалося вище, може бути й такою, яка покликана стабілізувати та гармонізувати стан суспільства в цілому. Яскравий приклад цього – пропаганда здорового способу життя, відмови від нікотинової чи наркотичної залежності, вакцинування від вірусних хвороб, сортування сміття з метою його подальшої переробки, відмови від

використання пластику з метою захисту екології тощо.

Саме виходячи з цього варто відрізнити поняття пропаганди та маніпуляції. Таким чином, можна зробити висновок, що основним завданням маніпуляції є прихований вплив на людину крізь призму її емоційної складової та почуттями, а також шляхом програмування думок та введення в оману. Дані завдання активно використовуються мас-медіа як інструмент пропаганди з метою формування суспільної думки на певні політичні або соціальні аспекти. Філософія маніпуляцій у мас-медіа полягає у тому, що на об'єкт впливу не чиниться жодних прямих примусових дій. Навпаки, в нього виникає відчуття що він діє за власним бажанням й керується власним вибором.

Проаналізувавши праці багатьох вчених (зокрема В. Бехтерева, Є. Доценка, Л. Нагорної, А. Нельсона, Б. Парахноського, Г. Почепцова, О. Розумного, М. Спруля, О. Стяжкіної, А. Цуладзе тощо), накреслюємо основні способи маніпулювання, які активно використовуються засобами масової інформації в сучасному просторі інформаційної гібридної війни, і які будемо використовувати як робочу гіпотезу під час подальшого дослідження:

Ігнорування або замовчування інформації – найпоширеніший і простий метод маніпулювання. Ефірний час на прикладі телевізійних новин є обмеженим й має чіткий хронометраж, тому редакторська група має розставляти пріоритети серед найвагоміших та найактуальніших інформаційних меседжів. В умовах, коли певні фінансові групи мають можливість чинити вагомий вплив на інформаційне поле, цей спосіб використовують із метою маніпулювання інформацією.

Створення інформаційних фейків, фальшування інформації є найцинічнішим з точки зору впливу на аудиторію методом фальшування інформації, а також найвикористовуванішим. Створення фейку – підміна понять, подача недостовірної інформації. Маніпулятори при цьому розраховують, що аудиторія здебільшого не буде вдаватися до перевірки даних чи ставити під сумнів достовірність фактів.

Ненадійні джерела інформації. Залучення до підготовки інформаційного продукту експертів з різних галузей знань, провідних фахівців, профільних спеціалістів є однією з ознак якісної журналістики. Проте з метою маніпулювання інформацією, це джерело може бути недостовірним, авторитетним, загальні фрази на кшталт «як зазначають відомі експерти», «на думку досвідчених фахівців», «на думку західних вчених»; «як зазначають британські журналісти» (відсутня конкретизація тощо).

Посилання на чутки. У випадку, якщо в матеріалі використовуються такі фрази як «подейкують», «люди кажуть» та ін. – це перша ознака використання цього методу маніпуляції інформацією. Посилання на подібні джерела – прояв непрофесійності автора повідомлення, намір сфальшувати інформацію з метою формування хибної думки серед аудиторії.

Незбалансованість інформаційного повідомлення використовується з метою викликати емпатію до однієї зі сторін. Подається більший об'єм інформації стосовно сторони А та менший стосовно сторони Б або ж мова йде виключно про одну з сторін. Більш вправно використовують цю технологію у випадку, коли інформація подана щодо сторони А та сторони Б в однаковому обсязі у відсотковому співвідношенні, проте за змістом позиція сторони Б є обґрунтованою і наповненою фактажем, а позиція сторони А є компрометуючою чи викликає неоднозначні враження серед аудиторії.

Зміщення акцентів використовується з метою перекручування фактів в контексті умисного урізання думки чи повідомлення. Будь-яке повідомлення можна перефразувати та подати не в повному об'ємі. У цьому випадку повністю або частково втрачається думка або її сенс. Маніпулятор розраховує на те, що реципієнт здебільшого не буде відшуковувати певну цитату чи повідомлення як першоджерело.

Зворотна масштабованість новини використовується для створення необхідної «картинки» серед аудиторії. За допомогою технічних засобів при підготовці матеріалу можна створити ефект масштабності. Наприклад, захід, на якому присутні декілька десятків людей можна подати, використовуючи

технічні прийоми, як багатотисячний мітинг. Ще одним прикладом використання цього методу є демонстрація певного нечисельного явища в соціумі та демонстрація його як масового.

Відрив від реальності, некоректні узагальнення полягає в умисному нехтуванні «нетиповими» фактами, замовчуванням, виокремленням з контексту виключень та возведення їх у ранг правил.

Стереотипізація та навішування ярликів – один з найбільш ефективних та дієвих способів маніпуляції. Полягає у наділенні об'єкту за допомогою лексичних прийомів певними рисами, тим самим викликаючи необхідні асоціації у реципієнта. Найбільш яскравим прикладом цього способу є поступова трансформація та ототожнення понять російською владою щодо українського населення за схемою: «патріот» – «націоналіст», «націоналіст» – «неофашист». Тобто через поступовий процес стереотипізації відбувається підміна понять, які по суті є протилежними й неспорідненими.

Безсумнівність суджень. Метод за допомогою якого можна приховати першоджерело. При цьому маніпулятор спирається за загальні фразеологічні звороти на кшталт «як відомо...», «загальноприйнятим є...», «зрозуміло що...» та ін.

Маніпуляції зі статистичними даними. Використання статистики в інформаційних повідомленнях викликає в аудиторії високий рівень довіри. Проте ці дані можуть не відповідати дійсності. Наприклад, маніпулятор посиляється на неіснуючу чи малоавторитетну організацію, або ж установу, яка фінансується певними фінансовими колами й може передавати викривлену інформацію задля досягнення власних цілей, джерела не зазначаються.

Вербальний геймінг. Основний прийом, що використовується при цьому методі маніпулювання – уникнення прямої мови автора у повідомленні. Будь-який меседж подається у навмисно викривленому вигляді з метою впливу на формування думки, а згодом й певної моделі поведінки. В контексті російсько-української війни можна навести такий приклад. Повідомлення А: «Українські військові будуть відстоювати територіальну цілісність своєї країни» навмисно

трансформується ворогом у Повідомлення Б: «українські військові погрожують найближчим часом напасти на Крим».

Емоційно-лексична техніка – один із найпоширеніших й водночас найдієвіших способів. В подібних меседжах «відповідальна» влада завжди зустрічається в інформаційному полі з «бездієвою» опозицією, або ж «перспективні» політики зі «знахабнілими» чиновниками тощо.

Аудіальний вплив. Підбір звуків та музичного супроводу в ролику чи сюжеті може докорінно змінити його сенс, надати йому різну полярність з точки зору емоційності. Наприклад, демонстрація дитини в кадрі з тривожним музичним супроводом – асоціація з важкими обставинами, дитячими хворобами тощо; з більш жвавим супроводом – радісні події, подолання важких ситуацій, звуки природи можуть чинити заспокійливий вплив, різкі звуки мегаполісу, вибухів чи пострілів – викликати негативні емоції остраху, відчуття тривоги та занепокоєння.

Надмірна графічність – використання широкого ряду графічних елементів – від кольору до форм, активно використовується графічними дизайнерами в процесі підготовки повідомлень до публікації – дописи в соцмережах та випущені матеріали на телебаченні чи в пресі (ті, що мають візуальне відображення) – можуть бути оформлені в різних кольорових гамах, використовувати різні форми та фігури. Це допомагає підсилювати психологічний вплив на аудиторію, викликати необхідні емоції та як результат формувати певні моделі поведінки.

Збільшення емоційного забарвлення образу. Полягає у тому, що маніпулятор під час створення матеріалу додає додаткового емоційного забарвлення людям чи явищам. Для створення матеріалу про складні життєві ситуації маніпулятори використовують образи жінок, дітей, літніх людей, людей з обмеженими можливостями – це викликає відчуття жалю, емпатії та згодом – бажання підтримати та допомогти.

Наша узагальнена класифікація містить найбільш вживані, з нашої точки зору способи, методи та прийоми маніпулювання інформацією в мас-медіа,

хоча їх набагато більше. Сьогодні з впевненістю можна сказати, що в добу інформації конфлікти, протистояння та війни ведуться в першу чергу на інформаційному фронті. Вони передують та готують необхідне поле для бойових дій, формують настрої населення під час їх ведення та формують необхідні моделі поведінки в соціумі. Головне завдання пропагандистів та маніпуляторів – відсутність інформаційного вакууму в суспільстві, насичення інформаційного простору необхідними повідомленнями, чинення впливу на свідомість, нівелювання аналітичних здібностей та критичного мислення серед аудиторії. Саме глибинне дослідження механізму цих технологій дає можливість нам в подальшому визначити основні принципи інформаційної гігієни, головною метою якої стане стабілізація та гармонізація нашого суспільства, формування критичного ставлення та адекватної оцінки повідомлень в інформаційному просторі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Sproul, Mickle J. Channels of propaganda, Bloomington: IN: Eric/Edinfo Press, 1994.
2. Richard Alan Nelson, A Chronology and Glossary of Propaganda in the United States. Westport, Conn. and London: Greenwood Press, 1996. 336 pp. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08821127.1997.10731916>.
3. Шведа Ю. Р. Політичні партії: енциклопедичний словник. Львів : Астролябія, 2005. 488 с.
4. Литвиненко О. В. Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії : монографія. Київ : Сатсанга, 2000. 272 с.
5. Шевців М. Б., Гончарук К. А. Пропаганда як соціально-правове явище: проблеми розуміння. *Актуальні проблеми історико-правової та міжнародно-правової науки. Південноукраїнський часопис*. Вип. 1. 2019. С. 119–122.
6. Авченко В. Теория и практика политических манипуляций в современной России. Пси-Фактор. URL: <http://psyfactor.org/polman.htm>. – Загл. с

экрана.

7. Грачев Г., Мельник И. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия. . Москва : Алгоритм, 2002. 228 с.

8. Филатов А. В. Основы распознавания и противодействия манипуляции сознанием (вводный курс). Калининград : Сенте, 2006. 234 с.

HISTORICAL SCIENCES

УДК 94(477.82–2) "1944-1953"

ВІДБУДОВЧІ ПРОЦЕСИ В МІСТІ ЛУЦЬКУ (ЛЮТИЙ–ЛИПЕНЬ 1944 Р.)

Фіщук Сергій Васильович

аспірант кафедри історії України та археології

Волинський національний університет

імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

Анотація: Стаття присвячена проблемі післявоєнної відбудови міста Луцька. Основна увага приділяється першому півріччю, а саме періоду з лютого до липня 1944 року. Проаналізовано основні заходи, які були здійснені радянською владою для нормалізації життя міста. Розглянуто процес відбудови промисловості, соціальної та економічної інфраструктури.

Ключові слова: Луцьк, післявоєнна відбудова, пропаганда, Народний Суд, відбудовчі процеси.

2 лютого 1944 року Луцьк було звільнено від німецького окупаційного режиму [1]. Відновилася радянська влада, яка оперативно розпочала роботу з відбудови міста.

За роки війни місто зазнало значних втрат і пошкоджень, а саме близько 1500 будинків були повністю знищені. Загальний обсяг шкоди оцінювався більше ніж 40 млн рублів. Приміщення шкіл були переформатовані під конюшні, а більшість підприємств не функціонувало, оскільки значну кількість обладнання було знищено. Також багато кваліфікованих працівників вивезли до Німеччини [2, арк. 1].

Негативним фактором у відбудові Луцька було те, що опісля звільнення,

місто впродовж 2-х місяців зазнавало артилерійського і мінометного обстрілів.

З лютого місяця в місті відновлює роботу міський комітет КПБУ, який активно розпочинає проводити агітаційно-пропагандистську кампанію серед місцевого населення. Було створено 24 міських агітколективи, до яких входили 181 людина.

Головним інструментом для просування радянських наративів були публічні лекції. Тематика їх була наступною: «Про міжнародний і внутрішній політичний стан Радянського Союзу», «Радянсько-польські відносини», «Вивчення книги товариша Сталіна “О Великой Отечественной войне”», «Українсько-німецькі націоналісти на службі у Гітлера», «3 роки Великої Вітчизняної війни». За період лютого–липня 1944 р. таких лекцій було проведено на 107-ми підприємствах та установах Луцька, а кількість слухачів охоплювала цифру 10 789 людей [3, арк. 3].

По статистичним даним 1940 року в Луцьку населення становило - 42 600 осіб, а станом на лютий 1944 р. – 17 183, серед яких поляки - 11 700. За час війни було винищене єврейське населення міста - близько 17 000 тис. Ще близько 2 100 – це замучені діти шкільного віку. Також знаходимо інформацію, що з міста Луцька вивезено на роботу в Німеччину 18 вчителів та 408 учнів [4, арк. 2].

Відновили свою діяльність громадські організації, зокрема профспілки та Товариство Червоного Хреста. Варто відмітити, що тільки 900 лучан входили до їх складу [5, арк. 4].

Станом на липень 1944 року владою міста було виконано наступні роботи:

- відремонтовано мости (загальна площа 958 м²) та тротуари (300 м²);
- відновлено фасадний паркан міського парку та створення у ньому пантеону пам'яті воїнів-червоноармійців;
- зробили капітальний ремонт міської бані, будинку Обкома КПБУ, 6 житлових будинків, кінотеатру, а також готелю «Радянська Україна»;
- висаджено і посіяно різних культур площею 23 га. Було побудовано

також 260 парникових рам та 3 оранжереї;

-було поновлено роботу промисловості, зокрема відкрито завод «Універсал», що займався виробництвом борошна, однак виконував замовлення тільки для армії. Також функціонував Міськпромкомбінат, в якому було відновлено 12 цехів (взуттєвий, слюсарний, хімічний, швейний та ін.).

-була введена в експлуатацію міська електростанція. Встановлювалися тарифи на користування електроенергією в розмірі 2 карб. 70 коп. за одну кіловат-годину. Окремо вводилася плата за користування електролічильником - 5 карб. на місяць [6, арк. 4]. Станція обслуговувала близько 900 абонентів [7, арк. 6].

27 квітня 1944 року створюється Ремонтно-будівельна контора Луцького міськкомунгоспу і водночас затверджується її штатний розпис. Це дає змогу показати, яка була заробітна плата тогочасних працівників (табл. 1).

Таблиця 1

Розмір заробітної плати працівників Рембудконтори

№	Назва посади	Оклад
1	Начальник Рембудконтори	800 карб.
2	Головний інженер	700 карб.
3	Головний бухгалтер	700 карб.
4	Бухгалтер	400 карб.
5	Заготівельник	400 карб.
6	Виконроб (прораб)	500 карб.
7	Рахівник-касир	300 карб.
8	Секретар-машиністка	300 карб.
9	Завідувач складом	300 карб.
10	Десятник	350 карб.
11	Сторож	150 карб.
12	Кур'єр-прибиральниця	150 карб.

З метою налагодження нормальної роботи міського водоканалу, встановлення охорони та санітарії на водорозбірчих вуличних колонок міською владою було ряд заходів, зокрема:

-на кожен вуличну колонку встановити контролера, в функції якого входило відпуск води, додержання санітарного стану і порядку на колонках;

-вводилися контрольні місячні картки із відпуску води. Об'єм однієї

картки складав 60 відер, а її вартість була 3 карбованці [8, арк. 3].

Відновлюється функціонування органів НКВС та суду. Цікавим фактом радянської судової системи було те, що вона не була автономним суб'єктом, а прямо залежала від влади, зокрема судів Народного Суду (НС – основна ланка радянського правосуддя) вибирали через виконавчий комітет міських Рад депутатів трудящих. Саме виконкоми складали списки кандидатів, видавали їм посвідчення, спостерігали за виконанням Положення про вибори, розглядали заяви і скарги, а також визнавали результати виборів [9, с. 33]. Тому можемо ствердно сказати, що незалежного суду в СРСР в післявоєнний період не існувало.

Налагоджується робота органів запису актів цивільного стану (скорочено ЗАГС) [10, арк. 3].

З 17 квітня почали навчальний рік 3 середніх та 6 неповно-середніх шкіл. Учнів налічувалося 2 436, а вчителів 114.

Отже, впродовж першого півріччя 1944 року Луцьк зазнав багато змін в політичному, економічному та соціальному аспектах. З відновленням радянського режиму перед владою постали питання з нормалізації життя міста. Було здійснено комплекс дій з відновлення промисловості, соціальної інфраструктури, організації роботи адміністративних органів. Однак це були необхідні кроки, аби місто почало нормально функціонувати. Згодом почнуться процеси «радянзації» Луцька, які будуть супроводжуватися репресіями і складними післявоєнними реаліями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Рівненсько-Луцька наступальна операція 1944 р. http://www.history.org.ua/?termin=Rivnensko_Lutska_1944 (дата звернення: 01.09.2022 р.).
2. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.), ф. П–32, оп. 1, спр. 15, арк. 1.
3. Там само, арк. 3.

4. Там само, арк. 2.
5. Там само, арк. 4.
6. Держархів Волинської обл., ф. Р-4., оп. 2, спр. 1, арк. 4.
7. Там само, ф. П-32, оп. 1, спр. 15, арк. 6.
8. Там само, ф. Р-4., оп. 2, спр. 1, арк. 3.
9. Лисакова Т. В. Правове положення народних засідателів Народних судів УРСР в 50-х роках ХХ ст. <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1098/Lisakova.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. С. 33. (дата звернення: 29. 08. 2022 р.).
10. Держархів Волинської обл., ф. Р-4., оп. 2, спр. 1, арк. 3.

CULTUROLOGY

УДК 7.038.

ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ТА ГАРДЕРОБУ РАДЯНСЬКОЇ ЖІНКИ 1917 - 1920 РР.

Касаткіна Ірина Анатоліївна

аспірант

Київський національний університет

культури і мистецтв

Мета роботи. Виявити факти, які здібні змінити уявлення особистості про інтимні речі. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань - осмислити політичні, економічні та соціальні зміни в суспільстві в період 1917-1930 рр., що вплинули на формування особистості та сприйняття особистих речей як загально доступних. Розглянути виникнення такого поняття як, феномен радянської білизни. **Методологія.** Використано методи аналізу й систематизації наукових праць із дизайну одягу та нижньої білизни, присвячених дослідженню приватної сфери життя періоду НЕПа, та зародження такого руху у мистецтві як конструктивізм. Порівнювальний метод дає змогу виявити непомітні але важливі факти які приводять до деконструкції у одязі, мистецтві, дизайні.

Наукова новизна роботи полягає у визначенні чинників впливу різних сфер життя, що призвели до конструктивних змін не тільки у мистецтві та дизайні 1917-1930 рр., а й у сфері інтимного. Розглянуто роботи плакатного мистецтва, текстилю та прикладного дизайну після революційних часів.

Висновки. Визначено, що існує теоретичний алгоритм змін у конструкції одягу та білизни який підтверджується історичними фактами у 1917-1930 рр. Події політики, економіки та ідеологія тих часів викликала появу «нової

людини». Стратегія по перевтіленню торкнулася не тільки таких сфер як мистецтво плакату (наглядна агітація), дизайн та конструкція одягу (виробництво прозодягу), декоративно-прикладного мистецтва, вона торкнулася усіх сфер життя й побуту, повністю перебудувалася сфера інтимного, зокрема повністю змінилося ставлення до нижньої білизни. Естетика тілесності швидко набула кардинальних змін у часі.

Ключові слова: нижня білизна, репрезентація тілесності, костюм, НЕП, конструктивізм.

Актуальність теми дослідження. Формування смаку у суспільстві відбувається поступово. Це зазвичай. Але були періоди коли в історії моди та мистецтва зародження, прояв нових мистецьких напрямків і нових смаків проходили блискавично. Стратегія, яка використовувалась владою для впровадження нових етичних реформ в період 1917-1930 рр. набула неочікуваного результату. Реалістичне уявлення про це можна отримати по змінах у костюмі та білизні в цей період. Цікаво, що швидкі зміни трапилися не в наслідок неочікуваних обставин, вони були привиті штучним шляхом. Ця штучність не тільки прижилась, але й створила новий погляд на майбутнє моди.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед сучасних досліджень стосовно причин які впливали на формоутворення та зміни конструкцій нижньої білизни 1917-1930 років слід згадати роботи О.Гурової « Ідеологія в речах» [4; 99-114]. Вона розкриває наступні питання: приватна річ, чи є нижня білизна приватною річчю, причини порушення приватності нижньої білизни, емічне і нормативне поняття приватної речі, прихованість, публічний простір, неформальний простір, приватний простір, кодекс манер. Автором виявлено, що у 1920-ті рр. тему нижньої білизни артикулювали у зв'язку зі здоров'ям та гігієною, і ці дискурси стосувались лише нових радянських класів – робітників та селян. Е.Шабатура [15; 18-22] осмислює проблему розвитку питання прав жінки, становлення її у суспільстві через призму пролетаріату. Розглядаються питання: «Хто та що формує образ жінки у 1917-1929 рр.?». Д. Барлетт [1; 29-63]

розглядає аспекти розвитку комерції у період дії НЕПа, та виводить формулу культурної атмосфери у 1920 р., доводить як це впливає на моду та нижню білизну. Н. Лебіна у своєму дослідженні [13; 30-45] торкається теми системи візуальної репрезентації комуністичної ідеології та вербальної агітації. На прикладах монументальної творчості після 1917 року становиться зрозумілим, яким чином новий режим намагався діяти на маси з метою сформувати в уявленні мас новий образ тілесності представника пролетаріату. Кисельова К.О. в статтях розглядає вплив політичних, економічних та соціальних подій на формування моди ХХ століття [11, 12], але не торкається білизни.

Мета дослідження. Виявити чинники, які впливають на підсвідомість та примушують до різких змін одягу та білизни в період 1917-1930рр.

Виклад основного матеріалу. Були часи коли моди не було... Зате був Держплан, беззаперечно підкоряючись якому, легка промисловість СРСР штампувала фантастично потворну жіночу нижню білизну. У вузьких рамках ідеології, документально закріплених радянськими стандартами, жінка, що нагадувала гренадера в спідниці, ні на що інше претендувати не могла. Корпулентна дама давала відсіч «західним модам» однією лівою - і тут же правою закладала черговий камінь у будівництво комунізму (рис. 1)

Рис. 1. Робітниці фабрики. Показовий вихід. 1930р.

Ось, правда, навіщо жінці спокусливе негліже, якщо будь-який прояв сексуальності належить ганьбити та зневажати? В якості прикладу формування погляду на це питання роздивимось брошуру під назвою «Статеве питання в

умовах радянської громадськості», що вийшла з-під пера Арона Борисовича Залкінда в 1926 році (рис. 2). Практично кожна з 12 заповідей будівника комунізму, які вона включала, була направлена на різку та категоричну зміну, не тільки фізично-тілесну, а перш за все на зміну свідомості. Наприклад:

- засуджувала жіночність; три з дванадцяти правил засуджували «додаткові стимули і статевий потяг», чим і було, по суті, жіноче негліже. А одна безпосередньо прирівнювала красиву нижню білизну до заплутування розуму, до своєрідних чар.

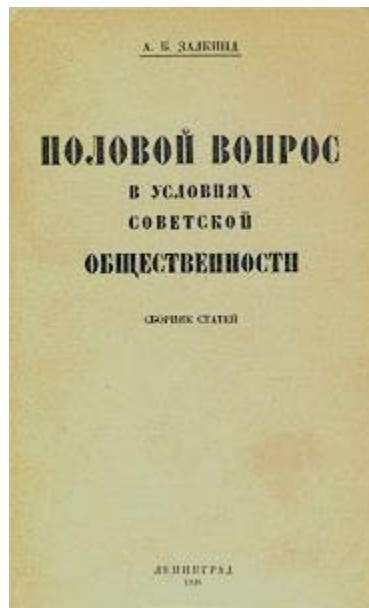

Рис. 2. Обкладинка монографії А. Б. Залкінда. 1926р.

«Лейтмотив» брошури Залкінда про те, що революція 1917 року «вирішила» і статеве питання, виправдовував відкрите державне втручання в особисте життя підданих. А держмонополія у виборі фасону нижньої білизни була одним з інструментів «вправління в русло нормальних». За рішенням партії громадяни мали право на певні труси і ліфчик [8,9].

Однаково потворне спіднє не давало приводу для «розмов» - маркер «нормальності» масово бовтався перед очима на мотузках загальних кухонь комунальних квартир. При цьому виробництво білизни залишалося «засекреченим об'єктом», немов там виробляли зброю масового ураження: на фабриках-виробниках за радянським часом не робили знімків сигнальних зразків.

В дореволюційній Росії початку ХХ століття панував культ нижньої сукні. Різноманітність і майстерність, з яким була виконана білизна, вражає: модниці буквально купалися в піні з мережив - ними щедро були оброблені ліфи, нижні блузи та спідниці, підв'язки і пояси для панчіх, нічні сорочки. Білизну підносили в дар молодят, вона була обов'язковою частиною дівочого приданого. Але ідеологія змінилася.

Які інструменти використовуються для того щоб змінити щось радикально? А якщо ці зміни треба провести у моді, а ще цікавіше у свідомості людей з метою прищеплення нових ідей та мислення? Спробуємо прослідити на короткому прикладі перших післяреволюційних років.

Початок 1920-х років характеризується підвищеною увагою до різних соціальних практик, в тому числі і в сфері мистецтва. Взагалі 1920-30-ті роки характеризуються підкреслено соціальним аспектом. У центрі системи цінностей виявляється громадськість, тому актуалізується, перш за все, декоративно-прикладне мистецтво з його установкою на соціальні практики. Твори цього виду мистецтва мають можливість не тільки відображати, використовуючи специфічний для них мову, але і перетворювати навколишню дійсність [6,7].

У перші післяреволюційні роки в Радянській Росії широко розгорнулося рух, пов'язаний з формуванням виробничого мистецтва. Виробниче мистецтво - надзвичайно неоднозначне явище, яке досить важко класифікувати. Явище «виробниче» лише частково можна назвати художнім напрямком в мистецтві, оскільки воно носить риси історико-культурного, соціально-політичного події. Саме в рамках цього руху відбувся перехід багатьох представників російського художнього авангарду від «чистого мистецтва» до проектної діяльності. Також в рамках даного напрямку відбулася спроба практичного втілення ідеї будівництва життя. На основі розробок художників-виробничників (А. М. Родченко, А. М. Гана та ін.) Створювалися розраховані на масове виробництво нові типи посуду, меблів, які повинні були перетворити житлове середовище людини в його побутову сферу. Художники розробляли малюнки

для тканин (В. Ф. Степанова, Л. С. Попова) і моделі одягу (В. Ф. Степанова, В. Є. Татлін А. М. Родченко), покликані змінити зовнішній вигляд людини, а слідом за цим і його сутність. Художники цього напрямку стали основоположниками радянського дизайну, проповідуючи про те, що зовнішня форма безпосередньо визначається функцією, інженерною конструкцією і технологією обробки матеріалу. У гарячих суперечках про форму і функції мистецтва, нових соціально-політичних умовах, про роль художника в новому суспільстві «виробничники» виводять на перший план принцип співвідношення краси і користі художнього твору [2, 10].

Іншим напрямом, який прагнув до втілення «життебудівних» принципів на практиці, був конструктивізм. Як і «виробничники», конструктивісти прагнули перейти від чисто художньої діяльності до практико-орієнтованої. Ще одна заслуга конструктивістів полягає в тому, що вони пішли в розробках положень виробничого мистецтва набагато далі як на теоретичному, так і на практичному рівні. Конструктивісти, слідом за «виробничниками» були критично налаштовані до попередньої традиції в мистецтві і досить жорстко розмежовували свої розробки від творів декоративно-прикладного мистецтва. Л. С. Попова писала: «Нове індустріальне виробництво, в якому повинно взяти участь художня творчість, буде докорінно відрізнитися від колишнього естетичного підходу до речі тим, що головна увага буде спрямована не на прикрасу речі художніми прийомами, а на введення художнього моменту організації речі в принцип створення самої утилітарною речі» [3; 85-90]. Дух конструктивізму швидко поширився серед авангардистів. Завдання першої робочої групи конструктивістів інституту художньої культури (ІНХУК), створеної в 1921 році можуть здивувати своєю сміливістю: побудова життя за єдиним планом, впровадження техніки, перетворення свідомості людей, побудова їх в осередки і подолання індивідуалізму, активізація суб'єктів і агітація на користь нового. Завдання ці, належні розкриватися в кожному предметі, в кожній речі, що склали художники, практично повністю збігаються з завданнями партії. Звісно, таке прагнення до змін не могло пройти осторонь

зовнішнього вигляду нової людини. Новий одяг мав на меті перетворення.

На початку 20-х років ХХ століття слово «мода» раптово звучить з вуст наркома освіти Анатолія Васильовича Луначарського. Так, це більше не згубні паризькі віяння, а власна «мода переможного пролетаріату». І переконаність в тому, що одяг повинен відповідати революційного духу часу, нікуди не поділася. Але тепер цю ідею розробляють професіонали - художники і дизайнери. В їх руках грубий ситчик перетворюється в «актуальний» текстиль. При цьому необхідна замовником в особі держави агітаційна функція була у наявності (рис. 3).

Рис. 3. «Актуальний» текстиль 1920-х.

Висловлювання про шляхи розвитку радянського костюма носили дуже різкий характер. На цьому дискусійному полі перепліталися різні суперечливі і заплутані соціологічні аспекти костюма. Статті на цю тему в численних періодичних виданнях тих років публікували М. В. Алпатов, В. М. Інбер, А. В. Луначарський, В. Шкловський, Г. Б. Якулов, Н. Форрегер, К. Ф. Юон і інші діячі культури; в різних журналах з'являлися малюнки костюмів, виконані І. М. Зданевич, Б. Г. Ердманом, В. І. Козлінського, Л. С. Попової,

В. М. Ходасевич та ін. На цьому великому дискусійному полі на перший план виходять кілька особливо гострих питань, які в загальних рисах зводяться до наступних положень.

По-перше, заперечення моди як явища, поняття і терміна. Саме слово набуває різко негативне забарвлення. Термін «мода» в цей період стає вкрай розмитим: то зливається з поняттям одягу, то розмежується з ним, то сприймається як процес зміни форм одягу.

По-друге, відбувається затвердження виробничого мистецтва як способу створення нової реальності для радянської людини.

По-третє, в мистецтві і культурі складається ідеальний образ радянської людини (нової людини, людини майбутнього, навіть надлюдини). Нова радянська людина є уособленням нового світу (майбутнього радянської держави), для неї створюється новий побут, що складається суцільно з «речей» творів нового мистецтва, для нього вибудовується нове життя за допомогою все того ж нового мистецтва. Перш за все, з образом радянської людини пов'язаний проект «проз-одягу». За допомогою костюма художники прагнули виділити з натовпу людини майбутнього. Питання формування образу радянської людини носить міждисциплінарний характер і є предметом дослідження як з точки зору культурології, так і з позицій мистецтвознавства. Культурологами образ радянської людини розглядається як частина ідеології радянського суспільства. «Радянська жінка» - ось новий ідеал для наслідування.

Першим ідеалом нової радянської жінки, що цілком закономірно, стала героїня, народжена у вогні революції і громадянської війни. Як зазначає Барбара Клеменс: «Радянська героїня спочатку з'явилася на сторінках періодичних видань як медсестра, комісар в армії, навіть як боєць. Вона була скромна, тверда, віддана, відважна, смілива, працьовита, енергійна і часто молода. Вона не замислювалася про своє особисте благополуччя. Якщо вона була потрібна на фронті, вона могла, хоча і з жалем, залишити своїх дітей; вона могла миритися з фізичними труднощами, не здригнувшись прийняти бій, а в разі полону - тортури і навіть смерть, вірячи, що її жертва стала внеском у

побудову кращого світу» [15; 18-22]. Такий самовідданої революціонеркою зображена нова радянська жінка в творах М. Островського (Тая в романі «Як гартувалася сталь»), Ф. Гладкова (Даша в романі «Цемент»), В. Вишневського (Комісар в «Оптимістична трагедії»), Б. Лавреньова (Малятко в оповіданні «Сорок перший») [5,14].

Тут необхідно зазначити, що в 1920-ті роки мистецтво плаката переживає черговий розквіт. Радянські плакати тих років, крім характерних для плаката взагалі лаконічності і помітності, мають певні властивості монументальності. Будучи частиною «плану монументальної пропаганди», вони поживають вулиці міст, стіни будинків, повсякденне життя радянської людини. Мова плаката тих часів незвичайно яскрава, образна, доступна навіть неписьменному, але в той же час лаконічна, різка, скупа.

Якщо образ європейської жінки початку ХХ століття втілюють знамениті красуні, зафіксовані на кіноплівці, то образ російської жінки того ж періоду можна споглядати на радянському плакаті. Радянський плакат активно пропагує ті переваги, які дала жінці революція. Ключове з цих переваг - свобода, політична рівність з чоловіком. Ідея рівності була переконливо втілена в кращих творах видатних майстрів агітаційного мистецтва 1920-1930-х років - Д. Моора, Н. Кочергіна, Н. Когоута. Художники зображували жінку-робітницю поруч з символічною фігурою коваля, поставили її в один ряд з чоловіками, на свято 1 травня 1920 року. Плакат дає ідеальний образ радянської жінки, що є частиною ідеального образу радянської людини, через гіперболізацію окремих сфер життя. Так, плакати 1920-х років, дуже часто ідеалізують соціальний статус жінки. «Кожна кухарка повинна навчитися управляти державою» [8; 42], - популярна фраза В. І. Леніна стає гаслом і епіграфом безлічі агітаційних творів.

Наукова новизна. Послідовне дослідження післяреволюційного періоду а у сфері конструкції одягу, дало можливість виявити появу нових форм та фактур та виявити чинники, що їх спричинили. Споглядання за процесом, запевняє у тому, що влада здібна змінювати не тільки економіку та соціальні

потреби суспільства, а й втручатися у зону інтимного. На перший погляд хворобливе, тоталітарне прагнення влади змінити погляди людей, здається жорстким і небажаним за сучасними формами спілкування. Але саме наявність такого штучного та несвоечасного конфлікту дає змогу народження новим мистецьким течіям, формам та конструкціям у моді.

Висновки. Парадигми у моді потребують детального осмислення. На короткому періоді у історії можливо виділити речі які не втрачають свою цінність протягом років. Нерозривний зв'язок між політичними, ідеологічними, економічними та культурними подіями та модою підтверджено аналізом подій 1917-1930 років. Отже зміни у моді можуть бути неочікуваними, штучними, незручними але на диво ефективними. Події політики, економіки та ідеологія тих часів викликала появу «нової людини». Стратегія по перевтіленню торкнулася не тільки таких сфер як мистецтво плакату (наглядна агітація), дизайн та конструкція одягу (виробництво прозодягу), декоративно-прикладного мистецтва, вона торкнулася усіх сфер життя й побуту, повністю перебудувалася сфера інтимного, зокрема повністю змінилося ставлення до нижньої білизни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барлетт Дж., *FashionEast:призрак, бродивший по Восточной Европе/* пер. с англ. Е. Кардаш. Москва: Новое литературное обозрение. 360с.
2. Герасимова Е. В. *Советская коммунальная квартира как социальный институт: историко-социологический анализ: дис. канд. социологии /*Санкт-Петербургский гос. ун-т культуры. Санкт-Петербург, 2000. 306с.
3. Голомшток И. А. *Тоталитарное искусство.* Москва: Галарт, 1994. 120с.
4. Гурова О. Ю. *Идеология в вещах: социокультурный анализ нижнего белья в России: 1917-1980-е гг.:* дис. канд. культурологии / Хельс. ун-т. Хельсинки, 2015. 200с.
5. Гурова О. Ю. *Идеология потребления в советском обществе.*

6. *Социологический журнал*. Санкт-Петербург, 2005. № 4. С. 117-131.
7. Дашкова Т. Ю. «Работницу» — в массы!: политика социального моделирования в женских журналах 1930-х годов. *Новое литературное обозрение*. Москва, 2001. № 50. С. 35-57.
8. Демиденко Ю. А. *Эволюция белья: 1910-1930-е гг.* Хармсиздат, 1997. 117-121с.
9. Залкинд А.Б. *Половой вопрос в условиях советской общественности*. Ленинград, 1926. 128с.
11. Зиммель Г. В. *Эстетический опыт. Социология вещей*. Москва: Территория будущего, 2006. С. 43-47.
12. Золотоносов М. Ю. *Слово и тело. Сексуальные аспекты, универсалии, интерпретации русского культурного текста XIX-XX веков*. Москва: Ладомир, 2000. С. 570-764.
13. Кисельова К.О. Формоутворення жіночого європейського костюма 60-х років ХХ століття. *Теорія та практика дизайну: Серія «Мистецтвознавство»: зб. наук. пр.* Київ: В-во НАУ, 2017. Вип.12. С. 97–110.
14. Кисельова К. О. Формоутворення жіночого європейського костюма 70-х років ХХ століття. *Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство» : зб. наук. пр.* Київ: КНУКіМ, 2017. Вип. 36. С. 166-177.
15. Лебина Н. В. Что делает историю тела? Революционная телесность в советской монументальной пропаганде. *Теория моды: одежда, тело, культура*. Москва, 2017. №3. С. 45.
16. Утехин И.Ф. *Очерки коммунального быта*. Москва: Самиздат, 2001. 130 с.
17. Шабатура Е. А. Образ "новой женщины" в советской культуре 1917-1929 гг. *Омский научный вестник*. Омск, 2006. №8. С. 18-22.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО

Палій Катерина Сергіївна,

кандидат філософських наук,

викладач

Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка

Анотація: У статті розглядається поняття національної культури та його важливість для розуміння логіки розвитку світу, який глобалізується. Культура та нація є взаємодоповнюючими, а національні культури – єдині смислові системи, у яких людина здатна уповні розкрити свій потенціал.

Ключові слова: національна культура, культура, автентичність, ідентичність, національний.

У даній статті ми вживаємо поняття культури та національної культури як тотожні, адже у сучасних реаліях складно знайти таку культуру, яка б не була представлена у якості національної або як її складова. Тут варто вказати на принципову різницю між культурою як системою для обумовлення існування людини та культурою як описом будь-якого виду діяльності чи феномену (напр. культура декадансу чи культура поведінки). Проблема у тому, що слово «культура» стало вживатися надто вільно, тим самим поступово у суспільній свідомості це слово почало спрощуватись до певного зібрання правил чи характерних рис, без зайвого пієтету чи сакралізації. З іншого боку, культура у другому розумінні виказує нам свою основну сутність як певний набір правил та промовистих і визначених характеристик того чи іншого явища. Навіть сприймаючи культуру у загальному розумінні людського надбання, ми найчастіше розрізняємо її характеристики, атрибутуючи їх певною національною належністю. Незважаючи на поширену думку про те, що «постмодерне суспільство є ще й «постнаціональним» [1, с. 122], ми не можемо

стверджувати ситуацію граничного розмивання культур та ідентичностей, адже така теза, за Е. Смітом, спирається на думку про зростання космополітичної культури, існування якої досить сумнівне поза певними місцями та контекстами. Навіть враховуючи суттєвий вплив глобальних чинників на існування людей та їх сприйняття культури, «будь-яка, в тому числі і національна спільність людей має ознаки чуттєво-надчуттєвої реальності, оскільки не можна мати справу з нацією взагалі і не можна знайти людину, яка реально була б поза національним буттям, хоча і синтетичним. ... Приписуючи собі якусь синтетичну національність, «така людина постає як індивід, позбавлений національної самосвідомості, але не національних, хай змішаних і спрощених, ознак». [2, с. 66] Будь-які прояви людської життєдіяльності, за В. Кирилюком, при належній уважності можуть мати цілком конкретне національне забарвлення. Навіть за умови невизнання людиною своєї національної належності, така належність буде досить легко виявлена представниками інших національних груп.

Національна належність у світі, що глобалізується, не повинна сприйматися у якості обтяжуючого та непотрібного; за умови її іманентного включення у процес ідентифікації особистості, визнання принципової «нормальності» своєї національної ідентичності дозволить позбавитися від багатьох проблем, породжених викликами сучасності. С. Аверінцев зазначає: «Якби в мене не було друзів серед євреїв, латишів, грузинів, німців, англійців; кого ще? – я ніколи по-справжньому не дізнався б, до якої міри я є росіянином. Відмінність національних типів робить можливим взаєморозуміння ...» [3, с. 20] Що може запропонувати глобальному полікультурному світу людина без усвідомлення власного коріння та власної культурної належності?

Е. Гелнер вважає національну ідентичність «об'єктивною потребою індустріальних суспільств», і хоча ми можемо вважати, що живемо у постіндустріальну епоху, постнаціональною у повному сенсі її назвати досить важко. До того ж, Гелнер зазначає існування культури як єдиної «універсальної нормативності стосовно усіх членів суспільства», що у взаємодії із державою

«перетворюється на культуру національну, що інтегрує власний соціум, відмежовуючи його від сусідніх спільнот». [4, с. 23]

Культура і нація є взаємодоповнюючими компонентами, які забезпечують існування одна одної. Національна культура постає як така, що вимагає державної підтримки для відтворення, окрім особистих бажань її носіїв. «Ця культура не може самовідтворюватися, як це могла робити традиційна селянська культура. Їй потрібна політична державна підтримка. Інтереси культурних спільнот та політичної влади починають тяжіти одне до одного, внаслідок чого постає національна культура – ядро формування політичної нації.» [5, с. 91]

Автентичність національних культур виражає їх пошук та шлях до самоздійснення, тобто відновлення розуміння їх ролі та потужної сили. Ми пропонуємо доволі сміливу тезу, яка звучить як національна культура = автентична культура. Звичайно, таке ототожнення досить широке та має безліч обумовлюючих факторів та уточнень. Але сама ідея видається цілком життєздатною. Ми привели достатньо доказів важливості ролі культури у житті індивідів, за допомогою якої вони можуть набувати такої ідентичності, яка дозволить їм осягнути смисл себе та справжню природу речей у світі. Як смислоутворюючий конструкт, система координат та горизонтів, культура є апріорі автентичною. Справа в тому, що культури немає без її носіїв, тож самоздійснення осіб у рамках культури приведе до самоздійснення культури як символічного та матеріального простору. Національні культури у сучасному світі, який зазнає змін під впливом глобалізаційних процесів, залишаються такими ж сталими конструктами, як і століття тому. Традиції, символи, смисли та культурні форми, трансформуючись, нікуди не зникають, проте переходять на більш неусвідомлюваний, неочевидний рівень, стають прихованими та вимагають додаткових пояснень. До того ж, національні культури будуть існувати доти, доки національні держави будуть забезпечувати глобальний порядок. «Оскільки є мало ознак, що змагання держав, навіть у Європі, долається якимось абсолютно новим політичним порядком, імовірність того,

що нація, яка формує *raison d'être* держави і її спільноту, відійде, залишається незначною». [1, с. 215]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Ентоні Сміт; [Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала]. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 320 с. – (Серія «Зміна парадигми»; Вип. 11);
2. Кирилюк О. Концептуально-методологічні основи пошуку універсальних вимірів культури / О. Кирилюк // Універсальні виміри української культури / О. Кирилюк. – Одеса: Друк, 2000. – С. 6–15;
3. Аверинцев С. Когда рука не сожмется в кулак / С. Аверинцев. // Век XX и мир. – 1990. – №7. – С. 16–21;
4. Геллнер Э. Нации и национализм / Эрнест Геллнер – М.: Прогресс, 1991. – 320с.;
5. Погорілий О. І. Соціологічна думка XX століття: Навч. посібник / О. І. Погорілий. – К.: Либідь, 1996;

LITERATURE

УДК 821-31.09(73)

РОЛЬ ОПОВІДАЧА В РОМАНАХ «КОЛИ Я ПОМИРАЛА»

ТА «ДИКІ ПАЛЬМИ» В. ФОЛКНЕРА

**Славич Тетяна Ярославівна,
Гаврило Ігор Володимирович,**
старший викладач

Рошко Михайло Михайлович,
к.філол.наук, доцент

Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна

Анотація. У роботі йдеться про твори видатного американського прозаїка ХХ століття В.Фолкнера. Предметом розгляду стали романи «Коли я помирала» та «Дикі пальми». Наявність великої кількості оповідачів, що є характерною рисою оповідної манери письменника, зумовила зацікавленість даною темою. У статті розглядається роль та функції героя-оповідача.

Ключові слова: герой-оповідач, часопростір, потік свідомості, оповідь, внутрішній монолог, діалог, каталогізація.

Американська література ХХ століття – дуже розмаїте у персоналіях та темах явище. Серед потужних постатей вагоме місце посів Вільям Фолкнер (William Faulkner, 25.09.1897 – 06.07.1962). Його спадщина – це потужна проза про сучасність письменника, яка виростає із минулого американського Півдня. Всі твори прозаїка побудовані дуже оригінально: це стислий та, водночас, розлогий часовий період подій, значна кількість оповідачів, за якими ховається авторська постать, складна стилістика оповіді тощо. Більшість дослідників звертали увагу на часопростір романів В.Фолкнера, зв'язок персонажів із

вигаданим округом Йокнапатофою, перехід тем із одного твору до іншого. Ми намагаємося зосередити нашу увагу на ролі та функції оповідача, обравши для розгляду романи «Коли я помирала» (*As I Lay Dying*, 1930) та «Дикі пальми» (*The Wild Palms*, 1939).

В зазначених творах В.Фолкнера оповідач має велике емоційне та смислове навантаження. У романі «Коли я помирала» він посміхається, сумує, висловлює роздратування, уточнює, звертається до повторів, іронізує, дивує, часто не все знає та оповідь його лише частково достовірна, оскільки часом герой може переповідати й чужі слова. Фолкнеровий оповідач – це різні люди: неосвічений простолюдин Бандрен, його маленький син Вардаман чи не дуже говіркий Кеш; здебільшого висловлювання такого героя надто прості та побудовані на тавтології. Водночас, образ оповідача увів до творів В.Фолкнера багатоголосся. Часом одну історію розповідають кілька оповідачів (Кеш, Дарл, Дьюї Делл), що дозволяє в конкретній події відкрити нові, раніше невідомі деталі. Таким чином письменник продирається крізь плутанину вражень та думок своїх героїв, розбіжності у фактах, враженнях та випадковостях до багатогранної складності життя.

Ще одним притаманним В.Фолкнеру прийомом є оповідь від третьої особи. І використовує письменник не одного, а багато оповідачів. Даний прийом притаманний і «Диким пальмам», і «Коли я помирала». Удаване самоусунення автора від оповіді справляє певне психологічне враження на читача. Замість чітких авторських оцінок та авторської оповіді читач зустрічається з переосмисленням подій та поведінки людей у свідомості конкретного персонажа-оповідача («Коли я помирала»). Наслідком такого прийому стають знання не стільки про подію, що переповідає оповідач, скільки про те, як ця подія закарбувалася у того чи іншого героя, як він її бачив, що про неї знає, як її зрозумів тощо. Це дає письменнику можливість глибше розкрити внутрішній світ своїх героїв, залучити читача до пошуку істини чи то розкриття таємниці в сюжеті, і, зрештою, до аналізу таємниць людської душі та філософських міркувань над проблемами, що підіймає сам автор.

Черговою особливістю стилю В.Фолкнера є відсутність єдиного, такого, що розвивається поступово, сюжету. Навколо центральної лінії зазвичай співіснує чимало похідних сюжетів, відгалужень від основного перебігу подій, вставних новел, оповідей, які наче опосередковано пов'язані з безпосередньою дією («Дикі пальми»). Така багатоплановість створює визначене поліфонічне звучання твору, одні історії доповнюють інші (події із життя Гаррі Вілбурна та високого каторжника відбуваються із симетричною подібністю), часом контрастують з першими; результатом цього стає народження наче «симфонії» людського життя.

Створивши територію вигаданого округу Йокнапатофа, В.Фолкнер оселив у ньому своїх героїв, окреслив їхні долі, сповнені життєвого драматизму, перетворив на сагу розповідь про них («Коли я помирала»). Добре знаючи життя американського Півдня, письменник втілює у долі своїх героїв конфлікт між прекрасним минулим (гарною легендою про Південь, як про втрачений рай) та реаліями сучасного життя (коли моральні цінності виявляються непотрібними нікому). В аналізі сучасного суспільства прозаїк побачив процес дегуманізації людини, бажання вичавити в ній такі людські якості, як доброта, хоробрість, чесність, стійкість, та замінити їх пануванням однієї цінності - грошима («Дикі пальми»). Через це людина втрачає свою індивідуальність, неповторність, емоційне ставлення до життя, перетворюється на бездуховну істоту.

У своїх листах та інтерв'ю письменник пояснював недобрі вчинки своїх героїв, наголошуючи на тому, що він надзвичайно любить свою країну і шлях до виправлення різноманітних недоліків він бачить у критиці негативу, показі різниці того, що є доброго та поганого у його батьківщини, у моментах нищого та злого, аби люди достатньо розгнівалися, присоромилися та змогли виправити все недолуге [1, с. 154].

У романах, взятих до розгляду («Коли я помирала» та «Дикі пальми»), яскраво подано експериментування з оповідною формою – оповідь та «потік свідомості», що відбиває специфічні ознаки внутрішнього мовлення: форма

діалогу, в якому відсутні репліки одного з учасників, авторське мовлення та внутрішній монолог оповідача. Внутрішній монолог, як явище дійсності, являє собою певний фрагмент безкінечного «потoku свідомості», «потoku думки». Ця фрагментарність хоч і є обробленою формою внутрішнього мовлення, та все ж, набуває таких специфічних ознак як скороченість, уривчастість, незавершеність конструкції.

За своєю структурою аналізовані романи В.Фолкнера відповідають основним канонам літератури «потoku свідомості». Вони містять чимало внутрішніх монологів («Коли я помирала» близько півтори десятки, «Дикі пальми» – розповідь-спогади Гаррі Вілбурна та безіменного в'язня), багато суб'єктивних точок зору щодо одних і тих самих подій, а також різноманітних висловлених форм внутрішнього стану, психологічних процесів, що відбуваються в свідомості конкретно обраного героя-оповідача. І якщо автор-оповідач у «Диких пальмах» аналізує та підсумовує усе, що відбулося, то в романі «Коли я помирала» авторсько-оповідна позиція та оцінки відсутні.

Роман «Коли я помирала» розкриває внутрішнє «я» героїв-оповідачів, особливості їхнього світосприйняття та процеси, що відбуваються у їхній психіці. Події та образи роману розкриваються через особистісне сприйняття та певні конкретні форми у залежності від індивідуальності кожного оповідача.

Так, у висловлюваннях трирічного Вардамана («Коли я помирала») виникають відчуття розгубленості та трагізму, у кінці твору в Дарла Бандрена звучать психологічні пояснення вчинків, у позбавленого емоцій Джуела - оцінка реальної, цілеспрямованої діяльності. Самі персонажі розкриваються через потік їхніх суб'єктивних станів, тому саме ця зосередженість на психологічних переживаннях, думках та почуттях оповідачів надає оповіді ознак оповідання-сповіді. Особливостями такої оповіді у В.Фолкнера стає внутрішній монолог, побудований за правилами мовлення, замкнутого свідомістю, не скерованого до прямого адресата, та й загалом не скерованого назовні.

Зворотній процес спостерігається у «Диких пальмах» В.Фолкнера. Тут

оповідь адресована не тільки читачеві, але й прямому адресату-слухачеві всередині тексту (арештовані у Парчманській в'язниці) [2]. Оповідь нагадує «внутрішній монолог», чи, навіть, «внутрішній аналіз», який являє собою безперервний потік думок і вражень оповідача, його відчуття та реакції на ті чи інші події, аналіз цих подій, що розкриває не тільки образ персонажа, про якого ведеться мовлення, але й внутрішній світ самого оповідача, його психологію, особливості світосприйняття (Гаррі Вілбурн) [2]. Оповідь набуває форми внутрішнього мовлення, тому на факти відтвореної дійсності, пропущені через призму «внутрішнього «я» оповідача накладається відбиток його індивідуального, суб'єктивного бачення оточуючого світу.

У романах «Дикі пальми» та «Коли я помирала» є кілька оповідачів, і історія та люди сприймаються в результаті поєднання кількох суб'єктивних думок, кількох поглядів та точок зору. Сам письменник пояснював наявність кількох оповідачів у межах одного твору, порівнюючи це з процесом огляду пам'ятника, коли доводиться обійти його навколо, оскільки погляду з одного якогось боку виявляється недостатньо, та й погляд на об'єкт через різні свідомості теж виявляється доречним [3, с. 132]. Завдяки такому аналізу з'являються достеменно різні моделі світу та світосприйняття, які розкриваючи різні сторони об'єктивної дійсності та взаємодоповнюючи один одного, розвивають одну сюжетну лінію твору.

Таким чином, «істина» у творах В.Фолкнера виявляється в поліфонічній співзвучності численних голосів його персонажів, достатньо самостійних та рівноправних у структурі твору. Звідси, автор створив такого героя, якому важливо визначити, чим виступає світ для героя і чим виступає герой сам для себе.

Ще однією особливістю внутрішнього мовлення є така синтаксична форма, коли об'єкт думки прямо не називається, але фіксується у міркуванні через ужиток вказівних займенників: «...ми вдвох із нею були б на високій горі, і я скочував би каміння звідтіля усім їм просто в морди, підбирав би й кидав униз, в морди і в зуби, їй-бо, аж поки вона б заспокоїлась і цей чортів рубанок

перестав би "все менш, все менш", і ми б мали спокій...» [4, с. 2]. Хоча така форма оповіді одразу дає уявлення про світ змальовуваних подій, та все ж важко здогадуватися, про кого чи про що ведеться мовлення. Підсилюється таке враження таємничості довгими реченнями із використанням численних сполучників. Сурядні сполучники дають широкі можливості перераховувати подібні факти, ідеї, речі, предмети, створюючи певне враження каталогізації. Сполучники підрядності дозволяють ввести пояснення, причини, деталізацію тих же подій, ідей тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Cowley M. The Faulkner – Cowley File: Letters and Memories, 1944-1962. London: Chatto and Windus, 1966. 286 p.
2. Faulkner W. The Wild Palms. New York: Random House, 2019. 163 p.
3. Lion in the Garden: Interviews with William Faulkner 1926–1962 / ed. by James B. Meriwether and Michael Millgate. Random House, 1968. 286 p.
4. Фолкнер В. В свою останню годину / Пер. Р.Доценка. 28 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=4177>
(дата звернення серпень 2022)

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 821.161.2

ARTISTIC GENDEROLOGY IN THE SOCIAL TEXT BY SERHIY ZHADAN

Starostenko Tetiana Mykolayivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at English Philology Department

H. S. Skovoroda Kharkiv Natonal Pedagogical University

Kharkiv city, Ukraine

Summary. The article explores the genderology in the social architecture by Serhiy Zhadan, represented both in his poetry and prose. It has been proved that the texts by the author are invariably marked by the presence of a gallery of women appearing as a moment in the destiny of the man and serving as an explicit sexual object. The prevailing social roles of the woman are: a hooker, somebody's girlfriend desired either by a protagonist or by the lyrical hero, an older woman of experience, an explicit sexual object, a drunk fast woman, women as the source of problems and men's failures. The uncovered wintry nature is associated with the female nudity. The author's texts sometimes fall into Boccaccio's mockery and Chaucerian ridicule of religion.

Key words: genderology, female anthropology, feminology, social architecture, social architechture.

The term 'gender' gets widespread circulation in the West after it was introduced by the American psychoanalyst, Doctor of Psychiatry R. Stoller in 1968. In 1975 the American researcher Ning Koch proposed the term 'feminology'. At the end of 1980s and in the 1990s along with feminology and andrology, genderology is being formalized into a separate science. The concept of gender enters literary criticism gradually. The impetus to gender literary criticism formation is linked to

gender investigations in linguistics focusing on the differentiation of female and male speech. The differentiation theory belongs to R. Lakoff, going back to his work *“Languages and Woman’s Place”* (1975), and dwells on the theory of two cultures - the male and female ones respectively [1].

The literary criticism of the XXIst century is marked by sharpened interest of the researchers towards the gender issues. There comes the realization that the philosophic category of a ‘human being’ is a too abstract entity, unless specified through the range of subcategories: “an adult”, “a child”, “a boy”, “a girl”, “a man”, “a woman”, “an old man”, “an old woman”, etc. As a result, the abstract anthropology falls backwards, giving its way to gender studies, that within the human science sees two distinct starts – ‘the man’ and the “woman” [2, p. 10].

Female anthropology within the poetics of individual authors is a productive direction in the contemporary literary studies. Within the semantic-cognitive analysis the concept WOMAN Serhiy Zhadan’s writings as a leading representative of contemporary Ukrainian literature was explored by Z. Popova and I. Sternin. Zh. Tomashevskya investigates the components of the female images (skin, hair, eyes, fingers, body, legs, dress, makeup, accessories, odour), metaphors that constitute the figurative field of the concept, and identifies the prevailing female prototypes in the poetry by the author (Iryna, Nataha, Ursula, the Virgin Mary, mother Teresa, Mary Magdalene), studies the characters adopted from the Slavic and ancient mythological discourse (the Siren, the Witch, the Amazon, the Muse, the Mermaid) [3]. At the same time, the philosophy behind the female images and the place of the woman in Serhiy Zhadan’s male world have been overlooked, and the sociocultural role of the women in the poetic world of the author hasn’t been retraced.

The aim of the article is to explore the artistic generology manifested both in prose and poetry by Serhiy Zhadan. The anthropology by Serhiy Zhadan is prevailingly male anthropology. In his writings the woman exists only as a moment in the destiny of the man as an explicit sexual object: *«він хоче її, вона йому подобається, і друзям його теж подобається»* (*liter.transl.* he wants her, he likes her, and his friends like her as well – T.S.) [4, p. 70]; *«Поряд із директором, на*

синьому, грубо пофарбованому табуреті, сиділа велика цицькаста санітарка» (*liter.transl.* Next to the director, on a blue, crudely painted stool, there sat a big-titted nurse – T.S.) [5, p. 121]; «Навпроти неї сиділи дві пухкі тітки в тісних гарячих сукнях із важкими завивками на голові» (*liter.transl.* Two chubby women were sitting in tight hot dresses and with heavy curls on their heads were sitting opposite her – T.S.) [5, p. 114]. The social roles given to women are not exactly diverse. Serhiy Zadan's women are the ones of low social responsibility: «я не знала, від кого саме завагітніла, не зовсім зручно було» (*liter.transl.* I didn't know from whom exactly I got pregnant, it wasn't very embarrassing – T.S.) [4, p. 195]; drunk fast women: «Після другої пляшки їй стало погано <...> вона вмивалась, була мокра і змучена і дозволила себе цілувати» (*liter.transl.* After the second bottle she felt sick <...> she washed herself, she was wet and tired and let herself to be kissed – T.S.) [4, p. 182]; or unpretentious women of experience: «Жінка з меншими претензіями і більш досвідом» (*liter.transl.* A woman with fewer claims and more experience – T.S.) [4, p. 69], «Потім я умав, що життя і складається із таких речей, з цих умілих, пристрасних рухів старших жінок, які робили нас дорослими, навчали, як могли, любові» (*liter.transl.* Then I knew that life consists of such things, of these skillful, passionate movements of the older women who were turning us into adults, teaching us love at their best – T.S.) [5, p. 210].

Prostitution and pornography are leitmotical and go through the numerous texts by the author: «Раптом шлях мені заступає жінка. // Легкої поведінки» (*liter.transl.* Suddenly a woman stands in my way. // A woman of pleasure – T.S.) [6, p. 70]; «І ким ти хочеш стати? <...> Проституткою, – розсміялась Катя» (*liter.transl.* And what do you want to be? <...> A prostitute, – laughed Katya – T.S.) [5, p. 161]; «і проститутки – добрі, як сестри» (*liter.transl.* and prostitutes – are kind like sisters – T.S.) [6, p. 45]; «юні обірвані королі // борделів і пивняків. // І важке життя не мало кінця, // плутане, як роман, // і проститутки гарячі серця розігрівали туман» (*liter.transl.* young ragged kings // of brothels and taverns. // And the hard life had no end, // being confused like in a novel, // and the hot hearts of the prostitutes were warming the fog – T.S.) [6, p. 39]; «розтирала якимись

французькими парфумами старечі ноги і забирала у нього з рук порнографічні журнали» (liter.transl. she was rubbing the old man's legs with some French perfume and was trying to take pornographic magazines from his hands – T.S.) [5, p. 121-122]; «Він був листоношою в Амстердамі, // слухав аббу, сидів на трамі, // дивився порно у вихідні» (liter.transl. He was a postman in Amsterdam, // was listening to Abba, was getting on the tram, // was watching porn on the weekends – T.S.) [6, p. 5]. Prostitution is embedded in Zhadan's native society, flourishes in his everyday reality, having turned into its natural part: «Він довго свариться з касирами, пасажирями, продавцями крадених годинників, закликаючи у свідки вокзальних алкоголиків і проститутток. Проститутки на його боці» (liter.transl. For a long time he quarrels with the cashiers, passengers, sellers of the stolen watches, calling station drunkards and prostitutes as witnesses. The prostitutes are on his side – T.S.) [7, p. 160]. At the same time, within the artistic pictures of the European life the social space for prostitution shrinks and is suddenly viewed as abnormality: «Проституція, як останній притулок асоціальності, як невигадане тавро на целюлітному тілі відкритого суспільства» (liter.transl. Prostitution, as the last refuge of antisociality, as an indelible mark on the cellulite body of the open-minded society – T.S.) [6, p. 107]. However, European towns themselves are perceived exclusively through the 'forbidden areas': «Ріппербан - Гамбурзький район, що цілком складається з борделів, місто в місті, притулок утіх і пристрастей. <...> Зовні все це нагадує колонію строгого режиму, яку населили проститутками» (liter.transl. Ripperbahn is a district of Hamburg that consists entirely of brothels, a city within a city, a haven of fun and passion. <...> From the outside, all this resembles a colony of strict regime, populated by prostitutes – T.S.) [6, p. 45].

Zhadan, who is a master of a poetic detail, puts on his women some 'indecent dresses', all kinds of revealing clothes: «Були тут жінки в бюстгальтерах та спортивних штаних, з яскравим макіяжем і довгими накладними нігтями» (liter.transl. There were women in bras and sweatpants, with bright make-up and long fake nails – T.S.) [5, p. 18-19]; «Була це молода жінка, фарбована в руде і

одягнена в коротку чорну сукню та чорні мережеві панчохи» (*liter.transl.* It was a young woman with dyed red hair and wearing a short black dress and black fishnet stockings – *T.S.*) [6, p. 114]. The lyrical hero doesn't show any respect towards the female manner of dress: «Ось вона прокидається і починає одягатись, натягує на себе всі ці жіночі речі, жахливу зброю для фетишистів і подарів, жінки дивні створіння – як можна носити всі ці прикраси для трансвеститів, панчохи, сережки і кольорову білизну, нормальні люди носять х/б і ходять строем, а жінки строем не ходять, хіба що шахідки» (*liter.transl.* Here she wakes up and starts dressing up, she puts on all these female things, terrible harness for fetishists and ponceys, women are strange creatures – how can one wear all this transvestite jewelry, stockings, earrings and colored underwear, normal people tend to wear cotton and march, and women do not march, except for the female suicide bombers – *T.S.*) [7, p. 158].

The topic of the woman and nudity finds its embodiment in the description of nature as well: «Це ось чорні дерева в холодних снігах, // ніби африканки на білих простирадлах» (*liter.transl.* These black trees in the cold snow, // are like African women on the white sheets – *T.S.*) [6, p. 42].

The lyrical hero doesn't distinguish between women and girls [7, p. 138] – they all transform into the object of desire: «На вулицях трапляються дівчатка, // Їм прагнеться кохання й алкоголю. // Ще не дозрілі, але вже принадні, // Мені вони сподобались принаймні» (*liter.transl.* I meet girls on the streets // They long for love and alcohol. // Not yet ripe, but already lovely, // At least I liked them – *T.S.*) [8, p. 29]. Serhiy Zhadan's characters for some unclear reason feel themselves in the center of women's attention: «Жінки, пробігаючи, кидали на мене легкі погляди» (*liter.transl.* The women, passing by, cast light glances at me – *T.S.*) [5, p. 221]; «спустився у долину, <...> де на нього чекали коханки ночі» (*liter.transl.* went down to the valley, <...> where the mistresses of the night were waiting for him – *T.S.*) [5, p. 67]. Sometimes this female desire towards the lyrical character acquire some obsessive and unpleasant forms like in the poem «Фанатка» “*A she-fan*”: «її поцілунки // мали смак помийв» (*liter.transl.* her kisses // tasted like slop – *T.S.*)

[7, p. 92].

The male character is always the dominant one. It is he who makes decisions and controls the flow of life: *«Мені було 17, їй було 14, вона мені не вірила, вона думала, що я її кину. Так воно і сталося»* (*liter.transl.* I was 17, she was 14, she didn't trust me, she thought I would leave her. And it happened so – T.S.) [4, p. 183]. Raping can be viewed as a subject of pride in Serhiy Zhadan's texts: *«Коча гвалтує зоряними запашиними ночами працівниць молокозаводу, протинаючи їх потім гострим металевим предметом. Чоловіки його за це поважали, жінкам він подобався»* (*liter.transl.* Kocha rapes the employees of the dairy factory during starry, fragrant nights, then impales them with a sharp metal object. Men respected him for that, women liked him – T.S.) [5, p. 30].

It seems endemic to Serhiy Zhadan's writings to shift the responsibility for promiscuity from men to women, who are compared to... horses: *«І баби, мов коні, під спекою в милі // іржали до сонця в журбі і рознуці»* (*liter.transl.* And the broads, like horses, under the heat in a lather // were neighing to the sun in grief and debauchery – T.S.) [8, p. 7]. Even those women who turn up in churches, like in Chaucerian texts, show no trace of piety: *«Жінки підходили до священника, ніжно щось йому шепотіли, той, підсміюючись, дарував їм листівки із псалмами»* (*liter.transl.* Women approached the priest, whispering something to him gently, and he, laughing, was giving them the postcards with psalms – T.S.) [5, p. 187].

Women come as the source of problems and men's failures: *«Баби, – фонив він, – Гєра, баби, це все баби. // Які баби, - дивувався я <...> // <...> Гєра, я ж усе бачу, дружище, це все вони, це вони»* (*liter.transl.* Broads, – he honked, – Нуєра, broads, it's all broads. // Which broads, – I wondered <...> // <...> Hiera, I can see everything, my friend, it's all them, it's them – T.S.) [5, p. 109].

There comes a strong link of a woman and the betrayal: *«Боявся, що дитина буде не моя. Вона таке робила, дружище, о...»* (*liter.transl.* I was afraid that the child would not be mine. She was pulling such kinds of things, my friend, oh... – T.S.) [5, p. 112]; *«Ти цілуєш його // і разом із твоєю слиною // на його губах // зостаються // мікроби зради»* (*liter.transl.* You kiss him // and along with your

saliva // on his lips // there remain the germs of betrayal – T.S.) [8, p. 12].

The true nature of Serhiy Zhadan's genderology is expressed through the comparison of women and men, with the first one based on destruction, and the second one built on the enlightenment grounds: «Жінки були схожі на чеченських снайперок» (*liter.transl.* The women resembled Chechen female snipers – T.S.) [6, p. 58]; «А чоловіки були схожі на просвітителів Кирила і // Мефодія» (*liter.transl.* And the men resembled the enlighteners Cyril and // Methodius – T.S.) [6, p. 59]. Men and women are being opposed in the authors writings: «Чоловіки більші довірливі, жінки – менші» (*liter.transl.* Men are more trusting, women less – T.S.) [6, p. 112]. The parameters of aging are different within the sexes, and contain a hint of impropriety when it goes to females: «Через його квартиру на початку вісімдесятих пройшла вся прогресивна молодь району: хлопчики тут набували мужності, дівчатка – досвіду» (*liter. transl.* All the progressive youth of the district passed through his apartment in the early eighties: here boys were gaining courage, and girls were gaining experience – T.S.) [5, p. 30]. «Найкраща жінка біла стінка» (*liter.transl.* The best woman is a white wall – T.S.) [8, p. 46], says the author. On the other hand, despite a string of personal failures, the man is thought of as a socially positive figure: «Щомісяця відраховувати кошти в дитячі притулки, // ніколи не забуваючи про соціальне походження» (*liter.transl.* To monthly deduct funds to orphanages, // never forgetting about your social origin – T.S.) [6, p. 23].

Sexual acts take a separate place in Serhiy Zhadan's writings, acquiring both rude and pornographic forms: «я обрізав ніготь на середньому // пальці // правої руки // справді коротко // і почав натирати її діру» (*liter.transl.* I have cut the nail on the middle // finger // of my right hand // really shortly // and started rubbing her hole – T.S.) [7, p. 90]; «Білявка встигла стягнути з Кароліни светра й цілувала її темні важкі груди. <...> Коли я засинав, вони ще цілувались» (*liter.transl.* The blonde managed to pull Karolina's sweater off and was kissing her dark, heavy breasts. <...> When I was falling asleep, they were still kissing – T.S.) [5, p. 230]. The descriptions of a sexual act tend to be rather detailed [5, p. 241]. The combinations of sex and philosophy, or sex and religion are endemic to the author's

writing method: *«Секс без контрацептивів малювався агітаторами як щось Господу неугodne, щось таке, після чого тебе відлучають від Церкви й забивають камінням на зборах партактиву» (liter.transl. Sex without contraceptives was depicted by the agitators as something displeasing to God, something after which you would be excommunicated from the Church and stoned at the party meetings – T.S.) [5, p. 120].*

However, women are not totally deprived of a share of mysticism they radiate: *«Коли ти зітхаєш, жінки чешуть волосся печалі й смутку» ((liter.transl. When you sigh, women scratch their hair with sadness and sorrow – T.S.) [5, p. 228].* Despite the deep and total sexism piercing texts of different years, the writer leaves a tiny chance for some women to have feelings and stay romantic: *«Жінки, котрі тягають за собою свої скарби, одяг і прикраси, спогади і розчарування» (liter.transl. Women who carry with them their treasures, clothes and jewelry, memories and disappointments – T.S.) [7, p. 98].*

Thus, Serhiy Zhadan's writings are touched by the presence of a gallery of women belonging to the lowest layers of the social architecture. The dominant social roles of the woman are: a prostitute, somebody's girlfriend desired either by a protagonist or by the lyrical hero, an older woman of experience, an explicit sexual object, a drunk fast woman, women as the source of problems and men's failures. The uncovered bare nature is associated with the female nudity. The author's texts tend to fall into Boccaccio's mockery and Chaucerian ridicule of religion, or the paradigm 'women and religion'. While the man is viewed through the parameters of enlightenment, the woman is measured through her sexuality, destruction and the categories of male desire.

REFERENCES:

1. Lakoff R. Language and Woman's Place. New York: Harper & Row, 1975. 85p.
2. Манкиева Э. Х. Гендер как литературоведческая проблема: методологический аспект. *Филологические науки. Вопросы теории и практики.*

2017. № 12 (78). Ч. 4. С. 38-4.

3. Томашевська Ж. Семантико-когнітивний аналіз концепту «жінка» у поезії С. Жадана. *IV Всеукраїнська наукова конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Мовний простір слов'янського світу»*. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія». 2018. С. 45-47.

4. Жадан С. В. *Arnachy in the UKR*. Харків: Фоліо, 2008. 223.

5. Жадан С. В. *Ворошиловград: роман*. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 320 с.

6. Жадан С. В. *Ефіопія*. Харків: Фоліо, 2011. 121 с.

7. Жадан С. В. *Марadona: Нова книга віршів*. Харків: Фоліо, 2008. 169с.

8. Жадан С. В. *Цитатник*. Харків: Фоліо, 2008. 215 с.

**СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ СУЧАСНОЇ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

Кечеджі Оксана Вікторівна,
старший викладач,
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
м. Дніпро, Україна

Анотація: У роботі узагальнені результати досліджень присвячених аналізу структурно-семантичних характеристик економічних лексичних дериватів в перекладацькому аспекті. В дослідженні були уточнені кореляції між структурно-семантичними характеристиками та способами їх відтворення при перекладі. Результати можна застосовувати для розв'язання практичних проблем, пов'язаних з англо-українським перекладом економічної інноваційної лексики.

Ключові слова: вокабуляр, неологізми, лексичні інновації, структурні характеристики, переклад, економічна термінологія.

Лексична одиниця є не тільки засобом вираження поняття, а й способом його створення та розробки. У слові, яке виступає матеріальним сигналом елементів об'єктивного світу, що відображаються в мисленні, закріплюються результати пізнавальної діяльності людини, і ці результати служать точкою опори для її подальшого когнітивного розвитку [1, с. 4]. Це положення повною мірою стосується процесів семантичної деривації, в яких мова яскраво виявляє свої творчі властивості. Семантична деривація ґрунтується на людській здатності зіставляти різні предмети, явища, поняття. Таке порівняння проводиться відповідно до знань людини, категорій її пізнання. Це положення виходить з сучасної антропологічної парадигми наукового знання, яке базується на припущенні, що людина пізнає світ через призму своєї практичної і теоретичної діяльності [2; с.82].

Науковці зазначають, що антропоцентричність, як зіставлення з картиною світу носія мови, з його знаннями та уявленнями, пронизує інноваційні семантичні процеси [3, с. 33]. Таким чином, семантична деривація є цінним джерелом інформації про відображення в мові когнітивних структур і є базою для виявлення «фактору людини» в мові. За твердженням Караулова Ю. М., «неможливо пізнати мову саму по собі, не виходячи за її межі, не звертаючись до її творця, носія, користувача – до людини, до конкретної мовної особистості» [4, с. 7].

Як зазначають науковці, антропоцентричний підхід до семантичної деривації знаходиться в тісній взаємодії з когнітивним підходом. Сутність застосування останнього до мовних явищ базується на переконанні, що мовні засоби є відображенням гносеологічних структур. У когнітивній лінгвістиці мова розглядається як невід’ємна та органічна складова людського розуму, що тісно пов’язана з іншими когнітивними структурами та процесами - сприйняттям, мисленням, увагою, пам’яттю тощо [5; 6; 7].

Когнітивний підхід до семантики слова передбачає комплексний аналіз знань про те, що позначається, незважаючи на ступінь відбиття цих знань у мові. У значення лексеми входять не тільки ті ознаки, які є необхідними та достатніми для визначення предмета, явища, поняття, що отримує найменування, але й ті, які складають додаткову інформацію про досвід певного мовного співтовариства, тобто сукупність інтрата екстралінгвальної інформації у слові. Лексичне значення як надбудова пов’язується зі своїм понятійним базисом, що уможливорює певне реконструювання концепту через його мовне відбиття [1, с. 4].

Під семантичною деривацією розуміється еволюція семантичної структури слова, поява в ньому нових лексико-семантичних варіантів. Семантичні відношення між значеннями полісемантичного слова розглядаються як похідність, яка відрізняється від лексичної відсутністю формальних показників [8]. Слід також зауважити, що при аналізі семантичних змін може виникнути проблема диференціації нових лексико-семантичних

варіантів і нових лексем у зв'язку з тим, що «між утворенням лексико-семантичних варіантів і появою гомогенних омонімів немає чіткої межі – це одне і те ж саме явище на різних стадіях свого існування» Основними критеріями визначення лексико-семантичного варіанта є семантичний зв'язок між значеннями слова та етимологічний критерій [9, с. 59].

При аналізі інноваційних семантичних змін традиційно виділяються звуження, розширення значення, метафора, метонімія як процеси семантичної деривації, а також менш відоме явище – зрушення. На нашу думку, класифікацію семантичних змін Лапшиної М.Н. можна вважати за базу у якій семантичні переосмислення поділяються на дві основні групи: семантичне зрушення включає зміни значення всередині однієї концептуальної сфери; семантичний перенос охоплює семантичні інновації на базі взаємодії різних понятійних сфер [1, с. 43]. Семантичні зрушення поділяються на звуження, розширення і зсув, а двома видами семантичного переносу є метафора й метонімія. Слід, однак, зауважити, що семантичні зрушення та переноси в багатьох випадках взаємопов'язані. Так, семантичні зрушення можуть стикатися з метафоризацією, а семантичні переноси – базуватися одночасно на метафорі та метонімії. Науковці пов'язують семантичні зміни в структурі слова з функціональною варіативністю, із взаємодією спеціальних мов із загальноновживаною, а тому виділяють три основні напрями функціонально-семантичного розвитку лексики: термінологізацію (використання слів загальноновживаної мови у вузькоспеціальних значеннях); транстермінологізацію (зміна значення внаслідок перенесення слів з однієї терміносистеми в іншу); детермінологізацію (перехід термінів у загальноновживані слова) [10].

Поняття «термінологізація» та «детермінологізація», на нашу думку, корелюють з поняттями «звуження» та «розширення». Таким чином, в результаті аналізу семантичних неологізмів англійської мови у сфері економіки, було виокремлено основні напрями семантичних змін - термінологізацію та транстермінологізацію, досліджено механізми таких

змін, а саме, семантичний зсув, метафору, метонімію, а також види семантичних трансформацій, які пов'язані зі зміною форми (еліптичні скорочення словосполучень), з антономастичним використанням власних імен, з тенденціями до евфемізації мови згідно з правилами «політичної коректності».

Численні семантичні неологізми виникли внаслідок термінологізації морфем загальноживаної мови й надходженням їх до лексику економічної сфери. У фінансовому секторі, наприклад, з'являються такі інновації, як: *derivative* – *дериватив*, похідний фінансовий контракт, який базується на ризиковому факторі (наприклад, *futures*, *swap*, *option*, *warrant*); *basket* – *набір валют*, на основі якого робиться перегляд валютних паритетів і курсів; *stick* – *неможливість банком реалізувати частину випуску акцій*, яка залишається в нього, *bogey* – *база оцінки роботи фінансового менеджера* У сфері маркетингу це такі неологізми, як: *presence* – *активність компанії на певному ринку*; *opt in*, *opt out* – *підписуватися чи не підписуватися на розсилку рекламної пошти* (переважно електронної); *touch* – *звертатися, входити* (в будь-який контакт з діловим підприємством) [11]. Деякі дослідники дотримуються думки, що «подібні терміни лексико-семантичного утворення є омонімами по відношенню до вихідних слів», хоча це питання є дискусійним, тому що в цьому випадку слід звертати увагу на збереження семантичного зв'язку між двома словами.

Процес транстермінологізації теж виявився активним у творенні семантичних неологізмів сфери економіки, наприклад: *hysteresis* – *економічна тенденція довгострокових періодів високого рівня безробіття, яка не призводить до зменшення рівня заробітків* (вихідне значення цього слова пов'язане зі сферою магнетизму); *switch* – *комп'ютеризований зв'язок між фінансовою установою та місцем продажу, який дозволяє сплачувати за товари дебетовими / кредитними картками* (в телекомунікаційній індустрії це «маршрутизатор») [11, с. 306]. Зазначимо, що транстермінологізація - типове явище для науково-технічних термінів, наприклад: *fine-tuning* – *регулювання*

короткострокових коливань виробництва, інфляційних тенденцій, платіжного балансу за допомогою інструментів фінансово-кредитної і фіскальної політики; *boiler-room* – дилерська організація з продажу цінних паперів, яка використовує неетичні, а інколи й нелегальні методи тиску на клієнтів; *daisy-chain* – торгівля між брокерами з метою створення видимої активності ринку; *free-fall* – різке падіння цін на фінансовому ринку або погіршення стану економіки; *rocket-scientist* – службовець банку, брокерської контори, який займається операціями на фінансовому ринку, використовуючи сучасні методи комп'ютерного аналізу; *firewall* – стійке розділення різних видів банківської діяльності, коштів клієнта та самого банку для запобігання конфлікту інтересів; *circuit-breaker* (*circuit-breaking*) – форма контролю, яка запобігає раптовій та надмірній зміні цін акцій.

Слід також зазначити, що міграція слів відбувається і в іншому напрямку – від термінів економіки до термінів інших галузей, а також загальнозживаних слів; в останньому випадку мова йде про детермінологізацію. Наприклад, фінансовий термін *rollover* зі значенням «*подовження кредиту*» починає вживатися в загальній мові – «*перенесення джекпоту Національної лотереї (Великобританія) на наступний тиждень*», а також у комп'ютерному сленгу зі значенням «*перебір, одночасне натискання декількох клавіш*».

Семантичний зсув, крім логічного механізму (індукції чи дедукції), передбачає дію асоціацій, що й наближає зсув до метафори. Дія асоціативного механізму призводить до появи або актуалізації конотативних компонентів (потенційних сем) у семантичній структурі слова, які потім експліцитно виражаються у зсуві. У своїй глибинній сутності конотація фіксує викликані семантикою слова асоціації. Вона узагальнює різноманіття соціально значимого індивідуального досвіду носіїв мови та відображає особливості асоціацій національного менталітету [1, с. 28]. Коли асоціації, що знаходяться в основі конотативного компонента, стають регулярними, загальноприйнятими в мовному товаристві, конотація, як відображення емотивного сприйняття денотату, починає переважати над предметно-логічним значенням.

Семантичні зсуви в сучасній англійській мові свідчать про те, що в основі переосмислення значення слова може знаходитися оціночний фактор, пов'язаний із соціальним статусом людини. В багатьох випадках семантичних змін слова зберігають меліоративну чи пейоративну конотацію. Так, семантичні інновації *pirate*, *buccaneer* зберігають негативні риси і позначають підприємця, який використовує шахрайство та інші протизаконні чи неетичні заходи для досягнення фінансового успіху (вихідні одиниці позначали морських розбійників – людей низького соціального статусу). Інновації стають базою для подальшого слово та фразокреації, наприклад: *buccaneering*, *pirating*, *to pirate*, *software pirate* / *piracy*, *pirated videotape*, *pirate radio*, *anti-piracy activity*.

З семантичним аспектом пов'язане питання «політичної коректності» (*political correctness*, *PC*), на яке звертають особливу увагу в американському суспільстві. На лексичному рівні це проявляється в тому, що людина, бажаючи бути політично коректною (насамперед, це може бути політик, суспільний діяч, голова компанії), вилучає із вживання в мовленні ненадійні з точки зору конотації слова і замінює їх евфемізмами (наприклад, *underprivileged* замість *poor and needy*). Меліоративні назви отримують негативні явища соціальної дійсності, наприклад, звільнення робітників, скорочення виробництва - *downsizing*, *outsourcing*. Шляхом добору спеціальних лексичних засобів здійснюється спроба представити реципієнту непопулярні економічні заходи у вигідному світлі. Лексема *lean* – *стрункий*, хоч і позначає в мові бізнесу «більш ефективний та конкурентноспроможний внаслідок використання прогресивних технологій, малої кількості робітників, скорочення непотрібних витрат і нерентабельних структур компанії», часто асоціюється з процесом скорочення робітників.

Узагальнюючи вищезазначене, маємо наголосити, що наведені приклади та утворення дають змогу визначити як частотність використання моделей словотвірної деривації, так і активність складових елементів зазначених моделей, що виявляють закономірну стабільність у їх структурі та залучаються до подальших процесів деривації в процесі позначення нових референтів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лапшина М. Н. Семантическая эволюция английского слова (изучение лексики в когнитивном аспекте). – Изд-во С.-Пб.: 1998. – 160 с.
2. Cannon G. Historical Changes and English Word-Formation: Recent Vocabulary. – New York: Lang, 1987. – 340 p.
3. Левицкий А. Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка: Монография. – К.: “АСА”, 1998. – 362 с.
4. Клименко О. Л. Поповнення словникового складу сучасної англійської мови з нелітературних підсистем: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Запорізький держуніверситет. – З., 1999. – 198 с.
5. Лещук Т. Й. Словництво і науково-технічний поступ (на основі німецько-українських лексичних порівнянь). – Львів: Просвіта, 1994. – Кн.4: Проблема фахової лексики. – 220 с.
6. Панько Т. И. Соотношение интернационального и национального в общественно-политической терминологии восточнославянских языков. – Л.: 1984. – 142 с.
7. Ayto J. The Longman Register of New Words. Volume II. – Harlow: Longman, 1990. – 360 p.
8. Кравченко А. В. Проблема языкового значения как проблема представления знаний // когнитивные аспекты языкового значения: Межвузовский сборник научных трудов. – И.: ИГЛУ. – 1997. – С. 3 – 6.
9. Старикова О. М. Про міжмовну кореляцію англійських номінативних речень // Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія. – К.: Довіра, 1995. – С. 245 – 255.
10. Билиця Я. Т. Політична фразеологія як особливий розряд одиниць термінологічного характеру // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 61 – 64.
11. The Oxford Dictionary of New Words / Ed. by E. Knowles, J. Elliott. – Oxford, New York: OUP, 1998. – 357 p.

**ПРИКМЕТНИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОЗУМОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ
ЛЮДИНИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

Краснікова Світлана Олександрівна

к. ф. н., професор

Козка Ірина Кирилівна

к.ф. н., доцент

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Анотація. У статті розглядається система прикметників на позначення розумових здібностей людини в сучасній англійській мові. В рамках макрополя «Розумові здібності людини» виокремлено три мікрополя. Аналізується семантична специфіка системних відношень груп прикметників, що належать до мікрополя «Рівень розумових здібностей». Обґрунтовано макрокомпоненти лексичного значення, які об'єднують блоки сем: денотативно-сигніфікативний, конотативний та соціолінгвістичний. Визначено функціонально-семантичну модель аналізу та структурну організацію мікрополя, виявлену в результаті семного аналізу дефініцій. Виділено лексико-семантичні групи на основі інтегральних денотативно-сигніфікативних сем.

Ключові слова: розумові здібності, мікрополе, сема, оцінка, емоційне забарвлення, денотативно-сигніфікативний макрокомпонент значення.

Характерною рисою сучасних наукових парадигм є антропоцентризм, коли в центрі уваги науковців опиняється людина як складний феномен. Сукупність уявлень про цю ознаку фіксується в мові відповідними лексичними одиницями – прикметниками зокрема, що об'єднуються в лексико-семантичне поле (ЛСП), усередені якого виокремлюється група (мікрополе) прикметників на позначення розумових здібностей людини.

Вибір прикметників на позначення розумових здібностей людини в ролі

об'єкта дослідження не є випадковим. Поняття розумових здібностей відіграє в житті людини суттєву роль, а зміни в складі та семантиці лексичних одиниць, які розкривають це поняття в мові в процесі її розвитку, викликають безумовний інтерес. Актуальність теми пояснюється тим, що, по-перше, прикметники на позначення розумової характеристики належать до шару лексики, який відзначається високою частотністю. По-друге, виникає потреба встановити функціонально-семантичні особливості прикметників, що позначають розумові здібності людини, для уточнення їх системних та мовленнєвих характеристик, моделей аналізу та ролі екстралінгвістичних чинників у формуванні їхнього значення та прагматичного потенціалу. Об'єктом дослідження є прикметники на позначення розумових здібностей людини в сучасній англійській мові. Предметом дослідження є семантичні особливості англійських прикметників, що позначають розумові здібності людини, як конститuentів лексико-семантичного поля.

Прикметники неодноразово піддавалися лінгвістичному аналізу в роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників. Вони розглядалися як лексико-граматична категорія означальних слів такими лінгвістами, як О.М. Вольф [2], К. Baldinger [5]. Здійснювався аналіз прикметників на позначення розміру предметів В.В. Архелюк [1]. Крім того, досліджувалися й інші аспекти, як-от стилеметричні характеристики прикметників А.Б. Потапенко [4]. Проте прикметники, що позначають розумові здібності людини, не були об'єктом лінгвістичних досліджень.

У роботі ставиться мета – виявити семантичну специфіку системних відношень англійських прикметників на позначення розумових здібностей людини як семантичного поля.

Згідно з теорією компонентної будови лексичного значення його складають макрокомпоненти, що об'єднують блоки сем: денотативно-сигніфікативний, конотативний, граматичний та соціолінгвістичний. Для дослідження семантики прикметників на позначення розумових здібностей людини важливим є встановлення сем денотативно-

сигніфікативного (далі Д-С), конотативного макрокомпонентів (К), а також сем соціолінгвістичного (С-Л) компонента, що зумовлюють уживання досліджуваних прикметників. Оскільки прикметники на позначення розуму людини розглядаються як семантичне поле, саме співвідношення цих сем визначає належність того або того прикметника до 1) певного мікрополя; 2) до ядра (центру) або периферії поля.

Члени семантичного поля повинні об'єднуватися принаймні однією спільною семою – **інтегральною архісемою**. Отже, першим кроком у дослідженні є встановлення спільних сем англійських прикметників, що позначають розумові здібності людини. Для цієї мети в нашій роботі використовуються словникові дефініції прикметників, які свідчать про реальність семантичних зв'язків слів на парадигматичному рівні. Визнавши, що семантична будова слова пояснюється через дефініцію, ми можемо розглядати окремі частини дефініції (слова і словосполучення, або ідентифікатори) як показники відповідних сем у значеннєвій будові певного слова.

У підсумку здійсненого аналізу наукових джерел доречним буде представити **функціонально-семантичну модель аналізу поля** прикметників на позначення розумових здібностей людини:

1. Англійські прикметники на позначення розміру людини об'єднуються в лексико-семантичне макрополе на основі інтегральної архісеми «розум людини».

2. Усередині макрополя виявляються мікрополя за наявністю диференціальних сем, що є спільними для кожного мікрополя.

3. Структурна організація мікрополів передбачає виділення ядра та периферії за критерієм співвідношення Д-С, К та С-Л сем у значенні прикметників.

4. Доцільним є визначення залежності специфіки функціонування прикметників від їхнього місця в семантичному полі.

Аналіз функціонування досліджуваних прикметників у тексті відображає структурну організацію поля, виявлену в результаті семного аналізу дефініцій

прикметників. Аналіз семантичних відношень у системі прикметників на позначення розумових здібностей людини доводить, що ці прикметники становлять складну семантичну мікросистему із розгалуженими смисловими зв'язками. У межах цього макрополя виокремлюються мікрополя – блоки прикметників, об'єднані на основі спільних сем, які фіксують певний аспект розуму, тобто певну характеристику розумових здібностей людини. Досліджуване макрополе складається з трьох мікрополів: 1) мікрополе «Рівень розумових здібностей»; 2) мікрополе «Розсудливість»; 3) мікрополе «Уважність». Кожне з цих мікрополів неоднорідне, у значенні їх конституентів виявляються диференційні семи, що дають підставу для визначення більш дрібних угруповань – мікрогруп (ЛСГ), для яких ці диференціальні семи стають інтегральними. Розгляньмо, які групи входять до складу виділених мікрополів.

Проаналізуємо мікрополе «Рівень розумових здібностей».

Перша ЛСГ мікрополя «Рівень розумових здібностей» включає лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) прикметників із загальним значенням «**вищий від норми рівень розумових здібностей**»: *clever, intelligent, smart, bright, quick, brilliant, able, academic, intellectual, thinking, omniscient, sharp, sharp-witted, acute, agile, witty, cunning*. ЛСВ прикметників даної ЛСГ можна поділити на 2 мікрогрупи. До першої належать ЛСВ прикметників: *clever, smart, bright, brilliant, able, academic, intellectual, thinking, omniscient*, що мають інтегральне значення 'високий рівень загальних розумових здібностей'. До другої мікрогрупи належать ЛСВ прикметників *quick, sharp, sharp-witted, acute, agile, witty, cunning*, об'єднані спільним значенням 'кмітливість, здатність думати швидко'. Семантичне **ядро мікрополя** складають ЛСВ прикметників, які максимально актуалізують інтегральне значення цієї ЛСГ, не містять К сем емоційного забарвлення, належать до нейтрального стилю мовлення: *clever, intelligent, smart, bright*. Тяжіє до ядра ЛСВ прикметника *brilliant* із диференційною Д-С семою 'висока інтенсивність ознаки' та К-емоційно-образною семою, бо характеризує людину, рівень розумових здібностей якої можливо порівняти із діамантом: *brilliant* = 2) 'extremely clever or skilful' [6].

Завдяки емоційній забарвленості та високій інтенсивності ознаки ЛСВ прикметника *brilliant* перебуває на **периферії** цієї мікрогрупи, яка складається також з ЛСВ прикметників *able, academic, intellectual, thinking, omniscient*. До цих ЛСВ також дотичні ЛСВ прикметника *omniscient* із позначкою «formal», що свідчить про наявність у його семантичній структурі С-Л-семи ‘офіційний стиль мовлення’, тобто цей прикметник є стилістично маркованим. ЛСВ периферійних прикметників позначають здібності до навчання, указують на те, що людині вдалось опанувати знання, тобто в семантичній структурі цих ЛСВ виявляються додаткові Д-С-семи, які доповнюють, конкретизують загальне значення мікрополя. Розташовуються на периферії ЛСГ лексико-семантичні варіанти прикметників *sharp, sharp-witted, quick-witted, acute, agile, cunning, witty*, об’єднані спільною для них семою ‘кмітливість, здатність думати швидко’, вони позначають дотепність людини, її здатність бути «гострою на язик». Ці ЛСВ прикметників мають К-сему ‘емоційна забарвленість’ внаслідок вживання в переносних значеннях. ЛСВ прикметника *cunning* характеризується К семою ‘негативна оцінка’, бо до людини, яка використовує розум, щоб обманювати та обдурювати інших, завжди ставилися негативно. Згідно зі словниковою дефініцією, ЛСВ прикметника *agile* є лексично обмеженим уживанням з іменником *mind* (розум).

Значення багатьох ЛСВ прикметників цієї ЛСГ виникли на основі метафори, тобто на основі перенесення ознак предметів (*bright, brilliant, sharp, acute*) та явищ (*quick*) на людину, зокрема її розумові здібності. Серед ЛСВ цієї лексико-семантичної групи багато переносних, образних значень, притаманних художньому стилю мовлення. Текстовий аналіз, як і словникові дефініції, підтверджують семну структуру ЛСВ прикметників даної ЛСГ: *I don't think they were very **intelligent**, but they were guileless.* (W.S. Maugham). *He wasn't very **smart** and he was definitely illiterate, yet he was a good officer...* (F.S. Fitzgerald). *Perhaps he's not very **clever**- we can't all be geniuses; and it may be that he is both boastful and conceited* (Kenneth Grahame). *Marry Poppins gave a **quick, sharp** glance down into the Lane. She started with surprise* (P.L. Travers). *He was*

personable and quick-minded, which might, with his middle-class manner and accent, have done him harm; but he was also a diplomat (John Fowles).

Друга ЛСГ уключає ЛСВ прикметників із загальним значенням ‘нижчий від норми рівень розумових здібностей’. Особливістю цієї групи є те, що до її складу також уходять прикметники *stupid, foolish, feeble-minded* та *silly*, які належать до ЛСГ із загальним значенням ‘нерозсудливість, нездатність приймати розумні рішення’. Але в названу ЛСГ вони входять не прямими, а похідними значеннями. До складу цієї ЛСГ уходять такі ЛСВ прикметників: *stupid, foolish, silly, slow, slow-witted, half-witted, empty-headed, thick-headed, feeble-minded*. Семантичне **ядро поля** складають ЛСВ прикметників *stupid, foolish, silly*, нейтральні за значенням, що не є емоційно-забарвленими або стилістично-маркованими. Інтегральне значення окресленої ЛСГ чітко задане словниковими дефініціями ЛСВ прикметників *stupid* та *foolish*. На **периферії поля** перебувають ЛСВ прикметників *slow, slow-witted, half-witted, silly, empty-headed, thick-headed*. Конституенти, що становлять периферію ЛСГ, мають додаткові диференціальні семи. Для ЛСВ *slow, slow-witted, half-witted* – це Д-С-сема ‘некмітливість, нездатність думати швидко’, а для *slow-witted* та *half-witted* – ще й К-сема ‘емоційна забарвленість’. ЛСВ прикметників *feeble-minded* має такі диференціальні семи: ‘емоційна забарвленість’, ‘стилістична маркованість’ та ‘висока інтенсивність нижчого від норми рівня розумових здібностей’. ЛСВ прикметників *empty-headed* та *thick-headed* у рядах цієї ЛСГ позиціонують себе через наявність слова *head* в їхньому складі, що є багатозначним. Одним з його похідних значень є ‘розум, розумова здатність’: 2) *mind or mental ability* [6]. Саме це й мотивує віднесення ЛСВ *empty-headed* та *thick-headed* до емоційно-забарвлених, що виражають високий рівень ознаки. Усі ЛСВ прикметників також стилістично марковані та мають К-сему ‘негативна оцінка’. Структура названої ЛСГ має такий графічний вигляд: ядро: *stupid, foolish, silly* периферія: *feeble-minded, empty-headed, thick-headed*

Текстовий аналіз підтверджує семну структуру ЛСВ прикметників:

Ratty, my generous friend! I am very sorry indeed for my foolish and

ungrateful conduct (Kenneth Grahame). *Now look here. You-you thick-headed beast, – replied the Rat, really angry, – this must stop* (Kenneth Grahame). *They're silly rotters, – said Briggs* (Evelyn Waugh). *Over the wire came the ghost of a silly laugh* (F.S. Fitzgerald).

Упродовж дослідження виявлено, що прикметники на позначення розуму людини об'єднуються в макрополе «Розумові здібності людини» за наявністю в їхньому значенні інтегральної архісеми 'розум людини'. Здійснену класифікацію та визначення ядерних і периферійних частин лексико-семантичного поля підтверджено результатами аналізу функціонування прикметників сучасної англійської мови на позначення розумових здібностей людини в художніх текстах. Перспективою подальшого дослідження проблеми є аналіз прикметників на позначення розсудливості людини в когнітивному, функціонально-прагматичному та компаративному аспектах (реконструкція концепту РОЗУМОВІ ЗДІБНОСТІ).

ЛІТЕРАТУРА

1. Архелюк В. В. Прикметники розміру в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / В. В. Архелюк. – К., 1999. – 20 с.

2. Вольф Е. М. Состояние и признаки. Оценки состояний / Е. М. Вольф // Семантические типы предикатов. – М. : Наука, 1982. – С. 320-339.

3. Лисиченко Л. А. Бесіди про рідне слово (слово і його значення). – Харків : ХДПУ, 1993. – 140 с.

4. Потапенко А.Б. Стилеметричні характеристики прикметників різної морфемної структури в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. Б. Потапенко – К., 1999. – 20 с.

5. Baldinger K. Semantic theory / K. Baldinger – Blackwell, Oxford, 1980. – 324 p. 6. Longman Dictionary of Contemporary English. – Person Education Limited, Eight impression, 2006. XVII, 1950 p. А.Н. – Л. : Изд-во ЛГУ 1979.–134с.

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ РОДУ ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ

Ліпич Вікторія Миколаївна,

к.філ.н., доцент

Бердянський державний педагогічний університет

м. Бердянськ, Україна

Вступ. Іменник – одна з найбільш досліджених частин мови, та, незважаючи на тривалу історію, досі є питання, на які мовознавча наука ще не дала остаточної відповіді. До них, зокрема, належить категорія роду іменників, дослідження якої є актуальним і на сучасному етапі. Найбільший внесок у розвиток цілісної граматичної концепції щодо категорії роду іменника української мови внесли мовознавці середини ХХ – початку ХХІ століття: В. В. Виноградов, О. В. Бондарко, С. П. Бевзенко, М. А. Жовтобрюх, І. К. Кучеренко, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, Н. Г. Озерова, В. Матвєєва-Ісаєва, Б. М. Головін, А. Б. Копеліович та ін. У процесі досліджень вибудувалося принаймні три напрями визначення сутності, мотивованості та походження категорії роду: семантичний, морфологічний та синтаксичний, хоча у мовознавчих розвідках можемо натрапити на різну термінологію щодо цих підходів.

Дослідження категорії роду іменників пов'язується з працями І. Р. Вихованця, О. К. Безпояска, О. Д. Пономаріва, І. К. Білодіда, Л.І. Мацько, А. П. Загнітка, Н. Ф. Клименко, С. Я. Єрмоленко, В. О. Горпинича, П. С. Дудика та ін.

Грамматична категорія роду властива всім іменникам, за винятком тих, що вживаються тільки в множині. Згідно з І. Вихованцем, категорія роду є «однією з визначальних граматичних (морфологічних) особливостей іменника як частини мови. Вона становить узагальнене відображення граматичних значень роду, виражених у конкретних іменниках морфологічно, тобто в самій структурі іменникових форм» [1, с. 151].

Мета роботи – описати стилістичні властивості категорії роду іменника українському художньому мовленні, оскільки граматична категорія роду є досить виразним стилістичним засобом, зокрема, важливого значення набуває заміна родових ознак.

Результати та обговорення. Деякі стилістичні функції граматичних категорій роду формуються на паралельних формах їх виявлення. Паралелізм такого типу засвідчується в живому народному мовленні та у фольклорних зразках. Майже всі видозміни цього явища відображені також у мові української художньої літератури.

У фольклорі широко функціонують як паралельні родові форми того ж самого слова (*злий собака – зла собака*), і різні форми вираження одного роду (*бурлак - бурлака*). Напр.: „*Оце тобі, тещенько, ломака, Щоб не порвала собака*” (Б. Гринченко, Етнограф. матеріали, т. II); „*Коли бачить, аж біжить собака безхвостий*” (Б. Гринченко, Етнограф. матеріали, т. II).

Подібне явище спостерігається і в художній літературі, де навіть у одного автора можуть вживатися паралелі типу *птах – птаха, артист – артиста, злочинець – злочинця, оборонець – оборонця, куліш – кулеша, бурлак - бурлака* та ін. У фольклорі поширене стилістично осмислене вживання деяких форм категорій роду. Воно полягає в заміні узвичаєного для певного роду іншим з метою підсилення негативної чи позитивної оцінки певних реалій, напр.: „*Що теперішні старці? Голе, як бубон, голодне, як собака, а в схові ні шеляга*” (Б. Гринченко, Етнограф. матеріали, т. II). Пор.: „*Ой, як же вам, добродію, По трос ходить: Одно старе, друге мале, - Нікому робити*” (Б. Гринченко, Етнограф. матеріали, т. II); „*Ой ти, Коновченьку, молода дитино, Не йди з козаками на Черкеню долину! Бо ти ні на полі, ні на морі не бувало, Смерті козацької коло себе не видало*” (Я. Головацький, Народные песни, т. I).

Всілякі взаємовідносини родових форм, чергування, протиставлення їх тощо – все це виступає як художній засіб негативної чи позитивної характеристики зображувальних явищ, персонажів, подій в мові української художньої літератури. Цей засіб використовується також для відтворення

іронії, зневаги, сатирично-саркастичного змісту. Разом з тим, варіюючи формами роду, можна створити пестливо-голубливий тон, відтінок пошати, милування, передати жалісливе чи прихильне ставлення до особи тощо. Напр.: „*Оленька, таке малюсеньке, в сорочечці, чорнявенька, як і батько*” [6, с.185]; „*Входить Уляна й забачивши, що Андрійко – чуже, нікчемне – лупить її рідну дитину, з злістю хватає за чуб Андрія*” [4, с.88].

Категорія роду можи вживатись ампліфіковано й створювати певний колорит на широкому контекстуальному фоні. Характерним у цьому плані є твір А. Тесленка „Школяр”, стилістичний колорит якого ґрунтується на засобі заміни категорії роду: „*Миколка, Прокопів хлопчик, такий школярик гарнесенький був: смирененький, соромливенький, млявенький, як дівчинка. Та ще й такий чорнобривенький, білолиценький, носик невеличкий, щічки круглесенькі, ще й чубок кучерями. Воно й училось, нівроку йому. Страх, яке до книжки було: чита, одно чита, а особливо як „на урок” загадають щось таке чи про луку, чи про ліс... Ну й любило це!*” [6, с.50].

Взаємозамінюючи форми роду, можемо створити пестливо-голубливий тон, відтінок пошани, милування; виявити співчутливе, прихильне або навпаки – негативне, зневажливе ставлення, захоплення чи осуд: “*Миколка, Прокопів хлопчик, такий школярик гарнесенький був: смирененький, соромливенький, млявенький, як дівчинка. Та ще ж такий чорнобривенький, білолиценький, носик невеличкий, щічки круглесенькі, ще й чубок кучерями. Воно й училось, нівроку йому. Страх яке до книжки було: чита, одно чита, а особливо як “на-урок” загадають щось таке чи про луку, чи про ліс... Ну й любило це!*” [6, с.20].

Оскільки середній рід характерний для назв малих істот, він часто використовується при створенні негативних характеристик малих душею, дрібних, мерзенних людей.

Підкреслено негативного (іронічного, сатиричного) забарвлення набувають форми середнього роду, коли вони контрастують з одночасно застосовуваними до тієї самої особи категоріями чоловічого або жіночого роду:

“Насилу виліз із бебехів *пан Цибульський: таке плюгавеньке, товстеньке, кирпате*, очі як осокою попрорізувані, а пика та червона, як новий п'ятак, аж блищить”; “Я її годую, я зодягаю, я її на світі держу, а *воно, ледащо*, мені робити не хоче!” [5, с.62].

Висновки. Отже, граматична категорія роду є виразним стилістичним засобом. Важливого значення набуває заміна родових ознак. Стилiстичнi функцiї граматичних категорiй роду формуються на паралельних формах їх виявлення. Це засвідчується в живому народному мовленні та у фольклорних зразках. Видозміни цього явища відображені у мові української художньої літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навч. посібник. Львів: Світ, 2003. 207 с.
2. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз). Київ: Наукова думка, 1991. 178 с.
3. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наукова думка, 1998. 193 с.
4. Коцюбинський М. М. Дорогою ціною. Київ: Веселка, 1979.
5. Марко Вовчок. Козачка. Київ: Веселка, 1970.
6. Тесленко А. С. Твори. Київ: Веселка, 1989.

ECONOMIC SCIENCES

INTERNATIONAL TRADE: OVERVIEW, REASONS, ADVANTAGES.

Arutiunian Ruzana

Phd, Odesa National Economic University

Odesa, Ukraine

SAIT The Southern Alberta Institute Of Technology,

Calgary, Canada

CEO WAVE Digital Marketing

Annotation: international trade allows countries to expand their markets and access goods and services that otherwise may not have been available domestically. As a result of international trade, the market is more competitive. In this article we consider different theories.

Key words: trade, foreign, international, goods, markets.

Before we turn further to the question of trade policy, we will try to briefly consider the theory of international trade and their evolution over the course of three centuries, up to the 24 of February, 2022. During these centuries, research into international trade has been carried out, which is stimulated by political disputes over how the foreign trade of a nation should be arranged and by what means and instruments it should be regulated.

Historically, the first theory of foreign trade is considered to be mercantilism, which believed that in the interests of the nation and the growth of its wealth, it is necessary to increase exports to other countries and limit the import of goods. The wealth of the nation was associated with reserves of precious metals (gold and silver). By the end of the 17th century, the mercantilist approach gave way to free trade, which believed that it was in the interests of both an individual country and all countries to allow complete freedom of trade. the first challenge to the dominant

mercantilist ideology was thrown by Adam Smith (1776), who formed the principle of the absolute advantages of a country in the production of certain goods. David Ricardo continued to search for convincing arguments in favor of free trade as a principle of international exchange and proposed the theory of comparative advantages, the development of which was continued by the followers of David Ricardo in several directions.

Classical theories (A. Smith and D. Ricardo) did not explain the reasons for the origin of the comparative advantages of the production of individual goods in different countries. New studies of the structure, volumes, and directions of international commodity flows were needed, and the foundations of modern ideas about why countries trade and what benefits they receive were laid by the Swedish scientists E. Heckscher and B. Ohlin in the 20-30s of the XX century, which supplemented classical theories and formulated the concept of factors of production. Briefly, it can be formulated as follows: countries export excess factors of production and import scarce ones. Swedish economists based the need to take into account not only the level of production costs and labor productivity, but also the cost structure, since depending on the nature of production, the ratio of capital - materials -, labor intensity of products will be different. Capital-intensive industries should be located in countries where there is an excess of capital, labor-intensive - in countries with an excess of cheap labor, energy-intensive - where energy is cheap. A classic example of the recent past is the deployment of cryptocurrency mining “farms” in China, where cheap electricity made it possible to do this with the lowest energy costs, until the Chinese authorities banned it.

The Heckscher-Ohlin model (H-O model) successfully explains many of the patterns observed in international trade, and the factors develop with the natural differences of countries, today the most important factors economically: comparative advantages in the possession of labor, capital, skilled labor, energy resources. The Heckscher-Ohlin theory was developed by Paul Samuelson (MOS - theory).

Two decades later, V. Leontiev (an American economist) introduced another factor - science intensity (which is associated with the beginning of HTP), which was

impossible to ignore in the new production conditions.

The theory of the "life cycle of a new product" (or the theory of "technological gap") has appeared. The creators of the theory (M. Posner, G. Hufbauer, R. Vernon) came to the conclusion that the production, for example, of labor-intensive products in countries with expensive labor ("Leontief's Paradox" - the United States, the country with the most expensive labor exports very labor-intensive products) will be beneficial if it is based on the latest technology, which is not yet available to other countries, and monopolistically high prices can be set. As this technology is mastered and spread, the production of goods moves to other countries with cheap labor, and a highly developed country (with high scientific potential and a highly skilled workforce) will create new comparative advantages for itself.

The interaction of rapid development, knowledge-intensive and high-tech industries, the rapid growth of international trade in the second half of the 20th century, a number of theories with a neo-technological approach appear. They are called alternative because they form different approaches to the causes and consequences of the participation of individual countries in international trade exchange than classical theories. The emphasis is on demand, imperfect competition, economies of scale, technological advances, and so on.

In modern conditions, the main theoretical tool for the analysis of international trade is the standard model, the basic concepts of which have developed over the years and were formed by F. Edgeworth (Irish economist) and G. Haberlep (Austrian economist). It is based on many provisions of the considered theories, but its further development lies in the general equilibrium model in international trade. A brief excursion into the theory will allow us to better understand the problems of the country's specialization, its place in the world economic division of labor and the choice of trade policy.

Trade policy.

In the field of international trade, the central question for both theorists and practitioners is the question: what to choose in a particular country to ensure high rates of economic development, sustainable growth - free trade or protectionism? The

historical dispute between supporters of two opposite forms of foreign trade policy has been going on for more than one century and is relevant for today's Ukraine, - Ukraine before 24 of February. The classical theory (from A. Smith) gives a clear answer to this question: free trade allows the full use of the potential of each country to create national wealth and its growth, and international competition requires productivity growth based on innovation and lower production costs. The case for free trade is based on economic analysis, which demonstrates its benefits, both for each trading country and for the entire world economy. It is the freedom of trade that ensures the flow of capital between national economies and within transnational economies and leads to the optimization of the economic structure of the World Economy.

Despite the persuasiveness of the arguments in favor of free trade, there are a large number of barriers and obstacles in its path, and the concept of protectionism is tempting. From an analysis of the world as it is, one can easily see that competition in international markets, as a condition of free trade, is neither pure nor modern, and that inequality of forces is the rule. All sorts of arguments in favor of protectionism follow from this: the need to ensure defense and national security; increase in domestic employment; diversification of production for the sake of stability and independence from international markets; protection of young industries; protection of national firms from dumping of foreign manufacturers, from competition from countries with cheap labor, etc.

Today's protectionism is diverse and very sophisticated: - selective protectionism is directed against individual countries (remember the recent trade wars between the US and China); - sectoral protectionism that protects certain industries (the United States and Japan in the automotive industry in the eighties of the XX century); - collective protectionism, which is carried out by integration associations against countries that are not members of the union (a classic example of the European Union is its protectionist measures against Ukraine, despite association relations); hidden protectionism - carrying out a certain domestic economic policy).

What kind of policy do countries choose and what are they guided by? The art

of choosing a trade policy is to find a balance point between two concepts: between "coddled" protectionism and "naive" free trade, and to be guided by one's own national interests. The imbalance increases inequalities between countries in favor of the stronger and to the detriment of the weak, and even for the most developed countries, a certain pragmatism is needed when choosing a trade policy (in the United States in 1990-2020 this balance was upset in relation to China and Donald Trump tried to restore it).

The flooding of the national market of Ukraine with cheap foreign goods from Turkey and China, starting from the 90s, posed the problems of closing and destroying a number of sectors of the economy, employment, de-industrialization of the country as a whole, including industries that support national defense and security.

State regulation of international trade in the choice of trade policy has its own specific tools: 1) tariff methods that are designed to regulate imports and protect the national producer from foreign competition; 2) non-tariff methods regulating both imports and exports. Both those and others are aimed, in fact, at protecting the national market and the commodity producer and are tools of protectionism.

Conceptually, since the post-war years (after the Second World War), participants in world trade have rejected the restrictive practice in international trade relations - tariff and non-tariff barriers to the movement of goods and services, but this does not mean at all that in their specific practice, countries and their leaders follow the slogans and declarations of these concepts. A variety of "weapons" for waging trade wars - from anti-dumping countervailing duties to voluntary restrictions on exports, from imposing import quotas on the maximum volume of imported goods to paying government subsidies to exporters, from licensing systems to imposing unreasonably high quality standards, from dumping to counterfeiting trade signs and currency manipulation - do not easily remain in the arsenal of government trade policy, but are used to strike at trading partners.

Trade wars, despite the processes of liberalization of world trade, are conflicts of a high level of tension, since they easily transform into political upheavals and real

military operations. Examples of serious trade wars in recent decades are:

- "steel war" (1998-24.02.22), in which the United States, Brazil, Russia, Ukraine, China, etc. take part, and the reason for which was the introduction of US import quotas for steel supplies. Losses from this war of all participants - more than 10 billion dollars annually;

- "meat war" between the US and the EU (1989-1999), the reason is the use of the EU "Environmental quality standards for US-supplied beef using growth hormones. The WTO contributed to the resolution of the conflict, but the cumulative losses were estimated at about \$ 1 billion;

- "banana wars" between the EU and Latin American countries;

- "textile wars" between Japan and the United States lasting more than 20 years, which later developed into a war of high-tech goods;

- trade wars between Russia and Ukraine over energy resources, etc.

The processes of internationalization of economic relations, which began in previous centuries, were repeatedly strengthened in the 20th century by the process of transnationalization, led by the 70s of the 20th century to the globalization of all forms of international economic relations: to the liberalization of the movement of goods, services, capital, labor. To accelerate the process of liberalization of world trade, its participants created the well-known organization GATT in 1947, which on January 1, 1995 was called the WTO (World Trade Organization). The most important problems of multilateral regulation of international trade and ways of its liberalization are solved at negotiations or rounds, of which 9 were held during the existence of the GATT / WTO. The last rounds (7th, 8th, 9th) lasted almost a decade, everyone participated in them more countries (7th - 99, 8th - 117, 9th - more than 130) and more and more contradictions between them had to be resolved by special agreements and agreements on trade in goods and services, technologies, intellectual property, electronic commerce and others.

Quite often, countries violate the principles of the WTO, the agreements and agreements reached, and then the WTO acts as an arbiter in the same trade wars mentioned above. And more and more often the slogan is heard: "down with

globalization, the institutions that regulate the world economy".

BREXIT, the growth of Euroscepticism, the actualization of the problem of migrants, new approaches to the national foreign economic policy of the presidents in 2015-2020, the coronavirus of 2020-2022 - cast doubt on the further globalization of the world economy and increased the number of skeptics regarding its rational regulation of people's trade and financial organizations (except WTO, UNCTAD and UNCITRAL in the field of international trade law, and the IMF, and the World Bank and other UN institutions).

The relevance of these issues was especially voiced at the World Davos Forum in 2017, where many speakers and experts spoke about the early finish of globalization, who had no doubt that in the classic familiar form "globalization as a phenomenon is coming to an end."

And then the ex-head of the IMF, K. Lagarde, stressed that recent events in the world economy and politics indicate a movement from globalization to nationalism. Although the WDF ended with an official denial of this fact, and the idea of a "new format for the old globalization" was quite popular among a number of speakers. For example, Carlos Ghosn, head of the Renault-Nissan Alliance, said with optimism: "Perhaps the approach to this process will change, the philosophy will be adjusted, but globalization will remain."

While the Donald Trump administration tried to stop trans-Pacific and trans-Atlantic cooperation, Chinese Leader Xi Jinping spoke at Davos in support of global economic convergence, free markets and protectionism, saying that there are no winners in trade wars. Of course, China, with its already conquered American market, with its investments in different countries of the world, with its economic growth rates, which globalization has ensured for it, does not agree with the decline of globalization. And other countries from the "Great Seven (G7)" are not going to withdraw from global economic cooperation, and therefore there is no reason to assume that globalization is coming to an end.

More recently, Walmstein proposed the idea of "apolarity" of the modern world; today there is a tendency towards multipolarity and the main figures in the

struggle for leadership will be the United States and China, they will also be the main "personas" of globalization processes "in a new format."

At the WEF, in the economic literature of recent years, more and more questions have been raised about what will happen if international trade and other forms of cooperation in the usual format are undermined and nationalism and protectionism win. Apparently, this will lead to a sharp growth of strong developed economies, the return of industrial capacities to the national boundaries ("homeland"), an increase in the number of jobs, which, in turn, will further deepen the gap between rich and poor countries.

Our country, in view of its dependence on both exports and imports, and on labor migration, under these new conditions, risks being left "on the sidelines" of international economic processes if it does not prioritize the development of the domestic consumption market, import substitution, moving away from exports of low value-added commodities.

The choice of trade policy and its instrument by a particular country is the national level of regulation of international trade. But if a country is a member of the WTO or is in associative relations with various trade unions (for example, the EU), then in its regulation of trade it should be guided by the principles of those organizations. New chapter in developing of international trade in Ukraine we will observe after the war, which was started in 24 of February, 2022. Ukraine will soon become the strongest country in Europe and will obviously take part in international trade as a leader European country.

RESOURCES:

1. <https://radiuslogistics.co.uk/what-are-the-3-types-of-international-trade/>
2. <https://www.wallstreetmojo.com/global-trade/>
3. Klymenko K. Current issues of Ukraines's cooperation with the IMF during the challenges and threats of COVID-19. Finance of Ukrain.2020 #7.pp. 92-112
4. Zyablyuk R. Economic definition of the nature of the modern industrial revolution. Economist, 1, 2020, p. 8-24.

UDC 336.22

**DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY IN THE ACCOUNTING
AND MANAGEMENT SYSTEM OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN
UKRAINE AND THE WORLD**

Khomovyi Sergey Myhaijlovych

Ph. D. in Economics, head of Department accounting and taxation

Svynous Ivan Viktorovych

Doctor in Economics, Professor of accounting and taxation

Tomilova-Yaremchuk Nadiia Oleksandrivna

Ph. D. in Economics, associate Professor of accounting and taxation

Bila Tserkva National Agrarian University

Bila Tserkva, Ukraine

Khomovyi Mykhailo Mykolaijovych

Ph. D. in Agricultural, head of Laboratory «Botanic Garden»

Podillia State University

Kamyaenets-Podilskyi, Ukraine

Lytvynenko Volodymyr Serhiiovych

Ph. D. in Economics, associate Professor of accounting and taxation

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Kiev, Ukraine

Abstract: The article examines the problems of the transition of agriculture to digital technologies, potential directions for the digitalization of agricultural production, the role of digitalization in the agro-industrial complex, the benefits from the use of innovative digital technologies, the pros and risks of the digital economy in the agro-industrial complex. As part of the study of the object of study, the advantages and disadvantages of introducing digital technologies in the tax sphere are analyzed.

Key words: digital economy, digital agriculture, risks of the digital economy, digitalization of the tax system, digital accounting and information ecosystem.

The main text of the article. The active penetration of digital technologies into various areas has necessitated the introduction of digital transformation

processes in them and adaptation of all sectors of the economy to it. An analysis of foreign experience shows that such a transformation is carried out on the basis of digital platforms that integrate production, infrastructure and social processes and form digital service ecosystems on this basis. Moreover, a number of authors consider the development of such digital ecosystems to be one of the main conditions for the formation of the sixth technological order. At the same time, the formation of such digital platforms is unthinkable without taking into account the features and problems of traditional businesses, which, of course, are regional agro-industrial clusters. These features include, first of all, sectoral features of the central sphere of these clusters – agriculture. These most important features of agribusiness include: its biological basis; seasonality of production and sales, use of resources; the need to preserve fertility, as the most important factor in the main means of production – land [1, p. 87-89]. The term ecosystem, which came to the economy from biology, defines it as a community of living organisms (biocenosis), as well as their habitat and a system of connections that allows them to exchange matter and energy with each other [2, p. 83-88]. The most important condition for the formation of an effective digital innovation ecosystem is the creation of an information environment and information environment. Their main elements are digital technologies, institutions and institutions, culture, markets and innovation infrastructure. For the effective functioning of such an environment, it is necessary to observe a number of systemic principles, which include: the presence of effectively functioning basic institutions; availability of developed financial markets; the level of trust in members of the business community, etc. It is the observance of these and a number of other conditions that should be ensured by the innovation ecosystem, which is understood as a community of economic agents interested in the effective creation, promotion and use of an innovative product by all community members. An analysis of domestic experience and foreign countries shows that the digital transformation of business systems is carried out on the basis of digital platforms, which in turn form digital service ecosystems. The use of digital information ecosystems in regional clusters provides a number of new opportunities, which include:

a) increasing the synergy effect through optimization at all levels of the regional cluster;

b) the possibility of reducing the investment and production cycles of all sectors of the regional cluster;

c) strengthening the flexibility of structures that enable accelerated restructuring, which is necessary when reducing the life cycle of products of the processing industry of the agro-industrial complex;

d) the possibility of improving the institutional, legislative and regulatory framework, strengthening the guarantees of business partners;

e) ensuring a reduction in the costs of all types of resources and transaction costs per unit of production.

Over the last period, national programs of the transition to the digital economy have been adopted by many foreign countries of the world. Scientists even talk about the emergence of a new type of national strategic document, as well as a new process of national strategizing. At the same time, the analysis and comparison of currently existing program documents (digital development programs and strategies) shows, on the one hand, a certain commonality of approaches to the formation of such documents, and on the other hand, significant heterogeneity in the format and content of key initiatives. Thus, according to UNCTAD (United nations conference on trade and development), in 2012-2017, 102 digital strategies were developed in various countries of the world (table 1).

Table 1

Digital development strategies in foreign countries

Region	All strategies	Infrastructure	Digital business
Developed countries	32	27	21
Джерело Countries with transition economies	11	10	6
Developing countries	59	54	40

Source: [3].

The G20 countries have developed strategies for the development of the digital economy for the medium and long term. Each of the adopted programs has its own

specifics, but all of them are aimed at solving national tasks and rely primarily on national innovation systems, since the digital economy will become an important driving force of the world economy in the coming years (table 2).

Table 2

Digital strategies of the G20 countries

Country	Strategy	Main accents
USA	National Broadband Plan [4] Digital Economy Agenda [5]	Ability to access broadband; high-speed Internet. Creating an enabling environment for digitization «making America the first in the digital economy».
EU	The digital divide in Europe [6] Digital Agenda for Europe [7]	An open and competitive digital economy. Development of a single digital market.
United Kingdom	Digital Economy Act 2010 [8] Digital economy strategy 2015-2018 [9]	Digital Media Policy – Copyright, Internet Domain Names, Local Radio, Video Games. Encouraging digital innovators; focus on the user; equipment of digital innovators; development of infrastructure, platforms and ecosystems; ensuring sustainability.
Germany	Germany: Industrie 4.0 [10] Digital Strategy 2025 [11]	Cyber-physical systems, Internet of things, cloud computing. Digital independence, digital infrastructure, data security.
France	Digital 2020: France [12]	Development of fixed and mobile broadband. Promotion of digital applications and services, especially e-government or e-commerce.

Source: [4-12].

Even a superficial analysis of existing programs, strategies and plans for the development of the digital economy, as well as a review of the achievements within the G20, testify to the significant attention paid to this issue in the leading countries of the world.

The advantages of the digital economy for enterprises of the agro-industrial complex of Ukraine include (fig. 1).

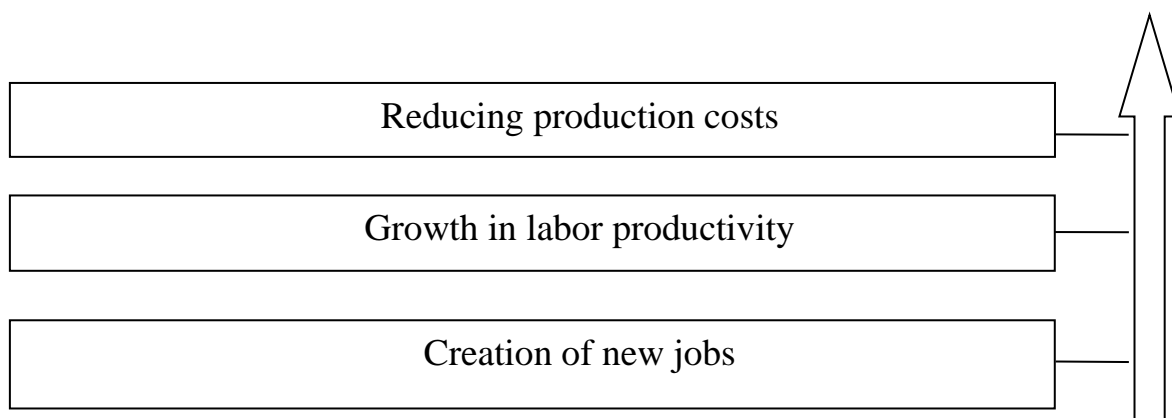

Figure 1. Positive aspects of the digital economy (compiled by the authors)

One of the aspects of the digital economy is the conduct of business activities with the storage of data in electronic form and the processing of information in large volumes, this makes it possible to obtain accurate analytical reports that form the basis for optimizing accounting and other business processes. The ways of informatization of the agricultural industry are shown in figure 2.

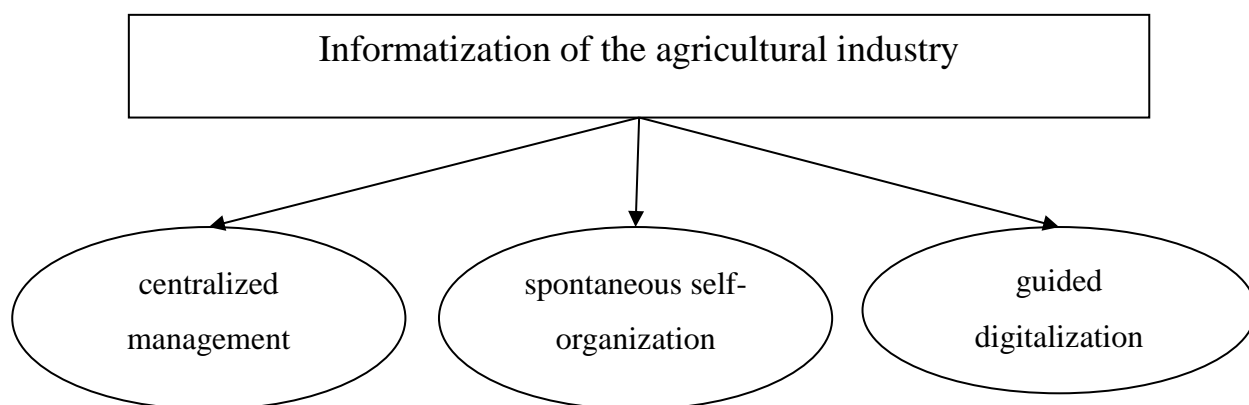

Figure 2. Ways of informatization of the agricultural industry (compiled by the authors)

The essence of centralized management is that all stages of digitalization are regulated by legal acts. The implementation of the norms, which are approved at the legislative level, is controlled by state structures. Spontaneous self-organization is characterized by a change in the social component in order to adapt the population to modern business conditions. For the development of the digital technology segment, it is necessary to prepare a developed information and communication infrastructure. To solve the tasks set before the digital economy, we need appropriate knowledge

bases, interactive communities, a wide network of business integration platforms, and personnel that can work in new conditions. Such an integrated approach will create a digital ecosystem in which each participant will play a dual role – a client and a data server. This will form the basis for subject-oriented clusters within which agrarian digital ecosystems function.

We have identified the following factors that have a direct impact on the digitalization of agriculture in Ukraine: 1) features of rural entities (territory size, economic potential, production capabilities of the region); 2) organization of labor; 3) management technologies used; 4) the degree of automation of the control system; 5) professional qualities of agricultural workers; 6) the level of staff interest in the results of the farm.

It is impossible not to take into account the risks of the digital economy: 1) the risk of cyber threats associated with the problem of protecting personal data; 2) the growth of unemployment in the labor market, the risk of the disappearance of some professions will increase. This will happen due to the further spread of information technology; 3) «digital divide» (a gap in digital education, in terms of access to digital services, and, as a result, a gap in the level of well-being of people in the same country or in different countries).

At the present stage, digital technologies are used only by individual business entities. This follows from the fact that developers of software for the needs of the agro-industrial complex do not have complete databases that are necessary for the creation and operation of specific technologies. The efficiency of digitalization of the agricultural industry can be increased by creating an electronic platform for the sale of agricultural products. Transactions on this platform will be concluded not only with intermediaries, but also with consumers, which will reduce the margin of intermediaries.

It should be noted that the digital platform will allow each participant to receive reliable, up-to-date information on the promotion of goods from the manufacturer to the consumer. This will increase the time for the return of funds and reduce bank rates, since banks will receive additional guarantees of return, receiving

information about the goods pledged. The role of technological digital platforms in the agro-industrial complex is contained in ensuring effective communication, stimulating direct interaction between farmers and stakeholders, such as scientific institutions, public structures.

In the Ukrainian agro-industrial complex, digitalization is at an early stage. Its introduction will reduce production costs and contribute to the growth of financial affordability of food, as well as ensure the rational use of the potential of natural resources.

Computer technologies are increasingly filling the tax system. Tax flows are becoming more difficult to track, transnational value chains create risks of shortfalls in tax payments to the budget. All these aspects also lead to the need to transform the tax system to an adaptive digital platform. However, many scientists still argue how effective this transformation is in the tax accounting of Ukraine (table 3).

Table 3

Advantages and disadvantages of digitalization of the Ukrainian tax system

Advantages	Flaws
Timely payment of taxes and contributions by legal entities and individuals	Low level of provision of the population with electronic means of data transmission
Simplification of the procedure for acceptance and processing of documents by tax authorities	High load on the official website of the tax service
Significant reduction in costs associated with paying taxes and contributions, filing applications and declarations, etc.	Low level of digital literacy of people
Promptly informing citizens about the presence of tax debts	The presence of a threat to national cybersecurity

Source: Compiled by the authors.

So, thanks to the introduction of remote services for legal entities and individuals, the amount of costs that accompany tax processes will be significantly reduced. For example, the need to stay in long queues is eliminated, since now you can get the service of the tax service remotely.

One of the key tasks of the state in the field of tax control is to ensure the timely payment of assessed taxes and contributions, which can also be successfully implemented through the digitalization of the tax system.

This advantage is associated with time savings, which is formed due to the

absence of the need to visit the territorial tax authority to submit documents and make all relevant payments. Thus, the formation of a remote system determines the accelerated service of taxpayers.

Another advantage of the digitalization of the Ukrainian tax system is the simplification of the procedure for accepting and processing documents by tax authorities. In tax practice, there are often cases of loss of documents by specialists of the tax inspectorate. However, the use of remote methods for obtaining documents greatly facilitates the work of tax services.

Among the positive effects of the use of electronic services in the field of taxation, one can also highlight the prompt notification of taxpayers about the presence of arrears in payment. Today, on the official portal of the tax service in personal accounts, taxpayers are given the opportunity to receive detailed information on current tax liabilities.

A significant drawback of the digitalization of the tax system of Ukraine is the low level of digital literacy of the country's population, which includes computer and information components.

According to the analytical center «The Village», as of 2019, only 53.5 % of the population have a sufficient level of literacy in the field of computer and information technology [13]. Young people aged 10-17 have the best digital skills, they received a share of 61.6 % in the «above average» category. In general, 15.1 % of Ukrainians do not have such skills, and 37.9 % of citizens have a low level.

During the period of forced self-isolation introduced due to the spread of coronavirus infection in 2019-2021, many taxpayers and payers of contributions were not ready for remote work due to the low level of digital literacy. To ensure the growth of this indicator in Ukraine, it is recommended to carry out a number of activities presented in figure 3.

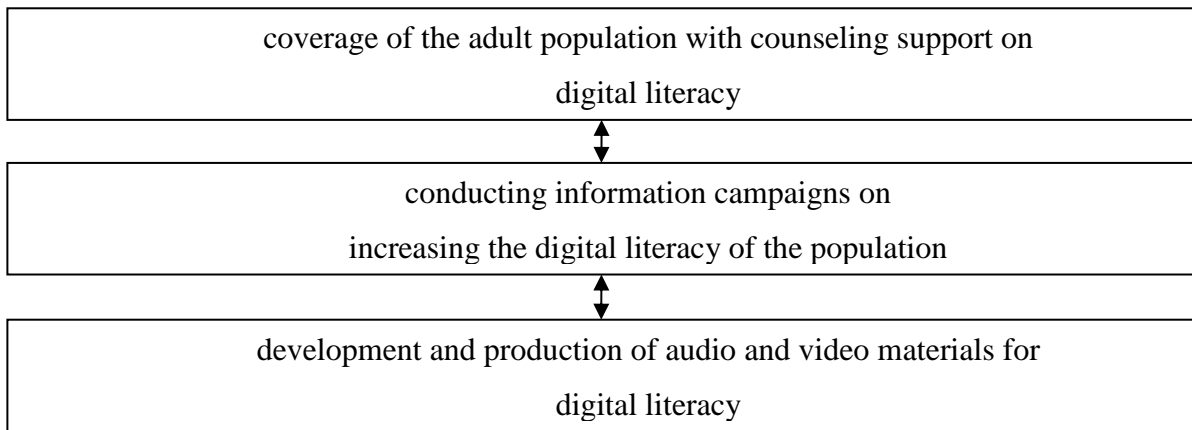

Figure 3. Measures to improve the level of digital literacy of citizens of Ukraine (compiled by the authors)

Among the shortcomings of the digitalization of the tax system of Ukraine is the occurrence of interruptions in the operation of the site when a large number of applications (documents) are received. The solution to the problem can be the creation of separate Internet resources aimed at servicing payers for specific types of taxes. The disadvantage of using remote services in any area (including tax administration) is the possibility of a cyber attack on the server. The state needs to take care of the protection of citizens' data by creating and implementing special systems for encrypting transactions.

So, the assessment of the digitalization of the Ukrainian system showed that along with the benefits of introducing computer (information) technologies into the accounting and management system, there are factors that hinder its development. During the study, various measures were proposed to overcome the conditions that limit the process of digitalization of the Ukrainian tax system.

REFERENCES

1. Хомовий С. М. Інформація та її особливості в сільськогосподарських підприємствах. Облік і фінанси АПК, 2009. С. 87-89.
2. Гаврик О. Ю., Хомовий С. М. Інформаційне забезпечення управлінського обліку сільськогосподарських підприємств. Економіка та управління АПК, № 1–2, 2016. С. 83-88.
3. World Investment Report 2017. Investment and the Digital Economy.

UNCTAD, 2017. http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf.

4. National Broadband Plan. Federal Communications Commission, <https://www.fcc.gov/general/national-broadband-plan>

5. Digital Economy. US Department of Commerce, <https://www.commerce.gov/tags/digital-economy>

6. The digital divide in Europe. European Commission, 10 November 2005, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/digital-divide-europe>

7. Digital Agenda for Europe. European Parliament, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/64/digital-agenda-for-europe>

8. Digital Economy Act 2010. UK Public General Acts. Legislation.gov.uk, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/24/contents>

9. Digital Economy Act 2010. UK Public General Acts. Legislation.gov.uk, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/24/contents>

10. Germany: Industrie 4.0 European Commission, https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/dem/monitor/sites/default/files/DTM_Industrie%204.0.pdf

11. Digital Strategy 2025. Federal Ministry for Economic Affairs and Energy, https://www.de.digital/DIGITAL/Redaktion/EN/Publikation/digital-strategy-2025.pdf?__blob=publicationFile&v=9

12. DIGITAL 2020: FRANCE. DataReportal, 12 February 2020, <https://datareportal.com/reports/digital-2020-france>

13. Який рівень цифрової грамотності українців – дослідження. <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/292641-yakiy-riven-tsfrovoyi-gramotnosti-ukrayintsiv-doslidzhennya>

BEHAVIOR OF FOOD AND BEVERAGE ESTABLISHMENTS FOR JUAN DE DIOS MORALES STREET (LA RONDA) DUE TO THE COVID PANDEMIC. ANALYSIS OF THE TERRITORY THROUGH GIS

Lasso Freddy

Master in Environmental Systems
Tecnológico de Monterrey, México

López Paola

Master in socio-environmental studies
FLACSO, Ecuador

Teacher at UTE University, Quito, Ecuador

Polanco Daniela

Postgraduate candidate in Economics
UESOR University

Federación Rusa

Teacher at UTE University, Quito, Ecuador

Introduction La Ronda is one of the best-known streets with a vast history located in Quito's old town. Cradle of painters, writers and poets, the area has positioned itself as a place that offers a cultural and tourist proposal for the city after the rehabilitation process that began in 2006. The current pandemic has made activities in the tourism sector have been affected, so this study analyzes the behavior of food and beverage establishments as of August 2021.

This study will provide an overview to take timely reactivation measures. According to Boullón (2006) [1], the tourist heritage is made up of attractions, plant, infrastructure and tourist superstructure. These components are essential for the construction of a defined and organized tourist space.

Under this context, the present study focuses on the Calle La Ronda, which belongs to the Manuela Saenz zonal administration and is located within the urban parish Quito's old town. [2]

Methodology It was divided into two phases. The first, field work with spatial data collection and site characteristics (capacity, prices, business status), of the

establishments, taken the first and second week of August 2021. The second stage is data work to create geodatabases through ArcGIS [3] for the generation of thematic cartography.

The first and fundamental step was the collection of geographic data that are already georeferenced in the open government platform of the municipality of Quito, as well as the field work with the use of two tools: GPS (Garmin Gpsmap 64s) to mark the locations of attractions, equipment and infrastructure and the Google Earth Pro-2020 software, to corroborate the measurements of the coordinates taken. All the geographic information collected was taken under the universal transversal Mercator coordinate system (UTM). The second phase is the construction of cartography based on the collection of data in field work. The criteria for the application of the guidelines established within the national catalog of geographic objects of Ecuador that seeks to standardize the production and management of the information generated were taken into account [4]. The tools of the ArcMap software version 10.6-2017 [5] were used for the creation of shapefiles, geodatabases, and mapping.

Table 1

First Methodological Phase of the Study

PHASE	ACTIVITY	DESCRIPTION
FIRST	Collection of Information: <i>DIGITIZED SHAPEFILES</i> (SHP)	Information collected from the database of the Metropolitan Information System of the Metropolitan District of Quito. Scale (1:50000)
	Point Taking: GPS FIELD WORK	<ul style="list-style-type: none"> - Georeference using the Universal Transversal Mercator (UTM) coordinate system. - The points taken were saved as a database with the following geographic information: X(latitude) Y(longitude) Z(altitude). - Compilation of basic information of the places. (Name of establishment, capacity, lowest prices, highest prices, stores closed due to COVID)
	Taking Points: WORK OF CORROBORATION AND CORRECTION OF POINTS IN GOOGLE EARTH PRO	- Comparison of points taken in the field with satellite images and Google Earth Pro UTM coordinates for possible corrections.
	Georeferencing of GPS points USING ARCGIS SOFTWARE 10.6	- Transfer of database with coordinates for the construction of <i>shapefiles</i> based on georeferenced points.

Table 2

Second Methodological Phase of the Study. (Using Geoprocessing Tools)

PHASE	ACTIVITY	DESCRIPTION
SECOND	Using geoprocessing tools <i>SHAPEFILES OF THE MUNICIPAL INFORMATION SYSTEM</i>	1. Polygonal cut of parishes <i>shapefil</i> . Creation of new <i>shapefile</i> . 2. Polygonal cut of neighborhood_sector <i>shapefile</i> , creation of a new exclusive <i>shapefile</i> of La Ronda street.
	Using georeferencing tools ADD AND SHOW DATA TAKEN XY	1. Database entry created in Microsoft Excel of the points taken in GPS through the add XY data tool, using the projected coordinate system WGS 84 UTM Zone 17S 2. Creation of 1 shapefile: Locales_LaRonda
	Editing <i>Shapefiles</i>	1. Classification by thematic symbology of the generated <i>shapefiles</i> .
	Preparation of cartography	1. Construction of thematic maps according to the divisions established for the tourist heritage. 2. Elements present: North, scales, graticule, legend, reference information and in certain maps inclusion of a satellite image from the ArcGIS Map Base. (Arc Map, 2017)

Results Three cartographic products are shown. The first shows the location and status of the businesses (open, closed and new businesses due to the pandemic), with a total of 25 stores in operation, 17 stores closed and 5 new stores.

The second product shows through location the capacity before and after the pandemic with which the premises are currently being managed.

Finally, the third cartographic product shows the prices (minimum and maximum) that the food and beverage establishments present, joining the georeferenced location and their data.

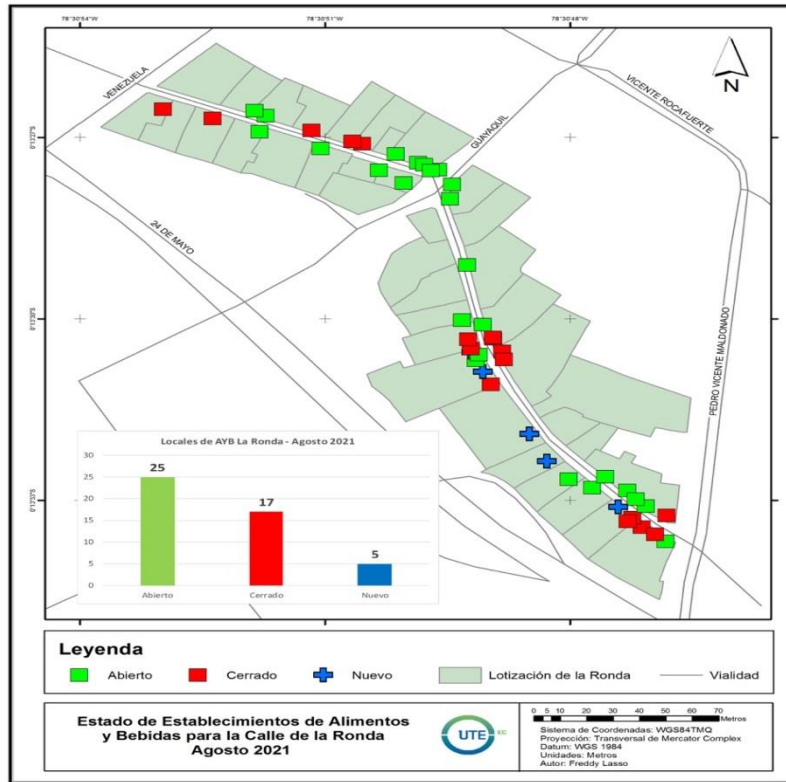

Figure 1 Status of food and beverage establishments for the calle de la ronda. August 2022.

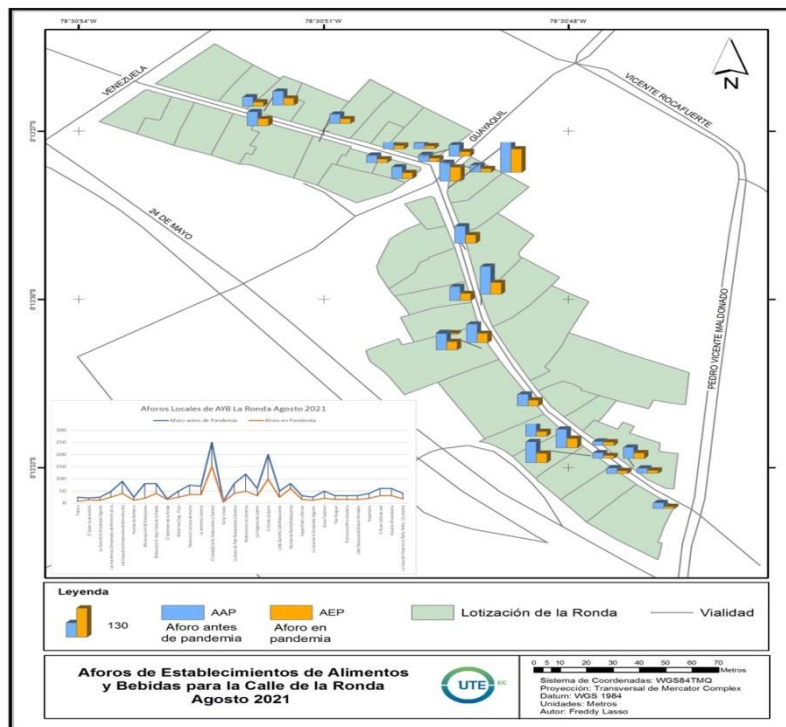

Figure 2 Capacity of food and beverage establishments for the calle de la ronda. August 2021.

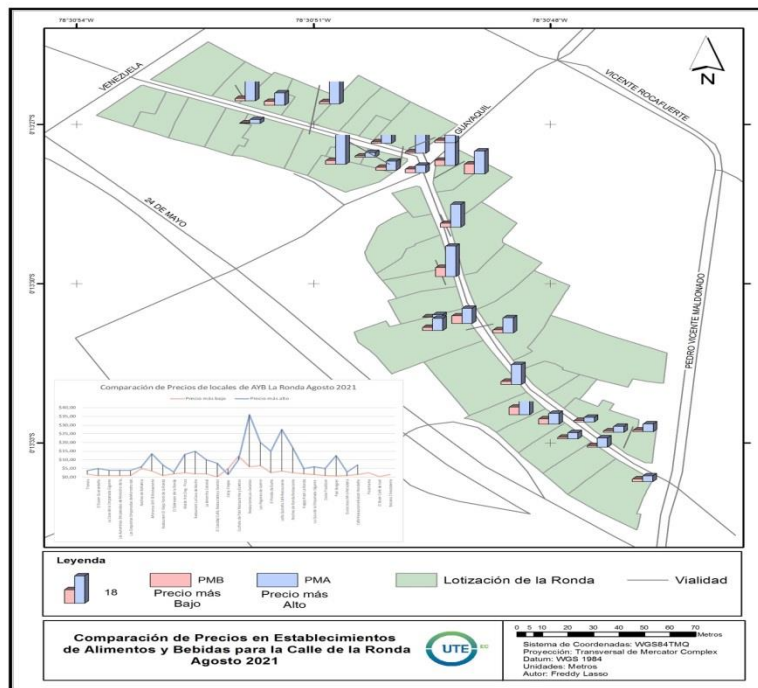

Figure 3 Capacity of food and beverage establishments for the calle de la ronda. August 2021.

Conclusions Among the main conclusions obtained from the study, it was found that there are 10% of new establishments on Calle La Ronda, 36% are still closed due to the pandemic and 53% of establishments are operating with a reduced capacity.

There is no consensus on the capacity of food and beverage establishments, on average the capacity of the sites is 32% of its capacity. The minimum capacity value is from the “Tranvia” venue (32%), and the maximum registered capacity value is from the “El Sabrosón de la Ronda” venue with 83%.

Depending on the establishment and its categorization, the values vary. However, the average value per dish is USD 4. The place with the cheapest food is “Crazy Crepes” and the place with the most expensive dishes is “Restaurante los Geranios”.

REFERENCES

1. Boullon, R. (2006). *Tourism space planning*. Mexico: Editorial Trillas.
2. INEC. (2010). *Population and Housing Census*. National Institute of Statistics and Censuses ArcMap (version 10.8). (2019). Environmental Systems Research Institute (ESRI). California: ESRI. National Secretariat of Planning and Development. (2013). *National Catalog of Geographical Objects Version 2.0*. Quito: SENPLADES.
3. Environmental Systems Research Institute. (2020). *GIS as a tool for tourism*. Accessed August 20, 2020. Retrieved from: <https://www.arcgis.com/apps/MapSeries/index.html?appid=021027f0e0ae4bb9bc0e8395391751ef>

УДК 338.241.2

**THE STATE OF INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF UKRAINE IN
THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION**

Zaiets Mykola

PhD, Associate Professor

Lokota Daryna

graduate student

Odessa National Economic University

Odesa, Ukraine

Annotation: The international competitiveness of the country is one of the determining factors of its economic growth, therefore, in the context of European integration and post-war development, the identification of key factors and the analysis of the experience of the EU countries are of particular importance for Ukraine. The purpose of the study is to determine the dynamics of Ukraine's international competitiveness, as well as to determine key trends based on global indicators. It has been proven that the EU countries, which put the innovative component as the basis of development, achieved the leading positions in the ratings of economic development and international competitiveness.

Keywords: international competitiveness of the country, global competitiveness index, innovative component of competitiveness, European integration, competitive position of the country.

The international competitiveness of a country is the possession of certain properties and capabilities that allow the state to develop in the field of innovation and have an advantage in global competition. The competitiveness of the country's economy is based on the competitive advantages of goods and services that are in demand on the international market. The competitiveness of the national economy is of great practical importance for improving the country's competitive advantages, namely:

- export development in the short and long term,
- gaining a certain authority in the international environment,
- increasing the level of competitiveness of important areas of production and services.

In order to achieve a high level of competitiveness of the country's government, it is necessary to develop a high-quality and transparent business policy in accordance with international market trends, reform production and service provision.

An important indicator is the definition and dynamics of the country's place in the Global Competitiveness Rating. The Global Competitiveness Index (GCI - Global Competitiveness Index) is a global study initiated by the World Economic Forum (WEF). In December 2020, the WEF released the Global Competitiveness Report, Special Issue 2020: How countries are progressing towards recovery. This report reflects historical trends in competitiveness, research of future priorities. The result of this study is the provision of recommendations regarding:

- priorities that are necessary to restart the economy after the COVID-19 crisis;
- priorities and policies needed to reboot economic systems in the long term to achieve sustainable and inclusive prosperity.

In order to assess the potential of the country and whether changes occurred during the introduction of innovations in Ukraine, it is appropriate to display the dynamics of changes in Fig. 1.

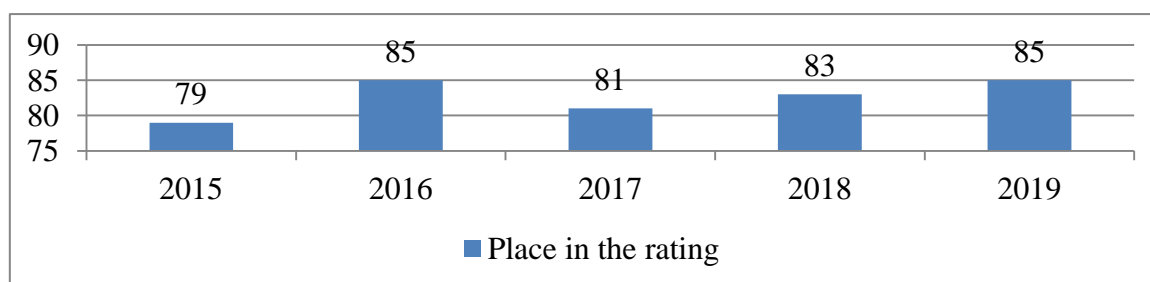

Fig. 1. Dynamics of positions of Ukraine according to GCI in 2015-2019.

Source: compiled by the authors based on [1].

Referring to the WEF study, in 2019, according to the GCI, Ukraine ranked 85th among 141 countries in the world. Compared to the position in 2018, Ukraine

lost two positions during the year, as it occupied 83rd place. However, the index remained unchanged at 57.0.

The strengths of Ukraine's competitiveness according to the global competitiveness index are:

- significant potential for the development of innovative activity (60th place);
- large size of the market (47th place in the ranking);
- developed infrastructure in comparison with other countries in the rating (57th place);
- development of professional skills (44th place).
- significant level of higher education and professional training (59th place).

These factors are important competitive advantages of Ukraine, since the presence of these prerequisites can guarantee success in the modern world and form a competitive market, which will contribute to the integration processes of Ukraine into the European Union.

Weaknesses in competitiveness have a negative impact on the position of world rankings. Such factors in the case of Ukraine include: medicine and health care (101st place); low institutional development (104th place); macroeconomic stability (133rd place).

So, after studying Ukraine's place in the global competitiveness rating, the following conclusions can be drawn: there was a decrease in macroeconomic stability by 2 points; there was a decrease in the quality of institutions by 1.6 points; business dynamism decreased by 1.9 points.

At the same time, positive trends can be noted:

- for two years in a row, the position has improved according to the criteria "Market of goods" - a change from 73rd to 57th place and "Institutional development" - from 110th to 104th place;
- indicator of the level of education has increased and is at the level of 44, in contrast to 2018 – 46th place;
- the indicators "Volume of the domestic market" remained unchanged - 47th position and "Infrastructure" - 57th place;

-tracked average annual GDP growth over the past 10 years has increased from -2.1% to 0.1%, (although it should be noted that the growth of foreign direct investment over the past 5 years has decreased from 2.7% of GDP to 2.3% of GDP);

-the share of renewable energy consumed by Ukrainians reaches 4.1%;

-the state of commodity markets in the reporting period had a positive trend (+1.2 points and 57th place).

This is explained by the increase in internal competition and competition in the service market (+4.9 points and 64th place), the dispositive influence of taxes and subsidies (+3.4 points and 104th place) [2, c. 31].

The innovative component has a decisive place in the study of the country's competitiveness [3, c. 21]. In the future, to analyze the factors shaping Ukraine's international competitiveness in the context of European integration, a sample of three groups of countries was formed by the level of innovation activity: high (Germany, the Netherlands, France), medium (Hungary, Poland, Slovakia, Bulgaria, Ukraine), whose place in international ratings are given in table 1.

Table 1

The place of the analyzed countries in the international rankings of 2012-2018

The level of innovative activity	Countries	Global Competitiveness Index			Global Innovation Index			Doing Business		
		2012	2014	2018	2012	2014	2018	2012	2014	2018
High	Germany	6	4	3	15	13	9	19	21	20
	Netherlands	7	8	6	6	5	2	31	28	32
	France	18	23	17	24	22	16	29	38	31
Average	Hungary	48	63	60	31	35	33	51	54	48
	Poland	41	43	37	44	45	39	62	45	27
	Slovakia	56	70	35	26	28	30	37	33	40
	Bulgaria	74	54	51	42	44	37	59	58	50
	Ukraine	82	76	83	63	63	43	152	112	76

Source: compiled according to data [4; 5; 6]

As can be seen from the examples given in the table, countries with a high degree of innovation activity are more competitive, in particular, Germany, the Netherlands, and France are characterized by a high level of innovation implementation and demonstrate a high degree of technological readiness and business development, rich resource potential, and a highly qualified workforce.

Countries with an average level of innovation activity have a certain potential for growth, but due to insufficient provision of modern technologies and financing, feeling the need for qualified personnel, cannot sustainably increase the innovative component.

In 2016, countries with a high level of innovation activity used Industry 4.0 technologies: Germany (27%), France (9%), the Netherlands (3%) [7]. In a broad sense, Industry 4.0 defines a fundamentally new means of increasing the level of competitiveness of industrial enterprises, which uses the integration of "Cyberphysical system" (CPS) in production processes and in the functioning of products [8]. In Germany, there is a close connection of the added value of industrial production, the share of which in GDP is 1.07 trillion dollars. USA as of 2017, and the GDP indicator due to the automotive, mechanical engineering and chemical industries and a high level of production automation. Innovations in the field of household appliances production are at a high level. Germany is the third country in the field of nanotechnology and the number of patents after the USA and Japan [9]. The innovative policy of the country is aimed at the development and support of high-tech industrial enterprises, which creates an attractive environment for business implementation. France has developed high technologies in the fields of automobile construction, electronics and agriculture. The share of industry in the total volume of GDP is 17.3%, which is dominated by manufacturing industries, which are mostly related to scientific and technological development. The country is also a leader in mechanical engineering. High-tech industries are actively developing in France: research and development expenditures in 2015 amounted to 2.2% of GDP and ranked 4th in the world [10]. The state actively supports innovative activities at the expense of preferential financing, creates conditions for the connection between production, education and science. The Netherlands is one of the highly developed industrial countries. In the structure of the GDP, the service sector occupies 70%, the greater specific weight falls on computerization and technical maintenance. This is confirmed by the close relationship between the indicators of the amount of research and development expenses and the added value of the services provided. The

innovative strategy of the country is based on the organization of science parks on the basis of universities. The main sectors of industrial production in the Netherlands are food, petrochemicals and electronic engineering, in which the state is a major investor in research. A group of countries with transition economies (Hungary, Bulgaria, Poland, Slovakia and Ukraine) after the collapse of the USSR were characterized by a deep crisis in the economy and were affected by low innovation activity. At the same time, in Poland, Hungary, and Slovakia, a larger share of GDP falls on the services sector. The current state of crisis in the economy of Ukraine and macroeconomic instability have a negative impact on technological development and economic growth [3].

It should also be noted that during the war, only 17% of Ukrainian companies are working at full capacity, and about 30% are not working at all, which cannot help but affect the state of international competitiveness. In addition, not only the country's production facilities, alleys and logistics chains are affected. According to the assessment of the National Bank, the war costs the economy of Ukraine 50% of the "unproduced" GDP, not taking into account losses from the destruction. Many businesses need to restart processes and resume production. Those who have managed to maintain production need to be helped to scale up and enter European markets. To this end, certain steps have already been taken in the context of European integration. By Regulation 2022/870 of May 30, 2022, the EU introduced temporary trade preferences and suspended the application of customs payments for Ukraine. Ukraine's aspiration to join the EU and obtain the status of a candidate for accession is supported by the liberalization of trade relations, because the EU has abolished customs duties on Ukrainian goods for a year. Temporary trade preferences have a number of advantages for Ukrainian exporters:

- cost savings related to the payment of import duties (the higher the EU import duties, the higher the savings will be for exporters). As of 2021, the amount of import duties amounted to 65.6 million euros;

- simplification of export procedures to the EU. As a result - reduction of administrative costs;

- increase in competitive advantages relative to imports from third countries;
- the opportunity to expand the presence on the EU market and join its production chains.

Although the issue of transportation is not considered as a separate non-tariff measure, logistics problems are now key for Ukraine, therefore, in May 2022, the EU-Ukraine Roads of Solidarity action plan was developed, and in July 2022, an agreement for road transport was signed, but still it is necessary to work on increasing the throughput at the border.

Thus, the conducted study shows an existing regularity - countries with a high level of innovation activity are more capable of diversifying production due to greater opportunities in financing and technological development, which definitely has a positive effect on their competitiveness. Since Ukraine belongs to the second group of countries, it is advisable in the post-war period to follow a strategy of concentration on priority sectors of the economy, which will allow rational distribution of available resources and, if necessary, attract foreign investments. In order to turn weaknesses into strong competitive advantages of Ukraine, it is necessary to carry out a number of measures at the country level, which include: reducing the impact of risks, which are based on a quick and effective response to problematic issues, as well as preventive measures; adaptation to changes and trends on the world stage; stimulating the development of the internal environment; balanced development of all spheres of activity; development of production and provision of services with high added value.

REFERENCES

1. The Global Competitiveness Index (2019). URL: https://gtmarket.ru/files/research/global-competitiveness-index/Global_Competitiveness_Report_2019.pdf
2. Dernova I. A., Borovyk T. M., Kravchenko L. V. (2020). Hlobalnyi vymir konkurentospromozhnosti Ukrainy [Global dimension of competitiveness of Ukraine]. Svitove gospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny.

№42. 29-34. [in Ukrainian].

3. Skorobohatova N. (2019). Mizhnarodna konkurentospromozhnist krain u realiiakh innovatsiinykh zrushen Industrii 4.0 [international competitiveness of countries in the realities of innovative shifts in Industry 4.0]. Ekonomichnyi analiz. Ternopil. Tom 29. № 3. 21-28. [in Ukrainian].

4. Global Innovation Index 2018 – WIPO. Retrieved from: <https://www.wipo.int> [in English].

5. The Global Competitiveness Report (2018). Retrieved from: <http://reports.weforum.org/globaltsompetitiveness-report-2018/> [in English].

6. Doing Business – 2019. Measuring Business Regulations. (2019). Retrieved from: <https://www.doingbusiness.org/> [in English].

7. Matyushenko, I. Yu. (2017). Perspektyvy rozvytku konverhentnykh tekhnolohiy v krayinakh svitu y Ukrayini dlya vyrishennya hlobalnykh problem [Prospects for the development of convergent technologies in countries of the world and Ukraine to solve global problems]. Kharkiv [in Ukrainian].

8. Ofitsiynyy sayt Asotsiatsiyi pidpryyemstv promyslovoyi avtomatyzatsiyi Ukrayiny. Retrieved from: <https://appau.org.ua> [in Ukrainian].

9. Bilan, V. I. (2010). Innovatsiyna sfera Nimechchyny: tendentsiyi rozvytku ta shlyakhy vykorystannya prohresyvnoho dosvidu dlya Ukrayiny [Germany's Innovation Sphere: Development Trends and Ways to Use Progressive Experience for Ukraine]. Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Germany's Innovation Sphere: Development Trends and Ways to Use Progressive Experience for Ukraine, 17, 452-456 [in Ukrainian].

10. The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/>.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКИХ ПРОГРАМ УКРАЇНСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Білицька Анна Вікторівна,
студентка Державного торговельно-економічного університету
Кузуб Михайло Віталійович,
ст. викладач кафедри обліку та оподаткування
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна

Анотація: У статті досліджено переваги використання бухгалтерських програм українського виробництва в процесі організації та здійсненні своєї діяльності малим та середнім бізнесом. Проблема, порушена у статті, це важливий етап у дослідженні та зміні програмного забезпечення українськими компаніями. Під час розгляду цього питання автор застосував загальнонаукові теоретичні методи дослідження.

Ключові слова: програмне забезпечення, бухгалтерський облік, оподаткування, автоматизація, BAS Бухгалтерія, Dilovod, Дебет Плюс, IT Enterprises, аналоги, переваги, впровадження.

На сучасному етапі інтенсивної інформатизації народу, комп'ютерні технології широко охоплюють різні сфери життєдіяльності суспільства, тож перед організаціями та підприємствами, які прагнуть ефективно організувати бізнес, постає завдання щодо використання інформаційних технологій в процесі організації та управління своєю діяльністю. Використання сучасного програмного забезпечення є дуже важливим для розвитку підприємства та є необхідною передумовою для здійснення ефективного контролю, аналізу та обліку середнього та малого бізнесу. Програми, українського виробництва, є гідною альтернативою софту країни-агресора. Всі програми компанії 1С – BAS, Вітріх, Мой склад – мають бути заборонені найближчим часом, адже компанія

1С та її продукти обслуговують значну частину російської військової промисловості, яка працює на знищення нашої Батьківщини.

До бухгалтерського програмного забезпечення створеного українськими виробниками належать такі програми, як: BAS Бухгалтерія [1], Діловод [2], IT Enterprises [3], Дебет Плюс [4] і т.д.

Розкриттю окремих аспектів зазначеної проблеми присвячено ряд наукових праць, серед яких зокрема, UIT - інноваційна компанія, яка спеціалізується на побудові ефективних систем обліку та управління шляхом автоматизації бізнес-процесів компанії розкрила переваги використання хмарної бухгалтерії BAS в умовах воєнного стану [5], Дядюн О.О. досліджував питання: програмне забезпечення як нематеріальний актив підприємства: обліковий аспект [6]. Подаков Є.С. та Пристемський О.С. досліджували актуальні проблеми використання програмного забезпечення для ведення обліку та формування звітності на підприємствах України в сучасних умовах господарювання [7], Кузуб М.В. досліджував питання: «хмарних» технологій для ведення обліку . [8, ст.43].

Одним серед недостатньо досліджених аспектів вказаної теми є дослідження перспектив використання бухгалтерських програм українського виробництва в процесі здійснення організації та управління малого та середнього бізнесу. Крім того, постає питання зі зберігання первинних документів та комерційної інформації. Бухгалтерські документи, облікові реєстри і звітність підлягають зберіганню протягом певного строку, встановленого законодавством.

Стрімкий розвиток процесу інформатизації сучасного суспільства зумовив необхідність кібербезпеки в усіх сферах людської діяльності, оскільки здійснення навмисних або ненавмисних впливів на інформаційну сферу як зовнішніми, так і внутрішніми джерелами може зашкодити безпеці і призвести до моральної, матеріальної, фінансової, репутаційної та інших форм шкоди. [9]. Зміни в теорії і практиці бухгалтерського обліку відбувалися одночасно з реорганізацією управління народним господарством, розробкою нових

нормативних актів . [10].

Програмне забезпечення "BAS Бухгалтерія" призначене для автоматизації бухгалтерського обліку середнього та малого бізнесу. Основними перевагами програми є: здійснення обліків відповідно до чинного законодавства України; також у склад прикладного рішення включено план рахунків бухгалтерського обліку, що відповідає Наказу Міністерства Фінансів України "Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку і Інструкції про його використання" від 30 листопада 1999 р. №291. Основним способом відображення господарських операцій в обліку є введення документів конфігурації, які відповідають первинним бухгалтерським документам. "BAS Бухгалтерія" дозволяє вести бухгалтерський та податковий облік господарської діяльності кількох юридичних чи фізичних осіб в одній, або в декількох інформаційних базах. У програмне забезпечення включено регламентовані звіти, які призначені для подання власникам організації і контролюючим державним органам, включаючи форми бухгалтерської звітності, податкові декларації, звіти для органів статистики і державних фондів. Прикладне рішення дозволяє виконувати такі операції, як: здійснювати складський облік, облік товарно-матеріальних цінностей, облік комісійної торгівлі, облік операцій з тарою, облік торговельних операцій, облік банківських та касових операцій, облік розрахунків з контрагентами, облік заробітної плати та кадровий облік, облік основних засобів, нематеріальних та малоцінних активів, облік виробництва, а також підтримку різних схем оподаткування та експрес-перевірку обліку.

Dilovod – це бухгалтерська програма з електронною звітністю для всіх систем оподаткування, яка спростить ведення обліку і заощадить особистий час. Перевагами програмного забезпечення є: по-перше, Dilovod - має повний функціонал, необхідний для ведення ФОП і Юридичних осіб: управлінський, бухгалтерський та податковий облік, електронну звітність, зарплата і управління персоналом, облік виробництва, управління доставкою та багато іншого. По-друге, українська онлайн-бухгалтерія Dilovod вже стала надійною

альтернативою компанії ІС та її продуктам. До переваг прикладного рішення належать також: автозавантаження банківських виписок онлайн, реквізити платежу при цьому будуть заповнені автоматично, а нові клієнти додані в базу; формування уточнюючих звітів безпосередньо з документа, автоматичний розрахунок курсових різниць; завантаження номенклатури накладних з файлу; контроль реєстрації та правильності формування податкових накладних; також контроль складу та виправлення складських помилок.

IT Enterprises – це програмне забезпечення, яке вирішує такі питання середнього та малого бізнесу, як облік за стандартами IFRS, питання облікової політики підприємства, фінансово-розрахункові операції, облік необоротних активів, облік витрат на виробництво, облік грошових коштів та їх еквівалентів, податковий облік і звітність, також облік запасів.

Дебет Плюс — це програмне забезпечення, яке розроблене для українських підприємств. Перевагами «Дебет Плюс» є автоматизація здійснення процесу нарахування заробітної плати, здійснення обліку матеріальних цінностей малого та середнього бізнесу, обліку основних засобів та облік малоцінних необоротних матеріальних активів, також здійснення обліку касових та банківських операцій, автоматичне формування форм №1, №2, тощо.

Отже, українськими виробниками ІТ-продуктів розроблено багато програм, які дозволяють вирішити та автоматизувати процеси бухгалтерського обліку малого та середнього бізнесу. BAS Бухгалтерія, Діловод, IT Enterprises, Дебет Плюс – програмне забезпечення, яке дозволяє керувати всіма аспектами підприємства і працювати згідно чинному законодавству. Перевагами цих ПЗ є: контроль грошових потоків, регулювання взаємовідносин з контрагентами, автоматизація бухгалтерської служби в компанії, управління різними фінансовими операціями, регулювати взаємовідносини з клієнтами та постачальниками.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. BAS Бухгалтерія [Електронне джерело] URL: <https://www.bas-soft.eu/soft/bas-mass/bas-accounting/>
2. Онлайн-бухгалтерія Dilovod [Електронне джерело] URL: <https://dilovod.ua>
3. Сучасні IT-рішення для управління бізнесом [Електронне джерело] URL: <https://www.it.ua>
4. Дебет Плюс [Електронне джерело] URL: <https://debet.com.ua>
5. Переваги використання хмарної бухгалтерії BAS в умовах воєнного стану [Електронне джерело] URL: <https://uit.kiev.ua/perevagi-vikoristannja-hmarnoi-buhgalterii-bas-v-umovah-voienного-stanu/>
6. Дядюн О. О. Програмне забезпечення як нематеріальний актив підприємства: обліковий аспект / О. О. Дядюн // Облік і фінанси. - 2018. - № 3. - С. 29-35. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2018_3_6
7. Подаков Є. С., Пристемський О. С. Актуальні проблеми використання програмного забезпечення для ведення обліку та формування звітності. / Є. С. Подаков, О. С. Пристемський // Економіка та суспільство. – 2018. – № 16. – С. 942–946.
8. Кузуб М.В. Розвиток «хмарних» технологій у бухгалтерському обліку. Розвиток бухгалтерського обліку, оподаткування і контролю в умовах інтеграційних процесів. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція. 22-23 жовтня 2020 рік – Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2020. 371 с.
9. Shulha, O., Yanenkova, I., Kuzub, M., Muda, I., & Nazarenko V. (2022). Banking Information Resource Cybersecurity System Modeling. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 8(2). <https://doi.org/10.3390/joitmc8020080>
10. Kuzub, M. V. *Problems of development modern science: theory and practice, EDEX, Madrid, Spain*. ISBN 978–617–7214–33–4, p. 210–214.

**ДІДЖИТАЛ-СЕРВІСИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
СУЧАСНИЙ АСПЕКТ**

Болдов Андрій Олександрович

аспірант

Державного науково-дослідного інституту
інформатизації та моделювання економіки

м. Київ, Україна

Анотація: дана стаття присвячена розгляду сучасного стану діджитал-сервісів на банківському ринку України. Виявлено закономірності та причини інтенсивного розвитку діджиталізації банківської сфери; розглянуто переваги подальшого посилення діджиталізації банківського ринку та виявлено наявні проблеми сьогодення у досліджуваній області. Також у статті окреслено ряд переваг та позитивних перетворень за умов подальшого використання діджитал-сервісів у системі роботи банків.

Ключові слова: діджиталізація, діджитал-сервіси, глобалізація, мобільність, банк, банківський ринок, технології, фінансовий простір.

Класична банківська діяльність вже втрачає свою популярність оскільки використання мережі Інтернету для залучення та взаємодії з клієнтами, дозволяє покращити ринкову позицію і перейти у менш насичену ринкову нішу. Мобільність та орієнтованість на зручність клієнта (фізичної особи) стає пріоритетним завданням будь-якої сфери. Все більшого поширення набувають мобільні додатки, спеціалізовані програми, електроні і персональні кабінети. Головною метою установ тепер є доступність для широкого використання фінансових послуг і операцій цілодобово з будь-якого куточка світу за умови наявності всього лиш мережі Інтернет.

Розвиток банківського ринку також призводить до підвищення рівня імплементації електронних технологій, що призначені для спрощення процесу

отримання клієнтом послуг. Користувач отримує можливість самостійно обирати територіальні та часові рамки отримання обраної банківської послуги у тій формі, що його найбільше задовольнить. Використання новітніх технологій та підходів для поживлення ринку фінансових послуг носить глобальний характер і він стає активним гравцем ІТ індустрії, виступаючи в ролі інвестора, розробника та генератора ідей.

Все вищеописане вказує на переваги і популяризацію фінансових діджитал-сервісів у роботі банку з фізичними особами а питання темпів діджиталізації залишається відкритим, оскільки від цього залежить швидкість розвитку країни.

Дана тема на сьогодні є актуальною і про це свідчить велика кількість наукових матеріалів та прикута увага таких провідних фахівців, а саме: Вергелюк Ю. вказує на те, що це один із перспективних шляхів подальшого виходу України на світові фінансові ринки. Длигач А. розкриває у своїх працях цифрову трансформацію та її роль та значення в розвитку національного банківського ринку. Л. Кузнецова вбачає діджиталізацію банківської сфери як підґрунтя сталого розвитку українських банків. В. Корнєєв передбачає ризики та загрози діджиталізації.

Розвиток ринку банківських послуг призводить до підвищення рівня імплементації електронних технологій, що призначені для спрощення процесу отримання клієнтом послуг. Мобільність та орієнтованість на зручність клієнта стає пріоритетним завданням будь-якої сфери. Все більшого поширення набувають мобільні додатки, спеціалізовані програми, електроні і персональні кабінети. Головною метою установ тепер є доступність для широкого використання фінансових послуг і операцій цілодобово з будь-якого куточка світу за умови наявності всього лиш мережі Інтернет. Покупець отримує можливість самостійно обирати територіальні та часові рамки отримання обраної послуги у тій формі, що його найбільше задовольнить. Використання новітніх технологій та підходів для поживлення ринку фінансових послуг носить глобальний характер. Такі цифрові сервіси і є сьогоднішнім та

потребують все більшого наукового вивчення.

Аналітики компанії «Cisco» вважають умовною точкою відліку розвитку діджиталізації період з 2008 до 2009 рр., Саме у цей період зростає кількість пристроїв із підключенням до глобальної мережі Інтернет і ця цифра перевищила чисельність населення планети.

На освітньо-науковому веб-ресурсі I-scoop, (присвяченому якраз діджиталізації і діджитал-трансформації), у статті Дж. Скот Бреннена та Д. Крейса за назвою «Digitization, digitalization and digital transformation: the differences» описують впровадження цифрових технологій у бізнес і визначають діджиталізацію, у тому числі і в банківській сфері як digitization (діджитизація, (досл. з орон. «оцифровування»)) – конвертування інформації з паперового та інших носіїв у цифровий формат з метою подальшого використання в комп'ютерних системах [3].

Особливо стимулюючим поштовхом до розвитку цифрових технологій у роботі банківської сфери було спричинено пандемією корона вірусу. Дослідження The Harvey Nash / KPMG CIO Survey 2020 стверджують, різке зростання інвестицій (а це 47%) у цифрові технології на фінансових ринках сталося під час першої хвили пандемії, оскільки міжнародні фінансові інституції витрачали близько 15 мільярдів доларів щотижня. Саме тому майже половина лідерів фінансового сектору пришвидшили цифрову трансформацію та впровадження нових технологій – а саме, діджиталізація зросла вдвічі [4].

Отже, в цілому діджиталізація сприймається як позитивне та своєчасне явище.

Зокрема щодо запровадження діджиталізації у банківській сфері то такі переваги і нові можливості дозволять розширити клієнтську базу і для користувачів банківськими послугами забезпечити:

- швидке здійснення регулярних платежів та переказів;
- отримання інформації про стан рахунку та історію платежів в будь-який час, не виходячи з дому;
- економія часу на відвідуванні відділень банків;

- подання заявки на відкриття кредитного чи депозитного рахунків, замовлення кредитної картки та збільшення кредитного ліміту по ній;
- доступ до інформації по кредитному чи депозитному рахунках;
- оформлення страхового полісу;
- зменшення тарифів та комісій за користування послугами;
- своєчасні комунальні платежі і рахунки;
- отримання інших видів послуг в реальному часі [3].

Вагомими позитивними наслідками застосування діджиталізації в банку є:

- оптимізація ресурсів банків, в тому числі оренди приміщень;
- зниження операційних витрат;
- зменшення кількості фізичних відділень, або повна їх відсутність (на прикладі Монобанку);
- зменшення безпосереднього контакту з клієнтами;
- швидке цілодобове задоволення потреб клієнтів дистанційно;
- розширення спектру послуг, що може надати банк;
- надання фінансових, інформаційних та консультаційних послуг в реальному часі [5].

Про діджитал-сервіси банку говорити дещо важко оскільки ця структура розвивається надзвичайно швидко. Їх множина та змінність у часі важковідслідкована.

Звісно застосування усіх технологічних новацій у сучасному світі лише сприяє інтенсифікації розвитку окремої сфери і світу вцілому але варто зауважити що є і ряд проблем які стають на перешкоді розвитку. До таких проблем зокрема відноситься:

Технологічна та операційна інклюзія. Тут говоримо про діджитал грамотність, бо швидкість розвитку даної сфери передбачає вміння користуватися мінімальним набором онлайн-сервісів як банків так інших установ і їх платіжними системи (наприклад, оплата періодичних платежів, створення платежу фірмі, установі, організації, користування інтернет-

картами). Отже варто розвивати операційну грамотність користувачів при користуванні діджитал-сервісами;

Розробляючи той чи інший діджитал-сервіс (через мобільні додатки) враховувати фінансову можливість придбати необхідні гаджети для дистанційного управління своїми ресурсами та потребами бо за статистикою користування діджитал-сервісів орієнтоване більше на середній клас — на тих, хто задовольнив перші потреби життєзабезпечення [4].

Отже, узагальнюючи вищевказане можна сказати про те, що: саме розвиток діджиталізації на усіх рівнях банківської системи є запорукою стабільності фінансового простору та економічного функціонування України. Впровадження діджитал-технологій в процес планування і управління діяльністю банку передбачає не тільки обробку великих та взаємозв'язаних масивів даних, але й використовується для їх аналізу та обґрунтування варіантів управлінських дій. У цьому випадку важливу роль відіграє врахування різноманітних відомостей про сектори економіки, регіони, фірми та господарські суб'єкти, а також облік фінансових, трудових та матеріальних ресурсів. Обсяги інформації, високі вимоги до точності і достовірності, необхідність ефективного аналізу фінансового стану клієнтів – ось основні причини, які визначають необхідність впровадження діджиталізації і надалі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Bloomberg J. Digitization, Digitalization, and Digital Transformation: Confuse Them At Your Peril. *Forbes*. Apr 29, 2018. URL: <https://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2018/04/29/digitization-digitalization-and-digital-transformation-confuse-them-at-yourperil/#9e41a532f2c7> (the date of application: 07.03.2021).
2. Digitization, digitalization and digital transformation: the differences. I-scoop. URL: <https://www.i-scoop.eu/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption> (the date of application: 22.03.2021).
3. Андрушків І. П., Надієвець Л. М. Діджиталізація в банківському

секторі: світовий та вітчизняний досвід. *Проблеми економіки*. 2018. № 4. С.195-200.

4. Корнєєв В. цифро бачення й передбачення <https://zn.ua/ukr/macrolevel/tsifrobachennja-j-peredbachennja.html>

5. Романовська Ю.А., Складанюк М.С. Діджиталізація банківського сектору в умовах пандемії. *Економіка та суспільство*. 2022. №36. С.16-20.

**ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ
ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ**

Бондаренко Наталія Миколаївна,

к.е.н., доцент

Ільчак Дар'я Іванівна

Студентка факультету економіки

Дніпровський національний університет ім. О. Гончара

м. Дніпро, Україна

Анотація. У статті виокремлено проблеми обліку розрахунків з оплати праці та запропоновано шляхи вирішення розглянутих проблем, зокрема сформовано склад аналітичних рахунків, що забезпечуватиме деталізацію розрахункових операцій із працівниками за розрахунками з оплати праці в конкретних ситуаціях. Обґрунтовано, що розглянуті проблеми обліку оплати праці є актуальними, а їх вирішення забезпечить підвищення якості та достовірності облікових даних.

Ключові слова: оплата праці, організація обліку, розрахунки з оплати праці, облік, виплати працівникам, підприємство, удосконалення.

Праця є найважливішим елементом виробничого процесу і основним джерелом, що здатне задовольняти матеріальні і соціальні потреби громадян. Діюча система організації та оплати праці в Україні базується на трудовому законодавстві і, крім державного регулювання трудових відносин, передбачає важливі права організацій у виборі форми оплати праці, у визначенні порядку виконання робіт.

Закон України «Про оплату праці» містить ряд законів, підзаконних нормативно-правових актів, актів соціального діалогу, локальних актів і є досить об'ємним. Його основою є Конституція України, відповідно до ч. 4 ст. 43 якої «кожен має право на заробітну плату, не нижчу від визначеної

законом». У ч. 7 ст. 43 зазначена важлива інформація стосовно того, що «право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом»[1].

Заробітна плата виконує роль основного джерела доходу працівників підприємства. Бухгалтерський облік розрахунків за виплатами працівникам є багатозадачною ділянкою облікового процесу, який потребує достовірного документального відображення відпрацьованого часу, виробленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг та їх оплати.

Організація обліку праці та заробітної плати є одним із найважливіших аспектів бухгалтерського обліку, оскільки витрати на оплату праці відіграють важливу роль у витратах виробництва та обігу.

Заробітна плата іноді має велику частку в собівартості продукції. Тому її оптимізація, якісний контроль та система заохочень на підприємстві вимагає удосконалення та максимальної аналітичної розробки.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про виплати (у грошовій і негрошовій формі) за роботи, виконані працівниками, та її розкриття у фінансовій звітності підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами незалежно від форм власності (крім бюджетних установ) визначені П(С)БО 26 «Виплати працівникам», прийнятий за наказом Міністерства фінансів України № 601 від 28 жовтня 2003р. [2].

Велике значення при прийнятті управлінських рішень має можливість провести аналіз попередніх періодів, визначення окремих складових фонду оплати праці та розподілу їх за окремими напрямками діяльності підприємства. Складові фонду оплати праці можуть бути досить розгалуженими або навпаки мати чітко направлений обмежений характер. Кожне підприємство має свою політику оплати праці та розроблений під неї облік. Але для подальшої можливості порівняльного аналізу між підприємствами однієї галузі або при міжгалузевому аналізі необхідно мати чітко встановлені та законодавчо обмежені облікові процедури, які б надали змогу швидкого проведення аналізу, збору окремих даних, подальшої мобілізації та перерозподілу окремих витрат

на заробітну плату. Все це повинно знайти свій відбиток у аналітичному обліку на підприємстві [3, с.59].

Вдосконалення обліку оплати праці на підприємстві потребує зміни таких елементів як організація аналітичного обліку при нарахуванні оплати праці. На сьогоднішній день маємо три субрахунки до рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам» [4]. Але субрахунок 661 «Розрахунки по заробітній платі» має бути надалі розкритий в системі аналітичних субрахунків. Так основу має складати основне розгалуження фонду оплати праці:

661.1 Нарахування за тарифом

661.2 Нараховані доплати

661.3 Нараховані виплати із розрахунку середнього заробітку

661.4 Нараховані мотиваційні виплати премії тощо).

Кожний з представлених аналітичних субрахунків в подальшому може мати аналітичне розгалуження в умовах кожного конкретного підприємства та включати умови праці або мотивації в кожній окремій галузі. Наприклад аналітичний субрахунок 661.1 Нарахування за тарифом може мати такі аналітичні субрахунки як

661.1.1 Нарахування за відрядною системою

661.1.2 Нарахування за погодинною системою

661.1.2 Нарахування за окладами і т.і.

Це дозволить проаналізувати ефективність прийнятих на підприємстві форм та систем оплати праці, зробити висновки щодо долі кожного виду працівників у загальному фонді оплати праці підприємства. Можливо надасть можливість скорегувати обрані форми та системи оплати праці для переходу на найбільш ефективні для конкретного підприємства. Або допоможе проаналізувати залежність розміру фонду оплати праці від ефективності роботи того чи іншого складу персоналу підприємства.

Таке вдосконалення обліку та закріплення на законодавчому рівні в плані рахунків бухгалтерського обліку дозволить аналізувати виплати працівникам на кожному підприємстві в розрізі окремих галузей або територій. Такий розділ в

обліку та наочність нададуть можливості використовувати певні аналітичні процедури для виявлення додаткових ресурсів або ненормативних витрат для прийняття окремих управлінських рішень.

Отже, вдосконалення обліку заробітної плати може підвищити аналітичні можливості контролю оплати праці, з'явиться можливість відстежувати рівень витрат підприємства в частині складових фонду оплати праці та наповнюваність кожної окремої складової для подальшої мобілізації ресурсів, можливості збільшити заохочувальну складову заробітної плати.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про оплату праці» від 20.04.1995р. № 108-95 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. - URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/108-95>

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам» [Електронний ресурс]. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1025-03>

3. Подмешальська Ю.В., Панченко А.М. Удосконалення організації обліку заробітної плати. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 1. С. 58-63.

4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс]. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

**НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ФІНАНСОВОГО ІНЖИНІРИНГУ
ПРИ ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВІ**

Горобінська Ірина Владиславівна

к.е.н., старший викладач кафедри фінансів,
обліку і аудиту

Волинець Людмила Миколаївна

к.е.н., професор кафедри
транспортного права та логістики
Національний транспортний університет,
м. Київ, Україна

Анотація: обґрунтовано основні напрямки політики фінансового інжинірингу, орієнтовані на створення і використання необхідних інструментів для прийняття і реалізації управлінських рішень на підприємстві. Здійснено групування основних рішень в сфері управління за видами діяльності: операційної, фінансової та інвестиційної. Визначено набір і порядок застосування фінансових інструментів, що забезпечують реалізацію прийнятих управлінських рішень.

Ключові слова: фінансовий інжиніринг, фінансові інструменти, фінансовий ризик, управлінські рішення.

В Україні теоретичні і практичні аспекти використання фінансового інжинірингу не мають значного розвитку і є актуальними. На сьогодні дана проблематика є недостатньо дослідженою у фундаментальній науці.

Поняття «фінансовий інжиніринг» вперше було розглянуте Джозефом Фіннерті [1], вивчення даного питання набуло подальшого розвитку у працях Віпула Бансала і Джона Маршалла «Фінансова інженерія: повне керівництво з фінансових нововведень» [2], а також Лоуренса Галиця «Фінансова інженерія: інструменти і способи управління фінансовим ризиком» [3].

Основним завданням є обґрунтування використання фінансового

інжинірингу в якості інноваційного інструменту та розробка схем застосування фінансового інжинірингу для підприємств.

Розвиток фінансового інжинірингу зумовлений багатьма причинами: стрімким зростанням світового ВВП, глобалізацією світових фінансових ринків, зростанням ролі інституціональних інвесторів, нагромадженням національного капіталу, зростанням інвестиційних можливостей, збільшенням масштабів фінансових ризиків.

Як наслідок, виникла потреба в управлінні все зростаючими ризиками за допомогою створення інноваційних інструментів та технологій, направлених на вирішення фінансових проблем.

В якості основних принципів реалізації політики фінансового інжинірингу в частині застосування похідних інструментів можна виділити:

-принцип базового активу, що передбачає, що деривативи ґрунтуються на тих чи інших ринкових активах;

-принцип взаємозв'язку ціни похідних інструментів з ціною вихідного активу;

-принцип спекулятивного доходу, який полягає в тому, що похідні інструменти використовуються не для купівлі-продажу вихідного активу або не з метою зміни власника, а з метою отримання доходу від різниці в цінах;

-принцип економії на інвестиціях, який передбачає, що похідні інструменти дозволяють отримати прибуток при менших інвестиціях в порівнянні з вихідними ринковими активами;

-принцип свідомого конструювання, який відображає той факт, що деривативи є результатом свідомого конструювання на основі високорозвиненої економічної теорії та теорії фінансів.

Основними напрямками цієї політики є:

1. Розробка моделей застосування похідних фінансових інструментів для зниження ризиків, отримання спекулятивного доходу, реалізації арбітражної стратегії.

2. Розробка прийомів і методів вирішення проблем, пов'язаних зі злиттями й поглинаннями підприємств.

3. Побудова індивідуальних моделей управління ризиками короткострокових і довгострокових інвестицій для підприємства.

4. Розробка і реалізація фінансової моделі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства з застосуванням інноваційних інструментів.

В рамках першого напряму відбувається конструювання похідних інструментів відповідно до цілей, які стоять перед системою управління фінансами. Деривативи за своєю природою базуються не тільки на ринкових активах, інструментах, а й на певних додаткових, специфічних для кожного виду похідних інструментів, відносинах з приводу цих активів і інструментів.

Другий напрямок політики фінансового інжинірингу передбачає розробку прийомів і методів вирішення проблем, пов'язаних зі злиттями й поглинаннями підприємств. Злиття і поглинання у світовій практиці є високоефективними інструментами підвищення ринкової вартості бізнесу, як для публічних, так і для закритих компаній.

Третій напрям політики фінансового інжинірингу включає в себе побудову індивідуальних моделей управління ризиками короткострокових і довгострокових інвестицій для конкретного підприємства. Створення і використання зазначених моделей передбачає здійснення діяльності по:

- виявленню чинників, що викликають різного роду ризики;
- якісній оцінці ризиків короткострокового і довгострокового інвестування для конкретного підприємства;
- кількісній оцінці ризиків статистичними або експертними методами;
- підбору методів управління ризиками.

Четвертий напрямок політики фінансового інжинірингу орієнтований на створення і використання необхідних інструментів для прийняття і реалізації управлінських рішень, пов'язаних з управлінням фінансами на підприємстві (рис. 1). Основні напрямки прийняття рішень можна розділити на три групи: рішення в області операційної, фінансової, інвестиційної діяльності.

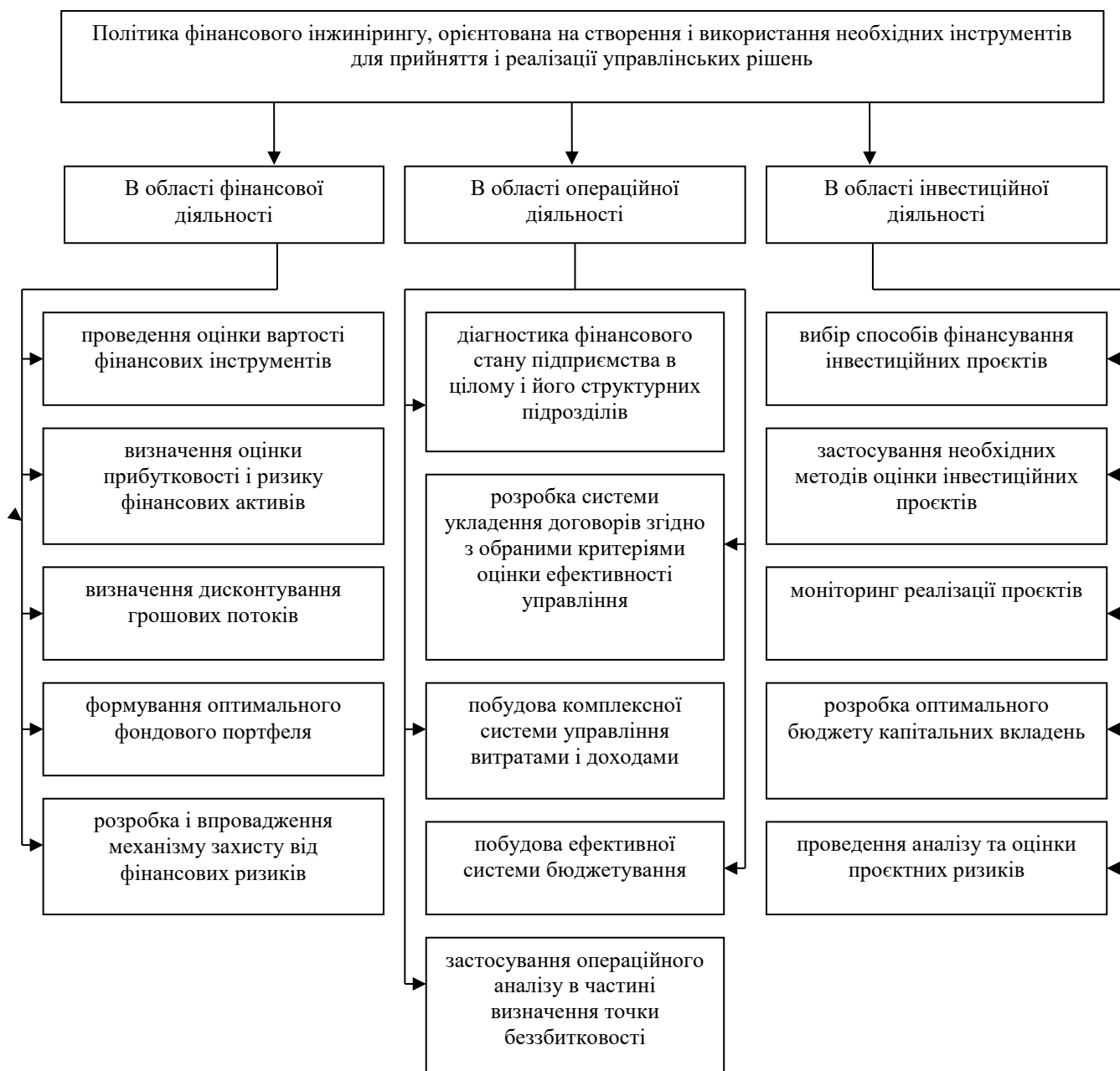

Рис. 1. Напрямки реалізації політики фінансового інжинірингу при прийнятті управлінських рішень на підприємстві

В рамках політики фінансового інжинірингу визначається набір і порядок застосування фінансових інструментів, що забезпечують реалізацію прийнятих управлінських рішень. Серед таких інструментів можна виділити процентні ставки, різні види цінних паперів і похідних інструментів, ставки капіталізації і дисконтування тощо. Практичне використання фінансового інжинірингу можливе у багатьох сферах: економіка, маркетинг, фінанси, корпоративні фінанси, фінанси населення, право, промисловість, банківська справа,

будівництво (в ринкових відносинах), бюджетні відносини та оподаткування (в неринкових відносинах) [4]. На основі аналізу зарубіжного досвіду можна дійти висновку щодо ефективності використання комбінованих схем фінансового інжинірингу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Finnerty J. D. Project financing. Asset-based financial engineering. New Jersey: John Wiley & Sons Inc., 2007. – 476 p.
2. Маршалл Джон Ф., Бансал Випул К. Финансовая инженерия: Полное руководство по финансовым нововведениям: пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 784 с.
3. Галиц Лоуренс Финансовая инженерия: инструменты и способы управления финансовым риском: пер. с англ. – М.: ТВП, 1998, – 576 с.
4. Котькалова-Литвин І. В. Фінансовий інжиніринг як драйвер світової фінансової системи. Ефективна економіка. №5, 2014. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3057>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ-ПІДПРИЄМЦЯМИ В УКРАЇНІ

Юдіна Яніта Сергіївна,
магістрант,
спеціальність 071 «Облік і оподаткування»,
Гордієнко Микола Іванович,
к.е.н., професор, завідувач кафедри
обліку і оподаткування
Сумський національний аграрний університет,
м. Суми, Україна

Анотація: У статті проаналізовано сучасний стан теорії та практики організації бухгалтерського обліку. Розкрито вплив бухгалтерського обліку на ефективність прийняття управлінських рішень на рівні підприємства\підприємця. Визначено, що безліч проблем в системі бухгалтерського обліку, як показують проведені дослідження, в різні часи були подібними, а тому вивчення цього досвіду дозволить уникнути помилок в майбутньому. Розкрито власні принципи, які притаманні системі організації бухгалтерського обліку. Акцентовано увагу на основних законодавчих вимогах відносно ведення бухгалтерського обліку фізичними особами-підприємцями.

Ключові слова: фізичні особи-підприємці, організація обліку, система, принципи, облікова політика, ведення обліку, відповідальність.

Аналіз сучасного стану теорії та практики бухгалтерського обліку дає нам підстави стверджувати, що в умовах розвитку ринкової економіки держави ускладнюються внутрішньогосподарські та зовнішні зв'язки суб'єктів господарювання, а це в свою чергу відкриває назрілі, невіршені завдання. З метою розв'язання даних завдань необхідно перш, за все забезпечити формування єдиних науково-теоретичних підходів щодо удосконалення бухгалтерського обліку. Важливим елементом даного процесу є належна

організація бухгалтерського обліку, яка повинна в повній мірі відповідати принципам діючого українського законодавства, забезпечити адаптацію обліку до вимог сьогодення та законодавства Європейського Союзу (ЄС), враховувати інформаційні потреби суб'єктів господарювання.

Система бухгалтерського обліку є важливою частиною загальної інформаційної системи, це пов'язано з тим, що вона побудована на єдиній методологічній основі, що дає можливість адекватно відобразити діяльність підприємства, сформувати достовірні дані про майновий і фінансовий стан на макрорівні, здійснювати економічний аналіз та постійний контроль для прийняття управлінських рішень.

Разом з тим, бухгалтерський облік набуває стратегічного напрямку. Для забезпечення оптимального ефективного результату функціонування системи бухгалтерського обліку на рівні окремо взятого підприємства, доцільно враховувати особливості його діяльності та організаційної структури суб'єкта в цілому.

Рівень прийняття управлінських рішень в значній мірі залежить від того, як організований бухгалтерський облік на підприємстві, як він виконує покладені на нього функції.

Організація бухгалтерського обліку – це цілеспрямоване впорядкування та вдосконалення механізму, структури і процесів бухгалтерського обліку в умовах діяльності конкретного суб'єкта господарювання.

Організація бухгалтерського обліку – це система методів, способів, заходів, які забезпечують його оптимальне функціонування та розвиток відповідно до мети, цілей та місії.

Організація бухгалтерського обліку – це науково обґрунтована сукупність умов, за яких найбільш економно і раціонально здійснюється збір, обробка і зберігання бухгалтерської інформації, з метою надання неупередженої інформації для внутрішніх та зовнішніх користувачів.

Кожній системі присутні власні принципи її побудови, в економічній науковій літературі виділяють наступні основні принципи, які притаманні

системі організації бухгалтерського обліку. Що представляє собою принцип бухгалтерського обліку?

Принцип бухгалтерського обліку – правило, яким слід керуватися при вимірюванні, оцінці та реєстрації господарських операцій і при відображенні їх результатів у фінансовій звітності.

Принцип цілісності передбачає розгляд системи як об'єкта, як єдності, якість якої не зводиться до властивостей будь-якої з окремих частин системи, що утворюють її. Цілісність системи бухгалтерського обліку як об'єкта проявляється через подвійне узагальнення господарських фактів – тобто явищ та процесів.

Принцип усебічності передбачає врахування всіх наявних внутрішніх відносин і зв'язків системи, усіх факторів, що мають вплив на її функціонування.

Принцип субординації передбачає необхідність побудови ієрархії елементів та відносин за чітко визначеними критеріями. Серед критеріїв притаманних системі бухгалтерського обліку основне місце відводиться адекватності організаційної та технологічної структури підприємства. Для прикладу: облік сировини і матеріалів повинен бути побудований адекватно організації складського господарства, в розрізі кожної матеріально-відповідальної особи, місця зберігання, тощо; облік адміністративних витрат на управління – за рівнями, структурами, виробничими підрозділами, тощо.

Принцип динамічності передбачає розглядати характеристики системи, не як постійні, а як такі, що знаходяться в постійному русі, тобто мають властивість змінюватися. Динамічність системи бухгалтерського обліку передбачає і зумовлена постійним удосконаленням форм і методів його організації, розвитком форм безготівкових розрахунків, системи самих рахунків, впровадження новітніх методів обліку ресурсів, витрат на виробництво, калькулювання собівартості продукції.

Принцип системостворюючих відносин вимагає визначення саме тих

зв'язків між частинами (елементами) системи, які мають забезпечити її цілісність, існування та розвиток.

Принцип випереджаючого відображення означає наявність проблем, виникнення яких обумовлене часом, а отже, вимагає прогнозування стану системи бухгалтерського обліку в майбутньому.

Адаптивність, як один із принципів, щодо організації бухгалтерського обліку означає пристосування його будови й функцій до конкретних умов управління. Паралелізм визначається як обов'язкова наявність систем (підсистем) бухгалтерського обліку в усіх самостійних господарських підрозділах. Ритмічність в організації бухгалтерського обліку означає рівномірне надходження даних й надання вихідної інформації. В свою чергу, недодержання рівномірності надходження даних може привести до порушення строків обробки інформації, та формування потоків вихідної інформації.

Безпосередність облікового процесу передбачає послідовність розв'язання конкретних завдань.

Важливе місце відводиться принципу прямоплинності в організації бухгалтерського обліку, він означає забезпечення таких схем руху носіїв інформації щодо перебігу технологічного процесу, які максимально відповідають технологічним схемам, для прикладу – рух матеріальних запасів у виробничому процесі або рух готової продукції під час її продажу.

Пропорційність, як принцип організації бухгалтерського обліку вимагає правильного співвідношення між різними елементами й об'єктами організації, зокрема комп'ютерної техніки, кваліфікаційного складу виконавців, тощо. Даний принцип дає змогу збалансувати використання трудових, фінансових і матеріальних ресурсів.

Економічність, як принцип, направлений на забезпечення ефективної організації обліку при найменших витратах. Безпечність – це забезпечення захисту від помилок та проведення зовнішнього контролю діяльності працівників бухгалтерської служби (бухгалтера).

Відповідно до діючого українського законодавства, зокрема статті 4

Закону України №996-XIV від 16 липня 1999 року бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні ґрунтується на наступних, законодавчо закріплених принципах: повне висвітлення, автономність, послідовність, безперервність, нарахування, превалювання сутності над формою, єдиний грошовий вимірник, інші принципи [5].

Більш детально зупинимося на двох принципах, перш за все, це принцип - повне висвітлення. Даний принцип передбачає, що фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій та подій здатних вплинути на рішення, що приймаються на її основі. Усі господарські операції та події підлягають обов'язковій реєстрації на рахунках бухгалтерського обліку без будь-яких винятків. Інформація у фінансових звітах має бути повною з огляду її суттєвості й ефективності витрат, пов'язаних одержанням інформації.

Наступний принцип бухгалтерського обліку, це принцип послідовності або сталості. Він передбачає постійне застосування підприємством обраної облікової політики. Облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються суб'єктом господарювання для ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової звітності [5].

Облікова політика, являється внутрішнім документом, в якому закріплені підходи до обліку операцій, які забезпечать достовірне та доречне подання інформації у фінансовій звітності.

За МСФЗ 8 під обліковою політикою слід розуміти, конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, застосовані суб'єктом господарювання при складанні та поданні фінансової звітності [2].

У відповідності до діючих нормативно-правових актів, зміна облікової політики можлива лише у випадках, передбачених Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, Міжнародними стандартами фінансової звітності, повинна бути обґрунтована та розкрита у фінансовій звітності.

НП(С)БО 6 параграф 9 передбачає, що облікова політика може

змінюватися тільки, якщо змінюються статутні вимоги, вимоги органу, який затверджує Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, або, якщо зміни забезпечать достовірне відображення подій або операцій у фінансовій звітності підприємства. В свою чергу, слід пам'ятати, що не вважається зміною облікової політики встановлення облікової політики для:

- подій або операцій, які відрізняються за змістом від попередніх подій або операцій;

- подій або операцій, які не відбувалися раніше [3].

Суб'єкт господарювання повинен змінити облікову політику, тільки якщо зміна:

- а) вимагається МСФЗ, або

- б) призводить до того, що фінансова звітність надає достовірну та доречну інформацію про вплив операцій, інших подій або умов на фінансовий стан, фінансові результати діяльності або грошові потоки суб'єкта господарювання [1].

Організація бухгалтерського обліку має бути раціональною. Лише при раціональній організації бухгалтерського обліку, він здатний виконувати поставлені перед ним завдання при найменших затратах засобів праці та праці облікового персоналу.

На наш погляд основними передумовами, які здатні забезпечити раціональну організацію бухгалтерського обліку на підприємстві є:

1. врахування організаційної структури підприємства, організації виробництва, особливостей застосування комп'ютерної техніки та інформаційних технологій;

2. визначення характеру й обсягу інформації необхідної для обґрунтування оперативних, тактичних і стратегічних управлінських рішень;

3. врахування вимог законодавчо-нормативних актів щодо здійснення підприємницької діяльності, обліку та звітності;

4. встановлення облікових взаємовідносин бухгалтерії (бухгалтера) з оперативно відокремленими підрозділами підприємства.

Достеменно відомо, що організація бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання залежить від ряду факторів, серед яких можна виділити наступні: форми власності, організаційно-правової форми підприємства, характеру, технології й обсягу діяльності; чисельності персоналу; структури управління, тощо.

Організація обліку – це сфера відповідальності власника підприємства. Саме власник зобов'язаний подбати про те, хто буде вести облік. При цьому відсутність бухгалтерської служби (бухгалтера) не позбавляє власника обов'язку вести бухгалтерський облік, складати обов'язкову бухгалтерську звітність та надавати інформацію зацікавленим користувачам.

Відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та забезпечення фіксування фактів здійснення господарських операцій у первинних документах, збереження оброблених документів, несе власник підприємства відповідно до законодавства та установчих документів.

Порядок ведення бухгалтерського обліку врегульовано статтею 8 пунктом 4 Закону України №996-ХІV. Підприємство самостійно обирає одну із форм ведення обліку, які передбачені Законом, зокрема: введення до штату підприємства бухгалтера або створення бухгалтерської служби; ведення обліку на договірних засадах; самостійне ведення обліку безпосередньо керівником (власником) [5].

Фізичні-особи підприємці на підпадають під дію Закону №996-ХІV, в частині ведення бухгалтерського обліку. Згідно Податкового кодексу їхня діяльність називається «облік доходів», «облік доходів і витрат». Фізичні-особи підприємці не використовують подвійний запис, не складають фінансову звітність [5].

Разом з тим, фізичні-особи підприємці зобов'язані подавати податкову звітність, крім існуючого раніше звіту платника єдиного податку, приватний підприємець додатково подає наступну звітність: бухгалтерський звіт про сплачені доходи за формою №1-ДФ, бухгалтерський звіт стосовно єдиного соціального внеску, персоніфікований звіт до Пенсійного фонду (1 раз на рік),

бухгалтерський звіт про вакансії до Центру зайнятості.

Також вони подають статистичну звітність по напрямках, які потрапляють до Табелю статистичних спостережень, який затверджується на відповідний рік Державним комітетом статистики України.

Якщо бухгалтерський облік ведеться безпосередньо власником (керівником) суб'єкта господарювання необхідно враховувати наступні вимоги:

- у штатному розписі посада бухгалтера взагалі відсутня (лист Міністерства фінансів України від 28.03.2013 року №31-08410-07\23-1343\1310);

- податкову звітність підписує лише власник (керівник). ДПСУ у підкатегорії 135.2 Загальнодоступного інформаційно-довідкового ресурсу, роз'яснила, якщо штатним розкладом не передбачено посаду головного бухгалтера, а ведення бухгалтерського обліку та подання податкової декларації здійснюється безпосередньо керівником, то така податкова декларація підписується лише у графі «керівник»;

- заповнити у формі 1-ОПП «Відомості про особу, відповідальну за ведення бухгалтерського та\або податкового обліку», де вказати дані лише про керівника підприємства. При цьому зазначену форму винятково подають юридичні особи та їх відокремлені підрозділи. Фізичних осіб зазначена форма не стосується.

Таким чином, можна зробити висновок, для забезпечення ефективної організації бухгалтерського обліку фізичними особами-підприємцями необхідно чітко дотримуватися вимог чинного українського законодавства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ковальчук Т. М., Танасієва М. М. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку: практиком. Чернівці. 2020. 144 с.

2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 (МСБО 8) «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки»: затверджено Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IASB), редакція від

01.01.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_020#Text

3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах»: наказ Міністерства фінансів України № 137 від 25.05.1999 року (в редакції наказу №0984-21 від 10.08.2021 року)./Міністерство фінансів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0392-99#Text>.

4. Нормативно-методичне забезпечення бухгалтерського обліку в умовах застосування міжнародних стандартів фінансової звітності/ за заг. ред.. Л.Г.Ловінської. К.:ДННУ «Академія фінансового управління». 2013. 294 с.

5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України №996-XIV від 16 липня 1999 року (в редакції Закону №2435-IX від 10.08.2022 р.). /Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Кузьмінська Ольга Едуардівна

к.е.н., доцент, докторантка,
Державна навчально-наукова установа
Академія фінансового управління,
м. Київ, Україна

Анотація: досліджується вплив євроінтеграційних процесів на розвиток системи фінансового моніторингу в Україні. За результатами компаративного аналізу висновку Єврокомісії щодо заяви України про членство в ЄС та чинних національних нормативно – правових актів у сфері боротьби з відмиванням незаконних доходів акцентовано увагу на необхідності уточнення першочергових євроінтеграційних заходів у системі фінансового моніторингу.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, євроінтеграція, Копенгагенські критерії, нормативно – правове забезпечення, стандарти FATF.

Реалізація Україною Європейської перспективи передбачає економічну, правову та політичну інтеграцію з європейськими міждержавними структурами. Статус України, як кандидата на вступ до Європейського Союзу (ЄС), закріплений рішенням Європейської ради 23 червня 2022 року.

Щоб здобути членство в ЄС кожна держава – кандидат має виконати певні вимоги. Для України зазначені вимоги викладені у Висновку Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі. Зокрема, у комплекті євроінтеграційних заходів передбачається посилення боротьби з корупцією та приведення національного законодавства з фінансового моніторингу у відповідність до рекомендацій FATF.

Аналіз відповідності чинного національного законодавства вимогам ЄС у сфері запобігання і протидії відмиванню незаконних доходів, фінансуванню

тероризму та фінансуванню поширення зброї масового знищення дозволить уточнити зміст заходів, які необхідно вжити у найближчий час у процесі євроінтеграції.

Основними нормативно – правовими документами, що містять передумови вступу держави - кандидата до Європейського Союзу є, насамперед:

Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір) [1];

Декларація Європейської Ради в Копенгагені (Копенгагенські критерії) [2];

Рамкові угоди для переговорів з особливими умовами для кожної держави-кандидата.

Маастрихтський договір визначає географічні та загальні політичні критерії членства в Європейському Союзі. Згідно із Договором про ЄС будь-яка європейська країна, яка поважає принципи ЄС, може подавати заявку на приєднання [1, ст.49].

Загальними політичними критеріями членства в Європейському Союзі є верховенство права, фундаментальні права людини і демократія.

У Копенгагенських критеріях докладно описані загальні політичні, економічні та законодавчі критерії.

У нормативно – правовій базі України Копенгагенські критерії враховані, зокрема, в Методиці визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм за такими напрямками [3]:

- створення нормативно-правової бази, адаптованої до норм ЄС (адаптація законодавства України до законодавства ЄС та гармонізація вітчизняних технічних стандартів із світовими та європейськими);

- політичні, економічні та соціальні перетворення і структурні реформи, спрямовані на досягнення Україною Копенгагенських критеріїв;

- набуття Україною членства у світових та європейських структурах, імплементація міжнародних угод;

- розширення співробітництва з ЄС та його державами-членами, у тому

числі на регіональному рівні, реалізація спільних з ЄС проєктів або участь у проєктах ЄС;

- інституційне забезпечення процесу євроінтеграції;
- інформаційна підтримка процесу євроінтеграції.

Слід підкреслити, що у складі політичних, економічних та соціальних перетворень і структурних реформ, спрямованих на досягнення Україною Копенгагенських критеріїв, зазначено вирішення питань правового забезпечення та посилення боротьби з відмиванням коштів [3, п.3.2].

У висновку Єврокомісії щодо заяви України про членство в ЄС зазначається, що загалом за політичними критеріями Україна суттєво просунулася у досягненні стабільності інституцій, які гарантують демократію, верховенство права, права людини, а також повагу та захист меншин. Єврокомісія відзначила й загальну макроекономічну стабільність в Україні. Також зазначається, що в правове поле України імplementовано безпрецедентну частку європейського законодавства, хоча у деяких секторах успіхи більші, ніж у інших [4].

У висновку Єврокомісії сформульовано сім завдань, які Україні треба виконати для здобуття членства в ЄС [4, с.20-21]:

- прийняти та реалізувати законодавство про порядок відбору суддів до Конституційного Суду України;
- завершити перевірку доброчесності кандидатів у члени Вищої ради юстиції та завершити відбір кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- здійснювати подальше посилення боротьби з корупцією, зокрема на високому рівні, шляхом активізації розслідувань; завершити призначення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; завершити процес відбору та призначення нового директора Національного антикорупційного бюро України;
- забезпечити відповідність законодавства щодо боротьби з відмиванням грошей стандартам FATF; прийняти загальний стратегічний план

реформування правоохоронного сектора як частини безпекового середовища України;

- імплементувати Антиолігархічний закон для обмеження надмірного впливу олігархів на економіку, політичне та громадське життя;

- подолати вплив приватних інтересів шляхом ухвалення закону про ЗМІ, який узгоджує українське законодавство з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіа-послуги;

- завершити реформування законодавчої бази щодо національних меншин.

Єврокомісія до кінця 2022 року має надати детальну оцінку прогресу у виконанні зазначених завдань. Слід підкреслити, що третє і четверте завдання безпосередньо пов'язані з боротьбою з тіньовою економікою, корупцією, відмиванням нелегальних доходів.

З метою виконання зазначених завдань Європейської Комісії щодо заяви України на членство в Європейському Союзі у Державній службі фінансового моніторингу України сформовано перелік заходів у сфері боротьби з відмиванням коштів, які необхідно вжити найближчим часом. Ці заходи стосуються, насамперед, необхідності приведення законодавства України у сфері боротьби з відмиванням грошей у відповідність зі стандартами FATF.

Суттєва увага надається реформуванню нормативно – правового забезпечення правоохоронної сфери, зокрема передбачається:

- внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України щодо міжнародного співробітництва у кримінальних справах в частині дотримання вимог конфіденційності при виконанні запитів про міжнародну правову допомогу;

- скасувати вимоги подвійної криміналізації злочинів як підстави для відмови у наданні міжнародної правової допомоги за відсутності міжнародного договору із запитуючою державою, якщо запит стосується виконання процесуальних дій, що не потребують дозволу суду;

- забезпечити кримінальну відповідальність за фінансування поїздок у

терористичних цілях.

У сфері запобігання і протидії відмиванню незаконних доходів, фінансуванню тероризму та фінансуванню поширення зброї масового знищення акцентовано увагу на таких євроінтеграційних заходах:

- ввести кримінальну відповідальність за контрабанду товарів;
- доповнити Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань відомостями про кінцевих бенефіціарних власників;
- удосконалити нагляд за спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу (аудиторами, бухгалтерами, консультантами питань оподаткування, адвокатськими об'єднаннями та адвокатами, нотаріусами; юристконсультантами; особами, які надають послуги щодо створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами; рієлторами та брокерами, торговцями дорогоцінними металами, камінням та виробами з них; організаторами лотерей та азартних ігор);
- удосконалити законодавство з питань брокерської діяльності у сфері нерухомості;
- створити Єдиний реєстр рахунків фізичних і юридичних осіб, індивідуальних банківських сейфів як єдиної державної інформаційної системи;
- змінити законодавство в частині впровадження механізму верифікації кінцевих бенефіціарних власників.

Слід зауважити, що в Основних напрямках розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення в Україні на період до 2023 року та плані заходів щодо їх реалізації передбачені заходи, які безпосередньо стосуються зазначених вище позицій, зокрема [5]:

- виявлення фактів переміщення через державний кордон товарів, наркотичних засобів, зброї та боєприпасів, лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших

лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України, готівкових та безготівкових коштів, розрахункових документів, культурних цінностей, дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та виробів з них, які можуть використовуватися з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму [5, п.28 Плану],

- підготовка пропозицій щодо удосконалення та уточнення окремих норм законодавства з питань запобігання і протидії, а також забезпечення реалізації положень нових міжнародних стандартів у сфері протидії відмиванню коштів та боротьби з фінансуванням тероризму [5, п.8 Плану], приведення підзаконних нормативно-правових актів у відповідність із Законом України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” [5, п.9 Плану];

- удосконалення здійснення наглядової діяльності з урахуванням ризик-орієнтованого підходу під час перевірок суб’єктів первинного фінансового моніторингу [5, п.10 Плану];

- супроводження у Верховній Раді України законопроектів щодо брокерської діяльності у сфері нерухомості [5, п.6 Плану];

- підготовка пропозицій щодо внесення змін до законодавства в частині створення Єдиного реєстру рахунків фізичних і юридичних осіб та індивідуальних банківських сейфів як єдиної державної інформаційної системи [5, п.2 Плану];

- встановлення форми та змісту структури власності, оприлюднення зразків складення схематичного зображення структури власності та запровадження ефективного механізму подання юридичними особами інформації про структуру власності та кінцевого бенефіціарного власника, зокрема в електронній формі, верифікації такої інформації.

Визначення органу з питань санкціонування засновників і власників юридичних осіб, які не подають або подають недостовірну інформацію про кінцевого бенефіціарного власника [5, п.13 Плану].

Отже, першочерговими євроінтеграційними заходами у системі фінансового моніторингу є посилення боротьби з корупцією та забезпечення відповідності законодавства в антивідмивній сфері стандартам FATF.

Тому актуальними лишаються, зокрема, завдання удосконалення нагляду за спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу, впровадження механізму верифікації кінцевих бенефіціарних власників, уточнення норм законодавства з питань брокерської діяльності у сфері нерухомості, створення Єдиного реєстру рахунків фізичних і юридичних осіб та індивідуальних банківських сейфів як єдиної державної інформаційної системи, внесення змін до законодавства в частині віднесення до суб'єктів первинного фінансового моніторингу торгівців творами мистецтва та посередників.

Наведений перелік заходів, диференційований у розрізі конкретних міжнародних рекомендацій, може бути використаний при деталізації організаційних заходів із забезпечення відповідності антилегалізаційного законодавства України стандартам Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмивання грошей (FATF).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Договір про Європейський Союз. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#Text (дата звернення: 29.08.2022).
2. Copenhagen European Council Reproduced from the Bulletin of the European Communities, No.6/1993. URL: http://aei.pitt.edu/1443/1/Copenhagen_june_1993.pdf (дата звернення: 30.08.2022).
3. Методика визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм, затверджена Наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 16 березня 2005 року N 62. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 30.08.2022).
4. Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/opinion-ukraines->

application-membership-european-union_en (дата звернення: 31.08.2022).

5. Основні напрями розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення в Україні на період до 2023 року та план заходів щодо їх реалізації, затверджені Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 р. № 435-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 31.08.2022).

ПРОЦЕС РЕАЛІЗАЦІЇ ЛОГІСТИКИ ЕКСПОРТУ

Літвінчук Карина Вячеславівна

аспірант

Харківський національний університет

імені Семена Кузнеця

м. Харків, Україна

Анотація: На разі дуже велику популярність набуває експорт, а отже і саме логістика експорту. Дуже важливу роль у діяльності логістики експорту відіграє саме чітко виконаний та налагоджений процес транспортування товару на експорт, його оформлення, відправка, доставка та тощо.

Ключові слова: експорт, логістика, експортна діяльність, товар, експедитор, транспорт.

Діяльність економічних суб'єктів регулюється та фіксується національним та міжнародним правом. Логістика, логістичні послуги жодними нормами права на даний момент у світі не визначені.

Логістикою експортних поставок, зараз прийнято називати транспортним забезпеченням доставки експортного вантажу (товару). Експортний товар, будь-яким способом повинен бути доставлений покупцю або тій особі, на кого покупець вказував як кінцевий одержувач у договорі купівлі-продажу того чи іншого товару. Тобто, експортна логістика включає в себе канал ланцюжка поставок, в який входять такі процеси як обробка замовлень, транспортування, управління запасами та обробки, зберігання, упаковки та очищення експортних товарів. Правильно поставлене та сформоване управління експортною логістикою в організації дасть лідируючу перевагу за рахунок покращеної обробки замовлень та скорочення виробничих циклів. Однак так само, управління логістикою нижче за номінальну в частих випадках призводить до зростання витрат на логістику і недостатнє обслуговування.

Коли продукт готовий та оброблений для відправки, тут стартує процес логістики. Першим для експорту, що потрібно зробити – це визначитися з експедитором та варіантом доставки. Вибір перевіреного та надійного експедитора дуже спростить сам логістичний процес.

Агент здійснює доставку продукту через відвантаження на вибір експортера, займається митним оформленням та забезпечує завершення кінцевої доставки до пункту призначення. Так до прикладу, якщо розглядати морські перевезення, то необхідно буде вибрати між консолідацією, завантаженням менше контейнера, повним завантаженням контейнера, проектні вантажі тощо. Такі варіанти транспортного перевезення будуть доцільними.

Відправлені товари повинні мати належне пакування для експорту, а саме маркування пачок, ящиків, піддонів тощо. Навіть якщо вирушає досить велика партія, то необхідний пакувальний лист. Після цього, товар проходить митний контроль біля експортера після завершення акцизних формальностей (якщо такі є).

Безпосередньо у відправленні експортної продукції до пункту призначення беруть участь різні сторони. Крім експортера, є покупець, банки з обох боків угоди, страхова компанія, експедирування експортних вантажів, митні представники, портова влада, постачальники транзитних перевезень та судноплавна компанія.

Сам процес відстеження експортної логістики виглядає приблизно так. Коли товар зроблено, зроблено перевірку якості, експортер упаковує та маркує товари, щоб дотримуватися стандартної практики відвантаження. Після цього експортер або експедитор отримує замовлення на доставку, яке необхідно зібрати для контейнерів, та вживає заходів для отримання, наповнення та опечатування контейнерів. Потім вони організують інтермодальні перевезення, які доставлять товари з території експортера до місця навантаження.

Після того, як товари прибувають до порту, експортер або його агент організує митне оформлення, документацію та фізичну перевірку, а також

сплачує збори. Документи та квитанції у відповідь передаються судноплавній компанії, яка потім надає експортеру коносамент. Експортер має надіслати оригінал коносаменту та інші документи покупцю або його одержувачу (агенту). Ці документи пізніше будуть потрібні покупцем або його агентом для того, щоб взяти товар на зберігання та отримати митне очищення в порту призначення. Тим часом товар завантажується на перевізника і відправляється з порту відправлення.

Важливе значення має оптимізація процесу експортної логістики. Як і майже в будь-якому починанні, правильне планування може бути застосовано повсюдно. Те саме і з експортною логістикою. Потрібне належне планування, щоб гарантувати своєчасне надання продукту, відсутність внутрішніх проблем, які можуть призвести до зупинки виробництва, наявність кращого варіанта транспортування та вибір правильного варіанта доставки після ретельного розгляду.

Процес експортної логістики є трудомістким, оскільки у виробництві, упаковці, навантаженні та інтермодальних перевезеннях задіяно декілька осіб - як у доках, так і у перевізника. Таким чином, ефективне управління людьми може мати тут велике значення. Хороші навички міжособистісного спілкування з будь-якої сторони можуть підвищити ефективність людей, залучених до процесу логістики, покращивши цикл продукту.

Поруч із переміщенням першорядне значення має правильне зберігання експортних товарів. При зберіганні експортної продукції необхідно враховувати скоропортність та крихкість товарів. Також слід забезпечити максимальне збільшення місткості складів з допомогою ефективних методів зберігання. Що стосується самого процесу транспортування, спосіб транспортування є ключем до прибутковості та ефективності експортера. Швидкість та вартість доставки прямо пропорційні, тому при виборі способу транспортування необхідно враховувати фактор рентабельності.

У сучасному діловому світі використання автоматизації має вирішальне значення для оптимізації бізнес-процесів. У наші дні рух товарів можна

відстежувати та автоматично оновлювати за допомогою програмного забезпечення. Ця практика може значно підвищити ефективність за рахунок скорочення ручного втручання та забезпечення більш точного відстеження руху товарів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1.Петрик І. В., Бочко О. Ю. Вимірювання ефективного функціонування логістики в Україні із застосуванням Logistics Performance Index. Економіка та управління підприємствами. 2017. Випуск № 9. С. 402–465.

2.Болдовська К. П., Цубера Р. С. Проблеми розвитку міжнародних перевезень автомобільним транспортом України і шляхи їх вирішення. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/09/105.pdf> (дата звернення 10.08.2022).

3.Дернова І. А. Зовнішньоторговельна відкритість національної економіки: статистичний аспект. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2019. № 2 (19). С. 410–414.

4.Горошко К. О., Аляб'єва О. М. Світовий досвід розвитку логістичних підприємств. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. Вип. 3. С. 72–74.

5.Лобовко В. Аналіз ринку логістичних послуг України. Тренди, складності та можливості [Електронний ресурс]. – URL: <https://trademaster.ua/articles/312595>.

6.Статистичне управління Європейського союзу (Eurostat). – URL: <http://eurostat.com/services/product/ua-eu-prod.php>.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Пришляк Катерина Мирославівна

доктор філософії, викладач

Покалюк Назарій Петрович

студент

Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна

Вступ. Транспортна система країни – це організована сукупність всіх видів транспорту загального користування з її кадрами, структурою управління, транспортною мережею, рухомим складом, що забезпечують перевезення вантажів та пасажирів.

Транспортна система забезпечує виконання таких задач як: створення нормальних умов виробництва та обігу товарів всіх галузей господарства, здійснення своєчасної доставки пасажирів та вантажів в пункти призначення, забезпечення участі в міжнародному вантажообігу, задоволення потреб населення в перевезенні.

Мета роботи. / Aim. Аналіз ефективності роботи автотранспортних підприємств і якості міжнародних перевезень вантажів.

Матеріали та методи./Materials and methods. Для вирішення поставлених задач було використано методи економічного аналізу, статистичної обробки інформації, системного аналізу.

Результати та обговорення./Results and discussion. Автомобільний транспорт є однією з найбільш потужних і розвинутих галузей України. Це зумовлено наявністю автотранспортних підприємств всіх форм власності, а також розвинутою мережею транспортних магістралей. В сучасних умовах розвитку економіки України транспортна галузь, як і інші галузі має певні проблеми вирішення яких можливо намітити після вивчення законів транспортної системи.

Україна є вигідною транзитною державою, що з'єднує Захід зі Сходом, Північ з Півднем. В ній можна комплексно та ефективно розвивати всі види транспорту, надаючи транспортні послуги і отримуючи значний прибуток [1].

Взаємовідносини України з іноземними державами в області автомобільних перевезень регулюються правовими Угодами про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і вантажів.

В червні 2022 року Україна та Євросоюз підписали Угоду про вантажні перевезення автомобільним транспортом, так званий транспортний безвіз, переговори про транспортний безвіз розпочалися восени 2021 року.

Згідно підписаної угоди, відтепер українським перевізникам не потрібні відповідні дозволи для здійснення двосторонніх та транзитних перевезень у держави ЄС. Також угода дозволяє уникнути зупинки експорту української продукції через автомобільні пункти пропуску.

З моменту підписання Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС у 2016 році товарообіг із країнами Євросоюзу зріс майже вдвічі, а кількість вантажоперевезень автомобільним транспортом – на 42% [2].

Водночас, кількість дозволів на міжнародні перевезення в окремі країни ЄС не тільки не збільшувалася, але навіть скорочувалася. Щороку це призводило до великих втрат як українських перевізників, так і економіки країни загалом.

Протягом останніх десяти років обсяг перевезених усіма видами транспорту вантажів коливався у межах від 590 до майже 670 млн. т, сягнувши максимуму у 2019 році, мінімуму у 2015 році і завершивши 2021 рік на позначці 614,5 млн. т.

Безперечними лідерами у транспортних перевезеннях є залізничний та автомобільний транспорт. При цьому автомобільний транспорт мав постійне зростання від 140 млн. т у 2015 році до рекордних 244 у 2019 році, а залізничним транспортом в цей період вантажні перевезення дещо скоротилися у 2019 році 312,9 млн. т, а у 2020 році – лише 305,5 млн т.

Таблиця 1

Перевезення вантажів за видами транспорту у 2015-2021 рр.

Вид транспорту	Роки						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Залізничний, млн.т	350	344,1	339,5	322,3	312,9	305,5	314,3
Автомобільний, млн.т	147,3	166,9	175,6	187,1	244,2	191,3	222,6
Водний, млн.т	97,2	106,7	114,8	109,4	112,7	97,5	77,6
Всього	594,2	617,7	629,9	618,8	669,8	594,3	614,5

Джерело: сформовано автором на основі даних Держкомстату.

Для подальшого аналізу та вибору інвестиційних проектів потрібно розробити ефективні методи, моделі і стратегії забезпечення результативності та вдосконалення інвестиційних процесів.

Збільшення перевезень вантажів автомобільним транспортом українських перевізників призвело до витіснення з українського ринку транспортних послуг іноземних перевізників.

Аналіз свідчить, що за роки незалежності в Україні активізувався процес інтеграції транспортної системи в Європейську. Так, прийняті закони України і постанови Кабінету Міністрів України щодо регулювання міжнародних перевезень в Україні, створення і функціонування міжнародних транспортних коридорів в Україні, як складової транспортної мережі Європи.

Україна приєдналася до дев'яти європейських конвенцій і угод, які розроблені Кабінетом з внутрішнього транспорту ЄЕК ООН, а саме: Митна конвенція із застосуванням книжки МДП, Конвенція про дорожній рух, Конвенція про дорожні знаки та сигнали. Угода, яку уклала Україна із Європейським Співтовариством в 1994 р. надала поштовх інтеграції України в Європейську спільноту стосовно багатьох галузей економіки і, в тому числі на транспорті. Крім того, Україна активно бере участь в налагодженні двосторонніх зв'язків з країнами Європи та Азії. Так, урядом України укладено угоди про міжнародне автомобільне сполучення з 30 країнами світу [3].

Основні принципи вдосконалення процесів перевезень формуються, виходячи із організаційно-функціональної моделі функціонування процесів

перевезень. (Рис. 1)

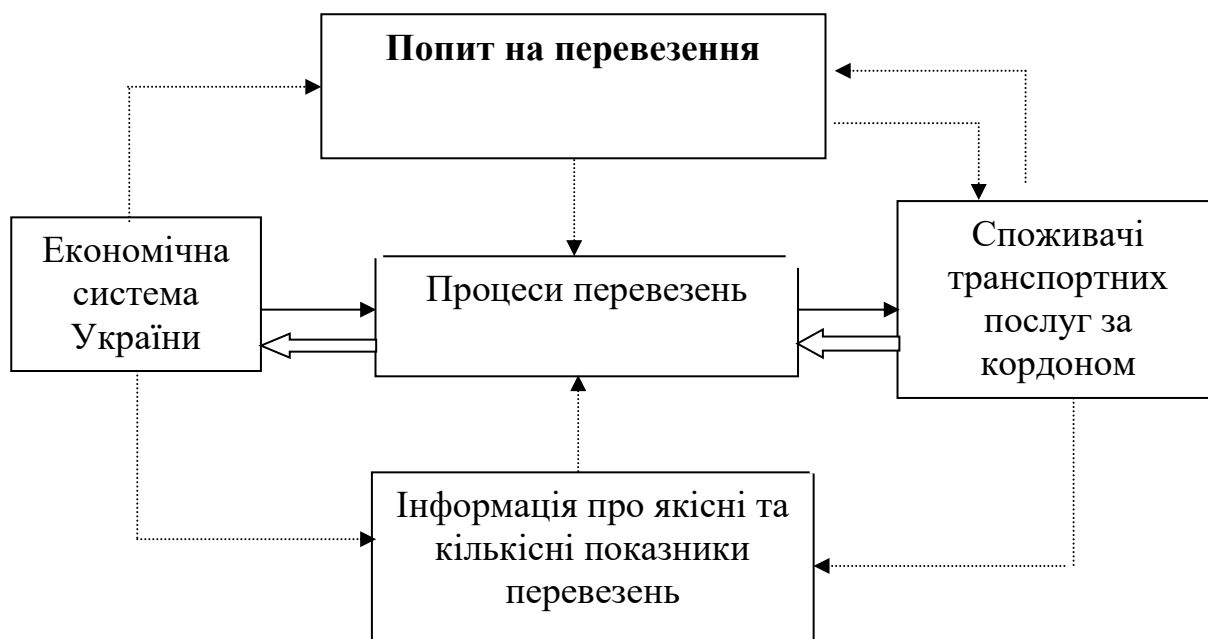

Рис. 1. Організаційно-функціональна модель перевезень.

Світова практика функціонування автотранспортних фірм показує, що ефективність їх роботи без регулярних і значних інвестицій знаходяться на недостатньому рівні. Цього вимагають перехід на нові технології здійснення транспортних перевезень, нові види матеріалів, що використовуються рухомим складом, зростаючі екологічні вимоги, зростання вартості проектування нових моделей транспортних засобів та інші фактори, які впливають на забезпечення необхідного рівня системної ефективності перевезень [4].

Висновки. Стратегічною метою державної транспортної політики виступає формування транспортної системи, що гарантовано і ефективно задовольняє потреби в перевезенні пасажирів та вантажів, природоохоронні та інші соціальні вимоги, а також структурна перебудова на транспорті, яка направлена на посилення державного регулювання звичайних монополій, зменшення транспортних затрат в ціні продукції, визначення економічного обґрунтування тарифів, підвищення конкуренції між транспортними підприємствами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козаченко Д. М., Германюк Ю. М. (2013) «Математична модель для дослідження перевезення вантажів у міжнародному сполученні,» Збірник наукових праць ДНУЗТ «Транспортні системи та технології перевезень», 28-32.
2. Державна служба статистики - Режим доступу - <https://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Заруднєв Д. І., Бикова О. В. (2015) Сучасний стан питання вибору автотранспортних засобів при доставці вантажів. Удосконалення організації дорожнього руху та перевезень пасажирів та вантажів, 83-87.
4. Голованова, Л. А. (2016). Формування стратегії конкурентних переваг на ринку транспортних послуг: теорія питання. *Вісник ТОГУ*, (1), 83-92.

УДК 338.1:631.1

ДОСВІД КРАЇН ЄС ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ

Степаненко Сергій Віталійович,

к.е.н., докторант

Державний біотехнологічний університет

м. Харків, Україна

Анотація: Розв'язання важливих для національної економіки завдань за сучасних умов неможливе без імплементації у практику агроменеджменту ключових стратегічних засад сталого розвитку, які вже постали домінантними для більшості країн Європи. Тенденції, пріоритети і стратегічні орієнтири, що є визначальними для вирішення завдань створення дієвого механізму інституційної підтримки імплементації, допоможуть в досягненні цілей сталого розвитку агробізнесу у контексті провідної європейської практики та з урахуванням провідних трендів.

Ключові слова: агробізнес, сталий розвиток, бізнес суб'єкти, інституційна підтримка, сільських територій, цілі сталого розвитку

Успішний розвиток аграрного бізнесу в Україні за сучасних умов неможливий без врахування ключових тенденцій, пов'язаних із вирішенням найважливіших для суспільства екологічних, соціальних, економічних питань. Україна прагне до підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки на європейському та світовому ринках, доручення до провідних економічних спільнот світу, намагається забезпечити високій рівень якості життя населення та продовольчу безпеку. Розв'язання цих найважливіших для національної економіки завдань за сучасних умов неможливе без імплементації у практику агроменеджменту ключових стратегічних засад сталого розвитку, які вже постали домінантними для більшості країн Європи та світу. Вирішення актуальних поточних та стратегічних питань забезпечення гідного рівня

добробуту сучасних та майбутніх поколінь вимагає реалізації концептів сталого розвитку у господарську діяльність суб'єктів агробізнесу України вже сьогодні.

Глобальна мета забезпечення сталого розвитку у країнах ЄС в інституційному форматі сьогодні реалізується на засадах поєднання вертикального та горизонтального підходів до практики інституційного управління. Горизонтальна координація передбачає цілісний погляд та погодження механізмів і спільної аграрної, соціальної та екологічної політики. Центральний орган Комісії ЄС затверджує політичні зобов'язання і спільну стратегію сталого розвитку. На робочому рівні формуються міжвідомчі групи під керівництвом Генерального секретаріату.

У 2017. була створена спеціальна робоча група - «Рада зі сталого розвитку на період до 2030р.» («Council WP 2030»). Системою партнерських організацій і платформ виступають такі як Обсерваторія сталого розвитку (SDO), інформаційно-аналітичні асоціації, цифрові платформи (MSP), експертні групи тощо. Поширеним інструментом горизонтального інституційного впливу постають консультаційні он-лайн платформи, які об'єднують уряд, суспільство, аналітичні центри та бізнес [1].

Вертикальний підхід долучає до інституційного механізму управління сталим розвитком спеціалізовані відомства та міністерства європейських країн, які є відповідальними за реалізацію цілей і програм сталого розвитку. В цілому, інституційний механізм реалізації цілей сталого розвитку у межах ЄС працює у рамках трьох функціональних вимірів: зобов'язання – стратегії – моніторинг.

Ключовими інструментами механізму є:

- 1) лідерство;
- 2) горизонтальна та вертикальна координація;
- 3) активна участь зацікавлених сторін;
- 4) трансформація та удосконалення системи знань;
- 5) бюджетування;
- 6) оцінка впливу факторів і результатів;
- 7) система соціальної відповідальності та стандартів.

Реалізація всіх завдань та досягнення цілей сталого розвитку у Європейському просторі відбувається за умови збільшення обсягів фінансового забезпечення сільського господарства та сільських територій. У межах САП ЄС підтримка цілей забезпечується Європейським аграрним фондом розвитку сільських районів (EAFRD). Бюджет EAFRD на 2022-2027 роки становить понад 95,5 млрд. євро та передбачає поступовий перехід на нову загальну сільськогосподарську політику Європейського Союзу у період 2023-2027 років, яка орієнтована на ключові цілі сталого розвитку та прийняту концепцію подальшого розвитку агросфери Green Deal.

Нова єдина аграрна політика країн ЄС передбачає досягнення десятьох цілей сталого розвитку сільських територій:

- 1) забезпечення справедливого доходу фермерів;
- 2) підвищення рівня конкурентоспроможності ферм і продукції;
- 3) нарощування частки участі аграріїв у харчовому ланцюгу вартості;
- 4) попередження негативних змін клімату;
- 5) збереження навколишнього середовища;
- 6) збереження ландшафтів та біорізноманіття;
- 7) підтримка зміни поколінь;
- 8) пожвавлення та розбудова сільських районів;
- 9) підвищення якості продуктів харчування та захист здоров'я населення;
- 10) стимулювання знань та інновацій.

З огляду на ці довгострокові глобальні цілі, завдання і пріоритети, сьогодні кожна країна-член ЄС розробляє нову стратегію розвитку агросектору та сільських територій. Крім спільного бюджетного фінансування з боку EAFRD у рамках нової аграрної політики кожна країна бере на себе зобов'язання щодо інституційної фінансової підтримки сталого розвитку сільських територій: 10% всіх витрат бюджетів країн мають бути спрямовані на перерозподіл доходів на користь малих та середніх фермерських господарств; не менше 3% платежів мають бути спрямовані на інвестиційну підтримку молодих фермерів; 10% коштів бюджетів країн спрямовуються на підтримку

біорізноманіття; 15% всіх операційних витрат мають бути спрямовані на охорону навколишнього середовища[2].

Фінансова складова механізму інституційної підтримки сталого розвитку сільського господарства в ЄС доповнюється коштами фондів Horizon Europe у розмірі додаткових 10 млрд. євро. [3]

Інституційний механізм державної підтримки реалізації засад сталого розвитку у практичній діяльності ґрунтується на поєднанні дотриманні ключових принципів: зобов'язання, координація, участь (партнерство), фінансова підтримка, знання, постійний моніторинг, безперервність [4].

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) серед основних інституційних факторів досягнення сталого розвитку визначає наступні:

1) підвищення рівня обізнаності про проблеми сталого розвитку серед населення, бізнесу, урядів країн;

2) забезпечення прихильності ідеям сталого розвитку на всіх рівнях управління суспільно-економічними процесами;

3) досягнення лідерства центрів управління та урядів у процесі визначення стратегічних пріоритетів розвитку і підтримки;

4) активна мотивація досягнення цілей, завдань і показників сталого розвитку;

5) тісний зв'язок між цілями рішеннями і діями;

6) використання бюджетних процесів у розв'язанні поставлених завдань;

7) розвиток адміністративної культури міжсекторального співробітництва та діалогу.

Ключовими орієнтирами внутрішньо корпоративної інституційної підтримки імплементації концептів сталого розвитку вітчизняних бізнес-суб'єктів агросфери у найближчій перспективі мають стати:

1) зміна парадигми мислення та сприйняття концепту сталого розвитку бізнесом, персоналом, споживачами продукції агрокомпанії;

2) формування системи спільних цілей, пріоритетів і завдань розвитку

агробізнесу, сільських територій та соціуму;

3) створення та нарощування цінності та її частини у галузевому агропродуктовому ланцюгу;

4) задоволення економічних інтересів власників та інвесторів з урахуванням інтересів суспільства, персоналу, населення сільських територій, теперішніх та майбутніх поколінь;

5) активізація процесів виконання програм соціальної відповідальності перед суспільством та персоналом компанії;

6) прозорість, високий рівень довіри, відповідальності та суспільний характер ведення агробізнесу;

7) здобуття довгострокових конкурентних переваг на основі принципово нових цінностей сталого розвитку агробізнесу і сільських територій;

8) корпоративна соціальна звітність.

Разом з тим, дієвість механізмів інституційної підтримки реалізації концептів сталого розвитку визначаються ефективністю цих процесів на рівні окремих територій та бізнес структур.

Сьогодні все більшого визнання навколо глобальної стратегії сталого розвитку набувають локальні цілі на місцевому рівні, які наприкінці і формують реальні індикатори і показники її результативності. Локалізація цілей сталого розвитку може носити будь-який формат і масштаб, проте у аграрній сфері вона набуватиме практичного значення і реалізації на рівні бізнес-суб'єктів та якості життя населення сільських територій.

У такому контексті принципово важливим сьогодні є корегування стратегічних цілей і завдань діяльності агрокомпаній України, зокрема, середніх та малих розмірів. Великий агробізнес вже активно долучається до життєво необхідної практики реалізації завдань сталого розвитку. Вже сьогодні українські агрохолдинги враховують основні положення, вимоги та принципи сталого розвитку країн ЄС.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Institutional Mechanisms of Sustainable Development. An official website of OECD. Available at: <https://www.oecd.org/governance/pcsd/toolkit/institutionalmechanisms> New general agricultural policy: 2023-27. An official website of the European Union. Available at: https://ec.europa.eu/info/index_en.
2. New general agricultural policy: 2023-27. An official website of the European Union. Available at: https://ec.europa.eu/info/index_en
3. Horizon Europe. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en.
4. Europe's approach to implementing the Sustainable Development Goals: good practices and the way forward. Policy Department for External Relations Directorate General for External Policies of the Union PE 603.473 - February 2019. Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/603473/EXPO_STU\(2019\)603473_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/603473/EXPO_STU(2019)603473_EN.pdf).
5. Pugachev, M. (2021). Strategic directions of sustainable development of rural areas for the period up to 2030. Official website of the Research Center IAE of Ukraine. Available at: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/2912-instytut-aharnoyi-ekonomiky-prezentuvav-stratehichni-napryamy-staloho-rozvytku-silskykh-terytoriy-na-period-do-2030-roku.html>.

**ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ
КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Стерницька Світлана Сергіївна

здобувач освітнього ступеня магістр

Крушинська Алла Вікторівна

к.е.н, доцент

Хмельницький університет управління та права

ім. Леоніда Юзькова

м. Хмельницький, Україна

Анотація. Необоротні активи підприємств складають вагомую частину майна та власного капіталу, що зобов'язує проводити масштабний обсяг роботи щодо їх обліку. Питання на рахунок обліку необоротних активів підприємств виникають нерідко і досить розгорнуто дане питання описується науковцями та практиками у різних наукових виданнях, проте на об'єктах державної та комунальної власності виникають особливості у механізмах обліку, оприбуткування, вибуття, інвентаризації та ліквідації.

Ключові слова: необоротні активи, управління необоротними активами, списання активів, інвентаризація, знос.

Механізм обліку необоротних активів на державних та комунальних підприємствах залишається не до кінця визначеним. Питання обліку, оцінки, списання необоротних активів систематично досліджувалися відомими вченими, такими як М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, Ю. А. Верига, З. В. Гуцайлюк, В.М. Жук, З.-М. В. Задорожній, Г. Г. Кірейцев, Я. Д. Крупка, М. В. Кужельний, В. Г. Лінник, В. Б. Моссаковський, М. Ф. Огійчук, В. К. Орлова, Н. І. Сушко, Н. М. Ткаченко та іншими. Проведені ними дослідження та отримані результати, в загальному створюють необхідні умови для формування й поетапного розвитку механізму обліку необоротних активів, але залишається великий об'єм проблемних питань та нюансів. Таким чином, в

зв'язку з економічними нововведеннями в Україні постійно з'являються нові вимоги користувачів до облікової інформації та документації з метою прийняття управлінських рішень.

До складу необоротних активів бюджетних установ відповідно до Положення з бухгалтерського обліку необоротних активів бюджетних установ, затвердженим наказом Міністерства фінансів № 611 від 26 червня 2013 року включені: основні засоби, інші необоротні матеріальні активи, нематеріальні активи, незавершене капітальне будівництво.

За місцем зберігання всі необоротні активи мають знаходитися на відповідному зберіганні у матеріально відповідальній особі чи осіб, які призначені наказом керівника підприємства (установи). З даними особами, які несуть відповідальність за збереження необоротних активів, укладається письмовий договір про повну індивідуальну матеріальну відповідальність.

Необоротні активи державного, комунального підприємства складають майже 90,0 % забезпечення та є головною часткою власного капіталу установи, відповідно бухгалтери та економісти підприємства виконують значний об'єм робіт[2].

По-перше, потрібно вчасно оформити оприбуткування необоротних активів, визначити їх належність за видами, вартість та заповнити важливі документи (інвентарна картка об'єкту, відомість обліку за матеріально-відповідальною особою), здійснити аналіз та нарахувати знос (відомість нарахування зносу). Первісна вартість основних засобів здійснюється за документами, що додаються при їх надходженні у разі купівлі, передачі чи обміну. Якщо підприємство самостійно виготовляє певні засоби, то первісна вартість визначається за собівартістю виробництва (виготовлення) відповідно до складеного комісією акту оприбуткування.

Більш уважно потрібно ставитися до необоротних активів, що підлягають з різних причин невідповідності показникам визнання активом. Для документування вибуття необоротних активів шляхом списання необхідно оформити документацію, що визначена законодавством:

- 1) техніко-економічне обґрунтування необхідності списання майна;
- 2) акт інвентаризації майна, що пропонується до списання;
- 3) акт технічного стану майна, що пропонується до списання затверджений керівником суб'єкта господарювання;
- 4) акти на списання майна;
- 5) інші документи (копія акту про аварію, висновки відповідних інспекцій, державних органів тощо (за наявності);
- 6) копія інвентарної картки;
- 7) наказ установи про проведення списання.

За оформленими документами, комісія розглядає та приймає рішення щодо списання або визнає недоречним списання та ідеї/пропозиції щодо подальшого використання майна, що оформляється протоколом. Протокол засідання комісії, акт інвентаризації, акт на списання майна та акт технічного стану затверджуються керівником підприємства [1].

Далі в присутності комісії необхідно провести процедуру ліквідації, передачі чи інше вибуття необоротних активів з вилученням з майна, що підлягає списанню виробничих машин, автомобілей, деталей, матеріалів та обладнання.

Наступним кроком потрібно відобразити в бухгалтерській звітності підприємства результати списання майна. В обов'язки працівників крім ведення обліку необоротних активів, входить здійснення обов'язкового контролю за збереженням, експлуатацією та списанням необоротних активів. Основне завдання управління необоротними активами полягає в тому, щоб контролювати збереження і експлуатацію необоротних активів за даними балансу шляхом проведення інвентаризації – обов'язкової чи незапланованої.

Законодавство визначає нові підгрупи основних засобів, на які нараховують знос та норми зносу. Це стосується в основному гідротехнічних споруд (канали, дамби, водозахисні об'єкти, тощо), що перебувають у сфері управління державним чи комунальним майном. Положення передбачає строк корисного використання об'єктів протягом 40-50 років. Але інколи знос

основних засобів може наставати набагато швидше, тому потрібен постійний контроль за станом та експлуатацією необоротних активів підприємства[3]. Наприклад, комунальне підприємство “Спецкомунтранс” у м. Хмельницькому демонструє динаміку росту зносу основних засобів (рис.1), відповідно дослідивши стан обліку необоротних активів на даному підприємстві, можна стверджувати, що контроль обліку на “Спецкомунтранс” проводиться недосконало.

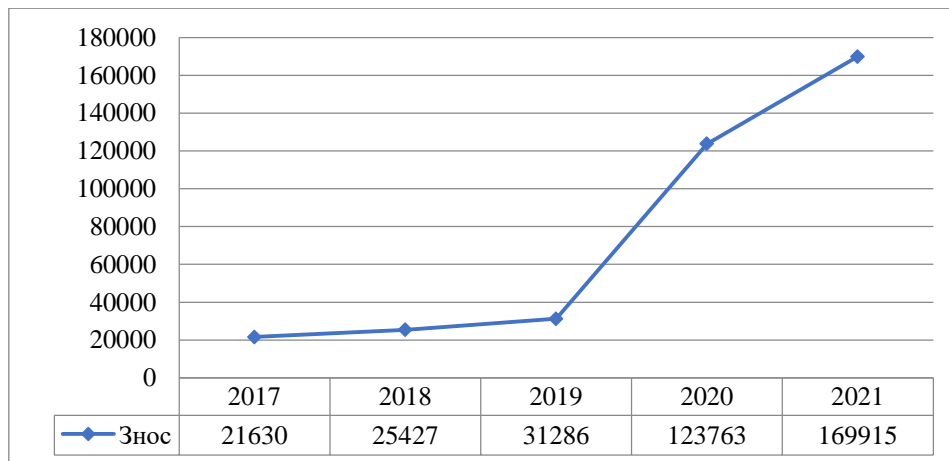

Рис.1. Знос основних засобів ХКП “Спецкомунтранс”

Таким чином, сучасне законодавство вносить чітке розмежування щодо складу необоротних активів. За допомогою постійного нагляду та контролю, спеціально призначені працівники здатні забезпечити належне використання та зберігання основних засобів підприємства, а вчасна оцінка їх стану та своєчасне списання забезпечить безперебійне функціонування підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про внесення змін до Порядку списання об’єктів державної власності: постанова Кабінету Міністрів України № 814 від 9 вересня 2020 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Безверхий К. В. Облік в бюджетних установах. Навч. посіб. Київ: “Центр учбової літератури”, 2020. 312 с.
3. Гудзь Н. В., Денчук П. Н., Романів Р. В.. Бухгалтерський облік: навч. посіб. Київ: “Центр учбової літератури”, 2016. 424 с.

**ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВІ
ЕКОНОМІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ЗЕЛЕНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
СВІТОВОГО ВИРОБНИЦТВА**

Чала Вероніка Сергіївна

к.е.н., доцент, докторант

Київський національний економічний університет

Автор підкреслює наявність системи економічних закономірностей зеленої трансформації світового виробництва. Підкреслено особливу роль таких закономірностей як діджиталізація та інтелектуалізація; надано характеристику цих закономірностей. В контексті дослідження закономірності інтелектуалізації систем організації та управління виробництва автор досліджує особливості сталої бізнес-практики «розумної фабрики». Наведені приклади такої бізнес-практики та їхнього впливу не тільки на зменшення матеріальних витрат, але й на зменшення викидів CO₂ та перехід до практики нульових відходів.

Ключові слова: зелені трансформації виробництва; діджиталізація; інтелектуалізація; розумна фабрика; сталий екологозберігаючий розвиток.

Результати попередніх досліджень автора дають можливість стверджувати про існуючу систему економічних закономірностей зелених трансформацій світового виробництва в сучасному глобалізованому просторі. При цьому важливими закономірностями, що забезпечують їхню безумовну системність, слід вважати економічні закономірності діджиталізації та інтелектуалізації «зеленого» світового виробництва.

Діджиталізація набуває свого концентрованого вираження насамперед у глобальній інтеграції локальних інформаційних систем; широкомасштабному застосуванні цифрових технологій на рівні усіх ланцюжків доданої вартості; цифровізації усіх ланок життєвого циклу виробленої продукції (від формування

концептуальної ідеї товару до його проєктування, виробництва, ринкового збуту, експлуатації, сервісного обслуговування й утилізації); широкому застосуванню у світовому виробництві віртуального моделювання товарів й виробничих операцій на основі цифрових двійників та ін. Завдяки індустріальному інтернету в єдину глобальну мережу вже сьогодні можуть бути інтегровані близько 50 млрд одиниць різного роду машин, технологічного обладнання і пристроїв у промисловому, будівельному та транспортному секторах. Це здатне забезпечити економію виробничих й енергетичних витрат компаній на рівні до 1 трлн дол. США щорічно [1, с. 23] завдяки колосальному нагромадженню й комплексному аналізу підключеними пристроями масивів інформаційних даних щодо споживчих переваг і рівня платоспроможного попиту користувачів, які дають змогу постійно удосконалювати управлінські рішення в усіх сферах економічної діяльності.

Підтвердженням високої економічної ефективності застосування у суспільному виробництві діджитал-технологій свідчить і той факт, що під'єднання до мережі технологічного обладнання і приладів здатне забезпечити економічним суб'єктам 10-20%-не зменшення витрат на підтримку якості продукції; 10-40%-не – на систему технологічного обслуговування та 20-50%-не – на зберігання матеріальних запасів [1, с. 24]. Наприклад, у сучасному машинобудівному секторі глобального виробництва завдяки комплексній діджиталізації операційних процесів стає можливим масштабне впровадження технологій комп'ютерного і суперкомп'ютерного моделювання. Вони здатні генерувати цифрові моделі майбутніх товарів з повним урахуванням, з одного боку, їх споживчих цільових характеристик, а з другого – наявних обмежень світової ресурсної бази з наступним проведенням віртуальних випробувань споживчих характеристик прогнозованої до випуску продукції, їх оптимізацією під потреби глобального ринку і, навіть, процедурами віртуальних випробувань [2, с. 38, 39]. Як бачимо, зазначені характеристики технологій комп'ютерного і суперкомп'ютерного моделювання сповна відповідають глобальним потребам «озеленення» світового виробництва

машинобудівної продукції.

Не слід скидати з рахунків і підвищення завдяки діджиталізації аграрного сектору ефективності процесів селекції сільськогосподарських культур, розроблення і масове виробництво нових видів кормів та добрив; зниження сукупних витрат на виконання окремих операцій, зведення до мінімуму споживання води, добрив й енергії; захист довкілля; а також прогнозування урожайності та вибір оптимальних стратегій вирощування різних видів сільськогосподарських культур [3].

Звернімось до цифр: застосування технологій точного землеробства здатне забезпечити 70%-ний приріст урожайності сільськогосподарських культур [4], а оперативне реагування на зміну зовнішніх умов і коригування параметрів роботи технологічного обладнання дають змогу суттєво скоротити витрати на насіннєвий матеріал, добрива і паливо, а також зменшити часові витрати на проведення польових робіт. У той самий час застосування безпілотної техніки для посадки насіння здатне скоротити трансакційні витрати на даний процес на 85% [5]; а згідно оцінок Асоціації фермерів США, зменшення витрат аграрного виробництва від застосування роботизації сільськогосподарських операцій вже у найближчі роки досягне відмітки у 40% [6]. З огляду на це, доволі обнадійливі перспективи щодо подальшого «озеленення» світового аграрного виробництва покладаються на динаміку капіталізації глобального ринку інтернету речей у сільському господарстві. Станом на 2021 р. вона оцінювалась на рівні 11,4 млрд дол. США [7], а на період до 2028 р. досягне, за експертними оцінками відмітки у 30,8 млрд за збереження середньорічного темпу приросту капіталізації у 10,6% [8].

Іншою важливою економічною закономірністю розвитку системної зеленої трансформації глобального виробництва, на нашу думку, є *інтелектуалізація* систем організації й управління виробництвом на основі комп'ютеризації чинних систем менеджменту. Тепер, як можемо спостерігати, ті бізнес-структури, котрі претендують на високий конкурентний статус на глобальному ринку, активно впроваджують у свою виробничу діяльність такі

сталі практики й інноваційні інструменти управління як: планування ресурсів підприємств (англ. – enterprise resource planning – ERP, manufacturing resource planning – MRP II), управління відносинами з клієнтами (англ. – customer relationship management – CRM), розумна фабрика (англ. – smart factory), ініціативи так званих «науково обґрунтованих цілей» (англ. – science based targets – SBT) та багато інших. Так, загальна кількість компаній і фірм, котрі реалізують у своїй операційній діяльності ініціативи «науково обґрунтованих цілей», зростає у період 2015-2021 рр. з 33 [9] до майже 2,3 тис [10, с. 6]. Їх сукупна ринкова капіталізація досягає нині 38 трлн дол. США, що становить близько третини глобального ВВП [10, с. 6], а отже – свідчить про масове поширення даної ініціативи у світовій виробничій діяльності, т.ч. в зелених секторах.

Окремої уваги заслуговує характеристика сталої бізнес-практики розумної фабрики, ключовими іманентними ознаками якої є, з одного боку, запровадження суб'єктами господарювання різних країн повністю автоматизованих (чи навіть роботизованих) виробничих ліній, а з другого - здійснення ними усіх управлінських функцій в онлайн-режимі з повним урахуванням впливу турбулентних факторів зовнішнього середовища бізнес-діяльності. Про сучасні масштаби поширення зазначеної сталої бізнес-практики свідчать такі дані: капіталізація глобального ринку розумних фабрик оцінюється у 295,7 млрд дол. США станом на 2021 р., до 2027 р. становитиме 514,3 млрд [11], а у 2029 р. – 658,4 млрд за середньорічного темпу приросту на рівні 13,1% упродовж 2022-2029 рр. [12].

В якості прикладу наведемо, зокрема, розумну фабрику французької корпорації Schneider Electric Le Vaudreuil, яка нещодавно впровадила у свою виробничу діяльність підключені до цифрових платформ датчики промислового інтернету. Даний захід дав змогу не тільки на 25% підвищити ефективність чинної корпоративної системи енергетичного управління, але й зменшити матеріальні витрати виробництва на 17%, а обсяги емісії CO₂ – на 25%, що робить цілком можливим для Schneider Electric Le Vaudreuil вже у 2025 р.

перейти на нульові викиди вуглецю без залучення для цих цілей державних компенсацій. Окрім того, зазначена розумна фабрика оснащена підключеною до хмарної аналітики станцією переробки води з нульовим відходом, контроль якої здійснюється моделлю штучного інтелекту. Це дає змогу оперативно прогнозувати будь-які можливі зсуви технологічних процесів, що уже у недалекому майбутньому забезпечить, за експертними оцінками, 64%-не скорочення обсягів споживання води [13].

Ще один красномовний приклад застосування сталої бізнес-практики розумної фабрики у параметрах зеленої економіки демонструє вертикально інтегрована малайзійська корпорація Western Digital. Завдяки впровадженню у виробництво датчиків інтернету речей, моделюванню цифрових двійників, інтеграції корпоративної управлінської системи з аналітикою великих даних, автоматизації освітлення, а також імплементації механізмів машинного навчання компанія досягнула зниження обсягів споживання енергії на понад 40%, споживання води – на 45%, а матеріальних відходів – на 16%. Зазначені заходи дали змогу Western Digital отримати сертифікат Індексу зеленого будівництва Малайзії (GBI), суттєво підвищивши у такий спосіб свій вплив на параметри сталого економічного розвитку цієї держави [13].

Доцільно зауважити, що закономірним результатом впровадження у світовому виробництві сталої бізнес-практики розумної фабрики є докорінна зміна глобальної системи післяпродажного сервісного обслуговування продукції, яка за усіма своїми якісними параметрами набуває чітко виражених рис і характеристик так званих сервісної бізнес-моделі («товар як послуга», що базується на сервісних контрактах та комплексній («пакетній») пропозиції товару і пов'язаних з його післяпродажним обслуговуванням послуг) та моделі предиктивного обслуговування (від «ремонту згідно регламенту» до «ремонт згідно стану» з прогнозуванням на основі даних модельного навчання майбутнього стану технологічного обладнання). Подібного роду характеристики розумної фабрики стають, з одного боку, самостійною ціннісною пропозицією для споживача, а з другого – окремим джерелом

генерування суб'єктами господарювання власних доходів [2, с. 39].

Висновки. Є всі підстави стверджувати, що у параметрах розбудови глобальної зеленої екосистеми, діджиталізація та інтелектуалізація (в першу чергу щодо систем організації й управління виробництвом) відкриває перед світовим виробничим комплексом практично необмежені можливості для екологізації та генерування усезростаючих мас доданої вартості. Це досягається насамперед на основі докорінної зміни пануючих промислових структур та чинних бізнес-моделей економічних суб'єктів. Вже сьогодні ціла низка великих міжнародних компаній енергетичного сектору, зокрема, *BP* і *Shell* активно диверсифікують свою економічну діяльність, поступово відходячи від традиційного для себе нафто-газового бізнесу та динамічно трансформуючись у високоінтегровані енергетичні компанії з активним розвитком спеціалізації на технологіях *Big Data*. Зазначимо, що застосування аналітики великих даних підтримує основний бізнес зазначених корпоративних структур, а отже – дає змогу набагато ефективніше керувати власними промисловими активами завдяки автоматизації процесів збирання й оперативного оброблення інформаційних даних. Водночас прогнозування завдяки *Big Data* можливих технологічних ускладнень при експлуатації обладнання і створення цифрових родовищ суттєво послаблює антропогенне навантаження на довкілля та є потужним драйвером екологізації глобального нафто-газового бізнесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Четверта промислова революція: зміна напрямів міжнародних інвестиційних потоків: моногр. / за наук. ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого та д.е.н., проф. О. М. Сохацької. – Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018.

2. Цифровая трансформация отраслей: стартовые условия и приоритеты: докл. к XXII Апр. междунар. науч. конф. по проблемам развития экономики и общества, Москва, 13-30 апр. 2021 г. / Г. И. Абдрахманова, К. Б. Быховский, Н. Н. Веселитская, К. О. Вишневский, Л. М. Гохберг и др.; рук. авт. кол. П. Б. Рудник; науч. ред. Л. М. Гохберг, П. Б. Рудник, К. О. Вишневский,

Т. С. Зинина; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2021.

3. Digital Agriculture: Feeding the Future. United Nations Global Compact, 2017.

4. Smart Farming: How IoT, Robotics, and AI Are Tackling One of the Biggest Problems of the Century. TechRepublic, 2018.

5. Agriculture 4.0: The Future of Farming Technology. World Government Summit, 2018.

6. 4 Ways Robotics Will Affect Agriculture in 2019. Robotics Business Review, 2019.

7. Agriculture IoT Market by Hardware, Application (Precision Farming, Precision Forestry, Precision Livestock, Precision Aquaculture, Smart Greenhouse), Farm Size, Production Stage, and Geography (2021-2026). URL: <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/iot-in-agriculture-market-199564903.html>

8. IoT in Agriculture Market Size to Reach USD 30.8 Billion in 2028: Increasing Government Support for the Adoption of Latest Agricultural Technologies in Farming, Says Reports and Data. URL: <https://finance.yahoo.com/news/iot-agriculture-market-size-reach-160300289.html>

9. Макаренко Г. Десять признаков роста «зеленой» экономики по версии WWF. РБК Тренды. 27.12.2019 г. URL: <https://trends.rbc.ru/trends/green/5e01fb839a7947ea26ae6e10> (дата звернения 22.05.2022 г.).

10. Science-based net-zero Scaling Urgent Corporate Climate Action Worldwide. SBTi Progress Report 2021. May 2022.

11. Smart Factory Market – Growth, Trends, Covid – 19 Impact, and Forecasts (2022-2027). Mordor Intelligence. URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/smart-factory-market> (дата звернения 08.06.2022 г.).

12. Smart Manufacturing Market Size, Share & Covid – 19 Impact Analysis,

By Component (Solution and Services), By Development (Cloud, and On-Premises). By Enterprise Size (Large Enterprises and Small & Medium Enterprises, By Industry (Discrete Industry, Process Industry), and Regional Forecast, 2022-2029. Fortune Business Insight. URL: <https://www.fortunebusinessinsights.com/smart-manufacturing-market-103594>

13. Blackman J. Green business is good business – the six most sustainable smart factories. Enterprise IoT Insights, March 30, 2022. URL: <https://enterpriseiotinsights.com/20220330/smart-factory/the-six-most-sustainable-smart-factories-lighthouses-in-the-world>

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВІДПОВІДНО ДО ЇЇ ТИПОЛОГІЇ

Янієва Дар'я Дмитрівна,
аспірантка кафедри менеджменту та бізнесу,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна

Анотація: В даний час організаційна культура визначає місце підприємства в зовнішньому середовищі, спосіб осмислення дійсності і внутрішніх відносин. Вона, як передумова і стереотип, впливає на формування стратегії діяльності підприємства, прийняття рішень, розподіл влади та поведінку персоналу. Від правильно обраного типу організаційної культури залежить те, в якому напрямку розвиватиметься людина, весь колектив і організація в цілому.

Ключові слова: організаційна культура, персонал, типологія, ознаки, модель, середовище

Організаційна культура розглядається сучасними менеджерами як потужний стратегічний інструмент, який забезпечує орієнтацію всіх підрозділів та кожного з персоналу зокрема на спільні цілі, мобілізацію ініціативи співробітників та їх відданість, а також забезпечує комунікацію на всіх рівнях організації. Саме тому надзвичайно важливо, щоб формалізовані ознаки організаційної культури мали відповідне втілення у реальному житті, щоб заявлені постулати відповідали очікуванням персоналу.

Концепція організаційної культури формується відповідно до її типу. За К.Камероном та Р.Куїнном, організації розвивають культуру за одним з чотирьох типів: клановим, ринковим, адхократичним або ієрархічним, представленим у табл.1.

Типи організаційної культури за К. Камероном та Р. Куїнном

Кланова культура	Адхократична культура
Місце роботи, де у людей багато спільного. Сімейний тип організації, де лідери асоціюються з вихователями, часто навіть з батьками. Основою цінностей організації є відданість і традиція. Увага акцентується на довгостроковій вигоді вдосконалення особистості, на високому ступені згуртованості. Запорукою успіху вважається гарне ставлення до споживачів і турбота про людей. Заохочується командна робота, згода й участь персоналу в бізнесі. До підприємств даного типу організаційної культури належать японську корпорації. Менеджер є радником, ментором і речником працівників.	Місце роботи характеризується динамічністю та креативністю. Персонал організації готовий іти на ризик заради досягнення мети. Лідери є новаторами й експериментаторами. Організація у довгостроковій перспективі робить акцент на зростанні та здобутті нових ресурсів. Успіх виробництва полягає у наданні унікальних і нових товарів або послуг. Головною метою є лідерство на ринку. Керівництво заохочує особисту ініціативу працівників та цінує їх свободу. Лідер має володіти управлінським талантом, харизмою і бути творчою особистістю. Типовими прикладами є провідні компанії Сполучених Штатів Apple, Google, Microsoft тощо. Менеджер є агентом змін.
Ринкова культура	Ієрархічна культура
Основною орієнтацією даного типу підприємств є результат. Даний тип організаційної культури характеризується цілеспрямованістю й конкуренцією, що є об'єднуючим чинником, який спричиняє прагнення членів організації перемагати, зміцнити репутацію та досягти успіху. Спрямована на конкретні дії, швидке й ефективно вирішення поставлених завдань і досягнення цілей, які можна оцінити. Проникнення на ринки та ринкова частка є визначальним фактором успіху. Конкурентне ціноутворення та лідерство на ринку важливі для даного типу культури. Прикладами організацій з даним типом організаційної культури є підприємства, що виробляють товари та послуги для повсякденного вжитку з високим рівнем конкуренції. Менеджер є стратегічним партнером.	Діяльність працівників організації формалізована та структурована. Управління персоналом здійснюється за відпрацьованою процедурою. Рациональність та передбачуваність є основною метою. Формалізовані правила та офіційна політика є об'єднуючими факторами. Довгострокове піклування організації полягає у забезпеченні стабільності та показників поступового й ритмічного виконання операцій. Надійність постачання, календарні графіки та низькі витрати є факторами успіху підприємства. Головним завданням управління персоналом є гарантування зайнятості й забезпеченість довгострокового існування. Ієрархічний тип організаційної культури мають підприємства-монополісти, банківська сфера тощо. Менеджер є експертом з адміністрування.

Джерело: укладено автором на основі [1,2].

Отже, кланова організаційна культура панує в організації сімейного типу. В даних об'єктах економічної діяльності домінують цінності, що поділяють всі члени організації. Даний тип організаційної культури відрізняється згуртованістю, співучастю, відчуттям організації як «ми». Для кланової організаційної культури характерна командна робота, програма залучення

найманих працівників у бізнес і корпоративні зобов'язання перед ними. Організація акцентує увагу на довготривалій вигоді від вдосконалення персоналу, велике значення має високий рівень згуртованості колективу та певний моральний клімат.

Адхократична організаційна культура найшвидше реагує на мінливі зовнішні умови та являє собою динамічну організаційну одиницю. У даному типі організації більшість персоналу виконує свої обов'язки у складі цільової групи, щойно виконано поставлене завдання. Відмінно рисою даної культури є акцент на прогнозуванні майбутнього, певна організаційна анархія, але з внутрішнім підпорядкуванням певній дисципліні. Головною метою в організації з адхократичним типом культури є прискорення адаптивності, забезпечення гнучкості й творчий підхід до справи у ситуаціях, для яких характерна невизначеність, неоднозначність та творчий стиль роботи. Лідерство у даному типі організації полягає в умінні передбачати, новаторстві, орієнтації на ризик. Сутність організації з адхократичною культурою полягає у експериментуванні та новаторстві, а важливим її елементом є готовність до змін і викликів часу і зовнішнього середовища.

Ринковий тип організаційної культури отримав свою назву завдяки тому, що функціонує як ринок, тобто орієнтована на зовнішнє оточення, а не на внутрішню діяльність. Увага в даному типі організації сфокусована на операціях із зовнішніми клієнтами. Ринковий тип культури розглядає робоче місце винятково з орієнтацією на результат. Лідери у даному типі організацій проявляють твердість та суворість по відношенню до конкурентів. Організація має на меті лише перемагати. Успіх ринкового типу організації визначається у термінах ринкової частки та проникнення на ринки. Важливості набуває випередження конкурентів і лідерство на ринку.

Ієрархічний тип організаційної культури орієнтується на знеособлення, розподіл влади, облік, систему відбору за оцінками, набір правил і спеціалізацію. Відповідність даним характеристикам гарантує високу ефективність організації, що забезпечує формалізоване та структуроване місце

роботи. Персонал керується чітко прописаними процедурами, а ефективні лідери є хорошими координаторами та організаторами. Хід діяльності організації має бути поступовим. У довгостроковій перспективі організація піклується про забезпечення стабільності, передбачуваності та рентабельності. Об'єднують персонал організації формальні правила й офіційна політика. Ієрархічний тип організаційної культури переважає у великих організаціях та урядових органах з великою кількістю стандартизованих процедур і безліччю ієрархічних рівнів [1].

Отже, яким би не був тип організаційної культури, йому притаманні певні характерні ознаки, різниця полягає лише у тому, на чому розставлені акценти з метою максимально ефективної діяльності. Варто зазначити, що для кожної економіки світу домінантним є певний тип організаційної культури, але це не означає, що інші типи культури відсутні.

Так само й у нашій державі переважають ієрархічний у традиційних організаціях та адхократичний типи організаційної культури, хоча деякі організації мають ознаки кланової, а деякі – ринкової культури. Це пов'язано з тим, що українська економіка при переході на ринкові відносини перебуває на стадії становлення, а організації перебувають у пошуку оптимальної, іноді гібридної форми організаційної культури, що була б максимально ефективною у сучасних швидкозмінних економічних умовах.

З огляду на зазначене, науковець Л.Любов[2] провів дослідження, діагностуючи, наскільки заявлені моделі організаційної культури відрізняються від реальних через патологічні зміни на робочому місці. В результаті було з'ясовано, що домінуючою моделлю організаційної культури, зазначеною опитаними (750 осіб), є ієрархічна (37,2%) та ринкова (31,2%). Однак, найбільш бажаною виявилася кланова модель (46,7%), а найменш бажаною – ринкова (14,7%). Отже, існуюча модель організаційної культури відрізняється від бажаної. Даний результат, на думку вченого, свідчить, що характеристики, притаманні моделі ринкової культури, не знаходять підтримки серед працівників. Актуальними для них є риси кланової культури: дружня

атмосфера, взаємопідтримка, командна робота, добрий керівник. Це цінна порада для сучасних менеджерів, особливо тих, хто з задоволенням наслідує токсичну модель лідерства й наївно вірить у його ефективність.

Важко не погодитися з думкою, що дане управління припускає можливість сприйняття організаційної культури як інструменту панування, гноблення та психологічної тюрми. Це ознаки тих підприємств, модель організаційної культури яких діагностована як ринкова культура в першу чергу, а в другу – як ієрархічна. Для цих підприємств характерні патологічні зміни, питома вага яких суттєво відрізняється від рівня на підприємствах з клановим та адхократичним типом культури. Найбільш ворожим є середовище на підприємствах, орієнтованих винятково на максимізацію доданої вартості, постійну конкурентну боротьбу та покращення своїх позицій на ринку та тих, що мають найвищий рівень ієрархії та бюрократії. На підприємствах із ринковим та ієрархічним типом культури на найвищому рівні знаходиться професійне вигорання працівників, саме в цих організаціях працівники перевантажені обов'язками, страхом покарання у випадку супротиву. З двох згаданих вище токсичних моделей організаційної культури особливо важливими є негативні зміни на підприємствах з ринковою моделлю культури, що постійно вселяє працівникам почуття тривоги, страху, викликає стрес, хворобливий контроль, форсування конформістських установок. Саме тут найпоширенішим явищем названо непотизм, організаційну шизофренію та фрагментацію. Ці моделі характерні для більшості опитаних підприємств. Їх працівники вважають, що необхідно вносити зміни. Архаїчне управління за допомогою батога та пряника не є ефективним. Це шлях до ефективного зменшення задоволеності роботою, а отже і високого ризику зниження якості та ефективності праці. Зазначені викривлення мають бути заміщені новими стандартами управління – сприяння інноваційності й відповідальності, з акцентом на повазі до працівників та їх цінностей.[3] Такою моделлю видається модель кланової культури, що найчастіше вказується респондентами як бажана.

Отже, з одного боку організаційна культура може бути креативним

інструментом творчої роботи, де працівники почуваються щасливими, з іншого – може деструктивно впливати на формування середовища праці. Яку форму вона прийме – залежить насамперед від рівня професіоналізму керівного складу, який відіграє ключову роль у процесі створення моделі організаційної культури [4].

Представлені вище результати дослідження являють собою цікавий матеріал не лише для роздумів керівного складу підприємств. Дійсно, іноді те, що керівництво вважає благом, для пересічного працівника не має бажаної вартості. Для побудови ефективного мотиваційного механізму надзвичайно важливе значення має така структура організаційної культури, яка найбільше підходить для конкретного типу організації. Це означає, що у разі, якщо щось не спрацьовує належним чином, варто переглянути і власне структуру, і її складові.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Камерон К., Куинн Р. Диагностика и изменение организационной культуры / Пер. с англ. под ред. И. В. Андреевой. – СПб: Питер, 2001. – 320 с.
2. Любов Л. Моделі організаційної культури підприємства в контексті деструктивних змін. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2021. №3(27). – С. 81-89.
3. Красовский Ю. Д. Социокультурные основы управления бизнесорганизацией. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 391 с.
4. Соломанидина Т. О. Организационная культура компании. – М.: ООО «Журнал «Управление персоналом», 2003. – 456 с.
5. Корпоративна культура: Навч. посіб./ Г. Л. Хаєт, О. Л. Єськов, Л. Г. Хаєт та інш./ За заг. ред. Г. Л. Хаєта. Київ: Центр навч. літератури, 2003. 403 с.
6. Шейн Э. Организационная культура и лидерство: Пер. с англ. под ред. Т. Ю. Ковалевой. 3-е изд. СПб.: Питер, 2007. – 336 с.

LEGAL SCIENCES

ПРИЙОМИ, ПРАВИЛА СТРІЛЬБИ І ВЕДЕННЯ ВОГНЮ З ПІСТОЛЕТА

Сівачинський Ілля

Курсант навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Бодирєв Дмитро

старший Викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Почну з того що, вогнева підготовка – це складова частина професійної підготовки курсантів закладів вищої освіти МВС України, це система навчальних заходів, спрямованих на засвоєння теоретичних і практичних навичок, необхідних для забезпечення високої готовності органів та підрозділів Національної поліції України [1].

Готовність поліцейських успішно виконувати свої професійні обов'язки багато в чому обумовлена впевненим володінням табельною зброєю. Водночас випускники закладів вищої освіти МВС України на службі часто відчують недостатній рівень таких практичних навичок. Зокрема тому, що сучасний навчальний процес у цілому перевантажений теорією, насамперед вивченням значного масиву законодавчих і відомчих нормативно-правових актів, які часто змінюються в процесі навчання. Тож нині увага науково-педагогічних працівників та інструкторів прикута до інновацій у системі вищої освіти. Інтерактивні технології в системі вогневої підготовки поліцейських є

необхідним фактором підвищення професійних компетенцій

Зазначу, що стрільба з пістолета – специфічний вид діяльності. Правила виконання прицільного пострілу загальновідомі, але стрільцям-початківцям рідко вдається опанувати влучною стрільбою, керуючись тільки цими правилами [2].

Визначимо методичні і тактичні основи безпечного поводження зі зброєю. У цілому безпечне поводження зі зброєю зводиться до чотирьох основних правил [3]:

1. Завжди поводьтеся зі зброєю так, як ніби вона готова до пострілу.
2. Ніколи не направляти зброю туди, куди не можна стріляти.
3. Ніколи не чіпати спусковий гачок, якщо в цей момент не потрібно стріляти.
4. Завжди перевіряти, що знаходиться перед ціллю і за нею, перед тим як стріляти.

Стрільба з пістолета ведеться з положення стоячи, з колін, лежачи на животі, лежачи на боку, сидячи, з руки чи з двох рук, з упору, а також при русі на автомобілі і т.д.

Зупинимося на навчальному процесі майбутніх працівників поліції, а саме на запровадженні в навчальному інноваційних електронних тирів. Це впровадження дозволяє курсантам і слухачам набути й удосконалити техніку стрільби, підвищити їх мотивацію до вогневої підготовки, сприяє формуванню й розвитку оперативного мислення, здатності ефективно та швидко діяти, приймати відповідальні рішення під час виконання професійних обов'язків у звичайних умовах, умовах обмеження часу, а іноді й обмежених ресурсів, у темну пору доби, критичних ситуаціях, поінформованості й зацікавленості в майбутній професійній діяльності. Водночас слід пам'ятати, що навіть найкращий інтерактивний тренажер виступає в ролі ефективного допоміжного засобу, який, безумовно, має бути доступним відповідному фахівцю з вогневої підготовки.

Електронні або мультимедійні стрілецькі тири й тренажери в процесі вогневої підготовки виконують такі функції [4]:

1) освітню – роблять більш досконалим процес формування знань, навичок та вмінь із вогневої підготовки; сприяють виробленню практичних навичок самостійного прийняття рішень;

2) виховну – дають можливість формувати професійні якості поліцейського та його нормальний морально-психологічний стан під час вогневого контакту;

3) розвивальну – сприяють формуванню творчого мислення під час вирішення службово-бойових завдань; дозволяють удосконалити інтелектуальні й фізичні здібності;

4) психологічну – допомагають у формуванні стійкої психіки й готують до швидкого прийняття рішень у службово-бойовій обстановці різного ступеня складності та рівня небезпеки;

5) прогностичну – на підставі аналізу ефективності та результативності стрільб дозволяють змінювати методику вогневої підготовки й виробити необхідні рекомендації з удосконалення освітнього процесу.

Застосування вогнепальної зброї працівником Національної поліції – це останній аргумент у арсеналі поліцейського, що використовується для досягнення бажаного впливу на правопорушника. Згідно чинних нормативно-правових актів, які врегульовують правові підстави діяльності поліції - застосування вогнепальної зброї дозволяється, як крайня міра заходів впливу на правопорушника [5].

Враховуючи наведені вимоги законодавства, рішення про застосування вогнепальної зброї поліцейським повинно бути зваженим та обдуманим, а час від моменту прийняття схвального рішення до моменту її застосування - мінімальним. За таких умов, ситуації застосування вогнепальної зброї поліцейським вимагають від нього впевненого володіння вогнепальною зброєю, що не тільки забезпечить якість її застосування, але і надасть працівнику поліції впевненості у власних діях, особливо в умовах фізичного та

психологічного тиску.

Зважаючи на наведені обставини, працівникам поліції доводиться все частіше затримувати озброєних правопорушників. Такі дії вимагають від поліцейського постійної готовності у застосуванні зброї та впевненості у власних діях.

Отже, кожен курсант, для якісного володіння знаннями прийомів і правил ведення вогню з пістолета, повинен не припускатися помилок при стрільбі. Якісну підготовку стрільця можна розділити на базову і практичну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герасименко О. І. Вогнева підготовка. нав. посіб. Київ: НАУ, 2007. 119с.
2. Петров О. Є., Ушатиий Ю. М., Ратушняк В.В. Методичний посібник з вогневої підготовки щодо поведження та застосування стрілецької зброї (пістолет, автомат). Київ : ГШ ЗСУ, 2017. 79 с.
3. Глущенко В. Ф., Колоколов А. О., Мельник Ю. В. Вогнева підготовка : нав. посіб. Вінниця: ДТП, 1998. 160 с.
4. Стахневич В. Л. Вогнева підготовка : нав. посіб. Київ : ВІКНУ, 2009. 177 с.
5. Методика підготовки та проведення занять з вогневої підготовки : метод. посіб. Центр оперативних стандартів і методики підготовки Збройних Сил України спільно з головним управлінням підготовки Збройних Сил України. ВКДП 7-00(01).01. 2019. 31 с.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Срібний В. Ю.,

курсант

Дніпропетровського
державного університету

внутрішніх справ

Науковий керівник:

Бодирєв Д. А.,

старший викладач кафедри

тактико-спеціальної підготовки

Забезпечення належного функціонування України як соціальної, правової та демократичної держави буде неможливим без досконалої системи протидії негативним суспільним явищам, серед яких одне з ключових місць займає військова зовнішнього характеру.

Світовий правопорядок, становлений і закріплений на правових стандартах співжиття міжнародного суспільства, у якому мінімізовані ознаки агресії, дозволить Україні вирішити низку проблем, з якими вона зіштовхнулася у наш час.

Загалом, не можна не згадати, наскільки великий негативний вплив військової агресії Російської Федерації в Україні на європейський і євроатлантичний інтеграційний курс нашої держави. Війна, без перебільшення, стала на заваді розвитку ключових сфер людського середовища.

Тільки досконало створений у правовій державі механізм функціонування воєнного стану дозволить запобігти поширенню негативних явищ у суспільстві, що виникли внаслідок гострої фази російського вторгнення в Україну, а також надасть нам певну однозначність при вивченні цієї проблематики в майбутньому.

Одним з невід'ємних елементів забезпечення стабільності національної безпеки у державі є розвинутий механізм правового регулювання воєнного

стану в нашій державі як однієї зі сфер, де увага законодавця та сучасної доктрини права потребує своєї участі найбільше, зокрема це стосується застосування Національною поліцією України вогнепальної зброї.

Гостра військова агресія Російської Федерації, з якою зіштовхнулася Україна, починаючи з лютого 2022 року повпливала на всеосяжне переосмислення значення та правової сутності воєнного стану в Україні, зокрема й досліджуваної проблематики.

Як нам добре відомо, загальні підстави застосування поліцією вогнепальної зброї регламентовані частиною 4 статті 46 ЗУ «Про Національну поліцію», згідно з якою, поліцейський уповноважений у виняткових випадках застосовувати вогнепальну зброю:

1) для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю;

2) для захисту осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю;

3) для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі;

4) для відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення;

5) для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;

6) для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського;

7) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського [2].

Водночас, наведений нормативно-правовий акт визначає підстави застосування вогнепальної зброї без попередження. Так, відповідно до положень частини 5 статті 46 ЗУ «Про Національну поліцію», застосування

вогнепальної зброї без попередження допускається:

1) при спробі особи, яку затримує поліцейський із вогнепальною зброєю в руках, наблизитися до нього, скоротивши визначену ним відстань, чи доторкнутися до зброї;

2) у разі збройного нападу, а також у разі раптового нападу із застосуванням бойової техніки, транспортних засобів або інших засобів, що загрожують життю чи здоров'ю людей;

3) якщо особа, затримана або заарештована за вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину, втікає із застосуванням транспортного засобу;

4) якщо особа чинить збройний опір;

5) для припинення спроби заволодіти вогнепальною зброєю [2].

Варто усвідомлювати, що воєнний стан є особливим періодом, де соціально обґрунтованими можуть бути і інші випадки застосування поліцією вогнепальної зброї, адже на неї безпосередньо покладені обов'язки забезпечення державного суверенітету.

Так, згідно з правовими приписами частини 1 статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

У свою чергу, стаття 1 Закону України «Про оборону України» вказує про те, що воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу,

небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4].

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку застосування зброї і бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами Збройних Сил під час виконання ними завдань щодо відсічі збройної агресії проти України» від 10 жовтня 2018 р. № 828 визначає, що залучені військові до виконання завдань щодо відсічі збройної агресії проти України, тощо, мають право застосовувати зброю та/або бойову техніку для:

- відбиття нападу або попередження загрози нападу на об'єкти, що охороняються;

- звільнення заручників та/або військовополонених, захоплених військових та/або цивільних об'єктів або запобігання такому захопленню;

- захисту цивільних осіб та/або цивільних об'єктів від нападу;

- запобігання та/або припинення діяльності, затримання, роззброєння або знешкодження осіб, причетних до збройної агресії;

- припинення дій осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення; тощо [5].

Враховуючи, що органи Національної поліції України залучені до завдань щодо охорони державного суверенітету, вони можуть застосовувати вогнепальну зброю і у випадках, визначених вищевказаним підзаконним актом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Зі змінами станом на 01 січня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20 серпня 2022 року);

2. Закон України «Про Національну поліцію». Зі змінами станом на 15 червня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 20 серпня 2022 року);
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Зі змінами станом на 01 квітня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20 серпня 2022 року);
4. Закон України «Про оборону України». Зі змінами станом на 01 квітня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 20 серпня 2022 року);
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку застосування зброї і бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами Збройних Сил під час виконання ними завдань щодо відсічі збройної агресії проти України» від 10 жовтня 2018 р. № 828. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/koly-vijskovi-mozhut-zastosovuvaty-zbroyu/> (дата звернення: 20 серпня 2022 року).

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ
РОЗГОЛОШЕННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ**

Старко Оксана Леонтіївна,

к.ю.н., доцент

доцент кафедри кримінального права і процесу

Волинський національний

університет імені Лесі Українки,

м. Луцьк, Україна

Анотація. Статтю присвячено проблемі кримінальної відповідальності за незаконне розголошення лікарської таємниці. Зокрема, розглянуто питання щодо об'єкта посягання та розміщення статті у відповідному розділі Особливої частини КК України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, об'єкт кримінального правопорушення, лікарська таємниця, права пацієнта, кримінальний проступок, тяжкі наслідки.

Вступ. Кримінальний кодекс (далі - КК) України містить заборону щодо незаконного розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК України). Склад цього кримінального правопорушення розміщений у розділі II Особливої частини КК України, де містяться кримінальні правопорушення, що посягають на життя і здоров'я особи. На нашу думку, це діяння посягає, насамперед, на недоторканість приватного життя, порушуючи збереження конфіденційної інформації про особу.

Дані офіційної статистики свідчать про досить низький рівень цих кримінальних правопорушень та незначну питому вагу у структурі кримінальних правопорушень проти здоров'я особи. Зокрема, протягом 2013-2021 рр. було обліковано всього 47 кримінальних правопорушень за ст. 145 КК України, а питома вага у структурі кримінальних правопорушень

проти здоров'я становила 0,01 %. При цьому, слід зауважити, що незаконне розголошення лікарської таємниці, як і більшість професійних медичних злочинів, має високий ступінь латентності.

Мета роботи. Дослідити окремі питання кримінально-правової заборони розголошення лікарської таємниці.

Матеріали та методи дослідження. Використано наукові праці, присвячені проблемам кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти здоров'я особи, офіційні статистичні дані. Використано формально-логічний, системний, статистичний методи дослідження.

Результати та обговорення. Стаття 145 КК України передбачає відповідальність за умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки незаконне розголошення лікарської таємниці. Дане кримінальне правопорушення віднесено до кримінальних проступків, так як передбачає покарання у вигляді штрафу від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк до двохсот сорока годин, або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправні роботи на строк до двох років.

Суспільна небезпека незаконного розголошення лікарської таємниці полягає у порушенні права на недоторканість приватного життя та руйнуванні здоров'я як стану повного фізичного, душевного і соціального благополуччя потерпілого, а в окремих випадках, у заподіянні смерті потерпілого. Даний кримінальний проступок є закінчений лише з моменту настання тяжких наслідків, а саме смерть особи, самогубство, самокалічення, небезпечне загострення хвороби через хвилювання, психічне захворювання.

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є порядок збереження конфіденційної лікарської інформації. Додатковим об'єктом виступає життя та здоров'я потерпілого.

Право на конфіденційність інформації про стан свого здоров'я є одним із

низки прав пацієнта, закріплене у численних нормативно-правових актах. Так, згідно положень Міжнародного кодексу лікарської етики (Всесвітньої медичної асоціації), лікар повинен зберігати абсолютну конфіденційність всього, що він знає про своїх пацієнтів, навіть після смерті пацієнта. Згідно ст. 286 Цивільного кодексу України, фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні. Забороняється вимагати та подавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування фізичної особи.

Згідно ст. 40 ("Лікарська таємниця") Основ законодавства України про охорону здоров'я, медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків. При використанні інформації, що становить лікарську таємницю, у навчальному процесі, науково-дослідній роботі, в тому числі у випадках її публікації у спеціальній літературі, повинна бути забезпечена анонімність пацієнта.

Лікарська таємниця є предметом цього кримінального правопорушення. Це, зокрема, певним чином задокументована інформація про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина. Лікарську таємницю (інформацію про пацієнта) глід відрізняти від медичної таємниці (інформації для пацієнта). Остання передбачає відомості про стан здоров'я людини, історію її хвороби, про мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, які лікар зобов'язаний надати на вимогу пацієнта, членів його сім'ї або законних представників, за винятком випадків, коли така повна інформація може завдати шкоди здоров'ю пацієнта [1, с. 312].

Ст. 145 КК України розміщена у розділі II Особливої частини КК України "Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи". Родовим

об'єктом цих кримінальних правопорушень є суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони життя та здоров'я особи. Відповідно основним безпосереднім об'єктом кримінального проступку за ст. 145 КК України є суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони здоров'я особи.

Таким чином, слід розуміти, що незаконне розголошення лікарської таємниці заподіює шкоду життю та здоров'ю особи/ пацієнта або ставить під загрозу заповідання шкоди життя та здоров'я особи /пацієнта. Так, звісно в багатьох випадках розголошення певного діагнозу може чинити негативний вплив на психічний та фізичний стан пацієнта, тим самим спричиняючи шкоду здоров'ю. Проте, як видається, незаконне розголошення даних, що становлять лікарську таємницю, у першу чергу, посягає на недоторканість приватного життя, у сфері забезпечення конфіденційності особистої інформації. У Конституції України закріплено право на недоторканість приватного життя. Так, згідно ст. 32 ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. Така інформація про особу є конфіденційною.

Збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя.

Зважаючи на вищезазначене, дане кримінальне правопорушення мало б

міститися у розділі V Особливої частини КК України (Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина). Адже дотримання лікарської таємниці, на наш погляд, є необхідною умовою забезпечення недоторканості приватного життя особи.

Об'єктивна сторона кримінального проступку характеризується діями у вигляді розголошення лікарської таємниці, їх тяжкими наслідками, а також причинним зв'язком між цими діями і наслідками. Розголошення означає усну чи письмову розповідь стороннім особам про зміст документів, що містять лікарську таємницю, відповідні публікації у пресі та інше віддання гласності певних відомостей. Слід зазначити те, що до тяжких наслідків, які виступають у якості конструктивної ознаки складу кримінального проступку, можна віднести не лише шкоду життю та здоров'ю особи (самогубство чи самокалічення потерпілого, серйозне загострення його хвороби внаслідок переживань), а й втрату роботи, майнових прав тощо. Крім того, настання певних наслідків кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень. Так, М.І. Хавронюк зазначає, що настання таких наслідків розголошення лікарської таємниці, як самогубство потерпілого, заподіяння йому тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень не охоплюється ст. 145 і за наявності підстав потребує додаткової кваліфікації за ст. ст. 120, 128 [1, с. 313].

Також слід звернути увагу на необхідність усунення невідповідності назви та диспозиції ст. 145 КК України. А саме, варто доповнити диспозицію вказівкою, на “незаконність” розголошення лікарської таємниці, що власне й вказано у назві цієї статті.

Висновки. Незаконне розголошення лікарської таємниці, як і такі суміжні склади, як розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, таємниці усиновлення (удочеріння) тощо, посягають насамперед, на недоторканість приватного життя. Тому варто було б розмістити їх у розділі V Особливої частини КК України (Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і

громадянина). Дотримання лікарської таємниці є необхідною умовою забезпечення недоторканості приватного життя особи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Атіка, 2004. 1056 с.